

100 godina Sveučilišne knjižnice u Splitu

Split, 2003.

IZDAVAČ
Sveučilišna knjižnica u Splitu

POKROVITELJI
Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa RH
Ministarstvo kulture RH
Županija splitsko-dalmatinska
Grad Split

POČASNI ODBOR ZA
OBILJEŽAVANJE STOTE OBLJETNICE
SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U SPLITU
Alemka Belan-Simić
Josip Botteri Dini
Božo Majstorović
mr. Zvonko Marić
dr. Josip Stipanov
dr. Drago Šimundža
mr. Branka Šulc

UREDNIŠTVO
Dubravka Dujmović
Anđelka Fadić-Bulatović
Iva Kolak
Mihaela Kovačić
mr. Petar Krolo
Anita Tičinović

GLAVNI UREDNIK
mr. Petar Krolo

FOTOGRAFIJE : Branko Ostojić; arhiv Sveučilišne knjižnice
GRAFIČKO OBLIKOVANJE : Viktor Popović
GRAFIČKI UREDNIK : Igor Čaljkušić
TISAK : Kerschoffset, Zagreb
NAKLADA : 500

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica u Splitu

UDK 027.7(497.5 Split)(091)
061.22(497.5 Split):027>(067.5)

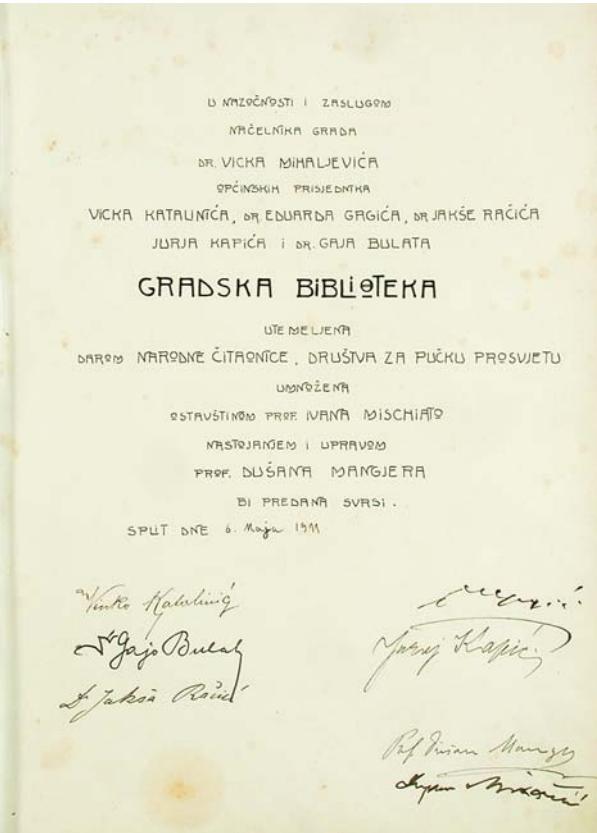
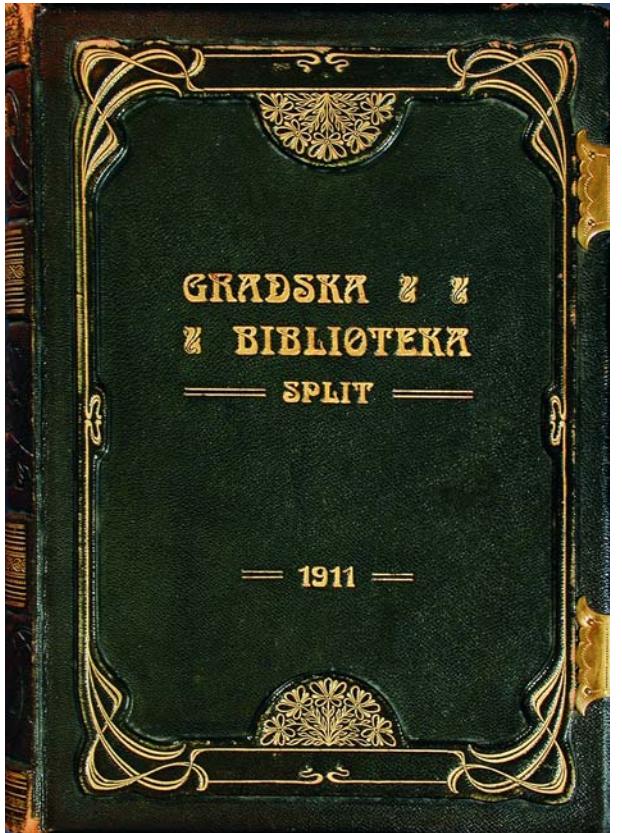
<STO godina>
100 godina Sveučilišne knjižnice u Splitu / <glavni
urednik Petar Krolo ; fotografije Branko Ostojić>. - Split :
Sveučilišna knjižnica, 2004. - 152 str. : ilustr. (pretežno u bojam)
; 26 cm

Bibliografske bilješke uz većinu priloga.

ISBN 953-96216-7-4

ISBN 953-96216-7-4

100 godina Sveučilišne knjižnice u Splitu

Spomen knjiga *Gradska biblioteka Split* iz 1911. vrijedan je dokument iz povijesti ove ustanove.

O stotoj obljetnici osnutka prve javne knjižnice u Splitu tiskamo ovu skromnu spomenicu da bi se otelo zaboravu jedno prohujalo vrijeme u kojem je nastajala, rasla i skromno se razvijala naša ustanova.

Željeli smo pokazati u kakvim je uvjetima stvorena, kakve je prepreke na svom razvojnem putu savladala i gdje je danas, u drugom stoljeću svoga djelovanja.

Retrospektiva mora ponešto reći i o perspektivi. Zamišljena knjižnica budućnosti, kakvu zazivamo u našoj spomenici, nije više samo želja i nedosegnuti san, nego gotova činjenica.

Nakon dugogodišnjih rasprava o konačnoj lokaciji nove zgrade, poslije tri neuspjela samodoprinosa usmjerena izgradnji središnje točke sveučilišta, brojnih osporavanja uloge klasične knjižnice u doba novih medija koji omogućuju dostupnost i korištenje informacije bez obzira na fizičko posjedovanje, radosno ćemo uskliknuti: Eppur si muove!

Tiskanje ove spomenice pada u vrijeme polaganja kamena temeljca za novu zgradu Sveučilišne knjižnice u Splitu, koja bi, u punoći svojih funkcija, doista mogla postati prepoznatljiv simbol Splita u 21. stoljeću.

Ravnatelj Sveučilišne knjižnice u Splitu
mr. sc. Petar Krolo

Slavko Muljačić

PROŠLOST DANAŠNJE ZGRADE SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U SPLITU I NJENOG OKOLIŠA NA MANUŠU

1. POLITIČKE PRILIKE U SPLITU KRAJEM XIX. I POČETKOM XX. STOLJEĆA

Da bi objasnili zašto je na početku XX. stoljeća u Splitu sagrađena jedna namjenska zgrada za talijansku osnovnu školu kao što je bila *Lega Nazionale*, moramo se osvrnuti na burne i promjenjive austrijsko-talijanske odnose u XIX. stoljeću. U prve tri četvrtine tog stoljeća (osobito u doba Risorgimenta - talijanskog preporoda), ti su odnosi bili stalno napeti, pa je u dva ratna sukoba Carevina Austrija u korist Kraljevine Pijemont (odnosno kasnije Kraljevine Italije) izgubila pokrajine: Lombardiju 1859., a Veneciju 1866. godine. Međutim, već 1875. i narednih godina u njihovim je odnosima došlo do obrata.

U sklopu novog prestrojavanja među evropskim zemljama, 1882. godine stvoren je Trojni savez (Triplice Alleanza) između Kaiserove ujedinjene Njemačke, Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Italije, a početkom XX. stoljeća suprotstaviti će mu se savezništvo (Antanta) između Kraljevine Velike Britanije, Republike Francuske i Carevine Rusije.

Sve se to odražavalo i na stanje političkih prilika u Splitu. Sredinom XIX. stoljeća talijanska se manjina u Dalmaciji sastojala od ostataka one iz mletačkih vremena, ojačane doseljenicima iz sjeverne Italije u prvoj polovici XIX. stoljeća, kada je tamo još postojala austrijska pokrajina Lombardo-Veneto, pod koju je nekada potpadala i Dalmacija. U njoj su talijanske obitelji bile uglavnom naseljene po gradovima, a uz intelektualce među njima su bili i iskusni trgovci i vrsni zanatlije, pa su takve obitelji bile natprosječno imućne, obrazovane i utjecajne.

Kad je u Carevini Austriji, poslije vojnog poraza 1859., ukinut absolutizam i uveden parlamentarni sustav, u mnogim je dalmatinskim gradovima dugo vladala protalijanska Autonomaška stranka (Partito autonomo), pa tako i u Splitu. Ona je sišla s vlasti kada je 4. XI. 1880. god. dalmatinsko Namjesništvo, s izlikom previše naraslih općinskih dugova smijenilo splitskoga gradonačelnika (podesta) dr. Antonija Bajamontija, vođu splitskog ogranka Autonomaške stranke, zaslužnog za razvoj grada Splita tijekom gotovo dva desetljeća njegova načelnikovanja (1860.-1864. i 1865.-1880.).

Nakon što su dva komesara upravljali splitskom općinom, na srpanjskim izborima 1882. godine dugovladajuću je autonomašku stranku pobijedila Narodna stranka splitskih Hrvata pod vodstvom dr. Gaja Filomena Bulata. U novom općinskom vijeću, koje je 9. XI. 1882. preuzeo općinsku vlast u Splitu, narodnjaci su imali 28, a autonomaši (*tolomaši*) samo osam vijećnika.

Prešavši u oporbu, i to ne samo u Splitu, već postupno i u svim dalmatinskim gradovima osim Zadra, dalmatinski Talijani i njihovi sve rjeđi pristaše hrvatskog porijekla više se ne zadovoljavaju nastojanjem da se očuva tzv. dalmatinska autonomija (nasuprot rastućim zahtjevima hrvatske većine dalmatinskih žitelja - da se pokrajina Dalmacija sjedini s Banskom Hrvatskom). Otprilike nakon 1890. godine, oni se sve više pretvaraju u irentiste, a zalažu se da se pet još *neotkupljenih* (irredenti) provincija, tada unutar austrijskih granica: Trident (Trento), Trst, Istra, Gorica i Dalmacija, u kojima živi velik broj Talijana, izdvoje iz austrijskog dijela Monarhije i pripoji Kraljevini Italiji.

No budući da su od 1882. godine Austro-Ugarska i Italija bile povezane ugovorom o savezništvu, talijanski irentisti nisu imali puno slobodnog prostora za uspješan i neometan rad. Takva politika

Gradska biblioteka utemeljena je 1903. godine u sklopu Hrvatske narodne čitaonice, u kući Ilić, na Obali.

Knjižnica je djelovala od 1910. do 1945. godine u palači Bernardi, na Pisturi.

Tijekom 1945. godine knjižnica je bila smještena u bivšim prostorijama Gabinetto di lettura, u Marmontovoj ulici.

međusobnog nezamijeranja između Austro-Ugarske i Italije izvrsno se razabire iz jednog sitnog detalja iz našega grada. Kad je sredinom siječnja 1891. godine u Splitu umro bivši autonomaški gradonačelnik dr. Antonio Bajamonti (1822.-1891.), predstavnik Italije u tom gradu nije više bio tek konzularni agent, već pravi talijanski konzul. Međutim on nije sudjelovao na Bajamontijevoj sahrani, očito da se ne zamjeri austrijskim državnim vlastima s kojima pokojnik do svoje smrti (a osobito s dalmatinskim namjesništvom u Zadru) uglavnom nije bio u dobrim odnosima. Bajamontija je na čelu ogranka Autonomaške stranke naslijedio pravnik dr. Ercolano Salvi (1861.- 1920.), splitski odvjetnik.

Stoga su austrijski Talijani prikrivali političko, a u prvi plan ubacili kulturno djelovanje, zalažući se za otvaranje i održavanje škola s nastavom na talijanskom jeziku po već navedenim austrijskim pokrajinama. U tu je svrhu 1885. godine bilo osnovano i domoljubno društvo *Pro patria*, od kojega je već 1887. i u Splitu bila otvorena prva dalmatinska filijala. Kad su 1890. godine austrijske vlasti zabranile to društvo, Talijani su već 1891. osnovali novo, slično: *Lega Nazionale*, i po nekim gradovima u austrijskim pokrajinama s podosta Talijana počeli za njihovu djecu otvarati osnovne škole. Tu akciju nije formalno novčano subvencionirala talijanska država, već 1889. u Italiji osnovana udruga *Dante Alighieri*, koja se brzo širila i navodno je od početnih 4.000 članova, 1914. imala čak 60.000 upisanih članova i bogat prihod od članarina.

Ipak, Talijanima koji su živjeli u tadašnjoj Austriji nije uspjelo da im vlasti dopuste da u Trstu za njihovu djecu otvore talijansko sveučilište, s nastavom na njihovu jeziku, na čemu su godinama uporno radili. A onda je 23. svibnja 1915. godine Kraljevina Italija navijestila rat Austro-Ugarskoj Monarhiji.

2. O LOKACIJI DANAŠNJE SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE

Poznato je da je francuska vlast u Dalmaciji, pod vojnim zapovjedništvom generala Marmonta, 1807. godine prva započela s razgrađivanjem splitskih vanjskih baroknih utvrđenja, građenih u drugoj polovici dugotrajnog mletačko-turskog, tzv. Kandijskog rata, sredinom XVII. stoljeća. Tada je (uz ostalo) srušen i bedem (cortina) koji je spajao središnji bastion (branik) Cornaro sa sjevernoistočnim bastionom Contarini. Kamenje od porušenog bedema je upotrebljeno, a unutarnja zemljana ispuna (tzv. terrapienat) je izravnata prema jugu, sve do sjevernih zidina obližnje Dioklecijanove palače.

U veljači 1808. godine Marmont ponovno boravi u Splitu, te u pismu splitskoj općini, među potrebnim radovima koje treba izvesti po gradu, navodi:

- rušenje zida (cortina) pred Porta Aurea. Materijal koji se tamo dobije ima se nasuti na Manuški trg da ga se podigne;

- gradnju kanala koji će od desnog ugla kantine odvoditi vodu s Manuškog trga u luku.

Usprkos nestašici potrebnih novčanih sredstava, Grga Novak misli da... *su svi ti radovi bili do godine 1810. u najvećem dijelu svršeni.*¹

Prostor toga Manuškog trga na prostoru srušene kantine i uokolo, splitski arheolog i konzervator Josip Alačević, mnogo kasnije, na svom poznatom planu tadašnjeg Splita, objavljenom 1894. godine s ucrtanim obrisima nekadanih gradskih utvrđenja, upisuje kao Manoška livada. Oba naziva odavno više ne postoje, a trojno cestovno raskrižje pred bastionom Cornaro nazvano je Manuška poljana, koje ime i danas nosi.

Izravni kopneni prilaz Splitu bio je u XIX. stoljeću moguć samo sa sjevera Velim putom (Putom Solina), koji se nakon spuštanja niz kratku ulicu Tudorića kuće (današnju Livanjsku) na već spomenutom trojnom raskrižju račvao prema jugozapadu i istoku. Tako je istočni krak te ceste skretao uza zidine središnjeg bastiona Cornaro, zaobilazio istočni bastion Contarini i dolazio do Porta Cornera - istočnih gradskih vrata u baroknim utvrđenjima. Tim su putom dugo prolazile i poštanske

kočije (jer se mala poštanska kućica nalazila neposredno iza tih vrata). Vjerojatno je u drugoj polovici XIX. stoljeća između dva spomenuta bastiona bio zasađen i danas postojeći drvoređ platana, koje su tek u sljedećem stoljeću dosegle znatnu visinu, a u toplim ljetnim mjesecima su davale i ugodnu hladovinu.

Južno od ceste koja je obilazila bastione oblikovano je veliko slobodno zemljiste, koje je do sredine četrdesetih godina XIX. stoljeća austrijska vojska koristila za vježbalište i streljanu,² a nakon nagodbe između vojnog erara i općinskih vlasti, uz ostale, napustila i taj teren. Još je arhitekt Vicko Andrić bio planirao njegovo ozelenjavanje visokim drvećem, a uskoro je teren dobio i glavnu namjenu: korištenje za tjelovježbu na otvorenom prostoru đaka osnovnih i srednjih škola (Klasične gimnazije i Velike Realke, koje su se nalazile u njihovoј blizini). I gradonačelnik Bajamonti predlaže ...*nastavak radova na stablima zasađenoj Manuškoj poljani*, a 1864. izvješćuje općinsko vijeće: *Poboljšali smo i umnožili javne nasade. Preuredili smo cijelu Manušku poljanu i sveli je na prvotnu namjenu gimnastičkog vježbališta, opskrbivši je odgovarajućim spravama i uljepšavši je stablima, rustičnim klupama i jednim paviljonom.*³

Sjeverno od početka već spomenute zaobilazne ceste nalazio se vrlo dug neizgrađen prostor, promjenjive širine, koji je bio u posjedu Biskupske sjemeništa, a ono ga je koristilo za poljoprivredu. U sklopu tog posjeda nalazio se i veliki bunar, pa iako mu je voda bila osrednje kvalitete, tijekom ljetne sezone, kada bi mnogi drugi bunari presušili, donosio je dobit od 700 fiorina, koliko i bunar grofova Cambja na Dobromu (Pozzobon).⁴ To se osobito cijenilo do 1880. godine, kada je dovršena obnova antičkog Dioklecijanova vodovoda (akvedukta) od Solina do Splita i otpočelo njegovo korištenje, ponajprije preko podignutih brojnih javnih česmi. Na sjemenišnom je zemljistištu sigurno bilo i manjih utilitarnih privremenih objekata, kao što su spremišta alata i uroda, te prostor za blagovanje i zaštitu težaka od oborina.

Splitsko nadbiskupsko sjemenište osnovao je 1700. godine nadbiskup Stjepan Cosmi, a nalazilo se u gradu (burgosu), u nekoliko zgrada uz današnju Cosmijevu ulicu. S istočne mu je strane bila prigradlena i kapelica Blažene Djeve od Navještenja, a s druge strane te uske ulice, širine oko tri metra, nalazile su se privatne stambene zgrade s dućanima u prizemljima. Iz tih je kuća često dolazila vika, galama, pjevanje, prepiranje, pa i psovke, a ljeti su otvoreni prozori pružali pogled na intimni život susjeda. Nimalo poučno za odgajanje mladih bogoslova! Stoga su u XIX. stoljeću, kada se rušenjem nekih utvrđenja Split otvorio prema periferiji, u visokim crkvenim krugovima pojavila namjera da se nedaleko, a *izvan grada*, sagradi novo, suvremeno građeno i opremljeno biskupsko sjemenište.

Isprva je izgledalo da bi za tu svrhu najpovoljnija lokacija bilo sjemenišno zemljiste na Manušu.⁵ Vrijednost odabira manuške lokacije porasla je nakon 1858. godine, kad su za prolaz otvorena stoljećima zazidana Porta Aurea, sjeverna vrata Dioklecijanove palače. Da je sjemenišna zgrada tamo sagrađena, tim putem bi, osobito u vrijeme crkvenih proslava u korizmi i za dan gradskog patrona sv. Dujma, bogoslovi brzo stigli iz svog boravišta na Manušu do gradske katedrale i obratno.

Umjesto na Manušu, novo je biskupsko sjemenište podignuto sa zapadne strane Puta Poljuda (današnja Zrinsko-frankopanska ulica). Splitski općinski inženjer dr. Francesco Locati, iz Brescie u Italiji, izradio je već poslije 1857. izvedbeni projekt, koji je tek 1868. godine i realiziran⁶ (a kasnije je sjemenište više puta dograđivano i preuređivano).

No, vratimo se sjemenišnom posjedu u Manušu. Ne znamo kako je ranije bio ograđen taj posjed (s istočne strane i umanjen nakon što su 1874. godine otpočeli radovi na uvođenju željezničke pruge, u sklopu kojih je iskopan i dubok željeznički usjek), ali je poznat podatak da je 1879. godine, uz glavnu cestu s drvoređem platana, bio podignut zid od bijelog tesanog kamena parapetne visine, nadvišen kamenom poklopnicom i visokom rešetkastom željeznom ogradom, u kojoj su bila jedna ili više željeznih vrata.⁷

Knjižnica se nalazi u zgradi u Zagrebačkoj ulici od 1946. godine.

Uskoro duž toga zida počinje izgradnja lijepih, visokih zgrada, s predvrtovima. Od ulaza u Sredmanušku ulicu pa do željezničkog usjeka nadvišenog čeličnim mostom, od potkraj XIX. stoljeća izgrađene su sljedeće zgrade.

Prva je, vjerojatno koncem devedesetih godina, jedina bez predvrta, podignuta trokatna neorenesansna uglavnjica Tilića, s dućanom u prizemlju. Zatim je, istočno od nje, 1901.-1902. sagrađena neorenesansna jednokatnica približno pravokutnog tlocrta, sa šatorastim krovistem, predvrtom i dvorištem, namjenski građena za mušku talijansku osnovnu školu (*Lega Nazionale*). Danas je to zgrada u Zagrebačkoj ul. 3. Do nje je oko 1903. podignuta kuća Šperac, građena u neodređenom eklektičkom stilu, te iste godine trokatnica industrijalca-tvorničara Alberta Stocka, čije je južno pročelje imalo za uzor poznatu renesansnu palaču Vendramin u Veneciji. Poslije Prvog svjetskog rata ta je palača poznatija po novome vlasniku, cijenjenom obiteljskom liječniku dr. Mati Dujmoviću. Završna građevina u ovom elitnom nizu zgrada je izvorno kuća Pezzi, građena pred Drugi svjetski rat. Jedna je od desetak splitskih zgrada u sjevernjačkom stilu, s prugastim pročeljima (naizmjence sa zaglađenom i češljanim žbukom), a kod vrlo isturenih kosih krovnih ploha vide se završeci drvenih roženica. I ta je zgrada kasnije bila poznatija po novome vlasniku, vojnemu liječniku dr. Aleksandru Kraljeviću.

3. OSNUTAK (1897.) I DJELOVANJE OSNOVNIH ŠKOLA NA TALIJANSKOM JEZIKU

Pri samom koncu XIX. stoljeća, 1897. godine, kad je splitski ogrank protalijanske autonomaške stranke već 15 godina bio u oporbi, ali po imovinskom i intelektualno-trgovačkom statusu svojih značajnih članova još utjecajan u gradu, i u Splitu je osnovana *Lega Nazionale*, koja je prvih godina djelovala samo kao zakonski priznata prosvjetna ustanova malobrojnih talijanskih državljanima. Rad je započela otvaranjem prvog, a zatim i ostalih razreda, te je već 1902. godine imala sva četiri predviđena razreda osnovne škole.⁸

Zasad nemamo pisanih dokaza u kojima se zgradi škola u početku nalazila, ali po kazivanju, temeljenom na usmenoj predaji jednog današnjeg člana Talijanske zajednice u Splitu (*Comunità italiana*), djelovala je u jednoj od zgrada na splitskoj Rivi. To je moglo biti u jednoj od šest izvorno neorenesansnih zgrada, sagrađenih od ostataka Mletačke kule između 1817.-1859. godine. Škola je vjerojatno bila smještena na jednom od katova trokatnice Pezzoli (to je, gledano s istoka druga zgrada u tome nizu), u kući obitelji poznate po svojoj privrženosti Autonomaškoj stranci. U dijelu njezinog prizemlja nekad se nalazila prva kavana *Troccoli*, kasnije *Nani*, a mnogo godina i mali poštanski ured. Alternativno, *Lega Nazionale* mogla je biti otvorena i na nekom katu kuće Illich, uglavnjice uz Marmontovu ulicu. Tadašnji vlasnik bio je poznati trgovac i član vodstva Autonomaške stranke.

Što se tiče vanjskog izgleda *Legino* jednokatne škole sagrađene uz aleju platana sjeverno od *Dardina*, čak je i uвijek protatalijanski postavljen splitski dnevni list *Jedinstvo*, br. 72/1901., u reportažnom članku *Moje šetnje po Splitu*, pohvalio tu građevinu. Uz ostalo, piše: ...uz (gradski) perivoj moderna zgrada za školu *Lege*.

Iako Sveučilišna knjižnica posjeduje uvezana godišta splitskog dnevног lista *Jedinstvo*, nedostaje joj ono za 1902. godinu, pa ne znamo što su narodnjačke novine pisale o baš te godine otvorenoj, talijanskoj (*Legino*) osnovnoj školi. Stoga se još jednom najljepše zahvaljujem mr. Mariju Keziću, što me je pred mnogo godina upozorio da o tome mogu pročitati u zadarskom listu *Il Dalmata* (br. 30/16. IV. 1902. i br. 75/20. IX. 1902.) koji je izvješćivao o dovršenju i otvorenju škole, pa iz tih novina donosim sažetke objavljenih tekstova: *Prošle srijede (17. IX. s početkom nove školske godine, svečano je otvorena nova zgrada koju je Lega Nazionale podigla za Mušku osnovnu školu. Školsku je zgradu besplatno projektirao tršćanski općinski inženjer Polli, radove izveo poduzetnik Marko Markovina, a nadzor izvršio Marin*

Šperac. To je mala elegantna i ozbiljna palača u venecijanskom stilu XVI. stoljeća.

Opisana je i unutrašnjost zgrade: Iznad nekoliko stuba u prizemlju je prostran atrij, a uz hodnike su lijevo i desno dvije učionice i prostrana čekaonica (stanza d'aspetto). Stubištem se stiže na gornji kat, gdje su još dvije učionice, soba direkcije Instituta i maleni salon vodstva grupe (direzione dell'gruppo).

Centralna se bifora otvara u vrlo elegantnu loggiu. Okoliš zgrade će se zazeleniti, a u vanjskom ogradnom zidu su lijepa željezna vrata, koja izlaze na najljepši javni perivoj. Lokacija nije mogla bolje odgovarati svrsi zgrade.

Učenici su se u 9 sati okupili u starom školskom prostoru, te u pratnji učitelja pošli u Crkvu sv. Duha (Santo Spirito - danas u Domaldoj ulici - primj. S. M.), gdje je velečasni don Biaggio Ciulin odslužio misu, završenu zazivom *Veni Creatore Spiritus* (Dođi Tvorče, Duše Sveti). Nazočili su i direktori grupe. Zatim su se učenici u *lijepom redu* uputili u novu zgradu, gdje su ih čekali roditelji i mnogi ugledni uzvanici, među kojima i izabrana četa (schiera) gospođa. Nakon što je velečasni Ciulin blagoslovio prostorije slijedili su govorovi odvjetnika Salvija, nadučitelja (maestro dirigente) Antonia Selama i velečasnog Ciulina. Učenici su upozorenici svoje školske dužnosti i obaveze, pohvaljeni su zaslužni za izgradnju zgrade, a puštene su u prodaju i dvije razglednice s njenim izgledom.

Nakon što je nova školska godina proglašena započetom, đaci su otpjevali himne: *Carevku* i *Leginu*. Te je 1902. godine u Leginu školu bilo upisano 159 učenika.

U studenom iste, 1902. godine, u Splitu je zbog nereda prekinut zbor Internacionalne socijalističke partije (sa sjedištem u Trstu). Tijekom izgreda bila je napadnuta i *Lega Nazionale*, budući da je djelo buržoazije protiv proletara! U svibnju slijedeće 1903. godine, Legina školska zgrada je onečišćena bačenom bočicom crnila (tinte).⁹ Bili su to prvi napadi na ovu ustanovu, a narednih desetljeća bilo ih je više.

Godinama se u splitskim listovima *Jedinstvo* i *Naše jedinstvo* uopće ne spominje talijanska osnovna škola u Splitu. Izuzetak je shematizam *Il nuovo schiesone spalatino*, koji su, zaključno s brojem za 1915. godinu (a s podacima iz prošle jeseni), izdavali splitski Talijani.¹⁰

Ipak, iznimno u listu *Naše jedinstvo*, br. 124/1913., u članku o splitskim školama, piše da... *najbolje odgovara zahtjevima moderne škole muška škola della Lega nazionale* i *škola delle Ancelle di carità* (na Manušu i na Dobrome - primj. S. M.). Tadašnja muška osnovna škola u Velom Varošu ocijenjena je najgorom.

Nakon što je Kraljevina Italija poslije dugih, tajnih pregovora od Zapadnih saveznika *Londonskim ugovorom* osigurala sebi teritorijalno proširenje na račun rubnih austrijskih pokrajina, 23. V. 1915. objavila je rat Austro-Ugarskoj Monarhiji. S izbijanjem toga sukoba odmah su uhićeni i internirani mnogi čelnici talijanske manjine u Austriji, pa tako i u Splitu.

Nakon poraza Centralnih sila, koncem 1918. godine raspada se austro-ugarska država, a talijanska vojska i ratna mornarica okupiraju prijadranske krajeve do rta Planka (zapadno od Trogira) i većinu istočnojadranskih otoka. Split je pod vlašću novoosnovane Kraljevine SHS, ali kako buduće talijansko-jugoslavenske granice do Rapaljskog ugovora s kraja 1920. još nisu bile određene, u splitskoj su luci stalno stacionirani mnogi ratni brodovi pobjedničkih savezničkih zemalja: Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije, Francuske i Italije.

Nije poznato što je bilo s talijanskim imovinom u Splitu u razdoblju od svibnja 1905. do potkraj 1918. godine, uključivo i korištenje tada raspuštene *Lege Nazionale* te njene školske zgrade. Međutim, u narednom periodu, od kraja 1918. do 1921. godine, prisustvo jedinica talijanske flote u Splitu moglo je imati zaštitnu funkciju talijanske manjine i njezine imovine (premda *Lega* kao škola, nakon proljeća 1915. godine, sigurno više nije djelovala).

U Rapaljskom ugovoru od 12. XI. 1920., kojim su Kraljevina Italija i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) utvrstile svoje međudržavne granice, u članku VII. stoji: ...da će Italijani koji su bili do 3. novembra 1918. pripadnici teritorije bivše Austro-Ugarske Monarhije... imati pravo opcije na italijansko državljanstvo kroz godinu dana od dana stupanja na snagu ovog ugovora i oslobađa ih obveze da svoj domicil prenose izvan njene teritorije. Oni će sačuvati pravo na slobodnu upotrebu svoga jezika i na slobodno isporučivanje svoje vjere sa svim povlasticama koje iz toga proizlaze.

U članku VIII. se ...najavljuje što skorije sklanjanje konvencije u cilju ojačavanja intimnih uzajamnih razvija kulturnih odnosa između ove dvije zemlje.¹¹

U razdoblju između dva rata (1919.-1941.), splitski dnevni listovi potpuno su ignorirali život deklariranih protalijanskih optanata, ali su često izvješćivali o protatalijanskim prosvjedima splitskih građana na raznim skupovima i mitinzima, u kojima se žalilo za ...izgubljenom ili otetom Istrom, Rijekom, Zadrom i nekim jadranskim otocima.

Budući da je predratni vođa splitskih autonoma-iredentista dr. Ercolano Salvi (interniran od austrijskih vlasti za vrijeme trajanja rata, a zatim angažiran na talijanskoj strani na Mirovnoj konferenciji u Parizu) umro u Napulju 1920. godine, vodstvo optanata je preuzeo njegov nekadašnji praktikant, pravnik dr. Antonio Tacconi, koji je u fašističkoj Italiji bio imenovan i senatorom. Glavni mu je suradnik (kao i ranije Salviju) bio dr. Leonardo Pezzoli, splitski Talijan, dok se kao star i bolestan nije preselio u Trst, gdje je umro 1940. godine. U Splitu je škola *Lega Nazionale* nastavila raditi u svojoj zgradi, sada s izmijenjenim imenom *Lega culturale italiana*. Djelovala je i za vrijeme dvoipogodišnje okupacije i aneksije Splita i velikog dijela Dalmacije od strane Kraljevine Italije (15. IV. 1941. - 11. IX. 1943.) s novim nazivom *Scuola elementare italiana* (Talijanska osnovna škola), u istoj zgradi, u istoj ulici, promijenjenog imena, Via Zara n. 3.¹²

Po sjećanju jednog splitskog Hrvata, koji je tijekom 1941. godine zbog nekog razloga morao ući u tu zgradu, u zidove njezinog ulaza, atrija i stubišnog prostora bilo je ugrađeno nekoliko spomen-ploča razne veličine i izradbe znamenitih splitskih ili dalmatinskih Talijana. Nakon pada Italije u rujnu 1943. godine, ili narednih mjeseci, one su sigurno bile poskidane sa zidova, kao što je učinjeno po Splitu sa stotinama kamenih ploča s talijanskim preimenovanim nazivima splitske toponomastike.

Kapitulacija Italije objavljena je uvečer 8. rujna 1943. godine, a raspad talijanske civilne i vojne vlasti u Splitu nestao je nakon što su njemački avioni Junkers-87 (Stukas) bombardirali istočni dio gradske luke. Na poziv gradskog NOO, gradani su masovno razoružavali pripadnike talijanske vojske, mornarice i karabinjera, koji nisu pružili otpor. Nakon višednevnih pregovora u hotelu Park na Bačvicama, talijanska divizija *Bergamo* predala se predstavnicima partizanske vojske.

Dana 12. rujna u Splitu je formiran posadni bataljon, koji je u gradu trebao održavati red i mir; ubrzo je narastao na šest četa, da bi 25. rujna ujutro, pred napuštanje Splita, imao čak oko 600 boraca. Borci su bili smješteni na različitim mjestima u gradu, pa je zabilježeno da je jedna četa boravila i u bivšoj talijanskoj osnovnoj školi (*Legi*) u predratnoj Dubrovačkoj ulici br. 7 (današnjoj Zagrebačkoj ulici br. 3).

Iz članka Ive Ćurina *Splitski posadni bataljon*¹³ citiramo: Njemačka avijacija vrši po više puta dnevno bombardiranje Splita... Tako je i 17. rujna žestoko bombardirala Split, Solin i položaje Prve dalmatinske brigade. (Autor ovoga članka, koji je taj zračni napad doživio sa stotinjak metara udaljenosti, sjeća se da je to bilo 19. rujna, a iz nastavka citata vidi se da ni pisac I. Ć. nije baš siguran u datum koji je naveo!) Navodeći gdje su sve po Splitu bile razmještene čete posadnog bataljona, kaže da je ... jedna četa (bila smještena) u sadašnjoj zgradi Naučne biblioteke u Zagrebačkoj ulici br. 2 (točan broj je 3 - primj. S. M.) ... tog dana (misli na 17. IX., točnije 19. IX. - primj. S. M.) ili dan kasnije bila je bombardirana i zgrada stare Općine, koja se nalazila na mjestu gdje je i sadašnja, a jedna je bomba bila bačena na zgradu u kojoj se nalazila četa komandira Sinčića u Zagrebačkoj ulici br. 2. Bomba je razrušila sporednu prostoriju sa sjeverne strane u kojoj je bila gimnastička dvorana. (Tekst bilješke prema sjećanju Ive Ćurina i Marina Dulčića.)

4. O LOKACIJAMA PRVE SPLITSKE JAVNE BIBLIOTEKE

Grad Split ima najstariju bibliotekarsku tradiciju u Hrvatskoj. U njemu je kroz prošlo tisućljeće bilo osnovano i doniranim ili nabavljenim knjigama povećano nekoliko vrijednih crkvenih i privatnih biblioteka. Spomenimo one splitskog nadbiskupa, ženskog benediktinskog samostana (iz XI. stoljeća), Marka Marulića, Ivana Petra Marchija, predsjednika Akademije Ilirske, kasnije zaklade Martinis-Marchi, nadbiskupskog sjemeništa s donacijom Jerolima Paštrića, Gospodarske akademije (izgorjela), te onu Arheološkog muzeja. Nažalost, neke od njih su kasnije generacije nasljednika zapustile ili otuđile, pa su raspršene po bibliotekama raznih drugih vlasnika.

Među splitskim bibliotekama sve do sredine XIX. stoljeća nisu bili uspostavljeni zameci građanima toliko potrebnih javnih biblioteka, koje bi, nakon učlanjenja uz neku manju naknadu, mogli nesmetano koristiti.

Zasluge za taj pomak u intelektualnom radu obrazovanih građana, od srednjoškolaca i studenata, do prosvjetnih radnika i pripadnika drugih zanimanja, imale su 1862. godine knjižnice osnovane u dva splitska društva: autonomaški *Gabinetto di lettura* (Čitaonica) na Prokurativama i *Slavljanska narodna čitaonica* (na Obali - Riva).

Gabinettu, koji je osnovan 1860. (a zamjenio je slično okupljalište u *Casino Nobile*, koji je od 1817. djelovalo u palači Milesi na Voćnom trgu), 1862. godine kanonik Petar Mangjer darovao je čitavu svoju knjižnicu, s dragocjenim dijelom naslijeđenim od arheologa Frana Carrare, s time da ta knjižnica postane temelj jednoj budućoj gradskoj biblioteci.

Slavljanska narodna čitaonica odmah je po svom osnutku, 4. kolovoza 1862. godine, uputila poziv domorocima, potpisani od njenog vodstva, da osnuje jednu knjižnicu koja će... *raširiti poznanje i ljubav za nauk i narodnu književnost*.

Pri tome je *Gabinetto* bio u povoljnijem položaju (kao društvo vladajuće stranke u splitskoj općini), dočim je kod Čitaonice to išlo sporije, jer su njeni članovi davali prednost političkom djelovanju. Tek kada je prikupljenom fundusu od nekoliko stotina svezaka *Narodna čitaonica* (smještena na Obali) darovala svoju knjižnicu, njen je predsjednik, dr. Edvard Grgić, 1903. godine maloj novoosnovanoj biblioteci ustupio jednu sobu u prostorijama čitaonice, a upravu nad djelovanjem biblioteke preuzeo je mladi gimnazijski profesor dr. Dušan Mangjer.

Već 1905. godine, uz pomoć općinske dotacije, biblioteka iznamljuje nove prostorije u prizemlju kuće Illich, također na Obali, na uglu s Marmontovom ulicom, za koju je potporom Pučke banke izrađen i prikladan namještaj.

Nakon brojnih donacija (na primjer, čitave knjižnice od 1289 svezaka svećenika don Ivana Mischiattija), Općinsko upraviteljstvo premješta Gradsku biblioteku na prvi kat barokne palače Bernardi, na Pisturi (s ulazom iz Kružićeve ulice), koju je bilo kupilo za svoje potrebe. U njoj je biblioteka na prvom katu koristila jednu dvoranu i dvije sobe, a ostale prostorije na istom katu dobio je Općinski arhiv. U biblioteci su bili pohranjeni i predmeti prikupljeni za budući Gradski muzej. Gradska je biblioteka za posjetitelje svečano otvorena 11. siječnja 1912. godine.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata biblioteka je bila zatvorena za građane, ali je 20. I. 1919. godine ponovno otvorena. Uskoro joj je priključen drugi kat iste zgrade, a izvedena je i interna komunikacija drvenim stubištem. Tada su na prvom katu bile tri dvorane (jedna velika i dvije manje) s mjestima za 66 čitatelja, soba upravitelja, te spremište za knjige i predmete budućeg gradskog muzeja. Na drugom se katu nalazila jedna manja dvorana, te radna soba upravitelja, kao i spremište za novine i važnije knjige. Daci su koristili isključivo veliku dvoranu, a odrasli čitatelji i manje dvorane.

Godine 1929. biblioteka je imala već 30.000 svezaka (dok je u to doba Biskupsko sjemenište imalo 10.000, a Arheološki muzej oko 9.000 svezaka).¹⁴

Gradska je biblioteka radila i za vrijeme talijanske okupacije (1941.-1943.), ali su fašisti odstranili iz upotrebe desetak tisuća raznih djela, a uveli mnoga izdanja na talijanskom jeziku, od kojih su neka uklonjena 1945. i narednih godina.¹⁵

Nakon kapitulacije Italije i dvotjedne partizanske vlasti u Splitu, slijedila je trinaestomjesečna njemačka vojna okupacija, podržana civilnom vlasti i nekim postrojbama NDH. To najteže ratno razdoblje karakteriziraju svakojake nestasice, osobito hrane, brojne zračne uzbune s povremenim bombardiranjem od strane savezničkih zrakoplova, uz brojna razaranja građevina i mnoge ljudske žrtve. Smanjuje se i broj pučanstva u gradu, bilo zbog odlaska u šumu (u partizanske redove) ili zbog sklanjanja u sigurnija, obližnja mjesta, pa makar na daleku gradsku periferiju i u marjansku šumu. U tako lošim i nesigurnim životnim uvjetima, ne čudi da se kulturi pridavalo malo pažnje. Tako se u splitskom dnevnom listu *Novo doba* samo dvaput spominje Gradska biblioteka u Splitu. U broju 116 od 22. II. 1944. navodi se da će... *Gradska biblioteka na Pisturi biti otvorena radnim danom od 16 do 18 sati* (tj. samo dva sata dnevno), a i to poslije podne kada, po iskustvu, nije bilo zračnih uzbuna!. U broju 282 od 7. X. 1944. list se zalaže da se za građanstvo (ponovno) otvoriti splitska Gradska biblioteka.

Nakon povlačenja njemačke vojske i njegovih saveznika u jesen 1944. iz Splita i Dalmacije, dolazi do bitnih promjena. Tako se u prvim mjesecima 1945. godine (dok je još rat trajao) u Splitu ponovno otvaraju škole, galerija umjetnina i muzeji, pa je u četvrtak, 15. ožujka 1945., svečano otvorena i Gradska biblioteka, premještena u nove prostore na Botićevoj poljani (Prokurativama), smještena u bivšim prostorijama talijanskoga društva *Gabinetto di lettura*. U tisku se naglasilo da je otišla iz dotadašnjih mračnih i nehigijenskih prostorija u mnogo bolji i prikladniji smještaj.

Tom je prilikom, nakon pozdravnog govora Jerka Radmilovića, pročelnika prosvjetnog odjela gradskog NOO-a za Dalmaciju, knjižnica predana građanstvu. Darovavši pritom splitskoj Gradskoj biblioteci bibliografsko djelo, knjigu fra Vicka Pribrojevića *De origine successibusque Slavorum* (O postanku i razvitku Slavena), napisanu 1532. godine, citirao je njenog autora, rekavši kako su *Slavenski narodi oni koji su nadvladali oholost Germana i bahatost Rimljana*.¹⁶

Te, 1945. godine osamostalio se i splitski *Gradski muzej*, djelujući privremeno u palači Bernardi. Međutim, Gradska je biblioteka kratko ostala u novim prostorijama na Prokurativama, jer je taj kompleks zgrada bio predviđen za novoosnovani *Radnički dom* u kojem će biti smješteni i brojni sindikalni forumi. Da bi se ta odluka mogla ostvariti, koncem 1946. godine poduzeti su potrebni radovi na popravku bivše školske zgrade *Lega Nazionale*, oštećene u njemačkom zračnom bombardiraju dana 19. IX. 1943., budući da je u nju trebalo premjestiti Gradsku biblioteku.¹⁷

Već početkom 1947. godine biblioteka je otpočela s radom u svojim novim prostorijama. U prizemlju lijevo bila je smještena uprava s kancelarijom direktora, s desne strane čitaonica za periodiku, uz nju spremište knjiga. Na prvom katu, nakon rušenja dvaju pregradnih zidova, uz čitavo glavno (ulično) pročelje oblikovana je duga prostorija velike čitaonice, a na sjevernoj strani zgrade još jedna velika prostorija pretvorena je u sobu za djelatnike koje rade na katalogizaciji novonabavljenih knjiga. Ustanova je podijeljena na četiri odjela, a u njenoj organizaciji održana su brojna predavanja, postavljene izložbe i organizirane zapažene književne večeri. Godine 1962. Gradska biblioteka mijenja ime u Naučna biblioteka.¹⁸

Budući da su poslije rata knjižnom fondu ove ustanove bile pripojene i knjige ukinutih splitskih društava (kao što su bila *Gabinetto di lettura*, Biblioteca popolare, Njemačka akademija, Sokol i druga), sve se više nametao problem što skorijeg proširenja skladišnog prostora. Stoga je 1965. godine zgradi biblioteke sa sjeverne strane dograđen četveroetažni aneks, koji je slijedeće, 1966. godine, suvremeno opremljen, a novonabavljenе police popunjene knjigama.¹⁹ No i to je kasnije bilo nedostatno, pa su po iseljenju FESB-a iz bivše Biskupske palače, u tamo dodijeljenim prostorijama bile privremeno preseljene mnoge knjige i novine.

Od 1992. godine ove se ustanova zove Sveučilišna knjižnica u Splitu.

Po dotadašnjem rasporedu, u Sveučilišnoj knjižnici broj radnih prostorija zaposlenika nije dovoljan i međusobno povezan, što je otežavalo djelovanje. Stoga je 2000.-2001. godine, po projektu Frane Grgurevića, dipl. ing. arh., adaptiran čitav prostor nekadašnjeg tavana (potkovlja) i preuređen u suvremeno izveden i opremljen, a hidro i termički zaštićen niz kancelarijskih prostorija, koje su s pripadajućim nusprostorijama smještene uz srednji hodnik. One prirodnu (dnevnu) rasvjetu dobivaju isključivo preko nevelikih krovnih prozora, umetnutih u kose dijelove stropnih ploha. Izvedenom adaptacijom potkovlja zgrada nije izašla iz svojeg nekadašnjeg gabarita.

Svečano otvorenje novoizgrađenih radnih prostorija Sveučilišne knjižnice u Splitu održano je u petak, 6. srpnja 2001. godine.²⁰

BILJEŠKE:

- ¹ G. Novak. Povijest Splita, knjiga treća (1797.-1882.). Matica hrvatska, Split, 1965., str. 67.
- ² D. Kečkemet. Vicko Andrić, arhitekt i konzervator, 1793.-1866. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture - Split; Književni krug Split, Split, 1993., str. 142-144.
- ³ Isto, str. 148-149.
- ⁴ L'Avvenire, Split, br. 81/14. VII. 1880.
- ⁵ I. Ostojić. Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700.-1970.), Split, 1971., str. 61.
- ⁶ Isto, str. 62 (dr. ing. F. Locati, projektant).
- ⁷ L'Avvenire, Split, br. 137/28. XI. 1879. Članak: Giardino Manus.
- ⁸ Narodjački list Jedinstvo, Split, br. 88/1897. piše da je 1. studenoga 1897. otvorena talijanska škola, ali samo za djecu talijanskih podanika, ali ne i za djecu splitskih autonomaša. (Vjerojatno je to kasnije izmijenjeno, s obzirom na velik broj upisanih učenika: 159 učenika 17. IX. 1902. na dan otvaranja nove školske zgrade, a čak 277 učenika po pisanju zadarskog lista).
- ⁹ Il Dalmata, br. 42/28.V. 1910.
- ¹⁰ Jedinstvo, Split, br. 81/1899. navodi kako je otvorena škola Lega s talijanskim kao nastavnim jezikom. Hrvatski govori s učenicima učitelj Stazić, Srbin. Po pisanju Il Dalmata, br 55/12. VII. 1910., u Splitu je umro učitelj Stefan Stazić, maestro dirigente (učitelj-voditelj) u školi Lege Nazionale, njen prvi uposleni učitelj. (Prevedeni citat)
- ¹¹ Il Dalmata, br. Zadar, br. 90/12.XI. 1902. i br. 83/13. V. 1903.
- ¹² U tom shematizmu, 1914. su u Splitu (vjerojatno u istoj zgradi, ali u različitom terminu: ujutro i poslijepodne) postojale dvije Legine škole: Scuola popolare maschile della Lega Nazionale e Scuola popolare femminile della Lega Nazionale. Na str. 75-76 donesena su imena i zvanja svih zaposlenika, zasebno za svaku Leginu školu. A na str. 79 navode se samo tri nacionalna instituta (Instituti Nazionale u tadašnjem Splitu: Gruppo della Lega Nazionale, Società San Cirillo e Metodio i Hrvatski dom. Medu šest osoba u Leginoj Grupi su i Salvi Dr. Ercolano, direttore; Savo Dr. Giuseppe, vice-direttore; Pezzoli Dr. Leonardo, segretario i Tacconi Dr. Antonio, vice-segretario, najviši časnici splitskih autonomaša (iredentista). To ne čudi jer su škole Lega Nazionale uz čitaonicu na Prokurativama Gabinetto di lettura imali najviše ugleda među splitskim Talijanima toga doba.
- ¹³ B. Krizman. Vanjska politika jugoslavenske države 1918.-1941. Diplomatsko-historijski pregled. Školska knjiga, Zagreb, 1975. U Dodatku: Dokument 1, Rapaljski ugovor, str. 147-149.
- ¹⁴ Elenco telefonico (telefonski imenik). Split, 1942., str. 22.
- ¹⁵ Split u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. : zbornik. Izdanje IHRPD. Split, 1981. Članak: Ivo Ćurin. Splitski posadni bataljon, str. 631-652; citati su sa str. 635 i 638.
- ¹⁶ Podaci su uzeti iz knjige: B. Radica. Novi Split - monografija grada Splita od 1918. do 1930. godine. Split, 1931. - Vidi poglavje Gradska biblioteka i Gradska historijski muzej, na str. 189-192, kao i iz dvaju članaka iz dnevnog lista Slobodna Dalmacija: H. Morović. Iz preistorije splitske biblioteke, Slobodna Dalmacija, 11. II. 1954. i B. Žuljević. Pedesetogodišnjica Gradske biblioteke u Splitu, Slobodna Dalmacija, 19. XII. 1953.
- ¹⁷ Slobodna Dalmacija, Split, br. 706/V. 1947.
- ¹⁸ Tekstovi iz lista Slobodna Dalmacija, Split, u: br. 126/4. III. 1945. i br. 132/18. III. 1945. (Svečano otvorenje Gradske biblioteke u Splitu).
- ¹⁹ Tekstovi iz Slobodne Dalmacije, Split, u: br. 579/XII. 1946. i br. 652/II. 1947.
- ²⁰ D. Bošnjak. Sedamdeset pet godina Naučne biblioteke u Splitu, Slobodna Dalmacija - prilog Subotnja panorama od 22. IV. 1978., str. 8.
- ²¹ V. M. (Vojko Mirković). Mjesec knjige u Splitu - Bibliotekama i knjige i prostor, Slobodna Dalmacija, Split, 30.X. 1965., str. 5.
- ²² Pozivnica za svečano otvorenje novoizgrađenih radnih prostora... dana 6. VII. 2001.

Andđelka Fadić-Bulatović

POVIJEST KNJIŽNICE

U Hrvatskoj narodnoj čitaonici 1903. godine.

Utemeljitelj knjižnice Dušan Manger u radnoj sobi, u palači Bernardi 1912. godine.

Split, kao jedan od najstarijih naših gradova, ima i bogatu knjižnu prošlost. Poznato je da je još u Dioklecijanovo vrijeme u palači bila smještena i njegova osobna knjižnica. Salona je imala svoje škole, učitelje, pisare i biblioteke. Iako je u srednjovjekovni Split bila izravno presaćena stara salonitanska kultura, ipak, ni carevu knjižnicu, kao ni one koje su postojale u Saloni prije razaranja, novi grad nije naslijedio.

Prve su knjižnice bile samostanske i, kao takve, zatvorenog tipa. Uz njih su postojale i mnoge privatne, također nepristupačne običnim ludima. U 17. i 18. stoljeću javlja se veliko zanimanje za znanost. Uz procvat latinizma, javlja se i potreba svestranog proučavanja narodne prošlosti i kulture. U 18. stoljeću, u jeku nastupajućeg prosvjetiteljstva, slično kao i u drugim dijelovima Europe, i naše knjižnice počinju otvarati vrata, ne samo određenim, povlaštenim slojevima društva, nego i široj javnosti. Počinje se uviđati važnost biblioteka za napredak znanosti i kulture, pa dolazi i do osnutka prve javne knjižnice u Splitu. Iz ljubavi i brige za napredak rodnog mu grada *Ivan Paštrić* (1636-1708), istaknuti filolog, orijentalist, grecist i zaneseni bibliofil odlučio je svoju veliku zbirku darovati Splitu. Izričita donatorova želja bila je da knjige budu dostupne svima, i svećenicima i svjetovnjacima, ne samo Splitčanima, nego i ostalim Dalmatinцима. Tako se 1706. otvara prva javna knjižnica u Splitu, poznata kao *Biblioteca Pastritia*, koja će sve do kraja 18. stoljeća vršiti ulogu javne ustanove. U 19. stoljeću njen se djelovanje ograničava isključivo na službu Splitskog sjemeništa, gdje je i bila smještena. Potreba za javnom knjižnicom osjeća se i dalje. Na samom početku narodne preporodne borbe u Dalmaciji i u Splitu se uviđa kako knjižnice i čitaonice mogu odigrati važnu ulogu u buđenju narodne svijesti, pa se 1868. osniva *Slavjanska narodna čitaonica*. Njezina biblioteka, međutim, zbog političkih (ne)prilika, ostaje interna, te se takva ne može razviti u javnu ustanovu, za kojom još uvijek mnogi čeznu.

Početkom 20. stoljeća studenti-naprednjaci pišu proglašenje, kojim pozivaju sve istomišljenike na prikupljanje knjiga za stvaranje pučkih knjižnica. Zahvaljujući njihovom zanosu, kao i tadašnjim političkim prilikama, osnovane su mnoge po cijeloj Hrvatskoj. Već na početku 1903. otvoreno je nekoliko i u splitskoj okolici. I u Slavjanskoj je čitaonici sazrela misao da se njena knjižnica pretvorí u javnu gradsku biblioteku. List *Jedinstvo* 12. V. 1903. godine objavljuje odlučan članak u kome se zastupa ideja osnivanja javne gradske knjižnice. Od tada, u svakom broju toga lista izlaze vijesti s podrobnim podacima o darovima građana knjižnici Narodne čitaonice. Među darovateljima bili su *Natko Nodilo*, *don Frano Ivanišević*, *Josip Barać*, *Ivo Tartaglia*, *Juraj Biankini* i mnogi drugi istaknuti kulturni djelatnici tog vremena. Neke od tih donacija nemaju samo kulturno-povijesno značenje, nego su i danas važan izvor istraživanja. Predvodnik misli o konačnom osnutku javne knjižnice bio je jedan od vođa naprednjačke studentske omladine, mladi profesor *Dušan Manger*. Na njegov poticaj darovala je uprava Narodne čitaonice (nekadašnje *Narodne Slavjanske čitaonice*) svoju knjižnicu gradu, pod uvjetom da to bude prvi temelj Gradske biblioteci, koju je zamislio organizirati i urediti profesor Manger. Godine 1903., u maloj sobi Čitaonice, pod njegovom upravom, počela je radom Gradska biblioteka. Općinsko vijeće je priznalo važnost i potrebu ovakve kulturne ustanove i odlučilo joj davati redovitu potporu. Već 1905. godine tadašnji splitski načelnik *Vicko Milić*, mjesечно joj dodjeljuje 40 forinti za uzdržavanje, pod uvjetom da se na zgradi u kojoj je smještena stavi ploča s

natpisom Gradska biblioteka. Time je ona i službeno postala gradskom ustanovom.

Kako je sobica u Čitaonici ubrzo postala pretjesna, Općina je, za potrebe Biblioteke, unajmila prizemne prostorije u kući Ilić u Marmontovoj ulici, kamo se ona i preselila početkom 1905. godine. Iduće godine državno odvjetništvo počinje joj davati povremeno primljena izdanja, kao što ih je dotada davalо knjižnici Arheološkog muzeja. Tu je praksu zadržalo sve do Drugog svjetskog rata. Knjige su sredivane i inventarizirane. Na tom poslu, kao i na izradbi abecednog kataloga pokazao je mnogo zalaganja prvi, dobrovoljni pomoćnik direktora Juraj Guić, koji je 1908. imenovan bibliotekarom.

Akcija prikupljanja knjiga nastavlja se neprestano novim poklonima, a osobito ostavštinom profesora Ivana Mischiata, dugogodišnjeg profesora povijesti na splitskoj gimnaziji. Broj knjiga znatno je porastao, te se ukazala potreba da se za nju pronađu prikladnije prostorije, koje bi imale i čitaonicu. Dotadašnja prostorija, naime, bila je samo spremište knjiga bez čitaonice. Općinsko upraviteljstvo odlučilo je tada Knjižnicu smjestiti u vlastite prostorije palače Bernardi na Pisturi. U te prostorije Biblioteka ulazi 1910. godine. Na zahtjev uprave, iste joj godine splitski tiskari (Narodna, Leonova i Hrvatska tiskara) šalju joj po jedan primjerak svega tiskanoga.

Gradska biblioteka svečano se otvara 6. V. 1911. godine, a za javnost tek godinu dana kasnije. Dalmatinsko namjesništvo ju je proglašilo javnom pokrajinskom knjižnicom. Na taj je način stekla pravo čuvanja svega tiskanoga u pokrajini.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata Knjižnica je zatvorena za javnost, ali nastavlja s radom. Godine 1919. proglašena je javnom bibliotekom s pravom na obvezni primjerak svih tiskanih publikacija s područja Dalmacije. Tako je tadašnjih deset dalmatinskih tiskara slalo svoje tiskane proizvode Gradskoj biblioteci. Od tada ona vrši ulogu gradske i pokrajinske knjižnice, pa se jedno vrijeme mislilo promjeniti i njezin naziv u Narodnu. Knjižni fond sve više raste. Knjige se nisu mogle dalje popisivati jer nije bilo dovoljno ormara. Također se povećao i broj čitalaca, pa je i čitaonica sa svojih 35 sjedala postala pretjesna. Stoga je 1924. zatražena državna subvencija za uređenje novih prostorija u zgradu Knjižnice. Tako je 1925. uređena velika čitaonica sa 60 sjedala i garderobera za čitatelje. Uz to je dobila i prostor za zbirku novina i *Dalmaticu*. Istovremeno s proširenjem prostorija pristupilo se novom uređenju inventarnog kataloga i izradi potpunog abecednog i stručnog kataloga.

Ni preuređenje zgrade nije moglo zadovoljiti potrebe za većim prostorom. Iste godine pokrenuta inicijativa da se od Carnegieve fundacije zatraži novčana pomoć, nije završila uspješno. Ni kasniji zahtjevi upućeni banu Primorske banovine i banu Ivanu Šubašiću (1938. i 1939.) nisu urodili plodom. Godine 1940. umire Dušan Manger, osnivač i prvi direktor Gradske biblioteke. Novim direktorom postaje Jerko Rapanić, dotadašnji prvi knjižničar. Tijekom rata Biblioteka nastavlja s radom i postaje jedino utočište u kojem se čitalo i govorilo narodnim jezikom.

Početkom 1945. Biblioteka seli na Trg Republike, u prostorije bivšeg talijanskog *Gabineta di lettura*, čiji fond, s velikim brojem rijetkih knjiga i rukopisa, postaje njena najznačajnija tekovina. U Biblioteku su prispele i razne knjige koje su bile zaplijenjene pojedinim suradnicima okupatora. Prijele su joj i zbirke knjiga münchenske Akademije, talijanske *Bibliotece popolare* te njemačkog konzulata. Tako je knjižni fond ubrzo premašio brojku od 45.000 svezaka. U prvoj poslijeratnoj godini, nakon odvajanja muzejskog fonda koji se sakupljao od njenog osnutka, osnovan je Muzej grada Splita. On je u početku djelovao u sklopu Knjižnice kao posebno odjeljenje, a vodio ga je poznati splitski pisac Marko Uvodić. Sljedeće godine Muzej se osamostaljuje i Biblioteka mu ustupa, osim zbirke starih slika, fotografija i raznih drugih predmeta (srebra, stakla), još stanoviti broj knjiga. To su neka djela Marka Marulića, rukopis splitskog *Statuta*, *Dizionario musicale Julija Bajamontija*, doktorsku diplomu Jerolima Kavanjina itd. Polovicom 1946. Knjižnica otvara svoju prostranu čitaonicu, smjestivši sav svoj knjižni fond u preuređene prostorije palače *Lege nazionale* - zgradu današnje Knjižnice. Prostor jest veći, ali ipak građen za drugu namjenu, što će tijekom vremena, te razvojem

Čitaonica Gradske biblioteke 1945. godine u Marmontovoj ulici.

Odjel periodike u Naučnoj biblioteci 1960. godine. Na slici je knjižničarka Ana Bašić.

Unutrašnjost Naučne biblioteke šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Unutrašnjost Gradske biblioteke u palači Bernardi, tridesetih godina 20. stoljeća.

knjižničarske djelatnosti, sve više dolaziti do izražaja.

Od samog početka Knjižnica ima dva osnovna zadatka. Prvi je da za učenike, studente i sve ostale građane željne obrazovanja prikupi i sačuva što više knjiga i časopisa, a drugi je prikupiti i sačuvati svu građu o Dalmaciji. Danas je *Dalmatica* najbogatija zavičajna zbirka knjiga, časopisa i novina u Hrvatskoj. Iz kolekcije novina treba izdvojiti zadarski *Narodni list*, te splitske novine *Narod*, *Jedinstvo*, *Naše jedinstvo* i *Novo doba*. Osobitu vrijednost knjižničnog fonda čine rijetke i starije knjige te brojni rukopisi. Tu se čuvaju Marulićeva latinska izdanja, a među njima i prvo izdanje *Institucija* iz 1506., nekoliko prvotisaka (*De imitatione Christi* Johannisa Gersona iz 1488., Aristotelova *Metafizika* iz 1487.), dva rukopisna kodeksa iz 13./14. st., prijepis splitskog Statuta iz 1671., prijepis Gundulićeva *Osmana* iz 17. st. Tu su i arhivi splitskih obitelji Jelić-Dražoević i Nonković, zapisnici splitske općine od 16. do 18. st., Trumbićevi politički spisi, arhiv Stranke prava u Dalmaciji i mnogobrojna druga vrijedna djela. S obzirom na svoje zadatke i na vrijednosti koje čuva, prostor Knjižnice, iz godine u godinu, postaje sve neprimjerniji.

Godine 1947. Biblioteka ostvaruje pravo na obvezni primjerak svih tiskanih publikacija s područja cijele Hrvatske, tako da joj fond još više raste. Zbog sve većeg prijeva građe i ovaj novi prostor uskoro postaje pretjesan i nefunkcionalan.

Već početkom pedesetih godina javlja se potreba za proširenjem prostora. Planovi da se na toj lokaciji sagradi nova zgrada nisu se ostvarili. Jedino je u sklopu glavnog objekta 1960. godine izgrađeno spremište, koje je trebalo zadovoljavati prostorne potrebe Knjižnice cijelo sljedeće desetljeće. Tada je u fondu knjižnice bilo već preko 130.000 knjiga i znatan broj periodičnih publikacija. Danas je u tom prostoru smješten fond od oko 400.000 knjiga, oko 13.000 naslova periodike i druga knjižnična građa. Zbog takvih uvjeta grada se ne može smjestiti, čuvati ni koristiti po knjižničarskim standardima.

Do 1950. godine Gradska je biblioteka bila jedina javna knjižnica u Splitu. Te godine osnivanjem Narodne knjižnice, stekli su se uvjeti da se Knjižnica izrazitije programski usmjeri, posebno što se tiče zavičajne zbirke i obveznog primjerka, kao i kvalitetnije nabave i osiguranja korištenja primjerene znanstvene i stručne literature. Stoga je godine 1962. Savjet za kulturu Općine Split donio odluku o promjeni njezina naziva u Naučnu biblioteku, čime joj je još određenje utvrđio i usmjerio daljnji razvoj. Osnivanjem Sveučilišta u Splitu 1974., javlja se ideja da Knjižnica postupno preraste u sveučilišnu knjižnicu. Već naredne godine i formalno postaje članicom Sveučilišta i središnjom sveučilišnom knjižnicom, dobivajući time nove zadaće i obveze.

Prostorni problemi još uvijek postoje. Osamdesetih godina izglasana su tri samodoprinosna koja su pomogla u izgradnji nekih kulturnih i javnih ustanova. Bilo je riječi i o izgradnji nove zgrade Naučne biblioteke, no sve je, nažalost, ostalo samo na riječima. Akcije za rješavanje prostornog problema nastavljaju se i dalje. Čak je moguće rješenje traženo u sklopu objekata tvrdave Gripe i, kasnije, u dijelu prostora Doma omladine.

Razvoj informacijske djelatnosti, sve značajnije korištenje suvremene tehnologije na raznim znanstvenim područjima nametnulo je potrebu i za modernizacijom knjižnica.

Krajem osamdesetih, na poziv Razvojne službe NSK, započinje izobrazba bibliotekarskog kadra za unos i pretraživanje monografskih publikacija. Uskoro se počinje s radom u mrežnom međuknjičnom sustavu ATLOSS-u. Izbijanjem rata izlazimo iz te mreže, ali i dalje se građa elektronički obrađuje, što je logičan nastavak sve veće potrebe za brzim protokom informacija.

Devedesetih godina Knjižnica ima sve veći kulturni značaj za grad i regiju. Njezina uloga u organiziranju i funkcioniranju bibliotečno-informacijskog sustava Hrvatske je sve veća.

Idejnim projektom SNTIJ (*Sistem naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije*), dobila je u funkcioniranju ovoga sustava mjesto regionalnog komunikacijskog i informacijskog središta. Dobijanjem JUPAK priključka, Knjižnica ima mogućnost dostupa u domaće i strane informacijske

servise, te je otuda proširenje njezine informacijske djelatnosti i praćenje potreba korisnika za informacijama jedan od prioritetnih zadataka za poboljšanje kvalitete rada. U tom cilju kao prvi korak potpisani je ugovor za pretraživanje međunarodnog servisa *Dialog*.

Godine 1992., u skladu sa sve većim zadacima koje ima kao središnja sveučilišna knjižnica, ona i formalno mijenja ime, pa se od tada zove Sveučilišna knjižnica u Splitu.

Iste se godine, kao dio informacijskog sustava Republike Hrvatske, uključuje u nacionalni CIP-program, iako je s izradom CIP-zapisa za nakladnike splitsko-dalmatinske regije započela već 1990.

Godine 1996. pokreće se NISKA (*Nacionalni informacijski sustav knjižnica RH*) - zajednički projekt Ministarstva kulture, Ministarstva prosvjete i sporta i Ministarstva znanosti i tehnologije. Njegova je svrha osmisliti i izgraditi sustav koji će omogućiti da bogatstvo fondova svih hrvatskih knjižnica, na učinkovit i kvalitetan način, bude u elektroničkom, multimedijalnom obliku dostupno javnosti u Hrvatskoj i svijetu. Uključivanjem u CROLIST program 1999. godine, baza SKS postaje pretraživa preko Interneta. Iste godine Knjižnica postaje pasivni član u procesu kooperativne katalogizacije i započinje preuzimanje zapisa iz zajedničke baze. Sljedeće godine postaje aktivni član, te se tako ravnopravno uključuje u formiranje zajedničke baze. Ukidaju se abecdni i stručni katalozi i prelazi se samo na on-line katalogizaciju. Kupuju se nova računala, tako da ih i korisnici imaju nekoliko na raspolaganju. Modernizacijom opreme, bržom i kvalitetnijom obradom povećava se protočnost prispjele građe što, istovremeno, pogoršava već postojeći prostorni problem. Građa brže dolazi do pretrpanog skladišta te, zbog ovakvih uvjeta, knjige rapidno propadaju.

Ovu tešku situaciju Grad privremeno rješava tako što Knjižnici ustupa prostor od 500 četvornih metara, koji će u narednom razdoblju poslužiti kao vanjsko skladište.

Sveučilišna knjižnica svoj daljnji rad usmjerava ka novim programskim koncepcijama koje u prvi plan stavljuju njenu bibliotečnu i informacijsku sveučilišnu djelatnost, što prepostavlja i novu prostornu koncepciju.

Odluka o izgradnji nove knjižnice dolazi u trenutku kada se ona nalazi u prostorno najtežem položaju svoga postojanja. Skladišni prostor pretrpan je građom, povremeni prodori vode i stalna vлага prijete uništenjem vrijednih knjiga i novina. Pokušaji da se stanje sanira samo su privremeni, a jedino pravo rješenje je izgradnja nove zgrade.

I upravo ove godine, kada Knjižnica slavi stogodišnjicu osnutka, polaže se kamen-temeljac novoj, suvremenoj knjižnici, koja bi trebala korisnicima osigurati nesmetan pristup građi, virtualnim sadržajima na mreži, odgovarajuće uvjete za učenje i studijski rad, te mnoge druge usluge.

Buduća Sveučilišna knjižnica zamišljena je kao gradsko i regionalno komunikacijsko središte iz kojega korisnik ima pristup svijetu informacija i postaje dio virtualne zajednice. Ona treba biti i kulturno središte Grada, koje će proučavanjem splitske i dalmatinske pisane riječi, izložbama i drugim kulturnim događanjima oslobođiti njegove stvaralačke potencijale.

Ovo velebno zdanje, površine od 8.000 četvornih metara, stajat će usred sveučilišnog kampusa na ponos svih svojih grada, kako sadašnjih, tako i budućih.

Dubravka Dujmović

JAVNA DJELATNOST KNJIŽNICE OD OSNUTKA DO DANAS

Uz pitanje starosti današnje Sveučilišne, tada Gradske biblioteke nailazi se na dvije godine: 1903. kada je ustanova utemeljena i 1912., kada je otvaranjem javnosti započelo njezino pravo djelovanje. Iako nema potrebe dovoditi u pitanje ova dva podatka, u želji da se dokaže kontinuitet djelovanja, a time još jednom potvrdi i njezina stota obljetnica, treba naglasiti da se i u tome gotovo decenijskom periodu bez korisnika u knjižnici stalno radilo. Prikupljalo se knjižničnu građu (1912. ima 21.000 knjiga), inventariziralo je i katalogiziralo, a započelo je i razvijanje vlastitog izdavaštva.

Od samog početka Dušan Manger je imao preciznu ideju knjižnice: ... *Knjižnice su riznice, gdje se brižno čuvaju i ogromna djela velikana i sitne stvari već zaboravljenih ljudi; sve se čuva, jer sve može imati svoju znamenitost, sve može imati svoju važnost, eda se upoznaju ne samo misli što danas vladaju, nego i ono što se nekada mislilo i radilo, da vidimo, kako je nekada bilo i kako je sada...*¹ Na ovim zasadama Manger je vodio knjižnicu više od trideset godina, do iznenadne smrti 1940. godine. Za njim su ostali bezbrojni dopisi u kojima moli da se knjižnici pošalje pojedini časopis, knjiga, fotografija, plakat ili obični letak. Obraćao se svima, ministarstvima, znanstvenim akademijama, konzulatima, pojedincima, kako u zemlji tako i u svijetu. Kupovao je, razmjenjivao ili primao na dar, kontaktirao s najboljim knjižarima, sa svjetskim antikvarijatima i poznatim kolezionarima. Uspješno je surađivao s tadašnjom domaćom i svjetskom knjižničarskom, stručnom zajednicom. Razvio je odlične odnose s općinskim, pokrajinskim i državnim vlastima, s pojedinim političarima, znanstvenicima, umjetnicima i novinarima. Oni su bili česti gosti knjižnice, ostavivši o tome trag u spomen-knjizi. I nju je izradio u suradnji s općinskim vlastima, koje su inzistirale da tu sebe istakne kao utemeljitelja knjižnice. Široj javnosti redovito se obraćao putem tiska, šaljući izvješća o radu u knjižnici, o donacijama, o novim planovima, novčanim potrebama. Manger je precizno razvio sve elemente javnog djelovanja knjižnice prema sredini u kojoj ona postoji, danas bismo rekli poput pravog *managera*.²

Jednu od važnijih komponenti javnog djelovanja video je u knjižničnom izdavaštvu. Potvrđio je to prvom knjigom, objavljenom već 1904., prije svih kataloga, zbirki, rada s korisnicima. Nažalost, bio je to onaj vid njegovoga posla koji će naići na najmanje razumijevanja i potpora sredine. Knjižnično izdavaštvo intenzivirat će se nekoliko desetljeća kasnije. U predgovoru *Composizioni poetiche inedite di Antonio Bajamonti* Manger je pisao: ... *U ovoj prvoj publikaciji, što izdaje buduća gradska biblioteka, odlučili smo objelodaniti ovaj za nas važni rukopis. Dr. A. Bajamonti bio je toliko godina na čelu našeg grada, te je njegovo ime skopčano sa našim Spljetom i sa borbom što se od godine 1860. unapred vodila u Dalmaciji, pa nas veseli što možemo ove njegove mladenačke pjesme izdati. Nekadašnje ljute borbe, Bogu hvala, sada je sasvim nestalo, pa nas to ne smije plašiti da i 'političkom protivniku iskažemo dužno poštovanje', a s druge strane ustanova gradske biblioteke mora biti takova da bude svakomu Spličaninu mila i draga i da sačuva sve ono što se Spljeta tice.*³

Godine 1912., povodom smrti Natka Nodila, Manger je Općinskom upraviteljstvu uputio sljedeći izdavački prijedlog: ... *potpisani moli da bi bilo zgodno a u isto vrijeme i najdostojnija počast blagopokojnom Natku Nodilu, kad bi se u jednoj knjizi skupa tiskalo sve važnije članke što je Nodilo napisao od 1862 unaprijed. Suvišno je da istaknem Tom uglednom upraviteljstvu znamenitost polemike sa Tomaseom, članke proti Lapeni kao i onaj o namjesniku Mamuli i druge kao i u ovo zadnje doba članke napisane u N. Jedinstvu, Savremeniku i Slobodi. Da čast mi je predložiti da se na račun gradske biblioteke izdade tu knjigu što mislim da bi mogla biti*

Izložba 80 godina Naučne biblioteke u Splitu, 1903-1983. održana je u nekadašnjem Muzeju narodne revolucije.

gotova kroz godinu dana...⁴ Isti prijedlog ponovio je 1934. godine i Čiro Čičin Šain, istaknuvši da je moralna dužnost grada da o stotoj obljetnici rođenja izda ako ne sva djela, a ono barem jednu Nodilovu knjigu.⁵ Nažalost, ovaj projekt nikada nije postao sljedeće izdanje Gradske biblioteke. Split se Nodilu odužio tek 1982. godine, Logosovom knjigom *Izabrani spisi*. Rani stihovi mladoga Bajamontija trebali su u to vrijeme biti samo prva u nizu publikacija splitske knjižnice. Nitko tada nije ni slutio da će ona čak 64 godine, do 1968. godine, biti jedino knjižnično izdanje, kada će još jedan veliki knjižničar, Hrvoje Morović, objaviti svoju bibliografiju splitske periodike.

Gradska biblioteka javnosti je otvorena 11. siječnja 1912. godine. Radila je prvih mjeseci iste godine, potom zatvorena te ...*ponovo otvorenaiza učinjenih popravaka, od 24. aprila do 1. juna, od 2. juna ponovo zatvorena uslijed bolesti potpisanoj koja još traje (28. 6. 1912.)...* Posjetitelja je bilo 225. U izvještu o radu (31. ožujak 1913.) Općinskom upraviteljstvu i gradonačelniku Vinku Kataliniću, Manger je napisao da je Gradska biblioteka bila otvorena i od 1. listopada 1912. do 31. svibnja 1913. (ukupno 119 dana), onda opet zatvorena do 1. rujna 1913. i da je u tome razdoblju bilo 1.670 posjetitelja.⁶

Koliko god je pred Mangerom stajao veliki zadatak stvaranja javne, stručne knjižnice namijenjene svim građanima Splita, ništa manje lako nije mu bilo odgojiti pristojne posjetitelje. *Obznana*, upućena članovima knjižnice iz 1919. godine više je nego rječita: ...*Jedan posjetitelj biblioteke iz Savremenika, god. 1909. razderao je prvu stranicu kritike A. Miličinovića o V. Vidriću. Tim činom nanio je velike štete biblioteci a sebe označio kao nedostojnim da pristupi u jednu kulturnu ustanovu. Građanska je dužnost čuvati osobito ono vlasništvo što pripada cijelini i koji ima da služi svakomu. Potpisani upoznaje gospodu čitaocu na ovo sramotno djelo, umoljava iste da izvole i sami paziti jer imajući opće dobro imaju i svoje vlastito dobro. 7. IV 1919 Manger.*⁷ U dugoj povijesti knjižnice bilo je više primjera ponašanja korisnika suprotnih propisanim pravilima o redu. Tako je zabilježen, po svoj prilici, opravdani štrajk studenata koji su u studenome 1934., u znak prosvjeda što nema dovoljno udžbenika za ispite, tri dana zatvorili ulaz u čitaonicu.⁸ Godine 1957. novinar *Slobodne Dalmacije* ocijenio je *skandaloznim* ponašanje grupe tadašnjih studenata jedne naše i danas ugledne visokoškolske ustanove koji su u čitaonici napravili nered, nagrdivi sadreni odljev Venere opuškom cigarete, a bistu Lava Tolstoja buketom staroga cvijeća.⁹ Time je na neki način bila demantirana vijest iz prethodne godine, objavljena u istim dnevnim novinama kako je, konačno, u knjižnici uspostavljena disciplina jer su u čitaonici prestale galama i povremene krađe novina i časopisa, poglavito stranih. Posljednji javnosti predstavljen nered zbio se 1971. godine kada je izvjesni R. P. B. upao pijan u čitaonicu, napao radnika knjižnice, razbio stakla, pobacao knjige, stolove i stolice.¹⁰ Knjižnica je oduvijek imala i svoje čudake, koji su u miru knjiga pronalazili vlastito utočište, tek povremeno ometajući ostale čitače. Imala je i svoje nervozne čitače, nenavikle na uvriježena pravila poslovanja. Ipak većina korisnika knjižnice bili su ujedno i njezini najbolji prijatelji. Njihovo razumijevanje i pomoć djelatnicima ove ustanove bili su dragocjeni.

Utemeljitelj današnje knjižnice, Dušan Manger, tijekom 1919. i 1920. godine osim u knjižnici radio je i u školi. Bio je profesor kemije i fizike u Velikoj realci. Odlukom Pokrajinske vlade za Dalmaciju dobio je dopust za školsku godinu 1919.-1920. ...*da se može još bolje posvetiti ovoj Gradskoj biblioteci koja je nastala u glavnom njegovim zauzimanjem.*¹¹

Te poratne godine bile su teške za Split. *Grad zapušten, blatan i prašan sa razrovanim ulicama, oskudnom kanalizacijom i vodom, bez rasvjete, plina i ugljena.... Oskudica živežnih namirnica. Skupoća, bezposlica, bijeda i siromaštvo: Velike mase vojnika razbijene austrijske vojske, izbjeglica sa okupiranog teritorija, činovnika iz zaposjednutog Zadra, izglađnjelih seljaka iz Zagore... Inostrane flote i misije, admirali i generali, atašeji i inspektorji koji sebi arogiraju i prava i vlast... Talijanska okupacija bliže i dalje okolice. Luke opustjele... općinske blagajne prazne, fondovi uloženi u ratne zajmove, ustanove i poduzeća upropastena, bez novaca i materijala. Velika oskudica stanova i ureda...*¹² Dalmacija je bila u šoku zbog Rapaljskog ugovora; u splitskoj luci stajala je krstarica *Puglia*, D'Annunzio je slavio svoj čin života maršom na Rijeku. Događaje je htjelo dokumentirati i gradsko Općinsko upraviteljstvo. Kraljevskom državnom

redarstvu uputilo je molbu da Gradskoj biblioteci preda D'Annunzijev letak ...*Da se suvremenim dokazima sačuva vjerna uspomena na peripetije sadanjih burnih vremena...što ga je pred nekoliko dana ovdje spustio nad Splitom prolazeći D'Annunziev aeroplano.*¹³ Doletio je 24. studenoga 1920. oko 14 sati iz pravca Šibenika, spustio iznad Splita snop letaka i olovnu kutiju u kojoj je bio autograf istoga letka i produljio put Korčule. Na letku je pisalo da na Rijeci bog domovine koji bdije, a da je taj bog on.¹⁴ S već prije poslanom porukom *Htjeli me Dalmatinci ili ne htjeli ja ču doći*, među stanovništvom je stvorio uzbudjenje i nervozu.

Bez obzira na atmosferu u gradu, tijekom siječnja, veljače i ožujka 1920. godine knjižnica je redovito bila otvorena javnosti. U travnju je radila svega 5 dana, a zatim je bila zatvorena od 5. travnja do 1. rujna radi popravka svojih prostorija u nekadašnjoj palači Bernardi u Kružićevoj ulici. Od 1. rujna do 18. prosinca zbog istih je razloga bila otvorena samo osam dana. Ukupno je te godine knjižnicu posjetilo 2.862 čitatelja.¹⁵ Zbog napora uloženih u stvaranje i rad knjižnice već tijekom 1921. godine počela su stizati priznanja. Ministarstvo prosvjete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Odjeljenje za osnovnu nastavu u Beogradu, odlukom od 4. ožujka 1921., a po naredbi Ministra prosvjete pohvalilo je rad Gradske biblioteke, tj. don Matu Škaricu, prof. Antuna Ivačića i gospodina bibliotekara Dušana Mangera, ali i općinsko upraviteljstvo koje je pridonijelo njezinom razvoju.¹⁶

Ugled knjižnice stalno je rastao, pa su je uskoro počele posjećivati brojne javne osobe. U razdoblju od 1921. do 1930. godine svoj boravak u knjižnici potpisali su Lujo Vojnović, Grga B. Angjelinović, Stevan Metličić, Ljubo Wiesner, Čiro Čičin Šain, Juraj Duboković, Jaromir Doležal, konzul Čehoslovačke republike, biskup Kvirin Klement Bonefačić, Vinko Kisić, Guido Tartaglia, Mihovil Abramić, Ljubo Karaman, Ferdo Šišić, Rikard Katalinić Jeretov, Josip Barać, Milan Prelog, Ante Tresić Pavičić.¹⁷

I tadašnji ministar prosvjete, Svetozar Pribičević, u svojoj turneji po Dalmaciji posjetio je 1922. i splitsku Gradsku biblioteku. Za razliku od prethodnih, ovaj posjet nije prošao nezapaženo. Demokratska stranka organizirala je Pribičeviću, u kinu Karaman, predavanje o... *unutarnjoj i vanjskoj politici*. Ministar je izazvao skandal koji je *Novo doba* opisalo ovako: ...*U ovom govoru g. Pribičević bio je, po svom običaju nasrtljiv...te je, u Splitu, stao da napada i dva najuglednija i najčestitija naša javna radnika, gg. dr. Trumbića i Smislaka*. Građani Splita reagirali su spontano. Iako je bio radni dan, organizirali su masovni doček dr. Trumbiću koji se kući vraćao lađom iz Bakra. Na ramenima su ga odnijeli do kancelarije, kličući mu *živio* i psujući Pribičevića.¹⁸

Tako je, posredno, i Gradska knjižnica bila uključena u politička događanja onoga vremena jer je Pribičevićev potpis u spomen-knjizi još jedan dokument o njegovu boravku u gradu toga ljeta, od 26. do 28. kolovoza. Dobre odnose s Pribičevićem Manger je htio iskoristiti za još jedan izdavački pokušaj. Želeći ga nagovoriti da financira tiskanje djela don Mate Škarice, *Starohrvatski misal*, poslao mu je na ogled prethodni rad svoga kolege. Nažalost, ni ovaj izdavački pokušaj Mangeru nije uspio.¹⁹

Od samih početaka knjižnica je primala brojne darove. S posebnim simpatijama splitska je javnost 1924. primila vijest o posebno vrijednom daru Emilia Stocka, mletačkom odličju *La croce di cavaliere di San Marco* iz 1660. Kao glavni ravnatelj anonimnog društva *Split* za Portland cement, Emilio Stock je ponudio da će darovati materijal za izgradnju nove zgrade knjižnice bude li građena u betonu, a obitelj je više puta knjižnici darovala knjige ili je novčano pomogla.²⁰ Obitelj Stock nije zaboravila na Gradsku knjižnicu čak i onda kada više nije živjela u Splitu. Godine 1964. bivši Spiličanin, dr. Lionello Stock, iz Rima je poslao svoju privatnu knjižnicu s dvjestotinjak knjiga iz različitih grana znanosti, posebno iz umjetnosti, a izrazio je želju da Gradsku knjižnicu pretplati i na neki od talijanskih znanstvenih časopisa.²¹

Mletačko odlikovanje iz 17. stoljeća bilo je samo jedan od vrijednih predmeta koje će Dušan Manger više od trideset godina prikupljati za budući gradski muzej. Istovremeno, u knjižnici je stvarana i zbirka za budući muzej prirodoslovja, također sakupljana od početaka djelovanja

U travnju 1994., tijekom Marulićevih dana, održana je izložba *Rukopisi hrvatskih književnika*.

Tijekom studenoga 1994. godine u Galeriji umjetnina priređena je izložba *Starije zemljopisne karte u Sveučilišnoj knjižnici*.

knjižnice. Uzme li se u obzir da je uz pomoć ove knjižnice nastao i današnji povijesni arhiv, dijelom i današnja Gradska knjižnica *Marko Marulić*, treba istaknuti da uloga tadašnje Gradske biblioteke nije bila značajna samo za razvoj splitskog knjižničarstva. Ulogu javne ustanove okrenute kulturnim potrebama svoga grada ova knjižnica ispunila je na više načina, efikasnije od mnogih, za to pozvanijih. Iz nje je kultura grada stvarana i građena. U našem vremenu specijalizacijâ, fenomen univerzalizma, karakterističan za kraj 19. i rane početke 20. stoljeća ovdje se pokazao u svome najljepšem obliku. Stoga mu, o stotoj obljetnici knjižnice, treba posvetiti posebnu pozornost.

Gradeći knjižnični fond Manger je posebno brinuo o stvaranju zbirke *Dalmatica*, posebno novina ističući da ... *da dnevna i periodična štampa imaju i svoj historični zadatak*. U dopisu upravama zagrebačke, beogradsko i ljubljanske sveučilišne knjižnice Manger se založio za projekt posebnog načina tiskanja novina za knjižnice. Trebalо bi ih tiskati na posebnom, jačem papiru da dulje traju. Istu ideju ponudio je redakcijama *Novog doba*, *Hrvatske slove*, *Života*, *Jadrana* i *Države*. Odgovor je dobio jedino od Jakše Bužančića iz *Hrvatske slove*, koji je pristao na takav rad ako mu se pridruži i *Novo doba* jer se drugačije ne bi materijalno isplatio.²²

Koncem 1927. godine Općinsko upraviteljstvo obavijestilo je Gradsku biblioteku da će sljedeće godine izdati spomen-knjigu o radu općine od 1918. do 1928. U posebnom poglavlju o znanstvenim i kulturnim institucijama bit će prikazan i rad knjižnice. Zatražen je tekst o njezinom historijatu, organizaciji, radu i uspjesima sa statističkim podacima o broju knjiga, posjetitelja, predmetima veće važnosti, te više zgodnih fotografija kojima se to može ilustrirati.²³ Godine 1931. objavljena je publikacija *Novi Split, monografija grada Splita od 1918-1930*. Napisao ju je i izdao dr. Branislav Radica, njezino tiskanje omogućili su splitska Općinska uprava i Kr. Bansko upraviteljstvo, a predgovor je napisao, od 1929. ban Primorske banovine, dr. Ivo Tartaglia. Budući da po strukturi i koncepciji odgovara zamišljenoj spomen-knjizi o radu općine, pretpostaviti je da je ovaj Radičin rad zapravo modificirani, obljetnički projekt općine najavljen 1927., pogotovo jer najavljen spomen-knjiga nije izdana 1928., kako je bilo najavljen. U knjizi su, na tri stranice gusto tiskanoga teksta navedeni svi važni podaci o knjižnici, pa je ovo, po svoj prilici, prvi sustavni tekst o splitskoj Gradskoj biblioteci objavljen u knjizi.

Manger je, neovisno o ostalom, općeznanstvenom fondu koji je gradio u knjižnici, posebno htio razviti odjel pomorske biblioteke, ističući na taj način važnost usmjerenoosti zemlje na Jadran i njegovu pomorsku tradiciju. Na sličnim zasadama djelovala je i jugoslavenska organizacija *Jadranske straže*. U travnju 1935. njezin Oblasni odbor u Ljubljani planirao je, u vrijeme kongresa, postaviti i veliku jadransku izložbu. Izložbu bi činilo 16 cjelina poput: povijest pomorstva na Jadranu, ratna mornarica, gospodarstvo, izložba morskih i vodenih riba itd. Od Gradske je knjižnice zatraženo da se izjasni o spremnosti sudjelovanja izlaganjem znamenitosti grada Splita.²⁴ Iz osvrta na ljubljansku izložbu i kasnije, 1938. na sličnu, veću zagrebačku, ne spominje se i Gradska biblioteka, pa je njeno sudjelovanje na ovim izložbama upitno.²⁵ Jednako tako upitnom ostaje i prva izložba koju je ova ustanova sama organizirala ili bila jednom od suradnica. Kasnije će izložbe ove knjižnice postati njezinom važnom komponentom djelovanja u javnosti. Nažalost, 1929. Općinsko upraviteljstvo odbilo je knjižnici daljnje financiranje stvaranja pomorske biblioteke i prikupljanje pomorske literature.²⁶ Objasnjeno je to pomanjkanjem novca, a nestasice su se osjećale i sljedećih godina, između ostaloga i smanjenjem honorara katalogizatorici Dori Manger.²⁷

Želeći obilježiti 50-tu godišnjicu rođenja Ivana Meštrovića, tadašnji načelnik Drniša, gospodin Nikola Z. Adžija, obratio se 1933. direktoru knjižnice za pomoć. Zatražio je *Narodni list* iz 1901. ili 1902. s člankom koji je tada napisao o otkriću pastira-umjetnika u Petrovu polju. Meštrovićev rođendan smatrao je zgodnom prilikom da se taj tekst opet tiska u nekim novinama.²⁸ Nije poznato jesu li Gradska knjižnica i grad Drniš obilježili umjetnikov rođendan premda je, iste godine, možda u znak zahvalnosti, knjižnici darovana knjiga *Ivan Meštrović i njegovi radovi* s potpisom umjetnika.

Tridesetih godina knjižnica je dobila vrijedne darove, između ostaloga i arhiv poznatih obitelji Jelić-Dražoević i Nonković.

U knjižnici su svoje tekstove pripremali dr. Grga Novak, književnica Milica Kostić Selem, brojni srednjoškolski splitski profesori, novinari, apsolventi. Posjećivale su je ugledne javne osobe, u razdoblju od 1930. do 1940. gradonačelnik Mihovil Kargotić, Franjo Fancev, Mirko Deanović, Albert Bazala, tadašnji predsjednik JAZU, Vladimir Nazor, Franjo Bučar, Mirko Breyer, don Lovre Katić, Viktor Car Emin, Tin Ujević i drugi.

Godine 1937. u knjižnici je osnovano društvo *Za stari Split*.²⁹ Svrha društva bila je zaštititi starine i podržati i očuvati historijski karakter grada Splita i svih njegovih kulturnih tradicija. Posebno je naglašena briga da razvoj i izgradnja grada Splita i okolice budu u skladu s dosadašnjim njegovim tradicionalnim karakterom. Utemeljitelji društva bili su najugledniji ljudi u gradu, a upravu su činili Josip Barać, Josip Čulić, Fabijan Kaliterna, Ljubo Karaman, Ivan Meštrović, Ivo Tartaglia. Članom se postajalo jednokratnom uplatom od 1000 dinara i mjesечно članarinom od 5 dinara. Postojali su i počasni, dopisni i stručni članovi.

Zaslugom Gradske biblioteke ili uz njenu pomoć stvorena su i druga, za kulturu grada važna društva i ustanove.

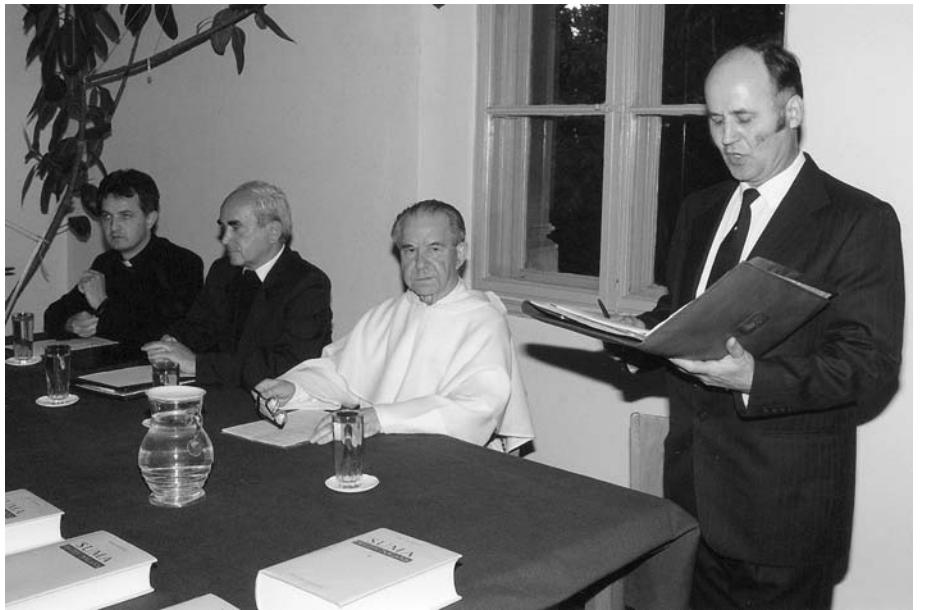
Prvi znakovi novog, svjetskoga rata zakucali su i na vrata Gradske biblioteke. Koncem 1939. godine predsjednik *Zadruge akademika iz Dalmacije Praha -Split*, Ratko Radica i tajnik Milivoj Pavella, u ime okupljenih na visokim školama u Pragu, zamolili su da se zbog uspostavljanja protektorata Češke i Moravske i prekida svih djelatnosti udruge njezine knjige pohrane u splitskoj knjižnici.³⁰

Pred kraj života, s još uvijek živom idejom stručne knjižnice čiji fondovi moraju stalno rasti da bi odgovarali intelektualnim potrebama njezinih najvažnijih korisnika, na inicijativu Josipa Baraća Dušan Manger pokreće još jedan veliki projekt- izgradnju nove zgrade za knjižnicu. Stoga je 1938. osnovan *Fond za gradnju Gradske biblioteke*, utemeljen, početno, na dobrovoljnim prilozima sugrađana.³¹ Posebno velika svota novaca prikupljena je prigodom smrti Ante Trumbića. Tom prilikom knjižnici je darovana i Trumbićeva privatna knjižnica, kao i njegov portret u skulpturi, rad Ivana Meštrovića. Te godine mnogi Spiličani, poput Josipa Jablanovića, Branka Nižetića, Krunoslava Jakaše, Davida Mandolfa darivali su knjižnicu, a svoje knjige ponudio je i Kerubin Šegvić.³²

Godine 1940. iznenada je umro Dušan Manger. Novim ravnateljem knjižnice postao je Jerko Rapanić. Čekale su ga teške godine rata i okupacije. U vrijeme talijanske okupacije Splita knjižnica je bila stalno otvorena javnosti. Čitači su redovito koristili usluge knjižnice, knjižničari su popisivali građu, izrađeni su ormarići za abecedni katalog, nabavljeno je 1078 novih knjiga iako obavezni primjerak nije pristizao. Ratne godine nisu knjižnici nanijele veće štete.³³

Prvih poslijeratnih godina Gradska knjižnica kraće je vrijeme djelovala u Marmontovoj ulici, u zgradu bivšeg Gabinetto di lettura. Uskoro je, zbog ustupanja prostora sindikatu, preseljena u zgradu u Zagrebačkoj ulici, gdje se i danas nalazi. Za javnost je knjižnica otvorena 15. ožujka 1945. godine. Svečarski ton događaju dao je pročelnik prosvjetnog odjela dr. Cvito Fisković, koji je u ime Oblasnog NOO-a Dalmacije knjižnici darovao prijepis rukopisa djela Vinka Pribojevića *De origine successibusque Slavorum* iz 1532. godine.³⁴ Umjesto 15. veljače 1945. razriješenoga profesora Jerka Rapanića, novim ravnateljem ustanove postao je Šime Vučetić.³⁵ Nova zgrada u Zagrebačkoj ulici od početka nije bila podesna za knjižnicu. Izgrađena 1897. za sjedište talijanske Lega nazionale, kasnije adaptirana za školu, u ratu je oštećena (u novinama je pisalo *porušena*) zbog pada bombe u obližnje dvorište, pa je trebalo popraviti napuknuća i teško oštećeni krov.³⁶

Od samog početka, već u svibnju 1945. u knjižnici su se suočili s velikim poteškoćama u radu s korisnicima. Nedostajali su osnovni priručnici, enciklopedije, rječnici, pogotovo za ruski jezik, a nije bilo ni jednoga englesko-hrvatskog rječnika.³⁷ Istovremeno knjižnica se suočila i s problemom očuvanja i zaštite vlastitoga fonda. U udarničkom poletu stvaranja novih kulturnih i obrazovnih

Hrvatski prijevod *Suma protiv pogana* T. Akvinskog predstavljen je u svibnju 1995. i u Sveučilišnoj knjižnici.

Čitaonica knjižnice prilikom predstavljanja djela T. Akvinskoga.

ustanova, amaterskih i službenih, na Gradsku biblioteku vršio se često nerazumni pritisak da pomogne u stvaranju novih knjižnih zbirki i fondova. Novootvorene knjižnice, poput Više pedagoške škole, koja je preko Gradskog narodnog odbora zatražila ustupanje duplikata³⁸ ili Kulturno-prosvjetnog odbora JSRN Split³⁹ koja je, želeći otvoriti knjižnicu, zatražila pomoć u knjigama, prisilile su knjižničare ove ustanove da pronađu način kako pomoći drugima i istovremeno sačuvaju knjige u vlastitome fondu. Jedna od težih borbi za knjige čekat će knjižnicu otvaranjem romanističkih studija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.⁴⁰

Gradska biblioteka pomogla je u stvaranju nove, Posudbene biblioteke u Splitu, u popunjavanju fonda zadarske knjižnice hrvatskim knjigama, te razmjenjujući knjige s riječkom knjižnicom. S druge strane upraviteljstvo knjižnice morallo se, povremeno, suprostaviti zahtjevima za posuđivanje ili čak ustupanje vrijednih knjiga i rukopisa. Među odbijanima se našlo i Ministarstvo ribarstva kada je tražilo rukopis Ricarda D'Erca.⁴¹

Na osnovama odluka Nacionalnog komiteta Narodnog oslobođenja Jugoslavije o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina, donesenima 20. veljače 1945. godine, već u kolovozu i Gradska biblioteka dobila je zahtjev da obavijesti o akvizicijama rekviriranih knjiga i dostavi njihov popis. Budući da, prema riječima tadašnjeg rukovoditelja knjižnice, Raića, smještene još u Marmontovoj 5, ...nije se vodio popis primljenih akvizicija ovim putem, jer je to bilo u onim mjesecima kad je još bijesnio rat, a ustanova je tek bila otvorena u martu, kad je zapravo i počeo redoviti rad...⁴² tek je godinu dana kasnije, vjerojatno po sjećanju, izrađen sumarni popis konfiscirane imovine, između ostaloga i četiri sanduka knjiga Ede Bulata, jedan Rittmana, jedan iz muške realne gimnazije, četiri ormara Cettineovih knjiga, dva Tacconijeva.⁴³ U lipnju Ministarstvo prosvjete, kulturno-umjetnički odjel iz Zagreba, poslalo je okružnicu o čuvanju arhiva, te dalo preporuke kako ih čuvati u cjelini, kako prenositi, kako koristiti, te kakve sankcije poduzeti protiv njihovih uništivača. Bili su to propisi od neprocjenjive važnosti za očuvanje fonda Gradske biblioteke.⁴⁴

Godine 1946. otvoren je Gradski muzej, današnji Muzej grada Splita. Tadašnjem direktoru, Marku Uvodiću, predani su svi muzejski predmeti, prikupljani i čuvani u knjižnici od njezinog osnutka. Uvodić je od Šime Vučetića preuzeo pedeset, grupno popisanih, nedatiranih i neatribuiranih predmeta, a knjižnica je, na određeno vrijeme, muzeju ustupila i vlastite rukopise, među kojima i *Libro d' oro della comunità di Spalato, Statut grada Splita*, te knjige Adamovu *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian*, Rosacciov *Viaggio da Venetia a Constantinopoli*... te čak sedam Marulićevih knjiga, starijih izdanja, 19 Santinijevih crteža i više neimenovanih dokumenata.⁴⁵ Svoju ulogu u stvaranju još jedne važne kulturne ustanove u gradu u ovom slučaju knjižnica je ispunila na najljepši mogući način. Godine 1997. *Muzej grada Splita* svečano je obilježio pedesetu godišnjicu samostalnog djelovanja.

U godinama poslijе rata i Gradsku je biblioteku obilježilo razdoblje *prosvjetiteljstva*. U zemlji u kojoj je nepismenist bila vrlo visoka, *narodne mase* trebalo je opismenjavati na analfabetskim tečajevima, a potom i dodatno obrazovati putem javnih predavanja. Pripremajući razne didaktičke izložbe, i od vlasti sugerirane teme predavanja, i Gradska knjižnica postala je dio novog sustava.

Koncem ožujka 1946. proglašen je *Tjedan kulture*. Pripeđivački odbor u Splitu izazvao je 31. ožujka na natjecanje grad Zadar. Htjelo se vidjeti tko će imati više manifestacija, više izloženih knjiga, više posjetitelja. Natjecanje je počelo istoga dana u 10,30 sati otvaranjem izložbe *Historijski razvoj knjige*, koju je priredio Hrvoje Morović.⁴⁶ Otvorio ju je, u zgradu u Marmontovoj ulici, Ivo Batistić govorom o smjernicama prosvjetne politike. Izložba je trajala do 7. travnja, vidjelo ju je 2.500 posjetitelja. Dio građe za izložbu posuđen je iz Arheološkog muzeja.⁴⁷ Splićani su tako mogli vidjeti raritete, poput *Nauch charstianschi... iz 1582.*, *Ritual rimski iz 1640.*, *Nauk za texake od Dalmaczje iz 1793.* faksimil *Miroslavljeva Jevanđelja* iz 1897., zadarski *Kraglski Dalmatin*, godište 1806-1807. Otvarajući izložbu Šime Vučetić je istakao: ... *Priređujući ovu izložbu knjiga vodilo nas je načelo popularizacije razvoja knjiga od*

rukopisa do današnje moderne štampe. Zato smo ih postavili tako, da ih može svak dobro pogledati. Nismo se rukovodili bibliofilskim ili bibliografskim principima baš zato da se ne bi udaljili od demokratskog principa prosvjećivanja naroda...⁴⁸

Još jedno društvo osnovano je, a potom i neko vrijeme djelovalo u prostorijama Gradske biblioteke. Na skupštini održanoj 19. siječnja 1947. kulturno-umjetnička grupa, utemeljena na Hvaru, prerasla je u Kulturno-umjetničko društvo *Ivan Lozica*. Kako je bilo bez vlastitih prostorija, društvo je za svoj rad koristilo prostorije Gradske biblioteke i Doma JRM. Veliki dio svojih djelatnosti, književne večeri, predavanja, izložbe društvo je održavalo u splitskoj knjižnici. Na tribinama Društva nastupili su brojni ugledni znanstvenici, poput Stjepana Antoljaka, Mate Suića, Josipa Smoljake, Cvite Fiskovića.⁴⁹

Četrdesetih godina u knjižnici je organizirano više predavanja i izložbi. Za to vrijeme zapaženo je bilo predavanje sovjetskih akademika, održano 1946., Borisa Rybakova i Pjotra D. Bogatirjeva, profesora moskovskog sveučilišta. Boris Rybakov govorio je o postanku ruske države, a profesor Bogatijev o ruskom folkloru. U knjižnicu su održali predavanje i Il'ja G. Erenburg i Nikolaj Tihonov.⁵⁰

Tijekom 1948. godine u knjižnici je priređeno više izložbi. Prva, o Vladimiru Iliju Lenjinu, održana je u siječnju, u čitaonici. U dvije vitrine bila su izložena Lenjinova djela, knjige i ilustracije o njegovom životu, radu i borbi te splitske radničke novine *Oslobodenje* iz 1919., i to broj u kojem se u uvodniku spominje Lenjin. Na vitrinama je stajala parola *Proučavajte život i rad V.I. Lenjina*.⁵¹ Početkom studenoga iste godine u čitaonici je otvorena izložba *Partijska štampa*. Moglo ju se vidjeti svakoga dana, ujutro i poslijepodne, od 5. do 11. studenoga, do kada je na zahtjev posjetitelja produžena.⁵² Iste godine priređena je i izložba *Vukove knjige* uz obljetnicu V. S. Karadžića i pobjede narodnog jezika u srpskoj književnosti. Iz Zadra je, za izložbu, posuđeno 30-ak knjiga s konca 18. do druge polovice 19. stoljeća, među kojima djela Orfelina Zaharije, Dositeja Obradovića, Đure Daničića i dr. Autor izložbe bio je Hrvoje Morović, a suradnik mu tadašnji upravitelj zadarske knjižnice Dušan Berić.⁵³

U organizaciji knjižnice 1948. godine organizirani su i tečajevi za knjižničare. S višegodišnjim iskustvom rada u knjižnici, Hrvoje Morović i Dušan Berić tijekom kolovoza, za vrijeme školskih praznika držali su predavanja iz knjižničarstva i poduku iz knjižničnog poslovanja. Ti su tečajevi bili namijenjeni osobama koje će raditi u manjim knjižnicama.⁵⁴

Povećanje knjižnog fonda i rast broja korisnika pedesetih godina u knjižnici stvara nove probleme, manjak mesta u čitaonici i skučenost spremišnih prostora. Analizom strukture korisnika utvrđeno je kako njih čak 80% čine učenici koji smetaju jer čitaju zabavne knjige, navodno manje vrijednosti, koje nisu u programu školske lektire, te da zbog njih treba što prije otvoriti knjižnicu posudbenog tipa, a Gradsku biblioteku ostaviti znanstvenicima i profesorima.⁵⁵ Godine 1951. knjižnica je bila otvorena korisnicima svakoga dana osim nedjelje, od 8 do 12 i od 17 do 20 sati.

Rad u knjižnici od njezina osnutka bio je izložen uglavnom afirmativnim ocjenama javnosti. Stoga je snažno odjeknuo tekst u *Slobodnoj Dalmaciji* iz ožujka u kojem se kritički pisalo o radu Gradske i Posudbene knjižnice, Prirodoslovnog i Muzeja grada. Za Gradsku je biblioteku napisano da je puni mjesec dana bila zatvorena jer se provodio *unutarnji rad*, odnosno revizija knjižnične građe, a da su činovnici zapravo šetali po gradu. Kritiziralo ih se i zbog pušenja i razgovora u prostorijama knjižnice, te optužilo za lijenost i nerad jer je većina knjiga nepopisana, jer ne postoji popis dragocjenosti, vrijednih i rijetkih knjiga i rukopisa, da nisu ni inventarizirane, pa da ih može uzeti tko hoće, a u slučaju njihova nestanka da nitko ne bi snosio odgovornost. Posebno se optužilo tadašnjeg upravitelja. Zajednički demanti objiju knjižnica stigao je uskoro.⁵⁶

Da nitko nije prorok u svojoj sredini pokazalo se ubrzo. Na temelju informacije o kvalitetu rada u splitskoj knjižnici, u studenome 1952. iz Central Junior Library iz Ilforda, Essex, Engleska, stigao je Gradskoj biblioteci poziv da sudjeluje na međunarodnoj božićnoj izložbi. Činile bi je čestitke djece iz cijelog svijeta. Od splitske se knjižnice zatražilo...typically *Yugoslav greetings card* koju bi potpisalo

više djece, te fotografija dječje knjižnice. Planirano je da izložba traje od 15. prosinca do 5. siječnja, a namijenjena je prvenstveno djeci Essexa, koja znaju malo ili gotovo ništa o djeci i knjigama iz drugih zemalja.⁵⁷

O pedesetoj godišnjici postojanja i djelovanja Gradske biblioteke, tadašnji direktor Branko Zupa obavijestio je javnost o radu ustanove, njezinom razvitku od utemeljenja 1903. godine, i o prostorima u kojima je do tada djelovala, te istaknuo njezin značaj u razvoju kulture i znanosti u gradu Splitu. Te 1953. godine knjižnica je imala 374 upisana člana, bila je otvorena svakoga dana, osim nedjelje, od 8 do 12 i od 17 do 20 sati. Uz stručne knjige najviše se čitalo djela Cankara, Andrića, Krleže, stare hrvatske pisce te francuske, engleske i ruske klasike. Značajnu obljetnicu knjižnica je obilježila i prigodnom izložbom. U prostoru u Zagrebačkoj izložene su najvrijednije knjige iz fonda.⁵⁸

15. studenoga 1953. godine u čitaonici Gradske biblioteke održana je osnivačka skupština na kojoj je utemeljen gradski Pododbor Matice hrvatske. Prvi članovi radnici bili su Rikard Katalinić-Jeretov, Krino Prijatelj, Duje Rendić-Miočević, Andre Jutronić, Tonko Šoljan, Cvito Fisković. Uskoro su im se, preselivši iz Zagreba, pridružili Jure Franičević Pločar i Živko Jeličić. Podatak da se u čitaonici Gradske biblioteke zbio jedan od važnijih događaja u kulturnoj povijesti Splita novijeg doba višestruko je znakovit. Oba *Zagrepčanina* uskoro će raditi u biblioteci, jedan kao njezin upravitelj, drugi, kraće vrijeme, kao knjižničar. Već sljedeće godine, svega dva mjeseca od osnivanja, Pododbor je izdao prvi broj časopisa *Mogućnosti*; uskoro je pokrenuo *Biblioteku suvremenih pisaca*, čime je započela njegova izdavačka djelatnost. Iz jezgre splitske Matice hrvatske nastat će ubrzo Čakavski sabor, potom i današnji Književni krug. Novija povijest splitskoga izdavaštva posredno je otpočela u Gradskoj biblioteci, a još jedna važna kulturna ustanova započela je svoj rad u njezinim prostorima.⁵⁹

Početak šezdesetih donosi knjižnici više promjena; svojim značajem ističu se dvije.

Godine 1962. Gradska biblioteka dobila je dodatne zadatke i razvila druge funkcije po kojima je dobila i novi naziv, Naučna biblioteka; ustroj je knjižnica proširila i svoje prostore. Zalaganjem tadašnjega direktora Jure Franičevića Pločara, još 1954. započeti projekt izgradnje posebne zgrade za spremište šezdesetih godina privodi se kraj. U dvorištu knjižnice izgrađena je nova, trokatna zgrada koja služi isključivo za pohranjivanje knjižnične građe. Sa starom zgradom povezana je natkrivenim prolazom. Gradnja je trajala dugo. Iako je glavnina radova završena 1960. godine, i pet godina poslije dovršavani su neki dijelovi projekta.

Tih godina knjižnica sudjeluje u većem broju javnih kulturnih manifestacija.

Želeći obilježiti osamdeset godina od pobjede Hrvata na splitskim općinskim izborima i stotu obljetnicu narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri, Pododbor Matice hrvatske u Splitu, u suradnji sa zagrebačkom središnjicom, Povijesnim muzejom Hrvatske, zagrebačkim Državnim arhivom i splitskim Historijskim arhivom te s Institutom za povijest države i prava Pravnog fakulteta, Muzejom grada Splita i Naučnom bibliotekom priredio je 19. rujna 1962. prigodnu izložbu u prostorijama današnje biskupove palače. Izloženi su brojni dokumenti iz onoga vremena, faksimil prvog broja lista *Il Nazionale* od 1. ožujka 1862., knjižica *Pravila Splitske narodne slavjanske čitaonice* iz 1863., pismo Juraja Bianchinija Mihovilu Pavlinoviću o napadu na nj, original *Poslanice Dalmatinima* Ante Kuzmanića, više brošura koje su pisali narodnjaci i autonomaši, fotografije i umjetnički portreti osoba, pisma itd.⁶⁰

Sljedeće, 1963. godine i Naučna biblioteka pridružila se onim kulturnim ustanovama u zemljama koje su obilježile 70. godina života i 50. godina književnog rada Miroslava Krleže. Tom prilikom priređena je prigodna izložba. Predstavljeni su časopisi koje je Krleža uređivao (*Plamen*, *Književna republika*, *Danas*, *Pečat*), prikazani njegovi rani radovi, knjige pripovijedaka iz ciklusa *Hrvatski bog Mars*, drame iz ciklusa o Glembajevima, više izdanja sabranih djela te brojna suvremena izdanja, uz odgovarajući ilustrativni materijal. Izložba je bila otvorena od 11. do 22. rujna 1963.⁶¹

Manifestacija *Mjeseca knjige* 1965. godine (od 15. listopada do 15. studenoga) u Splitu je bila u znaku rješavanja najnovijih pitanja s prostorom u Naučnoj biblioteci.⁶² Usprkos novim spremištima za

građu, opće stanje u knjižnici nije se bitnije poboljšalo. U kojoj je mjeri tih godina bilo teško u tadašnjoj Naučnoj biblioteci najbolje govoriti apel u novinama upućen čitateljima 1966. da ... ne dolaze jer se ne zna kad će se ostali dio stropa srušiti... Naime, početkom kolovoza pala je žbuka u čitaonici periodike, dio stropa se srušio i u prostoru s katalozima, a ...svakog časa se može srušiti i u čitaonici gdje dolazi najviše osoba. Na stubištu je te godine stajalo 30.000 svezaka knjiga.⁶³ Iste godine novinar kulturne rubrike *Slobodne Dalmacije* Vojko Mirković upozorio je javnost na teško stanje u kojem se nalaze knjige Naučne biblioteke, pohranjene zbog nedostatka prostora u Arnirovoj kuli, izložene prašini, vlazi i uništavanju zbog djece koja tu nesmetano ulaze. Tadašnji direktor knjižnice, Hrvoje Morović, u medijima je govorio o poteškoćama u radu; posebno je isticao mala novčana sredstva koja knjižnica dobiva za nabavu i zaštitu fonda te za njegovo osuvremenjivanje.⁶⁴

Usprkos teškoćama, koncem šezdesetih u knjižnici se našlo snage i elana za organiziranje više izložbi.

Godine 1967., povodom obilježavanja 350 godina od objavljanja *De republica ecclesiastica*, poznatog djela nadbiskupa Markantuna de Dominisa, u Splitu je, u organizaciji JAZU i Pododbora Matice hrvatske, održan stručno-znanstveni skup. Uz skup je organizirana i jednodnevna izložba na kojoj su pokazani nadbiskupovi portreti i knjige. Izložba je priređena u Muzeju grada Splita, a izlaganjem hajdelberškog izdanja spomenute publikacije iz 1618. godine, kao i preslika drugih Dominisovih djela, izložbi se pridružila i Naučna biblioteka.⁶⁵ U ovoj ustanovi čuva se više Dominisovih knjiga, neke i s njegovim potpisom.

Tijekom 1967. godine Naučna je biblioteka surađivala sa splitskom klasičnom gimnazijom *Natko Nodilo*, priredivši dvije izložbe. U studenome je organizirala prigodnu, tematsku izložbu povodom 150 godina postojanja i rada škole, koju je ova obilježila i vlastitom publikacijom *Spomenica 150. godišnjice Klasične gimnazije u Splitu : 1817-1967.*⁶⁶ U prosincu iste godine knjižničari Naučne biblioteke su gradom iz svoga fonda pomogli učenicima gimnazije u osmišljavanju i postavljanju izložbe o Josipu Brozu Titu.

Koncem 1968. godine u Muzeju grada Splita otvorena je *Izložba Marxovih djela*. Organizirali su je Odbor za proslavu 150-te godišnjice rođenja Karla Marxa i 120-te godišnjice tiskanja *Komunističkog manifesta*, u suradnji s Naučnom bibliotekom i Muzejom grada Splita. Bila su izložena brojna izdanja djela Marxa i Engelsa, na hrvatskom i stranim jezicima, novine i časopisi s marksističkim sadržajima i temama.⁶⁷

Kada je 1968. godine u Naučnoj biblioteci opet pokrenuto vlastito izdavaštvo, rijetki su znali da taj poduhvat ima svoju povijest. Prvo izdanje knjižnice iz 1904. godine palo je u zaborav, a Mangerovi naporci da unutar tadašnje Gradske biblioteke razvije i tu djelatnost bili su poznati tek nekolicini.

Prvo izdanje Naučne biblioteke s pravom je dočekano s odobravanjem. Te godine Hrvoje Morović objavio je *Građu za bibliografiju splitske periodike. Novine 1875- 1941.*, popis od 165 naslova novina ...koje djelomično ili potpuno posjeduje, ili čak ne posjeduje splitska Naučna biblioteka.⁶⁸ Knjiga je s pohvalama dočekana ne samo u stručnim, knjižničarskim krugovima, već i u široj kulturnoj zajednici jer je to bio prvi, sistematizirani popis novina sa svim relevantnim podacima o izlaženju i trajanju pojedinog lista, o njegovom uredništvu i o eventualnim promjenama u nazivu. Do danas ovaj rad nije nadmašen pa se 35 godina od objavljanja smatra najboljim izvorom podataka za ovo područje istraživanja.

Kada je objavio svoju bibliografiju,iza Hrvoja Morovića stajalo je dugogodišnje iskustvo bibliografa. Još od 1947. godine, u vrijeme intezivnog rada na pokretanju tekuće nacionalne bibliografije, knjižničari iz zagrebačke Sveučilišne knjižnice često su se obraćali Gradskoj biblioteci provjeravajući podatke o knjigama koje su objavljivane u Splitu. Predanog suradnika našli su u Hrvoju Moroviću koji je od samih početaka izrađivanja nacionalne tekuće, a potom i retrospektivne

Izložbi *Sakralna tiskana knjiga*, priređenoj u listopadu 1995. nazočio je i mons. Ante Jurić.

Knjige tiskane u XVI. stoljeću predstavljene su u pinakoteci samostana Gospe od zdravlja tijekom *Knjige Mediterana* 1996. godine.

bibliografije naružje surađivao s voditeljima projekta Matkom Rojnićem, Evom Veronom i Brankom Hergesić, te kasnije i s Petrom Roguljom, dostavljajući im provjerene popise traženih autora i naslova. Samostalno je izradio više tematskih, bibliografskih popisa članaka iz splitskih novina *Novo doba* (1918.-1941.), *Jadranska pošta* (1925.-1934.), *Jadranski dnevnik* (1934.-1938.), *Hrvatski glasnik* (1938.-1940.). Njegov bibliografski rad još jednom je doživio uspjeh i odobravanje 1970. kada je, opet u izdanju Naučne biblioteke, kao njezino treće izdanje, publiciran drugi dio njegove *Građe za bibliografiju splitske periodike* 1944-1969. Na temelju građe u fondu Naučne biblioteke popisao je 172 novine, biltena, časopisa i godišnjaka. Ova dva prikaza periodičke građe ostali su do danas najprecizniji i jedini širi popis splitskih novina i časopisa. Izrađujući ih, Morović je htio da ...*bude pomagalo za jednu iscrpu bibliografiju splitske štampe uopće...* odnosno da budu ...*specijalni katalog splitske periodike što je sabrana u splitskoj Naučnoj biblioteci.*⁶⁹

Godine 1972. knjižničaru Naučne biblioteke Hrvoju Moroviću stiglo je zaslужeno priznanje, *Nagrada grada Splita za znanstveni rad*, a 1978. godine i *Kukuljevićeva povelja*, najveće priznanje koje knjižničarska zajednica dodjeljuje svojim najzaslužnijim članovima. U oba slučaja visoko su ocijenjene njegove knjige *Povijest biblioteka u gradu Splitu, I dio, Sa stranica starih knjiga*, rad na bibliografijama i izučavanje starije hrvatske književnosti.⁷⁰

Želeći se odužiti svome višegodišnjem kolegi i ravnatelju, 1992. godine djelatnici sada već Sveučilišne knjižnice priredili su, uz 10. godišnjicu njegove smrti prigodnu izložbu. Od 7. do 24. prosinca 1992. godine u čitaonici su bili izloženi brojni Morovićevi tiskani radovi, knjige i članci u časopisima i novinama iz povijesti starije hrvatske književnosti, knjižničarstva i bibliografija. U katalogu *S poštovanjem prof. Hrvoju Moroviću, izložba u povodu 10. obljetnice smrti (1982-1992)* autorica izložbe, Nada Vrsalović, u proslovu je istaknula značaj Morovićevog znanstvenoga opusa, a preuzela je i bibliografiju njegovih radova koju je prethodno, za knjigu Hrvoje Morović, *Izbor iz djela*, 1988. izradila Neda Anzulović.⁷¹ Izložbu je otvorila tadašnja ravnateljica knjižnice dr. Mirjana Sanader.

U dosadašnjoj, stogodišnjoj povijesti današnje Sveučilišne knjižnice stoje dva istaknuta imena: Dušan Manger, osnivač knjižnice i Hrvoje Morović, njezin kroničar. Doprinos obojice razvoju splitskog knjižničarstva toliki je da zaslužuje da ga se i ovom prilikom posebno istakne.

Opet pokrenuto izdavaštvo u Naučnoj biblioteci 1968. godine imalo je potporu uprave knjižnice. Njezin tadašnji direktor, dr. Radovan Vidović, pridonio mu je vlastitim djelom; u izdanju knjižnice objavljena je njegova studija *Split u poeziji*. U predgovoru knjizi, *Prilog povijesti i bibliografiji jednoga književnog motiva* spomenuo je šezdesetak hrvatskih pjesnika koji su, na sva tri dijalekta, pjevali o Splitu, a pedesetak pjesama izabralo je i uvrstio u ovu, svojevrsnu antologiju.

Četvrtu knjižničino izdanje uslijedilo je 1971. godine. U travnju je izašlo iz tiska još jedno djelo njezinoga knjižničara, dr. Šimuna Jurišića *O obradi znanstvenog djela, prigodom knjige Midhata Šamića: Kako nastaje naučno djelo*. Nažalost, Jurišićeva knjiga bit će ujedno i posljednje izdanje Naučne biblioteke u ovom periodu. Suočena s velikim troškovima u tiskanju knjiga, knjižnica će opet napraviti stanku u dalnjem razvoju svoga izdavaštva. Na pojavu nove publikacije ove ustanove trebat će počekati jedanaest godina.

Osim izdavaštvom, koncem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina u knjižnici su prema javnosti djelovali i drugim manifestacijama, prvenstveno predavanjima i izložbama.⁷² Početkom 1970. u knjižnici su predstavljena dva suvremena hrvatska pjesnika. Književnom večeri, koncem ožujka 1970., u čitaonici knjižnice obilježeno je 35 godina književnog stvaralaštva Marina Franičevića. Tom prilikom čitani su njegovi štokavski i čakavski stihovi.⁷³ Početkom travnja 1970. u organizaciji Pododbora Matrice hrvatske, Hrvatskog filološkog društva i Naučne biblioteke, održana je književna večer Drage Ivaniševića. U uvodnoj riječi akademik Cvito Fisković ukazao je na povezanost Ivaniševićevog slikarstva i pjesništva, upozoravajući slušateljstvo na njegovu izložbu, koja je u isto vrijeme bila postavljena u prostorijama Pododbora Matrice hrvatske.⁷⁴

Sljedeće, 1971. godine, u travnju, knjižnica je ugostila tadašnjeg pročelnika romanistike na Filozofskom fakultetu u Zadru, prof. dr. Žarka Muljačića. U predavanju *Dileme suvremene lingvistike* autor je dao je pregled stanja u svjetskoj lingvistici, s posebnim naglaskom na strukturalnoj i generativnoj lingvistici. Muljačićeva *Fonologia generale e fonologia della lingua italiana* objavljena je najprije u Italiji, potom je prevedena i na njemački i francuski, te 1972. na hrvatski jezik.⁷⁵

U Sveučilišnoj knjižnici čuva se nekoliko rukopisa Ivana Kovačića, splitskog pučkog pisca. Kada je dio njegove kronike, napisane 1953., objavljen u knjizi *Smij i suze starega Splita*, u srpnju 1971. priređena je književna večer. O Splitu u vrijeme Kovačićevog djetinjstva govorio je prof. dr. Duško Kečkemet, o piscu i djelu priređivač kronike prof. dr. Radovan Vidović, dok su odabrane odlomke čitali glumci Ivo Marjanović i Branko Kovačić.⁷⁶

U ozračju izjave Upravnoga odbora Matice hrvatske iz Zagreba date *Hrvatskom tjedniku* 16. travnja 1971., da se odriče odredbi Novosadskog ugovora, Hrvatska je proslavila važan događaj iz povijesti svoje pismenosti i književnosti, 450 godina od tiskanja *Judite Marka Marulića*. U Splitu je događaj obilježen brojnim manifestacijama Društva hrvatskih književnika i Matice hrvatske. Najznačajnijom je tada ocijenjeno prvo izdavanje jedne Marulićeve knjige u rodnome gradu, izbor iz djela, *Plavca nova*. Uredili su je danas ugledni akademici, Mirko Tomasović i Tonko Maroević, izdavač je bio NZ Matice hrvatske. Ovom knjigom započelo je vrednovanje ukupnog Marulićevog djela i pokrenut veličanstveni nakladnički niz *Opera omnia* koji će sljedećih godina voditi Književni krug.⁷⁷ Naučna biblioteka i Muzej grada Splita pridružili su se svečanostima sredinom prosinca priredivši zajedničku izložbu *Marko Marulić i njegovo doba*. Otvorio ju je Duško Kečkemet. Da je izložba bila zanimljivo koncipirana i postavljena govor i podatak da je, sljedeće, 1972. u travnju, gostovala u Zagrebu, u Povijesnom muzeju.⁷⁸

Sedamdesetih godina Split je, na temelju devet instituta, tri zavoda, osam muzeja, jednog arhiva, jedne znanstvene knjižnice, tri fakulteta, dva odjela zagrebačkih fakulteta, Visoke mornaričke škole, Pedagoške akademije, dvije više škole i nekoliko poslijediplomskih studija, počeo razvijati vlastito Sveučilište. Tadašnji direktor knjižnice Radovan Vidović isticao je da će buduće sveučilište moći računati na Naučnu biblioteku kao središnju znanstvenu bibliotečnu ustanovu jer ima bogat fond knjiga i periodike, da je kadra osigurati rad studentima, sveučilišnim profesorima i znanstvenim radnicima, da je već nekoliko godina ona de facto sveučilišna knjižnica jer 80 % svih čitatelja jesu studenti i profesori.⁷⁹ Nekoliko godina kasnije, 1974. Split je dobio svoje sveučilište.

Tijekom 1972. godine dva su događaja obilježila javne djelatnosti ustanova u kulturi, *Međunarodna godina knjige* i proslava 80. rođendana Josipa Broza Tita. I u Naučnoj biblioteci obje manifestacije rezultirale su većim brojem predavanja i izložbi. Rođendan predsjednika države knjižnica je obilježila sudjelovanjem na zajedničkoj izložbi *Tito i knjiga*. Otvaranju izložbe u Domu JNA prisustvovali su tadašnji, najviše rangirani političari, predsjednik Sabora SRH, sekretar IK CK SKH i drugi. Osim knjižnice, zajedničkom slavljenju pridružile su se, svojim programima, i sve splitske osnovne i srednje škole, studentski klubovi, domovi kulture, muzeji, mjesne zajednice, pa i opća bolnica.⁸⁰

Naučna biblioteka obilježila je *Međunarodnu godinu knjige* uz još dvije kulturne ustanove u gradu: Narodno sveučilište *Đuro Salaj* i Narodnu knjižnicu. Organizirala je dvije izložbe, više predavanja, te tiskala nekoliko stotina letaka s tekstrom o knjižnici i pozivom radnim organizacijama da se služe njezinim knjigama.

Od 20. do 25. studenoga 1972. u knjižnici je postavljena izložba posvećena Josipu Brozu Titu. Izložena su djela koja je on napisao i djela napisana o njemu, te ona literatura u kojoj je isticana uloga koju je imao prilikom I. zasjedanja AVNOJ-a.

Izložbom *Vladimir Nazor-životni put i stvaralačko djelo* obilježeno je trideset godina od pjesnikova odlaska u partizane i početka njegovoga sudjelovanja u NOB-u. Popraćena je dokumentarno evokativnim predavanjem s dijapositivima u boji *Zavičaj i djetinjstvo u književnom djelu Vladimira*

Nazora dr. Radovana Vidovića. Izložba je otvorena 28. prosinca u prostorijama knjižnice⁸¹.

Te godine u knjižnici je održano više predavanja. Jedno od njih, Ante Parčine, pod nazivom *Četiri desetljeća bučnog i veselog Splita* knjižnica je, u svojim prostorijama, pripremila u suradnji sa splitskom podružnicom Društva bibliotekara.⁸²

Običaj da se izložbe i predavanja održavaju u vlastitim prostorima u Naučnoj biblioteci su vezivali uz mogućnost da se ulaskom u knjižnicu kulturna javnost sama uvjeri u kakvim uvjetima se čuva vrijedna građa, te u kakvim uvjetima njezini korisnici uče i rade. Iste godine smanjen je čitaonički prostor periodike i pretvoren u skladište, a na dobivenoj lokaciji 6.000 m² površine, na Visokoj, trebalo je, prema Vidoviću, što prije početi s izgradnjom nove zgrade knjižnice. Nekoliko godina kasnije, 1975. izglasan je tzv. samodoprinos kojim je bilo predviđeno i financiranje izgradnje buduće, nove zgrade Naučne biblioteke.

Tijekom 1973. Naučna biblioteka priredila je još dvije izložbe. Obje su bile vezane uz obljetnice, i potaknute od viših vlasti.

U ožujku 1973., u suradnji s Marksističkim centrom, knjižnica je, uz devedesetu godišnjicu smrti Karla Marxa, organizirala izložbu o njegovu životu i radu. Izložena su Marxova djela u različitim izdanjima, te brojne knjige o njegovu filozofskom učenju. Izložba je imala ideoškopolitički ton, a na svečanom otvorenju našli su se i brojni političari iz Izvršnog biroa SKJ, Izvršnog komiteta CK SKH, te općinski rukovodioci. Istovremeno, Pravni fakultet i MŠC organizirali su znanstveno-popularni skup pod nazivom *Marx i mi*.⁸³ U listopadu 1973. Služba za prosvjetu i kulturu Skupštine općine Split uputila je svim ustanovama u kulturi, prosvjeti, tehničkoj i fizičkoj kulturi okvirni program proslave Dana Republike i 30. godišnjice II. zasjedanja AVNOJ-a, s napomenom da su sve te ustanove dužne izraditi i ostvariti vlastite programe proslave. Izložba knjižnice, nazvana *dokumentarno-instruktivna*, sastojala se od knjige i periodike koje su tekstom i slikom tumačile obljetnice. Bila je postavljena u prizemlju knjižnice, od 26. do 28. studenoga 1973. godine. Pripremili su je Hrvoje Morović, Dubravka Bošnjak i Miriam Subotić.⁸⁴

U to vrijeme knjižnica je pripremila i dvije izložbe izvan Splita. Na prvoj, skupnoj, sudjelovala je 1975. godine surađujući s Galerijom grada Zagreba. U svibnju 1975. direktor galerije dr. Boris Kelemen dogovorio je s knjižnicom posudbu plakata za izložbu *Plakat i oprema knjige u doba secesije u Hrvatskoj* koja se trebala održati u Gutenberg Museumu u Mainzu. Sudeći prema sadržaju pisma, u to vrijeme plakati su već bili u Zagrebu, jer su prema savjetu stručnjaka iz JAZU već bili i restaurirani. Bili su to prigodni plakat *Građani...* iz 1922., plakat za časopis *Il-Ča* iz 1920., te plakat *Društva dobrovoljnih vatrogasca* iz 1911. Troškove rada platila je Galerija. Za izložbu su još bili posuđeni plakati *Svagdašnjost* iz 1911., plakat za film *Tigrovi zubi* iz 1922. u kinu Karaman, *Objava* iz 1919., te još nekoliko plakata.⁸⁵

Druga izložba izvan Splita održana je 1980. godine u Makedoniji. Narodna biblioteka *Goce Delčeva* iz Štipa uputila je Naučnoj biblioteci poziv da u Štipu, povodom *bratimljenja* dvaju gradova naprave zajedničku izložbu o Splitu. Izložbom bi se Štipljane upoznalo sa znanosti, kulturom, umjetnosti i književnosti grada. Od Naučne se biblioteke tražilo da izradi scenarij izložbe, iako je njezinu koncepciju izložila makedonska knjižnica. Sugerirano je predstavljanje istaknutijih dostignuća na polju znanosti, književne, likovne, glazbene i scenske umjetnosti, te kulturne djelatnosti muzeja, galerija, knjižnica i arhiva. Od Naučne se biblioteke tražilo i da pošalje knjižnu i drugu građu, dok bi štipska knjižnica osigurala prostor, panoe i vitrine. Poslove organiziranja izložbe iz Splita je vodila tadašnja ravnateljica knjižnice *Antica Lalić Babić*.⁸⁶

Osamdesetih godina u Naučnoj se biblioteci odvijao veliki broj priredbi koje su bile izravno vezane uz izvođenje školskih, obrazovno-odgojnih programa. Organizirao ih je tijekom 1981., 1982. i 1983. godine dr. Šimun Jurišić, knjižničar, tada i profesor osnova knjižničarstva u Brodograđevnom školskom centru (BŠC), bivšoj klasičnoj gimnaziji. Pedagoški vješto objedinio je tada proklamirani

spoj teorijske nastave i prakse u udruženome radu upoznavajući buduće knjižničare BŠC s radom u knjižnici. Učenici su sudjelovali i u kulturnim manifestacijama ustanove, nastupajući kao glazbenici ili recitatori.

U povodu *Mjeseca knjige*, u studenome 1981. u prostoru Muzeja narodne revolucije Naučna je biblioteka organizirala predavanje Šimuna Jurišića *Ivo Andrić o knjizi i čitanju*. Tekstove uglednog nobelovca čitali su učenici BŠC-a. Koncem iste godine, u prosincu, u čitaonici Naučne biblioteke Šimun Jurišić je govorio o *Francuskoj u očima Ivo Andrića*.

U siječnju 1982. predavao je o *Splitskim gradonačelnicima do 1941.*, u veljači o *Franzu von Suppeu u Splitu*, te o *Heinrichu Heineu u Hrvatskoj*. U ožujku je održao predavanje *Split od 1931. do 1941.*, u svibnju iste godine o *Splitu od 1921. do 1931.* U lipnju je organizirao književnu večer poezije S. Jesenjina pod nazivom *Mangup*, a u rujnu književno večer *Iz svjetske ljubavne poezije*. U listopadu je održao predavanje o Johannu Wolfgangu Goetheu.

U ožujku 1983. Šimun Jurišić je održao još dva predavanja, prvo o Dobriši Cesariću, drugo o Jacquesu Prevertu. Tekstove su čitali učenici BŠC.⁸⁷

Knjižnično izdavaštvo obnovljeno je početkom osamdesetih godina, sada već prošloga stoljeća. Nakon jedanaestogodišnje pauze, 1982. Naučna je biblioteka objavila knjižicu svoga knjižničara dr. Šimuna Jurišića *Pariz, grad svijeta i svjetla*. Bilo je to prvo, do danas i jedino izdanje nakladničkog niza *Zbirka Marko Polo*. U veljači 1983., u čitaonici knjižnice, vodič je predstavljen javnosti.

Sljedeće, 1983. godine u novom nakladničkom nizu *Zbirka Marko Marulić Šimun Jurišić i Joško Barić* objavili su djelo biografskih značajki, *Splitsko iverje 1882-1941, iz povijesti Splita*. Izdavač je bila Naučna biblioteka.

Godina 1983. bila je obljetnička za Naučnu biblioteku. Djelatnici knjižnice obilježili su je izložbom *80 godina Naučne biblioteke u Splitu, 1903-1983*. U prostoru tadašnjeg Muzeja narodne revolucije izložili su najvrednija djela koja se čuvaju u fondu ustanove. Pokazane su brojne tiskane knjige, od najranijih inkunabula do suvremenih, najstariji dalmatinski časopisi i novine, rijetki rukopisi, grafički listovi. Tom su prilikom prvi put pokazane i one inkunabule za koje se do tada nije znalo da se čuvaju u knjižnici. Izložba je izazvala veliku pozornost javnosti kako zbog značajne obljetnice tako i zbog velikog broja rijetkih publikacija koje su tom prilikom izložene. Višemjesečni napori djelatnika knjižnice, Nevene Radović, Miriam Subotić, Olge Dobrota, Šimuna Jurišića, Brede Noveljić, Dubravke Bošnjak i Gordane Radić rezultirali su izložbom koja po svojoj impozantnosti do danas nije nadmašena. U katalogu kojim je izložba popraćena opisan je veliki broj bibliografskih jedinica, njih čak 523. Veliki doprinos izboru građe za izložbu i katalog dali su stručni savjetnici dr. Šime Jurić i Frane Baras. Predgovor katalogu, u kojem je predstavila i vrednovala građu, napisala je tadašnja direktorica knjižnice, mr. Dubravka Bošnjak.⁸⁸ Treba istaknuti da je ovom prilikom knjižnica prvi put uz jednu svoju izložbu tiskala i katalog. Uskoro će ovaj postupak postati uobičajen za sve njezine buduće izložbe. Obilježavajući značajnu obljetnicu Naučna biblioteka još je jednom upozorila splitsku javnost na neodgovarajuće prostore u kojima čuva značajno nacionalno knjižno blago.

Kako je zbog pretrpanosti prostora u knjižnici uskoro postalo nemoguće kvalitetno poslovati, tijekom 1986. mr. Dubravka Bošnjak je premjestila neke knjižnične službe izvan zgrade, u dvije kancelarije u tada bivšoj biskupovoj palači; najavila je zatvaranje čitaonice periodike i njezino pretvaranje u dodatno spremište za periodičku građu, te odlučila o još jednom prebacivanju većeg dijela knjiga iz zgrade u Zagrebačkoj u udaljeno atomsko sklonište u ulici Rudera Boškovića.⁸⁹ U skloništu su, bez mogućnosti da budu korištene, knjige ostale do 1992. godine. Zbog početka rata hitno su premještene u tvrđavu Gripe, u prostore Pomorskog muzeja, gdje su bez ikakve naknade, razumijevanjem tadašnjeg voditelja, general-bojnika mr. Ivana Kolaka, bile pohranjene sve do 1997. godine, kada im je današnji ravnatelj knjižnice mr. Petar Krolo našao smještaj na novoj lokaciji u Papandopulovoј ulici.⁹⁰

Obljetnička izložba o stotoj godišnjici utemeljenja i djelovanja knjižnice postavljena je u prosincu 2003. u Zavodu za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu.

Dislociranje knjižničnih fondova uskoro je postalo jedinim mogućim, iako težim načinom daljnog funkciranja knjižnice. Njegove posljedice osjetili su zaposleni u ustanovi, ali i korisnici koji će zbog udaljenih spremišta ubuduće na naručenu građu čekati i nekoliko dana, a ne do pola sata koliko čekaju u matičnoj ustanovi. Danas se građa Sveučilišne knjižnice čuva na tri različita i međusobno udaljena mesta u gradu.

Zbog problema sa skućenim i vlažnim spremištim za građu, svaku svoju buduću izložbu knjižnica je intonirala na način da je u svojoj osnovi sadržavao apel kulturnoj javnosti da joj se pomogne u pronalaženju novih prostora, odnosno izgradnji nove zgrade.

Što se događa s građom ako je smještena u vlažnim, tamnim i tjesnim prostorima, pokazano je na sljedećoj izložbi Naučne biblioteke, u listopadu 1989. godine. Izložba je bila samo jedna od manifestacija u *Mjesecu knjige* čiji su program te godine, uz Naučnu biblioteku, osmislili Radničko sveučilište *Duro Salaj*, Književni krug i SIZ u oblasti kulture. Izložba *Problem zaštite građe i prostora u Naučnoj biblioteci* bila je otvorena u Muzeju narodne revolucije 8. listopada 1989. U prisutnosti predsjednika Skupštine općine Split otvorila ju je tadašnja direktorka Ivanka Kuić. Izložene su vidno oštećene publikacije, inkunabule, rukopisi iz 15. stoljeća, nekoliko brojeva *Naroda*, *Slobode*, *Narodnog lista*, fotografije o stanju prostora u Naučnoj biblioteci. Tri prigodna crteža ugljenom, baš za ovu izložbu, izradio je splitski umjetnik Kažimir Hraste. Crteži se, kao njegov dar, danas čuvaju u knjižnici. Manifestacija je nastavljena prigodnim predavanjima. 30. listopada Nevenka Bezić-Božanić govorila je o *Značaju zbirke periodičkih publikacija u Naučnoj biblioteci i kulturnim prilikama Splita pred 100 godina*. Dr. Šimun Jurišić dao je povijesni presjek *Splitskih knjižnica i splitskih knjižničara*, a 14. studenoga u čitaonici Naučne biblioteke *O rukopisnoj zbirci* govorila je mr. Dubravka Bošnjak, dok je predavanje *Naučna biblioteka kao integrativni faktor koji bi trebao povezati znanost i kulturu* održala Ivanka Kuić. 16. studenoga dr. Edo Šmidihen, docent na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu i dr. Josip Stipanov iz tadašnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke (NSB), održali su predavanja o arhitekturi suvremenih knjižnica u svijetu, odnosno o znanstvenim knjižnicama u funkciji sveučilišta. Ispunjavajući program *Mjeseca knjige*, autori izložbe i predavanja htjeli su još jednom upozoriti javnost na teškoće u kojima djeluje knjižnica, te konačno dobiti novac prikupljan prethodnih godina, samodoprinosom, za izgradnju nove zgrade.⁹¹

Iste, 1989. godine u suradnji s Arheološkim muzejem, Galerijom umjetnina i Muzejom grada Splita Naučna biblioteka priredila je u Muzeju narodne revolucije izložbu *Stari splitski plakati 1891-1942*. Autor izložbe i kataloga, dr. Duško Kečkemet, naglasio je vrijednost plakata kao umjetničkog i povijesnog dokumenta, te pokazao štete koje mogu proizići iz nepostojanja prakse da se ova manje poznata, ali ne i manje vrijedna vrsta građe sustavno sakuplja. Na izložbi je pokazano pedesetak plakata, a opisani su i u istoimenom katalogu. Suradnici u izboru radova i organiziranju izložbe bili su djelatnici knjižnice, dr. Šimun Jurišić i Nevena Radović. Izložbu su otvorili autor prof. dr. Duško Kečkemet i direktorka knjižnice Ivanka Kuić.

Devedesetih godina Naučna biblioteka, od 1992. s novim imenom Sveučilišna knjižnica, počinje redovito dokumentirati svoje izložbe tiskanim katalozima. Njihova je korist višestruka. Donose se popisi, najčešće bibliografski, građe koja se izlaže, daju se stručni prikazi tema koje pišu uglavnom vanjski, od knjižnice angažirani suradnici, stručnjaci u predmetnom području pa tom prilikom građu i adekvatno vrednuju. Uz njih u katalozima pišu i knjižničari iz ustanove, koji ocjenjuju pogled na građu s gledišta vlastite struke. Radom na izložbama i pišući u katalozima knjižničari stječu dodatna, kulturološka znanja i praktične vještine kojima izlaze iz okvira vlastite struke te je u današnjem vremenu interdisciplinarnosti znatno obogaćuju. Veći dio tih izložbi pripremljen je u sklopu dviju gradskih manifestacija, *Knjige Mediterana i Marulićevih dana*.

Prvu *Knjigu Mediterana* (od 11. do 20. rujna 1989.) otvorio je, u Zavodu za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu, ministar za kulturu tadašnje SR Hrvatske prof. dr. Milivoj Solar, tumačenjem da je

manifestacija pokušaj suprostavljanja ...nadirućoj barbarizaciji svih kutaka čovjekove misli i civilizacijske kretnje koja svakim danom sve više prijeti...⁹² Knjiga Mediterana ugostila je više talijanskih izdavača koji su na sajmu, zajedno s tadašnjim jugoslavenskim kolegama, izložili svoja izdanja u podrumima Dioklecijanove palače. Priređen je niz stručnih predavanja, predstavljeno je više knjiga, a otvoreno je i nekoliko izložbi. U programu je sudjelovala i Naučna biblioteka, ustupivši za izložbu *Inkunabule splitskih knjižnica* vlastite knjige. Izložbu je postavio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, a otvorio ju je 12. rujna 1989., u pinakoteci samostana Gospe od Zdravljia direktor zavoda Davor Domančić. Izloženo je pedesetak, od 80 tada još uvijek nedovoljno proučenih i opisanih inkunabula iz fonda knjižnica franjevačkog samostana Uznesenja Marijina na Poljudu, samostana sv. Frane na Obali, dominikanskog samostana, franjevačkog samostana Gospe od Zdravljia, knjižnice Centralnog bogoslovnog sjemeništa i Nadbiskupijskog sjemeništa te iz knjižnice Arheološkog muzeja, Naučne biblioteke, i knjižnice, tada bivše Klasične gimnazije. U popratnom letku izložbe autor Davor Domančić je naglasio da, zbog toga što je pisana riječ izložena svakodnevnom propadanju, inkunabule treba što prije popisati jer sadržaji svih knjižnica nisu još dovoljno poznati.⁹³

Drugu Knjigu Mediterana (od 10. do 20. rujna 1990.) nadahnutim govorom otvorio je ministar za prosvjetu i kulturu sada već osamostaljene države Republike Hrvatske, akademik Vlatko Pavletić. ...Onaj tko je na Mediteranu obogatio svoj život bitnim otkrivenjima, što još ima tražiti, što još može naći diljem svijeta!... jer ...Rođenima iz pjene sredozemnih valova i odgojenima na štivu stavljenom mediteranskom solju sve je izvan mediteranskog kruga nekako poznato, već viđeno, opetovano, a ne otkriće. Stoga je i u ovoj manifestaciji video samo povratak Hrvatske mjestu kojemu je oduvijek pripadala.⁹⁴ U takvom ozračju otvorena je i izložba Naučne biblioteke *Djela antičkih i talijanskih klasika u privatnim bibliotekama Dalmacije od XV. do XIX. stoljeća*. U Muzeju grada Splita bile su izložene 204 knjige, prikupljene iz 24 samostanske, privatne i javne knjižnice od Šibenika do Cavtata. Pokazane su knjige antičkih klasika Aristotela, Cicerona i Vergilija, te talijanskih pisaca *Trecenta*, Dantea, Petrarce i Boccaccia. Neda Anzulović, autorica teksta u popratnom katalogu, obrazložila je ovakav izbor željom da se pokažu... tjesne stoljetne između 'dviju obala' i visoka kulturna razina naših pređa.⁹⁵ Izbor radova za izložbu napravile su Neda Anzulović, mr. Dubravka Bošnjak i Nevena Radović. Otvorile su je, 10. rujna, u Muzeju grada Splita Neda Anzulović, direktorka muzeja Deša Diana i direktorka knjižnice Ivanka Kuić.

Ratnu, treću Knjigu Mediterana (od 10. do 20. rujna 1991.) pozdravio je tadašnji zamjenik ministra prosvjete i kulture Republike Hrvatske prof. dr. Slobodan Prosperov Novak, riječima da nije lako otvarati manifestacije dok oko nas tutnji oružje ali ...da upravo onđe gdje je prijetnja smrću velika, da upravo tu snage obrane jačaju i da baš onđe gdje se pojavi Thanatos, da se upravo tu Eros brani najvećom snagom...⁹⁶ Te godine, 13. rujna, u pinakoteci samostana Gospe od Zdravljia, Naučna se biblioteka predstavila izložbom *Naš pomorac*. Neda Anzulović, autorica predgovora u katalogu kojim je izložba popraćena, istakla je da ...Nisu ovdašnji primorci i otočani tijekom stoljeća bili samo posada, opskrbljivači brodova ili radnici koji su trebali istovariti teret u nekoj luci. Bilo je među njima mnogo ljudi od srca, pera i uma, koji ostaviše sjajna djela.⁹⁷ Za izložbu prikupljena obimna građa iz privatnih, samostanskih, muzejskih zbirki širom obale, od Kotora do Zadra, prof. dr. Mithadu Kozličiću samo je potvrdila spoznaje ...o situiranosti našeg pomorca u evropski kulturni krug tijekom cijele povijesti... a predmeti koje je skupljao diljem svijeta njegov ...izvanredno profinjen ukus, plemenitost duha, široke humanističke vidokrugue i, zašto ne i to ustvrditi, upućenost u umjetničke trendove vlastita vremena.⁹⁸ Radove za izložbu izabrale su Neda Anzulović, Breda Noveljić, Nevena Radović i Miriam Subotić. Prigodnim govorom izložbu su otvorile Neda Anzulović i direktorka knjižnice Ivanka Kuić.

Tih godina na zgradi knjižnice visjela je zastava Haške konvencije o zaštiti spomenika u ratu. Prozori su bili oblijepljeni zaštitnim trakama, a vreće s pijeskom složene ispred spremišta s knjigama. Vrijednija građa bila je spremljena u metalne sanduke i sklonjena na sigurno. U gradskom zaleđu povećavao se okupirani teritorij. Živjelo se u sjeni palog Vukovara i razaranog Dubrovnika. U

knjižnici se pojavila nova kategorija korisnika, izbjeglice i prognanici. U čitaonici su se svakodnevno, knjigom, borili za svoje pravo na život kakav su do tada imali.

U povodu sljedeće, četvrte Knjige Mediterana (od 29. rujna do 7. listopada 1992.) u pinakoteci franjevačkog samostana Gospe od Zdravljia, 1992. Sveučilišna knjižnica priredila je izložbu *Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812-1918*. I ovom prilikom knjižnica je za voditelja projekta angažirala vanjsku suradnicu, Nedu Anzulović. Na temelju izložene tiskane građe, knjiga, kalendara, godišnjaka, časopisa, novina, oglasa i plakata htjelo se, kako je otvarajući izložbu istaknuo akademik Nenad Cambi, oživjeti ...duh tiskarstva onog vremena i trud onih koji su bili pioniri izdavaštva u Splitu, nerijetko obavljajući sve poslove, od tiskanja, preko tehničkog uređivanja, a često i pisanja.⁹⁹ Tekstove u katalogu te izbor i obradu građe uradile su, uz voditeljicu projekta Nedu Anzulović i Ivanka Kuić, Breda Noveljić, Miriam Subotić i Nevena Radović.

Na petoj Knjizi Mediterana, (od 11. do 18. listopada 1993.) javio se veliki broj sudionika. Uz brojne domaće, sudjelovali su i izdavači iz Italije, Švicarske, Malte i Francuske. Te se godine moglo vidjeti i veći broj više zanimljivosti vezanih uz knjigu, kako su ih na svojim izložbama predstavili Franjevački samostan iz Makarske, splitski Arheološki muzej, I. jezična gimnazija i Sveučilišna knjižnica. Izložbom Sveučilišne knjižnice *Knjižnica C.k. Obrtničke škole u Splitu* željelo se istaknuti svjetski koncept poučavanja kakav je u Obrtničkoj školi vladao prvih desetljeća 19. stoljeća, te ukazati na njezinu, nekoć vrijednu, stručnu knjižnicu, sačuvanu u ostacima, u više gradskih kulturnih ustanova. Krajnji je cilj ovog projekta bio građu, rasutu između više ustanova u gradu, objediniti na jednome mjestu, u Sveučilišnoj knjižnici, kao posebnu zbirku. Vrednujući 170 knjiga, koliko ih se uspјelo identificirati kao nekadašnje vlasništvo Obrtničke škole, autor projekta dr. Stanko Piplović njezinu je knjižnicu nazvao *pedagoškim, kulturološkim, znanstvenim i spomeničkim fenomenom*.¹⁰⁰ Suradnici na postavljanju izložbe i izradi kataloga bili su Viktor Škovrlj, Dubravka Dujmović, Ivan Vuko, Vlade Lozić. Katalog je oblikovao mr. Mišo Dunović. Javnosti su je otvorili autor projekta dr. Stanko Piplović, tadašnji gradonačelnik Splita mr. Nikola Grabić i zamjenica ravnatelja knjižnice Dubravka Dujmović.

Na šestoj Knjizi Mediterana (od 24. do 31. listopada 1994. godine) broj stranih izdavača znatno je smanjen u odnosu na prethodne, a njihova ponuda, s izuzetkom dojmljive Španjolske, bila je nezanimljiva i već poznata.¹⁰¹ Te se godine Sveučilišna knjižnica predstavila javnosti manje poznatim dijelom fonda, sa starim zemljopisnim kartama. Između stotinjak karata našlo se i pravih unikata, poput Barentsove plovidbene karte iz 1595. godine, te vrijednih radova Orteliusa, Mercatora, Coronellija, Bellina, Rouxa i drugih. Autor izložbe prof. dr. Mithad Kozličić i suradnik Vlade Lozić u katalogu *Starije zemljopisne karte u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, izložba u Galeriji umjetnina, Split, 30. listopada-10. studenoga 1994.* za svaku su kartu donijeli podatke o autoru, nazivu i izdavaču, te opisali što karta prikazuje. U stručnoj zajednici katalog je ocijenjen kao *vrijedan...doprinos općem poznavanju starijeg kartografskog fonda u knjižnicama, muzejima i arhivima Hrvatske*.¹⁰² Uz autore, u pripremama kataloga i izložbe sudjelovali su Dubravka Dujmović, Anita Tičinović, Dragica Vranješ, Nada Vrsalović, Marica Glavaš, Silvana Marić, Mladen Kardum i Ivan Vuko. Izložba je postavljena u Galeriji umjetnina. Otvorili su je autor prof. dr. Mithad Kozličić, ravnatelj Državnog hidrografskog instituta RH u Splitu dr. Zvonko Gržetić i tadašnja v.d. ravnatelja knjižnice Dubravka Dujmović.

Rat, siromaštvo i izoliranost od međunarodne zajednice odrazili su se na sedmoj manifestaciji Knjige Mediterana (od 25. rujna do 3. listopada 1995.). Strani nakladnici nisu više bili spremni samo pokazivati i darivati knjige, ne zarađujući. Bez njih manifestacija je prestala biti međunarodnom, iako su je i dalje pohodili strani znanstvenici. Te godine manifestacija je dobila dodatni naziv, *Tjedan knjige mediteranske tematike*. Najavljujući je, Nenad Cambi se upitao hoće li ovakva, drugačija, izazvati pomoć sa strane ili će joj trebati promijeniti sadržaj. Sveučilišna je knjižnica sudjelovala na Knjizi Mediterana s izložbom *Sakralna tiskana knjiga*. Održana je od 3. do 13. listopada u pinakoteci samostana Gospe od Zdravljia i bila je u znaku znanstvenoga skupa, obilježavanja 450-te godišnjice Lekcionara

Bernardina Spilićanina, prve knjige tiskane hrvatskim jezikom latiničnim pismom. Stoga je i u središtu izložbe bilo treće izdanje *Pistole i evangelya po see godiscte harvatchim yazichom stumachena* iz 1586. godine, a ostale knjige, tiskane u rasponu od 15. do 19. stoljeća, bile su grupirane unutar tematskih područja sveta pisma, novozavjetne knjige, djela s biblijskom tematikom, lekcionari, poučno-nabožne knjige, i tako izložene. Autor istoimenog kataloga, Branko Jozić, popisao je preko stotinu knjiga srodnog sadržaja, a suautor Vlade Ložić je u opširnom predgovoru objasnio značaj sakralne literature. Izložbu su otvorili Vlade Ložić i v.d. ravnateljica knjižnice Dubravka Dujmović.¹⁰³

U sklopu osme manifestacije *Tjedna knjige mediteranske tematike* (od 24. rujna do 2. listopada 1996.), u pinakoteci samostana Gospe od Zdravlja otvorena je 2. listopada izložba Sveučilišne knjižnice *Knjige tiskane u XVI. stoljeću*. U istoimenom katalogu mr. Branko Jozić popisao je 181 knjigu iz fonda knjižnice, pokazujući skromnu ali vrijednu zbirku knjiga tiskanu kod uglednih onodobnih izdavača Manuzia, Giunte, Scotusa, Gryphiusa, Plantina i drugih. Ovim katalogom i splitska se knjižnica uključila u međunarodni projekt popisivanja *cinquecentina*, koji je u Hrvatskoj započet osamdesetih godina, na poticaj Komisije za povijest knjige i knjižnica. Na izložbi su knjige predstavljene grupno, po temama. Autorica postava, mr. Vanja Kovačić, željela je istaknuti likovnu vrsnoću u oblikovanju starih knjiga pa je stoga izložila karakteristične nakladničke znakove, iniciale i pažljivo oblikovane naslovnice, kao i ostale ilustracije unutar teksta, izrađene u tehniци drvoreza ili bakropisa. U postavljanju izložbe surađivali su Ivan Vuko, Mladen Kardum, Marica Glavaš i Silvana Marić, a otvorili su je mr. sc. Marin Berket, potpredsjednik Književnog kruga i Dubravka Dujmović, v.d. ravnatelja Sveučilišne knjižnice.¹⁰⁴

Sljedeći korak u identificiranju starih knjiga u fondu knjižnice bio je popisati knjige iz 17. stoljeća. *Seicentine* su pokazane na devetoj manifestaciji *Tjedna knjige mediteranske tematike* (od 27. rujna do 5. listopada 1997.), a izložba je priređena u prigodi pastirskog pohoda Splitu Njegove svetosti Ivana Pavla II. i svečano otvorena 4. listopada 1997. godine u Multimedijalnom kulturnom centru. Popraćena je katalogom *Knjige tiskane u XVII. stoljeću, katalog fonda Sveučilišne knjižnice u Splitu* u kojem je Mihaela Kovačić popisala 223 knjige različitih sadržaja, od književnih do znanstvenih, među njima i izdanja hrvatskih autora. Katalog je oblikovao Duje Šilović. I ovom prilikom na izložbi je istaknuta likovna opremljenost starih izdanja. Uz Mihaelu Kovačić, izložbu su postavili Olga Dobrota, Dubravka Dujmović, Iva Kolak, Anita Tičinović i Ivan Vuko. Otvorili su je 29. rujna 1997. ravnatelj knjižnice mr. Petar Krolo i Mihaela Kovačić.¹⁰⁵

Istoga dana, mr. Branko Jozić otvorio je izložbu Marulianuma *Marko Marulić-knjige i rukopisi*. Izložbi je pridonijela i Sveučilišna knjižnica ustupanjem vlastite građe vezane uz Marulića.

Nakon kraće pauze, 1999. godine Sveučilišna se knjižnica pojavila s još jednom izložbom na *Tjednu knjige mediteranske tematike*. Od 30. rujna do 7. listopada u pinakoteci samostana Gospe od Zdravlja moglo se vidjeti postav *Splitske novine 1918-1929*. U popratnom, istoimenom katalogu, autori Vojko Mirković i Ivanka Kuić opisali su političke i humorističke novine i letke koji su izlazili u Splitu prvi desetljeća 20. stoljeća, a neke od njih su i izložili. Suradnice na izradi kataloga i postavljanju izložbe bile su Iva Kolak, Anita Tičinović, Breda Noveljić, a na postavljanju izložbe i poslovima lektoriranja i mr. Sanja Brbora. Izložbu je otvorio ravnatelj knjižnice mr. Petar Krolo, a o izloženoj građi govorili su Ivanka Kuić i Vojko Mirković.¹⁰⁶

Mimo *Knjige Mediterana*, a nakon završetka ove manifestacije 2001. godine, od 3. do 14. prosinca u izložbenoj dvorani Konzervatorskog zavoda javnosti je predstavljena zajednička izložba Sveučilišne knjižnice i Arheološkog muzeja *Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi*, autora Arsena Duplančića, Mihaele Kovačić i dr. Ivane Prijatelj-Pavičić. Na izložbi, koju je postavila mr. Vanja Kovačić, pokazan je, a u katalogu popisan, preostali dio od 238 sačuvanih knjiga i pet rukopisa koji su nekoć bile dio bogate obiteljske knjižnice. Njezin sadržaj, s više od tri tisuće svezaka knjiga, ustanovljen je na temelju popisa koji je napravljen u 19. stoljeću i prva je rekonstrukcija jedne obiteljske knjižnice kod

nas.¹⁰⁷ Stoga su, osim sačuvanih knjiga, rukopisa i preostalih ispisanih pergama kojima su omotavane knjige, na izložbi pokazani i sitni ostaci, poput nakladničkih znakova, izrezani s naslovnicu uništenih knjiga. Izložba je pobudila veliki interes kod kulturne i stručne javnosti pa je sljedeće godine, 24. rujna 2002., pokazana i u Zagrebu, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Otvorili su je ravnatelj Nacionalne i sveučilišne knjižnice dr. Josip Stipanov, ravnatelj splitske Sveučilišne knjižnice mr. Petar Krolo i ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja prof. dr. Emilio Marin, a o izložbi je govorio prof. dr. Aleksandar Stipčević.

Osim na manifestaciji *Knjige Mediterana*, Sveučilišna knjižnica sudjelovala je i na *Marulićevim danima*. Na manifestaciji održanoj od 19. do 30. travnja 1992. knjižnica se predstavila izložbom Ivanke Kuić *Marko Marulić, tiskana djela 1506-1992*. Uz knjige je izložen i veći broj kopija naslovica Marulićevih knjiga budući da zbog rata mnoge knjižnice, pogotovo strane, nisu htjele posuditi originale. Izložbu su priredile Olga Dobrota, Dubravka Dujmović, Ivona Galić, Nada Vrsalović i Nevena Radović. Otvorili su je ugledni marulolog, akademik Mirko Tomasović, i tadašnja direktorka knjižnice Ivanka Kuić.¹⁰⁸

Dvije godine kasnije knjižnica je pripremila izložbu za još jednu manifestaciju Marulićevih dana. Javnosti je predstavljen dio iz fonda rukopisne zbirke. Od 23. do 30. travnja 1994., u Muzeju grada Splita mogla se pogledati izložba Vlade Ložića i Viktora Škovrlja *Rukopisi hrvatskih književnika*. Pokazano je sedamdeset autografa hrvatskih književnika iz različitih razdoblja, različitog obima, od najmanje bilješke do obimnog rukopisnog epa. Izložbu su otvorili autor izložbe Viktor Škovrlj, ravnateljica Muzeja grada Deša Diana i v.d. ravnateljica knjižnice Dubravka Dujmović.¹⁰⁹ Budući da nije bio tiskan na vrijeme, naknadno je, 15. studenoga iste godine, u čitaonici Sveučilišne knjižnice predstavljen katalog *Rukopisi hrvatskih književnika u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, izložba u Muzeju grada Splita, 2. travnja - 9. svibnja*. Tom prilikom pokazana su i ostala knjižnična izdanja (katalozi izložbi, bibliografije, vodiči, znanstveni radovi), čime se htjelo predstaviti njezino ukupno i raznovrsno izdavaštvo. O izdavaštvu Sveučilišne knjižnice govorili su mr. Dubravka Bošnjak, dr. Zdravko Mužinić, Vlade Ložić i Viktor Škovrlj.

Na Marulićevim danima 2001. godine, koji su bili u znaku obljetnice prvog izdanja Marulićeve *Judite*, tiskane u Veneciji 1521. godine, Marulianum i Sveučilišna knjižnica priredili su zajedničku izložbu *Izdanja Judite*. Mr. Branko Jozić i Nada Vrsalović predstavili su ovo djelo u oblicima u kojima je publicirano, kao cijelovito izdanje ili fragmentarno, u pojedinim knjigama, časopisima i novinama. Djelo je predstavljeno i u rukopisu, poput prijepisa *Judite* koji je uradio Fran Kurelac, i jednog francuskog rukopisa iz 20. stoljeća. Uz hrvatske izvornike, na izložbi su pokazani engleski, mađarski i španjolski prijevodi *Judite*. Izložba je otvorena 22. travnja.¹¹⁰

Osim u okviru gradskih kulturnih događanja, knjižnica je sudjelovala i na brojnim stručnim smotrama, organizirala mnoga predavanja, surađivala u više projekata drugih ustanova pružajući stručnu pomoć i ustupajući svoju građu za izložbe i stručno-znanstveni rad te tiskala vlastite, povremene publikacije. Rad svoje CIP službe knjižnica je dokumentirala izdavanjem *Adresara nakladnika splitsko-dalmatinske regije, 1990-2001*. Sastavila ga je Olga Dobrota, a objavljen je 2002. godine.

Sredinom devedesetih godina pokrenuta je serija predavanja pod nazivom *Srijedom u Sveučilišnoj knjižnici*. Predavanja su održavana u čitaonici knjižnice s ciljem da se javnost uvede u njezine prostore, suoči s teškoćama i mobilizira u podršci izgradnji nove zgrade. Predavanja su počela u lipnju 1994. Akademik Ante Kadić, profesor slavistike na sveučilištu u Bloomingtonu (USA) govorio je o životu u Americi. Ujedno je promovirao i svoju knjigu *Iseljena Hrvatska u izdanju Matice hrvatske Omiš i splitskoga Književnog kruga*. Sljedeći predavač došao je iz Zadra. Prof. dr. Marijan Diklić uz prigodno predavanje predstavio je svoju knjigu *Pravašto u Dalmaciji*.

Tijekom 1995. godine održano je više predavanja srijedom. Posljednjeg dana siječnja, uoči *feste*, mr. Joško Belamarić tumaćio je ulogu *Sv. Vlaha, dubrovačkog parca i drugih dubrovačkih zaštitnika*. U veljaći je Frano Baras predavao o do tada nepoznatom rukopisu, pronađenom u Sveučilišnoj knjižnici, kojega je, pod nazivom *Anonimni rukopis splitskog pučkog igrokaza* objavilo Društvo prijatelja kulturne baštine. U svibnju je obilježena svečanost *Sudamje*. Prof. dr. don Slavko Kovačić govorio je o sv. Dujmu, salonitansko-splitskoj crkvi i gradu Splitu. U istom mjesecu don Augustin Pavlović, dr. don Drago Šimundža, dr. don Ivan Tadić i Vlado Lozić predstavili su veliki izdavački poduhvat *Kršćanske sadašnjosti* iz Zagreba, hrvatski prijevod *Suma protiv pogana* Tome Akvinskoga. U lipnju je Perislav Petrić održao predavanje o starim splitskim predgrađima. Na koncu godine, u prosincu prof. dr. Žarko Muljačić održao je još jedno predavanje u knjižnici rodnoga grada. Pripremajući knjigu *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji, 1765.-1791.* koju će *Književni krug* izdati sljedeće, 1996. godine, govorio je o *Jedanaest prekojadranskih putovanja opata Alberta Fortisa u XVIII. stoljeću*.

Tijekom 1996. godine, u sklopu *Srijedom u knjižnici*, održana su dva predavanja. U travnju je dr. Duško Kečkemet održao predavanje pod nazivom *Rukopisi, knjige, arhivi i knjižnice* i potkrijepio ga vlastitim iskustvom korištenja fondova takvih ustanova u svijetu. U listopadu je prof. dr. Žarko Muljačić predavao o *Beću kao koljevci hrvatske romanistike*.

Mimo ciklusa srijedom, u suradnji sa splitskim Sveučilištem i Pravnim fakultetom, u lipnju 1996. u čitaonici knjižnice predstavljena je knjiga njihovoga profesora dr. Ivana Bilića *Politička ekonomija*. Predstavljači su bili prof. dr. Petar Slapničar i prof. dr. Adolf Dragičević.

I tijekom 1997. u knjižnici su održavana predavanja. U studenome je Ivan J. Bošković predstavio knjigu dra Ive Pranjkovića *Jezikoslovna sporenda*. U rujnu je dr. Edith Mrazek-Sommer predavala o temi *Umjetnost nasljeđivanja-primer Austrijske nacionalne knjižnice*.

Početkom ožujka 2000. predstavljan je hrvatski prijevod knjige Stefana Zweiga *Jučerašnji svijet*. O knjizi je govorio Walter Maria Stojan, tadašnji agilni predsjednik Austrijskog kulturnog instituta u Zagrebu, koji je pomogao izdavanje knjige.

Tijekom 2001. godine u knjižnici su predstavljene dvije knjige.

U lipnju je predstavljena *Sudbina knjige* prof. dr. Alekandra Stipčevića. Uz autora, o knjizi su govorili doc. dr. Anči Leburić i novinar Bože V. Žigo.

U srpnju su Ivan J. Bošković i dr. Drago Šimundža predstavili još jednu knjigu Ive Pranjkovića *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrenice*.

U travnju 2003. u čitaonici je predstavljana knjiga Dražena Katunarića *Kobne slike*. O knjizi i o autoru govorili su mr. Jurica Pavićić i Ivan J. Bošković.

Sveučilišna knjižnica i splitsko Društvo knjižničara godinama su zajedno organizirali čitav niz manifestacija. U čitaonici knjižnice ili u drugim gradskim prostorima održavana su stručna predavanja, okrugli stolovi, predstavljane su knjige. Neki od predavača bili su i djelatnici knjižnice. Suradnja je postignuta i prigodom obilježavanja pedesete obljetnice djelovanja Društva, u listopadu 1999. godine, na prigodnoj izložbi, te zabilježena u popratnoj knjižici autorice projekta Gordane Miolin.¹¹¹ Kada je u studenome 1999. Društvo knjižničara organiziralo svoj skup *Dani splitskih knjižnica*, dio manifestacije bio je posvećen i pitanjima Sveučilišne knjižnice. Uz radionicu *Javno zagovaranje za knjižnice i knjižničarstvo* organiziran je i okrugli stol *Položaj Sveučilišne knjižnice i visokoškolskih knjižnica Sveučilišta i Veleučilišta u Splitu*.¹¹² Na skupu je istaknuta potpora stručne, knjižnične zajednice izradi novog projekta za izgradnju zgrade splitske knjižnice.

Potpunu projektu izgradnje nove zgrade knjižnice svih godina zajedničke suradnje iskazivalo je i splitsko Sveučilište. Svoj položaj i značaj unutar sveučilišnog sustava poučavanja Sveučilišna knjižnica redovito, od 1997., pokazuje i na *Smotri Sveučilišta*, manifestaciji koja svake godine, u proljeće, okuplja buduće studente da bi ih upoznala s mogućnostima studiranja na splitskim fakultetima.¹¹³

Priklučivanjem na Internet 1993. godine knjižnica se još više otvara javnosti, osobito 1999. kada katalog postaje javno dostupan (OPAC).

Početak 21. stoljeća obilježava intenziviranje djelatnosti ravnatelja knjižnice, mr. Petra Krolo oko izgradnju nove zgrade. Pripreme se odražavaju i u knjižničnom izdavaštvu. U svibnju 2001. završena je studija *Sveučilišna knjižnica u Splitu, programska koncepcija i prostorno-funkcionalna organizacija nove zgrade* više suradnika, knjižničara i arhitekata. Izradili su je dr. Maja Jokić, mr. Marina Mihalić, mr. Davorka Pšenica i dr. Josip Stipanov iz NSK, mr. Petar Krolo i Ivanka Kuić iz splitske Sveučilišne knjižnice te arhitekt Robert Pleić. Ova polupublikacija, interni radni materijal, izrađena je kao osnovna uputa knjižničarske struke i njezina pomoć kod izrade idejnog projekta buduće zgrade knjižnice. Izgradnju nove zgrade željelo se obraditi i marketinški, pa je 2002. objavljena brošura *Sveučilišna knjižnica u Splitu, projekt sponzorstva i donatorstva*. U njoj su opisani i ilustrirani budući prostori nove zgrade, a faksimili naslovnica vrjednijih publikacija u fondu knjižnice trebali su posvjedočiti za što je ovaj projekt potrebno započeti što prije. Stoga je otisnut i poziv potencijalnim sponzorima i donatorima, u zemlji i u svijetu, da pruže svoju pomoć. Brošura je poslana na više adresa, kao božićno-novogodišnja čestitka za 2003. godinu. Urednik knjižice bio je mr. Petar Krolo, oblikovao ju je Duje Šilović, a fotografije je izradio Branko Ostojić.

U siječnju 2002., na izložbi natječajnih radova u Multimedijalnom kulturnom centru pokazani su javnosti idejni projekti za arhitektonsko rješenje nove zgrade knjižnice, pristigli na državni natječaj održan 2001. godine. Predstavljeni su svi radovi, njih 29, a široj javnosti posebno su bile zanimljive makete pojedinih projekata. Izložba je popraćena publikacijom *Katalog uz izložbu natječajnih radova za Sveučilišnu knjižnicu u Splitu* koji su zajedno izdali Sveučilište u Splitu, Sveučilišna knjižnica i Društvo arhitekata. U katalogu su objavljeni prigodni tekstovi dotadašnjeg rektora Sveučilišta prof. dr. Ive Babića, ravnatelja knjižnice mr. Petra Krolo i Dubravke Dujmović. Katalog je uredila dr. Dina Ožić-Bašić, grafički ga je oblikovao Viktor Popović. Izložbu su otvorili novi rektor splitskog Sveučilišta prof. dr. Ivan Pavić, prof. dr. Ivo Babić i ravnatelj knjižnice mr. Petar Krolo.

Opširnije informacije o *Projektu izgradnje nove zgrade Sveučilišne knjižnice u Splitu* mogu se dobiti i elektroničkim putem, na adresi <http://www.svkst.hr/nova/>.

U projektiranju nove zgrade Sveučilišne knjižnice današnji su se arhitekti vodili i načelom javnosti, koje je u djelatnost ove ustanove ugrađeno od njezinog utemeljenja. U svih sto godina svoga djelovanja knjižnica je na različite načine udovoljavala potrebama svojih korisnika i šire zajednice, povremeno mijenjajući težište sa starih na nove poslove, ne ukidajući pritom dotadašnje. Stoga će se izgradnjom nove zgrade knjižnice i broj njezinih novih djelatnosti, koje ovdje nazivamo javnima, povećati. Neke su već sada poznate, planirane i predviđene, te ugrađene u idejno rješenje budućeg knjižničnog prostora. Druge će nas, kao izazov koji budućnost neminovno donosi, sasvim iznenaditi.

Ipak, već sada se dade naslutiti da će splitska Sveučilišna knjižnica drugo desetljeće drugog stoljeća svoga postojanja i djelovanja dočekati u vlastitoj, novoj zgradi.¹¹⁴ I stoga, jedno rođendansko: Vivat, floreat, crescat!

BILJEŠKE:

- ¹ Manger, Dušan. Predgovor. // Composizioni poetiche inedite di Antonio Bajamonti. - Split : Gradska biblioteka, 1904., str.<III>-IV.
- ² Arhiv Sveučilišne knjižnice u Splitu, dalje kao Arhiv SKS. Neujednačenosti u označivanju pojedinih arhivskih dokumenata u ovome tekstu rezultat su nesređenog i još uвijek dijelom nedostupnog administrativnog arhiva knjižnice. Arhiv SKS. Dopis od 29. ožujka 1911. Vijesti i prikazi o knjižnici objavljivani su u novinama *Novo doba, Jadran, Život, Novi list, Naše jedinstvo*.
- ³ Manger, Dušan. Nav. dj., str. VIII.
- ⁴ Arhiv SKS. Pismo (br. 42/1912) Dušana Mangera Općinskom upraviteljstvu od 28. lipnja 1912. Hrvoje Morović. Izbor iz djela. - Split : Književni krug, 1988. - Str. 167.
- ⁵ Čičin Šain, Čiro. Natko Nodilo 1834-1934. // Novo doba. 17(18.8.1934.)193, str. 9-10.
- ⁶ Arhiv SKS. Izvještaj o radu (koncept) od 28. lipnja 1912. Izvještaj o radu (koncept) od 31. ožujka 1913. Dopis br. 3/1913.
- ⁷ Arhiv SKS. Obznanja, br. 14/1919. Disciplini je pridonijelo i uvođenje članskih iskaznica. Zbog njihova uvođenja Manger je donio odluku o privremenom zatvaranju knjižnice, od 1. do 5 studenoga 1926. godine. Pristup je ubuduće bio dozvoljen samo osobama s iskaznicom. Mogli su je imati svi *umni radnici*, sveučilištarci, učenici srednjih škola od petog razreda unaprijed, te dačke akademije i srednje tehničke škole. Vrijedila je sunčanu godinu. Iskaznica se plaćala tri dinara, prilikom upisa morala se *prikazati* sveučilišna legitimacija odnosno dačka iskaznica. Iskaznica je vrijedila do 3. studenoga sljedeće godine. Vidi Arhiv SKS. Koncept obavijesti br. 1926/60.
- ⁸ Morović, Hrvoje. Nav. dj., str. 178.
- ⁹ Slobodna Dalmacija. 15(3.7. 1957.)3848, str. 6
- ¹⁰ Slobodna Dalmacija. 29(27. - 29. 11. 1971.)8312, str. 8.
- ¹¹ Arhiv SKS. Odluka pokrajinske vlade za Dalmaciju od 3. listopada 1919., br. V 13779, u potpisu predsjednik općine Ivo Tartaglia.
- ¹² Tartaglia, Ivo. <Predgovor> // Branislav Radica. Novi Split : monografija grada Splita od 1918-1930. - Split : Vlast. nakl., 1931., str. <3>-<4>.
- ¹³ Arhiv SKS. Dopis Općinskog upraviteljstva, br. 5972, od 28. studenoga 1920., u potpisu Tartaglia.
- ¹⁴ D'Annunzijev areoplan nad Splitom. // Novo doba 3(24.11. 1920.)266, str. 3.
- ¹⁵ Arhiv SKS. Izvještaj za 1920. godinu.
- ¹⁶ Arhiv SKS. Odluka Ministarstva prosvjete Kraljevine SHS, br. O.N. 2851, u potpisu V. Radojević
- ¹⁷ Vidi u spomen knjizi *Gradska biblioteka 1911*.
- ¹⁸ Novo doba 5(26.8.1922)193, str. 4. Novo doba 5(28.8.1922.)194, str. 4.
- ¹⁹ Arhiv SKS. Koncept pisma br. 12/1922 od 20. ožujka 1922. koje je Manger poslao Pribičeviću.
- ²⁰ Arhiv SKS. Dopis iz 1924. Tekst u spomen-knjizi *Gradska biblioteka 1911* napisao je darovatelj 3. svibnja 1924. O daru je pisalo i Novo doba 7(6.5.1924.) str. 5.
- ²¹ Arhiv SKS. Dopis br. 94/15 od 14. travnja 1964. ambasade SFRJ u Rimu, s Stockovom ponudom. S.<?>.M<?>. Poklon splitskoj Naučnoj biblioteci. // Slobodna Dalmacija 20(25.6.1965.)6325, str. 5.
- ²² Arhiv SKS. Koncept Mangerova pisma br. 2/1925. ASK. Koncept dopisa iz 1925., bez datuma. Koncept pisma od 13. svibnja 1925. Odgovor Jakše Bužančića, pismo od 23. svibnja 1925.
- ²³ Arhiv SKS. Dopis Općinskog upraviteljstva, br. 11879, od 1. listopada 1927., u potpisu načelnik I. Tartaglia.
- ²⁴ Arhiv SKS. Dopis br. 89/R Jadranske straže, Oblastnog odbora Ljubljane, od 9. travnja 1935.
- ²⁵ Vidi Jadranska straža 13(11.11.1935)11, str. 446-450. i Jadranska straža 16(1938)8-9, str. 309-356.
- ²⁶ Arhiv SKS. Dopis Općinskog upraviteljstva od 5. studenoga 1931.
- ²⁷ Arhiv SKS. Dopis Opštine splitske, sreza splitskog, N.o. 18844, u potpisu načelnik J. Račić.
- ²⁸ Arhiv SKS. Pismo načelnika Adžije od 6. veljače 1933., br. 7/1933.
- ²⁹ Tekst u spomen-knjizi *Gradska biblioteka 1911*. Piplović, Stanko. 70 godina društva za zaštitu kulturne baštine Splita. // Kulturna baština. 7(1981)11/12, str. 134 - 142.
- ³⁰ Arhiv SKS. Dopis udruge od 8. prosinca 1939.
- ³¹ Arhiv SKS. Pismo predsjedniku Gradskog poglavarstva Vladimиру Matošiću od 17.11. 1938., u potpisu Manger.
- ³² Arhiv SKS. Izvještaj o radu Gradske biblioteke za 1940. godinu.
- ³³ Morović, Hrvoje. Nav. dj., str. 180-181.
- ³⁴ Svečano otvorene Gradske biblioteke u Splitu. // Slobodna Dalmacija 3(20.3.1945.)132, str. 4. Tekst od 15. ožujka 1945. godine u spomen knjizi *Gradska biblioteka 1911*. Preseljenje knjižnice u zgradu u Zagrebačkoj ulici počelo je već u srpnju 1946. godine.
- ³⁵ Arhiv SKS. Bilješka o razrješenju od 15. veljače 1945.
- ³⁶ Slobodna Dalmacija.4(5.12.1946.)579, str. 4.
- ³⁷ Arhiv SKS. Dopis iz svibnja 1945. g.
- ³⁸ Arhiv SKS. Dopis od 17. kolovoza 1945., br. 6 j 7/45.

- ³⁹ Arhiv SKS. Dopis JSRN (Jedinstvenog sindikata radnog naroda) od 11. lipnja 1945.
- ⁴⁰ Arhiv SKS. Nekoliko dopisa, Oblasnog odbora Dalmacije od 21. veljače 1947., Gradske biblioteke od 23. ožujka 1947. i Filozofskog fakulteta od 21. srpnja 1947. U ime seminara za romansku filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 19. srpnja 1947. zatraženo je da ... *kataloški klasicici koji beskorisno stoe u Gradskoj biblioteci u Split...* budu ustupljeni fakultetu. Tom prilikom doveli su u pitanje istinitost izjave uprave Gradske biblioteke da knjige više nisu u Splitu jer su prodane, za 15.000 dinara, romanskom seminaru u Beogradu. Naime, beogradsko sveučilište u to vrijeme nije imalo romanskog, već samo francuski i talijanski seminar, a niti 15.000 dinara da bi isplatilo splitsku knjižnicu. Tih novaca nije imao ni zagrebački seminar, stoga je preko dekana Filozofskog fakulteta i voditelja seminara zatraženo od Ministarstva prosvjete NR Hrvatske, koje može raspolažati i knjigama Gradske biblioteke, da s njom postigne dogovor. Ministarstvo je, dopisom br. 45030 obavijestilo Oblasni narodni odbor za Dalmaciju da dok se ne riješi pitanje naknade, Gradska biblioteka odmah stavi knjige na raspolažanje fakultetu, jer redovito dobiva besplatni, obavezni primjerak od knjiga tiskanih u Hrvatskoj, pa bi i zbog toga trebala pokazati više razumijevanja za potrebe drugih ustanova. Odlukom Oblasnog N.O. za Dalmaciju, Odjela za prosvjetu br. 8883, od 5. rujna 1947. zatraženo je od Gradske biblioteke da ...*udovolji čim prije Dekanatu Filozofskog fakulteta*.
- ⁴¹ Arhiv SKS. Dopis iz svibnja 1949.
- ⁴² Arhiv SKS. Dopis br. 170, od 23. kolovoza 1945., kao odgovor na upit Oblasnog NO Dalmacije, Prosvjetnog odjela Split o akvizicijama rekvirirane svojine, br. 4907 od 18. kolovoza 1945.
- ⁴³ Arhiv SKS. Potvrda o primtku grade br. 50 od 6. ožujka 1945.
- ⁴⁴ Arhiv SKS. Prijevod Okružnice Ministarstva prosvjete, Zagreb, 22. lipnja 1945.
- ⁴⁵ Arhiv SKS. Primopredaja, 30/46, ugovor od 4. siječnja 1946. između Gradske biblioteke i Gradskog muzeja (u potpisu predavalac Šime Vučetić i primalac Marko Uvodić) navodi popisane knjige, crteže i dokumente kao privremeno ustupljene, te određuje način njihova čuvanja, korištenja i mogućnost da ih rukovodstvo Gradske biblioteke povuče natrag u svoju ustanovu kada budu trebale.
- ⁴⁶ Natjecanje je počelo 1. ožujka 1946. a završilo 31. svibnja iste godine. Pobjednik je dobivao sindikalnu zastavicu. Arhiv SKS. U dopisu od 23. veljače 1946. Šime Vučetić tumači natjecanje kao novu formu naprednog rada u kojem dolaze do izražaja radne sposobnosti i ljubav za rad. Knjižničari su se morali obvezati da će mimo radnoga vremena i dobrovoljno raditi u knjižnici, nekoliko sati tjedno.
- ⁴⁷ Arhiv SKS. Dopis Arheološkog muzeja od 30. ožujka 1946. o ustupanju grade za izložbu knjiga, u potpisu direktor muzeja Mihovil Abramić.
- ⁴⁸ Arhiv ASK. Izvještaj Gradskom N.O. Prosvjetnom odjelu od 9. travnja 1946. o uspjehu izložbe.
- ⁴⁹ Slobodna Dalmacija redovito je donosila vijesti o radu društva.
- ⁵⁰ Morović, Hrvoje. 45 godina postojanja Gradske biblioteke u Splitu. // Slobodna Dalmacija. 6 (16. 10. 1948.)1158, str. 3. Morović navodi da je u posljednje četiri godine knjižnica podvostručila svoj fond spašavanjem napuštenih knjiga te pribavljanjem biblioteke bivše Njemačke akademije i Gabinetto di lettura.
- ⁵¹ Slobodna Dalmacija. 6(24. 1. 1948.) 930, str. 7.
- ⁵² Obavijesti o izložbi moglo se čitati u Slobodnoj Dalmaciji od 2. studenoga 1948., br. 1172, na 5. stranici, od 6. studenoga 1948., br. 1176, na 5. stranici i od 9. studenoga, br. 1178, na 5. stranici.
- ⁵³ Arhiv SKS. Dopis Narodne biblioteke u Zadru od 19. listopada 1947. godine, u potpisu Dušan Berić i Mate Suić. Dušan Berić postao je knjižničar splitske Naučne biblioteke 1948. godine. Gradska biblioteka u Splitu u godini 1947. // Slobodna Dalmacija. 6 (6.1. 1948.) 914, str. 5.
- ⁵⁴ Slobodna Dalmacija. 7(13.8.1949.)1413, str. 2.
- ⁵⁵ Za pravilno korištenje Gradske biblioteke. // Slobodna Dalmacija. 9 (6.1. 1951.) 11845, str. 2.
- ⁵⁶ Ozretić, I.<?>. Nedostaci u radu nekih kulturnih ustanova u gradu. // Slobodna Dalmacija. 9 (23. 8. 1951.) 2038, str. 4.
- ⁵⁷ Arhiv SKS. Pismo Nore Dinmore iz Central Junior Library, upućeno splitskoj knjižnici 1952. godine.
- ⁵⁸ Z<upa>, B<ranko>. Pedesetogodišnjica Gradske biblioteke u Splitu. // Slobodna Dalmacija. 11 (19.12.1953.) 2756, str. 3. Podatak o obljetničkoj izložbi dobila sam od gđe Dubravke Vrcan. Na ovom i ostalim, za povijest knjižnice vrijednim podacima zahvaljujem joj. U kakvim su prostorima radili knjižničari Gradske biblioteke oslikava jedan kasniji izvještaj o knjižnici iz 1957. godine, sačuvan u arhivu, naslovjen *Podaci o biblioteci*. Po svoj prilici ga je napisao tadašnji direktor knjižnice Jure Franićević-Pločar: ...*Gradska biblioteka ima samo jednu jednu radnu prostoriju za bibliotekare i kancelariju. U toj prostoriji radi pet osoba, plus režiser koji vodi kancelariju i financijsko poslovanje biblioteke kao ustanove. Jedan službenik radi u pregrađenom dijelu čitaonice, sada spremištu. Gradska biblioteka posjeduje još jednu malu prostoriju, veličine 2 1/2 za 3 metra, svu popločanu mjesto parketa, koja najviše prokišnjava, a koja je ranije bila klozet. To je sada radna soba upravitelja... Gradska biblioteka nema prostorije za garderobu, već čitaoci sami u čitaonici vješaju kapute u vješalice i slobodno unose tašne i pakete... Gradska biblioteka ima samo jednu čitaonicu, koja je danas samo polovina ranije. Čitaonica ima 50 mesta, ali sada samo 40 sjedalica, koje traju još od prije rata, te se stalnom upotrebotom upropastavaju. Stolovi su različiti, kako ih je Gradska biblioteka sakupila s raznih strana... Osvjetljenje u čitaonici je loše-samo osam velikih lampi na plafonu, bez stolnih lampi uopće. Uređaja za ventilaciju nema, tako da je za zimskih mjeseci zrak u samoj čitaonici vrlo težak radi velikog posjeta. U ovoj čitaonici čitaju sovi posjetiocci Gradske biblioteke, od srednjoškolaca do naučnih radnika. Tu se nalaze i katalozi, te vrši izdavanje i posudba knjiga. Posebnih prostorija za izdavanje i posudbu knjiga nema. To se vrši u samoj sali za čitanje....*

- ⁵⁹ Slobodna Dalmacija. 11 (16.11. 1953.) 2728, str. 7.
- ⁶⁰ Slobodna Dalmacija. 19 (19.9. 1962.) 5470, str. 12.
- ⁶¹ Slobodna Dalmacija. 20 (11.9.1963.) 5773, str. 4.
- ⁶² Morović, Hrvoje. Izbor iz djela..., str. 194-195.
- ⁶³ P<?>. Žbuka pada po knjigama : foto kritika. // Slobodna Dalmacija. 22 (8.8.1966.) 6646, str. 8.
- ⁶⁴ M<orović>, Hrvoje. Naučna biblioteka otkazuje časopise. Teškoće splitskih knjižnica. // Slobodna Dalmacija. 21 (12.12.1964.)
- ⁶⁵ Slobodna Dalmacija. 24 (21.12.1967.) 7095, str. 7.
- ⁶⁶ Arhiv SKS. Izvještaj o poslovanju Naučne biblioteke u Splitu za 1967. godinu.
- ⁶⁷ M<irković>, V<ojko>. Izložba Marxovih djela u Splitu. // Slobodna Dalmacija 26 (19. 12. 1968.) 7403, str. 5.
- ⁶⁸ Morović, Hrvoje. Građa za bibliografiju splitske periodike : novine : 1875-1941. - Split : Naučna biblioteka, 1968., str. 6.
- ⁶⁹ Morović, Hrvoje. Građa za bibliografiju splitske periodike : II : 1944-1969. - Split : Naučna biblioteka, 1970., str. 6.
- ⁷⁰ Kukuljevićevu povelju doble su još dvije splitske knjižničarke, Neda Anzulović 1988. i mr. Dubravka Bošnjak 1996. Vidi: www.hkdrustvo.hr/hr/o_nama/nagrade/ (21. listopada 2003.)
- ⁷¹ Morović, Hrvoje. Izbor iz djela / uredila Neda Anzulović. - Split : Književni krug, 1988., str. 46-59.
- ⁷² Iako to i nije bio krajnji cilj ovoga rada, u sadašnjim prilikama kada su pojedina godišta administrativnog arhiva još uvijek nedostupna a istraživanje drugih izvora tražilo bi višegodišnji angažman, nije bilo moguće kronološki, u cjelini, dokumentirati sva dogadanja u knjižnici. Stoga se ispričavam svima onima čije sudjelovanje ovdje nije zabilježeno.
- ⁷³ Slobodna Dalmacija. 28 (30.3. 1970.) 7797, str. 4.
- ⁷⁴ Slobodna Dalmacija. 28 (13. 4. 1970.) 7809, str. 6.
- ⁷⁵ V<idović>, R<adovan>. Sutra predavanje prof. Žarka Muljačića o lingvistici. // Slobodna Dalmacija 29 (1.4. 1971.) 8107, str. 4.
- ⁷⁶ Književno večer...// Slobodna Dalmacija. 29 (3.7. 1971.) 8186, str. 8.
- ⁷⁷ Proslava 450. obljetnice tiskanja Marulićeve Judite. // Slobodna Dalmacija. 29 (18.12.1971.) 8328, str. 4-5.
- ⁷⁸ Slobodna Dalmacija. 30 (11.3.1972.) 8397, str. 4.
- ⁷⁹ Naučna biblioteka. // Slobodna Dalmacija. 30 (3.6.1972.) 8468, str. 3.
- ⁸⁰ Slobodna Dalmacija. 30 (23.5.1972.) 8459, str. 1.
- ⁸¹ Slobodna Dalmacija. 30 (17.11.1972.) 8611, str. 6. Arhiv ASK. dopis od 23. listopada 1973.
- ⁸² Arhiv SKS. Pismo dr. Borisa Kelemena od 16. svibnja 1975.
- ⁸³ Slobodna Dalmacija. 30 (17.5.1972.) 8453 <i.e. 8454>, str. 4.
- ⁸⁴ Slobodna Dalmacija. 31 (20.3.1973.) 8712, str. 7.
- ⁸⁵ Slobodna Dalmacija. 30 (17.11. 1972) 8611, str. 6. Arhiv ASK. dopis od 23. listopada 1973.
- ⁸⁶ Zahvaljujem doc. dr. Šimunu Jurišiću na ustupljenim podacima.
- ⁸⁷ Slobodna Dalmacija. 40 (21.2.1984.) 12079, str.32.
- ⁸⁸ Benić, Gordana. Otvoreni trezori : uz izložbu u povodu 80-godišnjice Naučne biblioteke u Splitu. // Slobodna Dalmacija. 40 (25.2.1984.) 12082, str. 5.
- ⁸⁹ Dislociranje dijela knjižnog fonda u atomsко sklonište, koje je knjižnica dobila primopredajom 27. prosinca 1982. prvi put je provela tadašnja ravnateljica Antica Lalić Babić. Bio je to i tada jedini način dalnjeg funkcioniranja knjižnice. Vidi i: L<?>. V<?>. Prostorne nedaće Naučne biblioteke smanjuju broj mesta u čitaonici, periodika zatvara vrata. Slobodna Dalmacija 44 (5.8.1986.) 12828, str. 6.
- ⁹⁰ Prostor je dobiven razumijevanjem tadašnje gradske uprave na čelu s gradonačelnikom Ivicom Škarićem.
- ⁹¹ V<ukorepa>, D<arko>. Predavanje i izložba. // Slobodna Dalmacija. 47 (9.11. 1989.) 13990, str. 21.
- ⁹² Vukorepa, Darko. Kulturna impotencija. // Slobodna Dalmacija. 47 (18.11. 1989.) 13999, str. 12.
- ⁹³ Pisana riječ kao ishodište. // Slobodna Dalmacija. 47 (13.9.1989.) 13933, str.17.
- ⁹⁴ Izložba Inkunabule splitskih knjižnica = Mostra. Gli incunaboli delle biblioteche a Spalato. - Split : Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, 1989.<letak>.
- ⁹⁵ Slobodna Dalmacija. Forum. 47 (17. 9. 1989.) 13937, str. 38.
- ⁹⁶ Pavletić, Vlatko. More koje spaјa. // Slobodna Dalmacija. Forum. 48 (12.9.1990.) 14289, str. 15.
- ⁹⁷ Anzulović, Neda. Predgovor // Djela antičkih i talijanskih klasika u privatnim bibliotekama Dalmacije od 15. do 19. stoljeća. - Split : Naučna biblioteka, 1990., str. 7-8.
- ⁹⁸ Novak, Slobodan Prosperov. Erosom na mahnitost Thanatosa. // Slobodna Dalmacija. 49 (12.9.1991.) 14650, str. 30-31.
- ⁹⁹ Anzulović, Neda. Predgovor. // Naš pomorac : (izbor iz prikupljene građe). - Split : Naučna biblioteka, 1991., str. 7-13.
- ¹⁰⁰ Kozličić, Mithad. Jučer, danas i sutra našeg pomorca. // Slobodna Dalmacija. 49 (16.9.1991.) 14654, str. 24-25.
- ¹⁰¹ Profaca, I<?>. Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812-1918 : od L'avvenirea do Našeg jedinstva // Slobodna Dalmacija. 50 (30.9.1992.) 15025, str. 29.
- ¹⁰² Brešan, I<gor>. Od utvrda do naljepnica. // Slobodna Dalmacija. 51 (14.10.1993.) 15388, str. 43.
- ¹⁰³ Piplović, Stanko. C.k. Obrtnička škola u Splitu i stručni fond njene knjižnice. // Knjižnica C.k. Obrtničke škole u Splitu. - Split : Sveučilišna knjižnica, 1993., str. 23.
- ¹⁰⁴ Anzulović, Neda. Pregled izložbi knjiga održanih u vrijeme Knjige Mediterana u Splitu 1992. do 1993. godine. // Glasnik Društva bibliotekara Split. 3 (1994), str. <108>-113.
- ¹⁰⁵ Zauzimanjem španjolskog ambasadora u Hrvatskoj Luisa Felipea Fernandeza de la Pene veći dio knjiga sa smotre darovan je splitskoj Sveučilišnoj knjižnici.
- ¹⁰⁶ Miletić Drder, Mira. Kozličić, Mithad. Starije zemljopisne karte u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu : izložba u Galeriji umjetnina, Split 30. listopada - 10. studenoga 1993. / autori izložbe i kataloga Mithad Kozličić, Vlade Lozić. - Split : Sveučilišna knjižnica, 1994. - 63 str., 1 presavijeni list, zemljop. karte ; 30 cm. (Publikacije Sveučilišna knjižnica u Splitu ; 14) // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 37 (1994) 3-4, str. 246-247.
- ¹⁰⁷ Većina izložbi Sveučilišne knjižnice s kojima je ona sudjelovala na Knjizi Mediterana priređena je u pinakoteci samostana Gospe od Zdravlja. Godinama su u svoje prostore franjevcii s Dobroga ugošćavali splitske knjižničare, pa je ovo i prigoda da im zahvalimo na dobroti.
- ¹⁰⁸ Kovačić, Mihaela. Knjige tiskane u XVI. stoljeću : katalog fonda Sveučilišne knjižnice u Splitu / autor kataloga Branko Jozic ; izbor ilustracija Vanja Kovačić, Joško Belamarić. - Split : Sveučilišna knjižnica, 1996. - 87 str. : ilustr. ; 26 cm. - (Publikacije Sveučilišne knjižnice u Splitu ; 16) // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 39(1996)3-4, str. 268-270.
- ¹⁰⁹ Duplančić, Arsen. Knjige tiskane u 17. stoljeću. Katalog fonda Sveučilišne knjižnice u Splitu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 41(1998)1-4, str. 296-297.
- ¹¹⁰ Splitske novine : izložba u pinakoteci. // Slobodna Dalmacija 57(1.10.1999.)17498, str. 19.
- ¹¹¹ Katić, Mirisa. Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi : katalog izložbe / <urednik izložbe i kataloga Arsen Duplančić>. - Split : Arheološki muzej, 2001., 223 str. : faks. (i u bojam); 24 cm. ISBN 953-98743-0-0. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 45(2002)1-2, str. 119-121.
- ¹¹² Splitske novine : izložba u pinakoteci. // Slobodna Dalmacija 57(1.10. 1999.) 17498, str. 19.
- ¹¹³ Mitrović, Mirjana. Rukopisi hrvatskih književnika u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu : izložba u Muzeju grada Splita, 23. travnja - 9. svibnja 1994. godine / autori kataloga Vlade Lozić i Viktor Škovrlj. - Split : Sveučilišna knjižnica, 1994 : 120 stranica ; ilustr. ; 22 cm. (Publikacije Sveučilišne knjižnice u Splitu ; 13) // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 37 (1994) 3-4, str. 242-243.
- ¹¹⁴ Ugrin, Ivan. Pod plastirom petstoljetne Judite : fotozapis s otvaranja 11. Marulićevih dana u Splitu. // Slobodna Dalmacija. Forum. 57 (24. 4. 2001.) 18052, str.<4>-<5>.
- ¹¹⁵ O ovim manifestacijama može se čitati u brošuri, nažalost još u rukopisu, koju je, istražujući arhiv splitskog Društva knjižničara, a povodom proslavljanja njegove pedesete obljetnice, izradila Gordana Miolin, ujedno i autorica izložbe Društvo knjižničara u Splitu u riječi i slici : 1949.-1999., održane od 7. do 12. listopada 1999. U brošuri je donijela kronologiju dogadanja u Društva knjižničara, s podacima iz povijesti društva i s popisom povjerenika, predsjednika i članova Odbora Društva knjižničara u Splitu od 1949. do 1999. godine.
- ¹¹⁶ Bačić, Edita. Izvješće o radu Društva knjižničara u Splitu (1998.-1999). // Glasnik društva bibliotekara Split 6 (1999), str. 121-122.
- ¹¹⁷ http://www.unist.hr/web/smota03.htm (22.10. 2003.).
- ¹¹⁸ U vrijeme nastajanja ovog teksta u Zavodu za znanstveni i umjetnički rad HAZU, od 3. do 12. prosinca 2003., knjižnica je priredila obljetničku izložbu 100 godina : Gradska biblioteka (1903.-1962.), Naučna biblioteka (1962.-1992.), Sveučilišna knjižnica u Splitu (1992.-2003.). Javnosti su pokazane najvrjednije publikacije, rukopisi, plakati, zemljopisne karte i grafike koje se čuvaju u fondu te dio administrativnog arhiva. Izloženo je dvadesetak panoa u boji, sa simulacijama budućeg prostora nove zgrade. Građu za izložbu odabrala su Olga Dobrota, Dubravka Dujmović, Mihaela Kovačić, Breda Noveljić, Anita Tičinović i Ivan Vuko. Otvorili su je rektor Sveučilišta prof. dr. Ivan Pavić, župan splitsko-dalmatinski Kruso Peronja, pročelnik za kulturu grada Splita Marijan Šare te mr. Petar Krolo, ravnatelj Sveučilišne knjižnice.

Mihaela Kovačić

ODJEL SPECIJALNIH ZBIRKI: OD MANUSKRIPTA DO MULTIMEDIJE

Breviarium. 13/14 st., rukopis na pergameni.

Kada je davne 1903. godine utemeljena *Gradska biblioteka*, a potom 1912. godine i svečano otvorena za javnost, nije postojala vizija sabiranja zbirk knjižne i neknjižne građe u današnjem smislu. I velike svjetske knjižnice prolazile su tijekom prošlog stoljeća proces izdvajanja raznovrsne građe iz ukupnog fonda i formiranje zbirk. Dakako, splitska *Gradska biblioteka*, u stalnoj borbi za prostor, sredstva i stručno osoblje, zaostajala je za istovrsnim knjižnicama u Hrvatskoj i susjednim (europskim) zemljama. Profesor Dušan Manger (1870.-1940.), jedan od osnivača Knjižnice i dugogodišnji voditelj, smjelo je zacrtao njen razvojni put. Kao aktivni član tadašnjeg *Društva jugoslavenskih bibliotekara*, osobito njegove *Sekcije Zagreb*, pratio je tijekove knjižničarske struke ne samo u Hrvatskoj, već i u susjednoj Sloveniji i Srbiji. Surađujući s tada vodećim imenima hrvatskog knjižničarstva, Josipom Badalićem, Matkom Rojnićem, Evom Veronom, stjecao je mnoge spoznaje i prenosio ih u knjižnicu rodnoga grada. Istovremeno je izvještavao o knjižničarstvu u Primorskoj banovini, o radu javnih, samostanskih i većih privatnih knjižnica kao one Garagnin - Fanfogna u Trogiru, Petra Nisetea u Starom Gradu ili Capogrossu - Kavanjin u Sutivanu, vrijednostima koje one čuvaju.¹ Na njegovu adresu stizali su pozivi i na međunarodne skupove kao što je bio *Congrès international des bibliothécaires et des amis du livre* održan u Pragu 1926. godine.²

Od trenutka kada je *Gradska biblioteka* 1912. godine otvorila vrata palače Bernardi na Pisturi za javnost, postojala je svijest da najstarija i vrijedna građa, rukopisa i tiskana, traži poseban smještaj, izdvojen od ostatka fonda. Zbog toga je na prvom katu palače Bernardi, uz veliku dvoranu za čitanje, uređena soba za primanje u kojoj je bio trezor.³ U trezoru je čuvana najvrjednija građa, *Libro d' oro*, *Statut grada Splita*, zapisnici općinskog vijeća iz 17. stoljeća.⁴ Godine 1934. prof. Manger promišlja (...) kad bi bio uređen poseban trezor kao u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu mogao /bi se/ eventualno umoliti i Stolni Kaptol u Splitu da da na čuvanje svoj znameniti arhiv kao što je zagrebačka nadbiskupija dala svoj Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (...).⁵ Iako ova ideja nije ostvarena, od cjeline fonda bile su izdvojene i čuvane zasebno još dvije značajne donacije. Godine 1935. gradsko je poglavarstvo utrošilo znatnu svotu za uređenje odjela biblioteke u kojem je smješten Arhiv Jugoslovenske Narodne obrane iz Južne Amerike, jer je kao uvjet doniranja bilo zatraženo odvojeno čuvanje građe s vidnom oznakom.⁶ Nekoliko godina kasnije, 1940., navodi se kako su u posebnoj sobi smještene knjige i arhiv dr. Ante Trumbića.⁷ Tijekom nekoliko desetljeća profesor Dušan Manger nastojao je ne samo prikupiti vrijednu građu, već i prostore Knjižnice, ma kako oni bili neadekvatni,⁸ oplemeniti slikama i fotografijama ljudi zaslužnih za rast i slavu Splita. Godine 1926. posredstvom *British museum* u Londonu i *The National Gallery of Scotland* pokušao je nabaviti fotografije s likom Roberta Adama. Uskoro su na adresu Knjižnice stigle fotografije jednog od tri minijaturna reljefa izrađena pred Adamovu smrt, 1793. ili 1794. godine, djelo poznatog gravera gema Jamesa Tassie. Fotografije je izradio fotograf iz Glasgowa T. & R. Annan⁹. Uprava Knjižnice poslala je u znak zahvalnosti *British museumu* na dar djelo Njemice Nathalije Bruck - Auffenberg *Dalmatien und seine Volkskunst* tiskano u Beču kod Antuna Schrolla 1911. godine.¹⁰

Po preseljenju Knjižnice, 1945. godine, iz prostora bivšeg *Gabinetto di lettura* u Marmontovoj ulici u zgradu bivše *Lega Nazionale*, na današnjoj adresi,¹¹ *Odjelu rariteta i rukopisa* dodijeljeni su pedesetih godina radni prostori u istočnom krilu prizemlja. Dio rariteta čuvan je u *gvozdenoj kasi*, a dio u radnoj prostoriji za bibliotekare, zajedno sa zbirkom rukopisa.¹² Nagli porast knjižnog fonda uskoro je

aktualizirao problem spremišta u cjelini. Zato je 1957./1958. godine započela gradnja posebne zgrade - spremišta u dvorištu, sa sjeverne strane Knjižnice. U prizemnom djelu novosagrađenog prostora na 22 m² svoje mjesto dobila je Zbirka starih knjiga i rukopisa. Prvi dokumenti koji spominju *Odjel specijalnih zbirk* datirani su 1966. godine, da bi se 1968. navodio kao *Odjelenje Naučne službe i specijalnih zbirk*. Građa koja se navodi uz ovaj odjel odnosi se na (...) stare knjige, rukopise, arhivski materijal i sitni tisak. Ovo odjelenje bilo je do sada dosta zanemarivano, jer nije bilo popunjeno mjesto bibliotekara u ovom odjelu.¹³ Pedesetih godina stare knjige i rukopisi popisivani su i obrađivani na Odjelu, dok se još i šezdesetih godina, zbog nedostatka stručnog osoblja, note i kartografska građa popisuju na *Odjelu akcije knjiga*.¹⁴ Tijekom vremena prostor spremišta je postao pretijesan za svu građu koja pristiže na Odjel. Kada su 6. srpnja 2001. godine stavljeni na korištenje novi radni prostori u adaptiranom potkovlju *Upravi i Odjelu obrade knjiga, Odjel specijalnih zbirk* dobio je proširenje u prostore nekadašnjeg Tajništva od 24 m².

U tom prostoru, u nešto adekvatnijim uvjetima, pokušao se organizirati smještaj, pohrana i obrada građe iz zbirk zemljopisnih karata i atlasa, grafičke i glazbene.¹⁵

Gradska biblioteka ni do Drugog svjetskog rata nije imala svoj pravilnik ni sistematizirana činovnička mjesta, ali je korištenje građe bilo strogo kontrolirano. Korisnici su imali legitimacije, slične legitimacijama Sveučilišne biblioteke u Zagrebu, knjige su naručivali dan prije, naznačene na posebnom papiru, a rijetke knjige i rukopise mogli su koristiti samo u neposrednoj blizini bibliotekara.¹⁶

Uvjeti korištenja građe nisu se izmjenili ni do naših dana. Bilo je pokušaja, sedamdesetih godina, da se stara i rijetka građa zaštiti mikrofilmiranjem, ali Knjižnica nikada nije uspjela nabaviti mikročitač. Prvi pokušaj digitalizacije ove građe bilo je prenošenje s mikrofilma na CD-ROM nekoliko glagoljskih rukopisa 18. stoljeća, nastalih u selu Žmin na Dugom otoku. Snimanje je obavljeno 2001. godine u Središnjem fotolaboratoriju Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu.¹⁷

Zaključit ćemo kako su kontinuirana borba za prostor, stručne djelatnike i sredstva za nabavu građe određivali rad Knjižnice u cjelini, a tako i Odjela specijalnih zbirk.

Za svog stoljetnog djelovanja Knjižnica je, zahvaljujući maru svojih djelatnika i ugledu koji je uživala u gradu Splitu i cijeloj regiji, sakupila više vrijedne i rijetke građe nego što možemo danas iščitati iz njenih računalnih baza podataka i lisnatih kataloga. Vrijedna građa, prikupljena u prvoj polovici prošlog stoljeća, bila je temelj nastanka Muzeja grada i Državnog arhiva u Splitu.

Ostaje nuda kako će zbirke ovog Odjela dobiti valjani tretman u novoj zgradbi, a time i mogućnost da svojim sadržajima odgovore na sve složenije zahtjeve korisnika.

ZBIRKA STARIH I RIJETKIH KNJIGA I RUKOPISNA ZBIRKA

Ova prva, najstarija zbirka, pratila je Knjižnicu od njenog osnutka 1903. godine. Po vrijednosti izdvajamo najstariju građu rarissima - do 10. stoljeća, rukopise, inkunabule - do 1500., post-inkunabule - do 1530., slijedi građa od 16. stoljeća do 1830., odnosno 1850. godine.¹⁸ Kao rezorska građa čuva se izdvojeno i koristi isključivo na Odjelu. Izvan knjižnice posuđuje se u posebnim slučajevima i pod posebnim uvjetima.

RARA je naziv za rijetku i staru tiskanu građu u našoj Zbirci. Svjetski stručnjak za staru građu, Giuseppe Fumagalli (1863.-1939.), navodi nekoliko kategorija koje određuju pojam *rare*: starost i rijetkost, autor, sadržaj, izdanje, tiskar, oprema, provenijencija, broj sačuvanih primjeraka.¹⁹

Prva *Inventarna knjiga* Zbirke datira iz 1952. godine. Pominjim pretraživanjem "starog" centralnog lisnatog kataloga i inventarnih knjiga *Odjela knjiga* zasigurno bi našli još neke naslove koji zadovoljavaju navedene Fumagallijeve kategorije. Građa je u spremištu smještena po formatu i

numerus currensu. Signatura je kombinacija slovne oznake R i arapskog broja.²⁰ Knjižnica je 1931. godine čuvala u (...) velikoj željeznoj kasi (...) 93 komada raznih skupocjenih knjiga (...) inkunabule, rukopise, rijetka izdanja (...).²¹ Danas Zbirka rare broji oko 4.500 naslova. Porast građe ostvaren je pripajanjem fonda knjižnice obitelji Martinis - Marchi i Gabinetta di lettura.²² Prvi rijetki primjeri pristigli u Zbirku vjerojatno su oni koje u predgovoru prvom izdanju Gradske knjižnice *Composizione poetiche* od Antonia Bajamontija, pisanom na Uskrs 1904. godine, spominje prof. Dušan Manger (...) Od važnijeh knjiga što imamo već sada u knjižnici, u zametku buduće gradske biblioteke, spomenut ćemo (...) Jevangjela hrvatskim jazikom stumačena, tiskano u Veneciji godine 1583., dar dr. Ivana Mangera. Slijedi djelo Alessandra Vernina (17. st.) *Della historia delle guerre di Dalmatia sotto il generalato di Leonardo Foscolo ...* tiskana u Veneciji, u dva sveska, kod Giovanna Giacoma Herza 1648. godine. Djelo *Adrianskoga mora Syrena*, hrvatski prepjev Petra Zrinskog (1620.-1671.) mađarskog originala Nikole Zrinskog, tiskano je u Veneciji 1660. godine kod Turrina. Oba ova djela poklonio je Knjižnici Vjekoslav Radica. Uprava Hrvatske čitaonice kupila je za gradsku biblioteku tih godina dva djela: prvu znanstvenu monografiju Dioklecijanove palače Roberta Adama (1728.-1792.), engleskog arhitekta i povjesničara, *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia*, tiskanu u Londonu 1764. godine, popraćenu kvalitetnim bakropisima, reprodukcijama crteža francuskog slikara i crtača Charles-Louis Clérisseau (1722.-1820).²⁴ i djelo Josepha Lavalléea (1747.-1816.), francuskog književnika, *Voyage pittoresque et historique de l' Istrie et de la Dalmatie*, seriju grafika istočne jadranske obale, prema akvareliranim crtežima i arhitektonskim nacrtima antičkih spomenika Louis-François Cassasa (1756.-1827.) s popratnim tekstom, tiskano u Parizu 1802. godine.

Od najstarije tiskane građe Knjižnica posjeduje devet inkunabula.²⁵ Po vrijednosti i rijetkosti ističe se djelo Johanna Gersona (1363.-1429.), francuskog skolastičkog filozofa i kancelara pariškoga univerziteta, *De imitatione Christi et de Contemptu omnium vanitatis. Sequitur Tractatus de imitatione cordis*, tiskano u Lyonu kod Janona Carcaina oko 1488. godine. Ovo nabožno-moralno djelo bilo je u srednjem vijeku popularno i poslije *Biblije* najviše prevodeno. Prvi put je tiskano, u latinskom originalu, u Augsburgu, između 1470. i 1472. godine. Do 1500. godine izašlo je u mnogobrojnim izdanjima, od kojih se do danas sačuvalo osamdesetak poznatih primjeraka, na latinskom i nekim europskim nacionalnim jezicima.²⁶ Prema nekom sličnom latinskom izvorniku, inkunabuli ili rukopisu, koje u incipitu kao autora navodi *Ivana Gersona kancilara pariškog*,²⁷ sačinio je prijevod na hrvatski jezik Marko Marulić, 20. lipnja 1500. godine, naslovljen *Od naslidovanja Isukarstova i pogarjenja tačin segasvitnijih*. Naš primjerak nekada je bio vlasništvo *Gabinetta di lettura*.

Preko 180 naslova zbirke *cinqucentina*, knjiga tiskanih u 16. stoljeću, obrađeno je i izdvojeno od ostale građe, najprije u lisnatom katalogu, a potom retroaktivno katalogizirano računalno 1995. godine.²⁸

Obrada stare i rijetke građe posljednjih je desetljeća uznapredovala donošenjem *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa starih omeđenih publikacija (antikvarnih)* - ISBD(A).²⁹ Stari kataložni listići, ma kako dragocjeni, ne daju uvid u bogatstvo podataka koje nudi rijetka građa. ISBD(A) propisuje bilježenje porijekla primjerka - vlasnika, opremu, tehniku ilustracije, vrstu pisma, potpuni impresum i kolofon, detaljan materijalni opis, sve nepravilnosti pri paginaciji, urednika, gravera (i gravura), uvez. Računalna obrada građe i primjena standarda omogućila je razmjenu podataka na međunarodnoj razini, što je u konačnici sprječilo da se isto izdanje ili primjerak opiše na različite načine ili da se različita izdanja opišu na identičan način. Ovo je pomak u identifikaciji rijetkog i vrijednog primjerka.³⁰ Standardizirana obrada starih i rijetkih knjiga u strojno čitljivom katalogu u našoj Zbirci započela je 1995. godine.³¹

Još od prvih godina djelovanja Knjižnice bilo je poznato kako vrijednu građu čuva. U počecima razvoja modernih komunikacija, prof. Mangeru obraćaju se sa svih strana, tražeći informacije o staroj građi. Danas, u vrijeme sofisticiranih komunikacijskih tehnologija, kada Knjižnica još uvijek nema mogućnost udovoljiti zahtjevima korisnika iz zemlje i ili inozemstva za kopijom mikrofilma nekog

Benedictus de Accoltis. *De bello a Christianis contra Barbaros gesto pro Christi sepulchro ed Iudea recuperandis.* 15. st., rukopis.

starog djela, zadirajuje brzina i točnost kojom je prof. Manger odgovarao na postavljene upite. Milan Rešetar (1860.-1942.) filolog, 1932. godine šalje prof. Mangeru dva pisma iz Firence u kojima moli da na kratko pošalje (...) *Pistule i Vangjelja od g. 1586.* (...) a Manger na istom listu sastavlja odgovor: (...) *U velike mi je žao što mi nije moguće odgovoriti ... Vašoj želji ... jer biblioteka takvu rijetku knjigu koju čuva u trezoru ne daje na uporabu izvan lokala biblioteke a još manje da poštom šalje u inostranstvo. Ja sam o tome i g./ospodina/ načelnika izvjestio (...).*³² Radilo se, naime, o primjerku koji je Knjižnica naslijedila od Narodne čitaonice, trećem izdanju *Bernardinova lekcionara*, iz 1586. godine, koje je priredio Marko Andriolić (prva polovica XVI. st.),³³ tiskanom u nakladi Sessa, a tiskom *Giovanni Antonia Rampazetta*,³⁴ kako стојi u kolofonu.

Mnoge stare i rijetke knjige Zbirke pristigle su u Knjižnicu darom i ostavštinama istaknutih pojedinaca. Sjetimo se tek nekih: Miroslava Alačevića, Ante i Josipa Baraća, Gaje Bulata, Umberta Giromette, Pier Marie Grisogona, Petra Kasandrića, Ivana i Dušana Mangera, Duje Mikačića, Milivoja Milića, Ivana Mischiata, Jeronima Moskovite, Ante Petracića, Vjekoslava Radice, Abrama Stocka, Ante Štambuka, Ive Tartaglie, Antuna Tomasea, Miljenka Vidovića, Grgura Zarbarinija. Kroz ovaj fond nastavile su život već ugasle knjižnice Narodne slavjanske čitaonice, Gabinetta di lettura, Realne muške gimnazije, Zemaljskog odbora, Javne dobrovornosti, Tehničkog odjela štaba mornarice, ali i Klasične gimnazije, Arheološkog muzeja u Splitu.³⁵ Danas, dok Knjižnica godišnje bilježi mali broj kupljenih naslova novih knjiga, s čežnjom konstatiramo koliki je ugled u gradu uživala i koliku finansijsku pomoć Općinskog poglavarstva, kada je, u domaćim i stranim antikvarijatima, mogla nabavljati djela Marka Marulića, Markantuna de Dominisa, Ivana Lučića, Alberta Fortisa.

Još 1903. godine Općinsko je poglavarstvo zalaganjem načelnika Vicka Milića (1833. - 1910.), kupilo i darovalo Knjižnici *Opera di Marco Marulo da Spalato circa l' Institutione* tiskano u Veneciji 1597. godine kod Paola Ugolinija.³⁶

Kod poznatog splitskog knjižara Vinka Jurića kupljeno je prvo izdanje djela Ivana Lučića *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, tiskano 1666. godine kod uglednog nizozemskog izdavača i Lučićeva prijatelja Joana Blaeua.³⁷ U istoj knjižari kupljeno je i djelo talijanskog putopisca Alberta Fortisa (1741. - 1803.) *Viaggio in Dalmazia*, tiskano u Veneciji 1774. godine kod Alvisa Milocca.

Enrico Schönfeld, zadarski knjižar i tiskar,³⁸ nabavio je 1928. godine za Knjižnicu u Splitu prvo izdanje Marulićeva *Evangelistarium* iz 1516. godine.³⁹ O uspješnoj suradnji ovog zadarskog knjižara i Gradske biblioteke u Splitu svjedoči i sačuvana dopisnica iz 1937. godine, naslovljena *Libreria internazionale E. De Schönfeld*, s ponudom za djelo *Marcus Marulus Spalatensis De Institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, tiskano u Veneciji kod Francesca Lucensis 1506. godine, uz napomenu o dobroj očuvanosti primjerka. Pri dnu dopisnice Manger je dodao *Basilen* 1513. Kako Knjižnica ne posjeduje ponuđeno djelo, je li možda smjelo pretpostaviti da je naš primjerak *Institucija*, tiskan u Baselu 1513. godine, nabavljen kod Schönfelda?⁴⁰

Kod Mirka Breyera (1863.-1946.), poznatog zagrebačkog antikvara, kupljeno je 1929. godine još jedno Marulićovo djelo *Dictorum factorumque Memorabilium libri sex siue De bene beateque vivendi ...* tiskano u Antverpenu, kod Martina Nutiusa 1593. godine.⁴¹

Godine 1927. rezor je obogaćen njemačkim prijevodom Marulićevih *Institucija* Hermanna Baumgartena, tiskanim u Dilingenu 1583. godine kod Johanna Mayera.⁴²

Antiquariat Hans Rothschild iz Kôlna nabavio je 1928. godine za Knjižnicu djelo Marka Marulića *Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce per modum dialogissimi Christi & Christiani*, tiskanu u Erfurdu kod Canappusa 1514. godine.⁴³

U münchenskom antikvarijatu Ludwiga Rosenthala kupljeno je 1931. godine kapitalno djelo splitskog nadbiskupa Markantuna de Dominisa (1560.-1624.) *De republica ecclesiastica libri X*, tiskano u Heidelbergu, Frankfurtu i Hanauu od 1618. do 1622. godine. Nekoliko dana kasnije stigao je na adresu Knjižnice u Splitu popis Dominisovih djela i onih o njemu, koje Rosenthal nudi na prodaju.⁴⁴

Iz Haaga, preko antikvarijata Rosenthal nabavljeni su još dva djela Marka Marulića: *Quinquaginta parabolae*, tiskano u Kölnu 1529. godine, uvezano u bijelu kožu i *Evangelistarum* tiskan u Kölnu iste godine s onovremenim uvezom u drvene korice, obložene kožom.⁴⁵

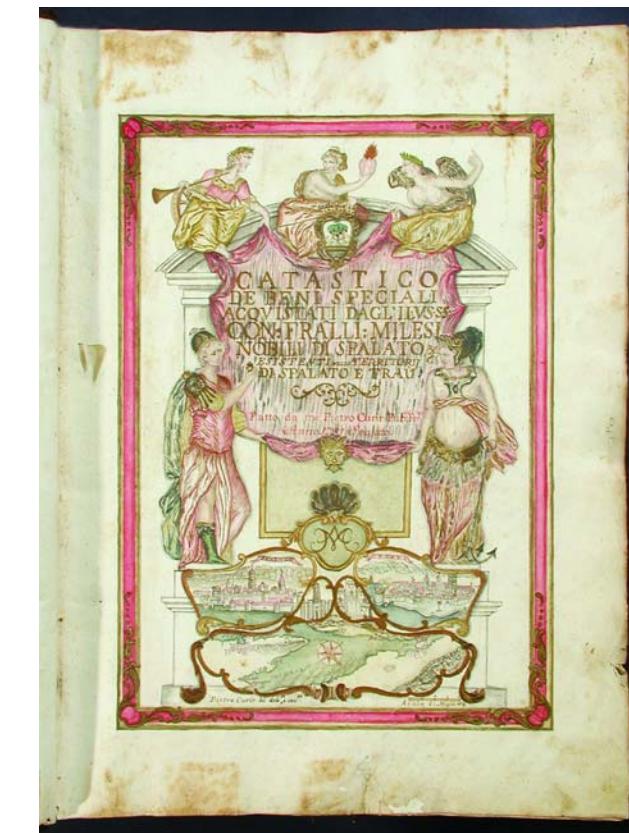
Uprava Knjižnice nije samo brinula kako fond obogatiti starim i rijetkim originalnim izdanjima već i njihovim reprintima. Tako je 1923. godine nabavila divot izdanje djela Rudera Boškovića (1711.-1787.) *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existentium*, tiskano 1922. godine u Londonu, priređeno po drugom dopunjrenom izdanju, tiskanom u Veneciji 1763. godine kod Remondinija.⁴⁶ Reprint, uz latinski original, sadržava i engleski prijevod Jamesa Marka Childa, profesora sveučilišta u Manchesteru.

Građa iz fonda Rare predstavljena je, u nekoliko navrata, kroz tematski raznovrsne izložbe i tiskane kataloge.⁴⁷ Kako za ovu priliku ne možemo dati uvid u svu višeslojnost i bogatstvo koje nudi, spomenimo djelo koje je zadnjih desetljeća, sudeći po evidenciji korisnika, bilo najtraženije - *Illyricum Sacrum*. Ovo opsežno historiografsko djelo započeo je talijanski isusovac Filippo Jacopo Riceputi (1667.-1742.), a dovršili su ga i objavili Danijel Farlati (1667.-1742.) i Jacopo Coletti (1734.-1827.). Još 1725. godine braća Coletti sklopili su s *Družbom Isusovom* ugovor o tiskanju cijelokupnog djela *Illyricum Sacrum*.⁴⁸ Prvi svezak je tiskan tek 26 godina kasnije, u Veneciji 1751. godine, uz novčanu pomoć mletačkog opata Nicole Coletia. Ukupno je tiskano osam svezaka folio formata. Posljednji svezak tiskan je 1819. godine. *Illyricum Sacrum* donosi povijest salonitanske crkve (sv. I, II), nadbiskupije splitske (sv. III, IV), zadarske (sv. V), dubrovačke (sv. VI), katoličke nadbiskupije i biskupije u Crnoj Gori, Albaniji, Srijemu (sv. VII), Srbiji i Bugarskoj (sv. VIII). Naš primjerak na predlistu nosi rukopisni ex libris *Fidelis a Jadera capucc./in/us.*⁴⁹ Tako se potpisivao Zadranin Nikola Busotti (1728.-1801.), teolog, savjetnik splitskog nadbiskupa A. Despuiga i član splitske akademije *Società economica*. Vrijednost ovog djela, koje donosi brojne izvore važne za proučavanje ne samo povijesti crkve već i povijesti Hrvatske, uočio je don Frane Bulić. Sačuvan je dopis iz 1906. godine *Ravnateljstva c. k. Arheoložkoga muzeja Gradskoj biblioteci* u kojem Bulić, uočavajući kako mnoge knjižnice imaju samo svezak koji se odnosi na povijest pojedine Pokrajine ili Biskupije, a ne cijelovito djelo, piše (...) *Rek bi da nije došlo još vrieme, da se ovo djelo preštampa, ili bolje govoreć, popuni, popravi, iztriebi i uredi na temelju rezultata najnovijih povjestničkih iztraživanja, ali dok to bude, treba da se doskoči nestašici bilo cijeloga djela, bilo pojedinih svezaka za potrebe učenjaka (...).* Zato predlaže pretisak ovog djela anastatičkom metodom kako bi se sačuvalo i učinilo dostupnije mnogima.⁵⁰

MANUSKRIPTA, zbirka rukopisne građe, uz zbirku starih i rijetkih knjiga, najstarija je zbirka u fondu Sveučilišne knjižnice u Splitu. Prema općeprihvaćenoj kategorizaciji svaki rukopis smatra se unikatom, a izuzetno vrijednima oni nastali prije 15. stoljeća. Osim starosti vrijednost teksta određuje pitanje autorstva, sadržaj teksta, njegova sačuvanost, je li autograf ili prijepis, samo kopija ili pak sadrži značajne bilješke.⁵¹

Po vrsti, građu u Zbirci dijelimo na: rukopisne kodekse, arhivsko gradivo (obiteljski, istaknutih djelatnika), korespondenciju. Dokumenti Zbirke pisani su latinicom (gotica, humanistika), glagoljicom, bosancicom i arapskim pismom.⁵² Po bogatstvu i raznovrsnosti dokumenata izdvajaju se arhivi Miroslava Alačevića, Vinka Kisića, Ante Petracića, Petra Senjanovića, Ive Tartaglie, Ante Trumbića. Od obiteljskih arhiva vrijedni su oni obitelji Balović, Celsi, Cerineo, Jelić - Dražoević, Marchi, Nonković.⁵³ Obrada rukopisne građe je specifična i nije u cijelosti standardizirana.⁵⁴ Uvid u 690 jedinica rukopisne građe korisnici imaju preko lisnatog kataloga: indeksa korespondenata i abecednog autorskog kataloga manuskriptata.

Od samih početka djelovanja Knjižnice rukopisna je zbirka bila važan izvor informacija mnogim znanstvenicima. Znamo kako je Knjižnicu posjećivao prof. Grga Novak (1888.-1978.) i koristio rukopisnu zbirku, pogotovo *Libro d'oro* za sastavljanje *Povijesti Splita*.⁵⁵ Akademik Cvito Fisković

Petar Kurir. *Catastico de beni speciali acquistati da gli' illustrissimi conti fratelli Milesi nobili di Spalato esistenti nella territorii di Spalato e Traù ... Spalato, 1751.*

(1908.-1996.) i prof. Josip Luetić pisali su o rukopisu pomorskog priručnika Julija Balovića iz 1693. godine *Pratichae schrivanesciae* s usporednim rječnikom talijanskog, hrvatskog, grčkog, albanskog i turskog jezika.⁵⁶

Mnoge bibliografske jedinice u hrvatskim leksikonima i enciklopedijama bilježe Knjižnicu kao mjesto pohrane vrijedne građe. Neka od djela iz Zbirke su i publicirana kao, naprimjer, sedam od jedanaest ilustriranih rukopisnih knjiga o morskom ribarstvu i razvitku pomorskog gospodarstva na istočnoj obali Jadrana, u razdoblju mletačke uprave, pravnika i ribarskog stručnjaka Riccarda d'Erca (1813.-1871.).

Fond Zbirke formiran je donacijama pojedinaca i obitelji, kupnjom te pripajanjem rukopisnog fonda *Gabinetta di lettura*. Prvi primjerici u Zbirci, kako navodi prof. Manger,⁵⁷ bila su dva rukopisa. Jedan od njih, *Statut iliti zakon provincije poglijske za pisani sudi od svake varste*, iz 1762. godine, poklonio je Knjižnici 1903. godine Juraj Kapić iz Jesenica (Poljica). Na naslovnoj strani, u vinjeti, prikazan je zaštitnik Poljica, sv. Juraj na konju, kako ubija zmaja. Pri kraju istog lista zabilježio se prepisivač *Statuta (...)* učinjeno i pisano bi ot mene gospodina don Pavla Karamana (...), a potom slijedi 71 list *Statuta* ispisani bosančicom.

Drugi rukopis je autograf mladenačkih pjesama Antonia Bajamontia (1822. - 1891.), *Composizione poetiche*. Knjižnici ga je poklonio prof. Josip Barać (1871.-1939.).⁵⁸

Kao najveća vrijednost Knjižnice, do Drugoga rata, navode se slijedeći rukopisi:⁵⁹

Statut grada Splita, kodeks pisan na pergameni, talijanskim jezikom, od fra Michelea de Spalato. Datiran je 1395. godinom. Početna slova kodeksa obojena su crveno i plavo. Služio je četiri stotine godina kao priručnik sucima i činovnicima nekadašnje splitske Općine.⁶⁰ Zaslugom Josipa Alačevića (1826.-1904.) *Statut* je tiskan kod Antuna Zanonija kao prilog časopisa *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1878. godine.

Libro d'oro dell' antica comunita di Spalato, kodeks velikog formata, pisan je na papiru od više ruku počevši od 17. stoljeća dalje, latinskim i talijanskim jezikom. Sadrži prijepise dokumenata od 1341. do 1778. godine. Uvezan je u kožu sa zlatorezom. Izvadak iz ovih dokumenata Josip Alačević je tiskao u Zadru 1903. godine kao prilog časopisa *Tabularium*.

Prijepisi tiskanih knjiga u Zbirci jesu zanimljiva građa i dokumenti vremena. Iako nastali u doba visoko razvijene tiskarske produkcije, svjedoče kako nije uvijek bilo lako doći do pojedinih izdanja. Neka izuzetno vrijedna i rijetka djela, važna za povijest pojedinih krajeva, obitelji i struka prepisivana su najvećom minucioznosću. O interesu za takva djela govori i zahtjev Boška Desnice (1886.-1945.), povjesničara i publiciste, upućen prof. Mangeru. Desnica piše (...) prije mnogo godina našao /sam/ u Beču rukopisno djelo (...) pod naslovom *Bajamonte Tiepolo Poema eroico di Cattuffio Panchiano Bubulco arcade*, djelo je u svoje vrijeme kružilo u Dalmaciji u prepisima, ali je 1769 ili 1770 u Mlecima bilo i štampano (...) da li se primjerak rukopisa ili štampani nalazi u g./radskoj/ b./biblioteci/ ili onoj Arheološkog muzeja (...).⁶¹ Radilo se, naime, o djelu autora Valaressa Zaccarie,⁶² tiskanom u dva sveska, u Firenzi, kod Francesca Pisonia, 1669. i 1770. godine.

Evo nekoliko prijepisa tiskanih knjiga iz naše Zbirke. Govor dominikanca, hvarskog humaniste iz 16. stoljeća Vinka Pribojevića, *Oratio ... de origine successibusque Slavorum ...* još je u rukopisu kolao Dalmacijom u prijepisu. Tiskan je u Veneciji kod Giovanni Antonia i braće Nicolinia, Domenica i Cornelija Sabbio 1532. godine, nastojanjem autorovog prijatelja Petra Vitaljića, kojemu je i posvećeno. Uz vjeran prijepis tiskanog govora Vinka Pribojevića, naš primjerak sadrži i prijepis tiskanog prijevoda s latinskoga na talijanski jezik. Ovaj prijevod objavio je Bellisario Malaspallia, Splitčanin, pomorski kapetan, pod naslovom *Della origine et successi de gli Slaui oratione ...* u Veneciji, kod Alda Manuzia mlađeg, 1595. godine. Djelo, datirano u Splitu 15. lipnja 1595. godine, Malaspallia je posvetio dubrovačkom pjesniku Dinku Zlatariću alias Dominiku Auriju.⁶³

Gabriel Bonnot de Mably autor je djela *Entretiens de Phocion sur le rapport de la morale avec la politique, traduits du grec de Nicocles ...*. Naš primjerak je vjeran prijepis talijanskog prijevoda djela, objavljenog pod naslovom *I dialoghi di Focene*, u Veneciji, kod Giambattista Pasqualia, 1764. godine. Djelo je prepisano dvadesetak godina nakon tiskanja, kako stoji pri dnu naslovne stranice, *Copiatto in Venezia nell' agosto 1781. da Domenico Ostoja*. Ovaj prijepis bio je vlasništvo *Gabinetto di lettura*. Uvezan je u tvrde korice obložene pergamenom.

Iz iste knjižnice potjeće i prijepis djela Paola Casatia (1617.-1707.) *Fabrica et uso del compasso di proportione....* Naš primjerak vjerno i crtački vješto reproducira ilustrativni materijal tiskanog djela s crtežima i tablama. Djelo istovjetnog naslova tiskano je u Bologni, kod Giovanna Battista Ferronia 1664. godine.

Za domaću povijest interesantan je prijepis *Relatione della casa di Draskovich*, dio iz djela Galeazza Gualda Priorata (1606.-1678.) *Vite et azioni di personaggi militari e politici*, tiskanog u Beču, kod Michela Thurnmayera 1674. godine. Djelo je, inače, bilo bogato opremljeno ilustracijama i portretima znamenitih osoba. Naš prijepis vjerno, iako ne odveć vještim crtežom, reproducira portret Nikole II. Draškovića. U tekstu, ispod crteža, donosi podatke o izrađivaču portreta, Corneliusu Meyssensu. Uz ovaj portret prepisivač je precrtao i grb obitelji Drašković.

Prijepisi su i članci iz *Gazzeta di Zara*, nekada u vlasništvu *Gabinetto di lettura*. Iz 1832. godine, *Necrologia Luigi de Tommaseo di Spalato i Biografia di Carlo Lanza* iz 1834. godine. Oba članka potpisao je S. I. (Stjepan Ivačić?).

U prigodi stogodišnjice osnutka Knjižnice, iz bogate korespondencije Zbirke izdvojimo onu prvog direktora prof. Dušana Mangeru s mnogim istaknutim pojedincima iz zemlje i inozemstva. Ona dokumentira s kojim je marom prof. Manger sabirao u Knjižnicu kao (...) riznicu, gdje se brižno čuvaju i ogromna djela velikana i sitne stvari već zaboravljenih ljudi (...).⁶⁴ Možda je lik profesora Mangeru, pognut pod teretom knjiga koje nosi u naruču, najbolje izrazio kroz karikaturu Andeo Uvodić.⁶⁵

Pisma Dušanu Mangeru:

Danica Bersa, sestra Josipa Berse (1862.-1932.), pisca i arheologa, šalje za Knjižnicu djela *Plinije na selu, S mora i primorja, Il duomo di Zara*, predavanje dr. Nagyia u Dalmatinskom skupu o Josipu Bersi i žali što zbog nedostatka novaca još nisu izašle iz tiska *Dubrovačke slike i prilike (1800. - 1880.)*.⁶⁶

Mirko Breyer (1863.-1946.), antikvar i kulturno književni povjesnik, odgovara na opomenu Mangeru kako je (...) previdio biblioteci poslati istisak ... radnje ... Rado se odazivam Vašoj želji i istom poštom poslath danas na biblioteku kao moj dar primjerak moje knjižice (...).⁶⁷

Vinko Kisić (1879.-1927.), novinar, godine 1909. piše iz Zadra (...) *Dragi Dušane, radujem ti se na liepom napretku gradske biblioteke u Splitu. Kad otegnem papcima, i ja ću se sjetiti nje ... Ako želiš, da i Nar./odni/ List o njoj što referira pošalji svoje izvojeće (...).*⁶⁸

Marko Orešković, bibliotekar, član Društva jugoslavenskih bibliotekara Sekcija Zagreb, moli Mangeru 1939. godine da provjeri u (...) nekim dalmatinskim novinama (...) za članak Arsena Wenselidesa naslovljen A. G. Matoš: *Umrone priče*.⁶⁹

Petar Senjanović (1876.-1955.), graditelj, šalje prof. Mangeru prijateljski intonirano pismo iz Zagreba 23. 1. 1935. godine i moli (...) da dadeš prepisati na mašinu ... i pošalješ kopije ... članaka. Riječ je bila o seriji članaka objavljenih u *Jedinstvu* 1896. godine, pod naslovom "O gradjevinskim prilikama u Splitu" sa kojima je dat prvi poticaj za regulacioni plan Splita, izrađen nekoliko godina kasnije, 1919. - 1927.⁷⁰

Božo Lovrić (1881.-1953.), književnik, iz Praga 1928. moli Mangeru da pošalje Konstantinu Balmontu, koji prevodi na ruski njegovu dramu *Sin, Pjesmaricu*, u izdanju *Matrice Dalmatinske* iz Zadra, s Pavlinovićevim predgovorom, što je nedugo nakon toga i učinjeno.⁷¹

Konstantin Dmitrijević Balmont (1867.-1942.), ruski pjesnik, prevodilac, predstavnik simbolizma, zahvaljuje Mangeru nekoliko dana kasnije iz Capretona, Francuska, gdje je živio kao emigrant nakon revolucije u Rusiji, uz naznaku kako će Knjižnici poslati na dar nekoliko svojih djela.⁷²

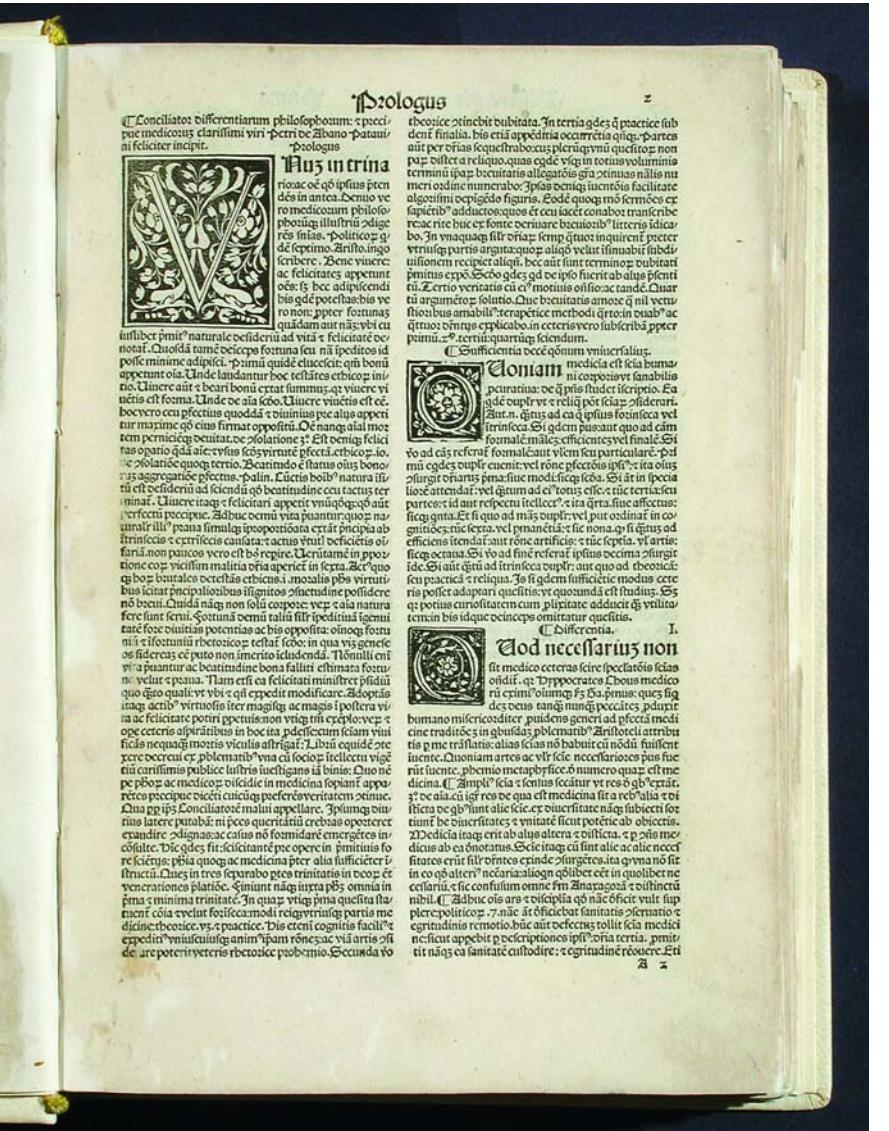
GRAFIČKA ZBIRKA

Iako je u Zagrebu 1919. godine pri Sveučilišnoj knjižnici,⁷³ po uzoru na mnoge nacionalne knjižnice, osnovana grafička zbirka, u Splitu nisu sazreli uvjeti da se unutar Knjižnice organiziraju zbirke neknjižne građe. Slikovna građa nabavljana je prvenstveno za potrebe budućeg Muzeja grada koji je s *Gradskom bibliotekom* dijelio istu upravu i financijera. Zasigurno znamo kako je tadašnji direktor *Gradske biblioteke* prof. Dušan Manger želio sakupiti građu likovnog i dokumentarnog karaktera važnu za grad Split i cijelu regiju.⁷⁴ Je li takva građa bila namijenjena Knjižnici ili Muzeju? Zašto je dio građe nabavljen za Knjižnicu, navođen kao njen raritet, kao i onaj koji dokumentira povijest tiskarstva (plakati) dijelom dospio u Muzej, a dijelom ostao u Knjižnici?

O nabavi građe za Knjižnicu skrbio je profesor Manger, ali i brojni uglednici s kojima je održavao prijateljske i/ili kolegijalne veze. Književnik Milan Begović (1876.-1948.) šalje 3. siječnja 1935. godine iz Sv. Ivana Zeline u Split vijest kako je nedavno na svom putu po Italiji našao 12 bakroreza iz polovice 17. st. koji predstavljaju dalmatinske gradove, a djelo su glasovitog nizozemskog bakroresca Iana Blaeua i izdavača Pierrea Mortiera (1661.-1711.) iz Amsterdama. Begović piše (...) grijehota je da tako važni listovi spajaju u privatnim ladicama. Oni su važni za našu historiju i prošlost ... Ako bi ... ti imao interesa da ih nabaviš za gradsku Biblioteku ja bih ti ih dragovoljno ustupio po cijeni od 25 tal./ijanskih/lira komad, koliko koštaju u Italiji. Oni su danas velika rijetkost, a svaki umjetnički Lexikon to naglašuje.⁷⁵ Je li Knjižnica nakon ovoga pisma kupila grafički list iz serije s prikazom Klisa, popraćen legendom na francuskom jeziku i oznakom *A Amsterdam chez Pierre Mortier* ili je on nabavljen nekim drugim putem?⁷⁶ Prvih desetljeća 20. stoljeća, u sabiranju slikovne građe dosljedno je primjenjivan princip motiva, dakako uz likovnu vrijednost, Splita i Dalmacije! Do kraja 1944. godine u palači Bernardi čuvano je preko 312 slika, fotografija, reprodukcija, crteža i dr. Od toga broja danas je malo ostalo u Knjižnici, tek nekoliko grafičkih mapa, arhitektonskih nacrta i, pretpostavljamo, nekoliko starijih grafičkih listova. Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća, osim nešto malo građe umjetničkog sadržaja, u Knjižnicu pristiže građa likovno - dokumentarnog karaktera: umjetnički - ilustrirani plakati, razglednice, katalozi umjetničkih izložbi, kalendari s reprodukcijama, fotografije, reprodukcije ... Cijela zbirka postaje zbirka neknjižnog materijala, a područje *slikovnog* je prošireno. Danas u zbirci razlikujemo umjetničku građu (grafički listovi, mape, crteži, akvareli) i slikovno dokumentarnu građu (ilustrirani plakati, razglednice, fotografije, reprodukcije umjetničkih djela). Nažalost, ovici knjiga kao značajan segment mnogih grafičkih zbirki nisu prikupljeni.

Godišnji priljev građe u Grafičku zbirku nije velik te je nužno, ubuduće, proširiti oblik nabavke. Katalozi likovnih izložbi, kao priručna literatura unutar zbirke, važna su dopuna izvora informacija o pojedinim umjetnicima. Posjedujemo preko 2.000 kataloga, od *Kataloga prve dalmatinske umjetničke izložbe* 1908., *The Dalmatian Coast paintings by Cata Dujšin* iz 1937. godine (The Coolings galleries ltd.) do elektroničke građe - CD Roma *Ivan Meštrović*, u izdanju *Fundacije Ivana Meštrovića* iz 2001. godine. Ova građa stiže u Knjižnicu obveznim primjerkom, a nešto manje i darom.

Posebnu vrijednost u Knjižnici do Drugoga rata imali su crteži vojnog inženjera Venecije Josipa Santinija, naručeni 1926. godine iz Trsta, posredstvom knjižare Vida Morpurga. Mapa originalnih crteža i tlocrta, u dva sveska folio formata, iz godine 1666.-1668. kupljena je za Knjižnicu uz finansijsku potporu *Općinskog upraviteljstva* za tri tisuće kruna. Prvi svezak sadržavao je sedam crteža: vedutu Zadra, tlocrt Splita, po dvije vedute Splita i Hvara, prizor bitke kod Gradca u Makarskom primorju, a drugi šest: jedan tlocrt i tri vedute tvrđave Klis, prikaz okršaja s Turcima pod Klisom, vedutu tvrđave Kamen s okolicom. Crteže odlikuje izrazita umjetnička vrijednost, minucioznost i vještina. Rađeni su tehnikom sepije i pera, a neki su lagano kolorirani akvareлом.⁷⁷ Omotni listovi mapa i legende donose zanimljive podatke i potpis autora. Sam Manger, u jednom izvještaju iz 1927. godine, navodi kako Santinijev tlocrt Splita iz 1666. godine zbog točnosti i tehnički precizne izvedbe

Petrus de Abano. *Conciliator differentiarum philosophorum et praecipue medicorum. Etiusdem Tractatus de venetis. Venetiis, Bonetus Locatellus Bergomensis, impensis Octavianus Scoti, 1496.*

možemo smatrati *prvim planom grada*.⁷⁸ Taj crtež ili njegova fotografija resio je Veliku dvoranu za čitanje Knjižnice dugi niz godina.⁷⁹ Mapa se čuvala u Knjižnici sve do 1946. godine, kada je *privremeno ustupljena Muzeju grada Splita u osnivanju*.⁸⁰

Od suvremenih autora spomenimo crteže - karikature splitskog umjetnika Kažimira Hraste. Ovim "triptihom", preko skulptura - spomenika Ivana Meštrovića, *Kliklopa - Bacanje kamena temelja za novu zgradu Naučne biblioteke, Marka Marulića - Spomenik prikazuje trenutak u kojem pjesnik piše molbu za pomoć Naučnoj biblioteci i Grgura Ninskoga - Obavještavamo Vas da knjigu koju ste posudili ... vratite*, Hraste duhovito aludira na gradnju nove zgrade Knjižnice još 1989. godine.⁸¹

Od slikovne građe, preostale u Knjižnici, spomenimo i arhitektonske nacrte, možda fragmente cjelina koji su završili u drugim institucijama ili su pak dijelovi nekih arhiva.

Od Uga Bergaminia, arhitekta koji je djelovao u Splitu, sačuvan je *Progetto di uno stallo per 30 cavalli con rimessa, magazzeno, fienile, dormitorio pei stallieri, scrittojo ed abitazione pel direttore*, datiran u Splitu 1. XI. 1874. godine. Pretpostavljamo da je to projekt pročelja, tloris i presjek južnog krila civilne bolnice, čija je gradnja, na bastionu Cornaro, započela još 1794. godine.⁸² Ovo bi mogao biti drugi do sada poznati nacrt arhitekta Bergaminia, čiji je projekt za dvokatnicu zlatara Bartula Miotta, uz istočni zid Dioklecijanove palače, datiran za samo nekoliko dana kasnije, 29. XI. 1874. godine.⁸³

Ante Bezić (1849.-1906.), graditelj i crtač, projektirao je obiteljsku grobnicu za Josepinu Laneve, kći graditelja Sustipanskog groblja Vicka Andrića (1793.-1866.).⁸⁴ Nacrt koji se čuva u našoj zbirci datiran je 1899. godinom i potvrđen od načelnika Petra Katalinića.

Od Alfreda Ribolia, inženjera koji je rukovodio gradnjom Velike Realke u Splitu,⁸⁵ ostao je sačuvan *Projekat novogradnje mješovite pučke škole i dječilišta u Krku* iz 1932. godine i projekt za *Dubrovnik Scuola elementare mista con asilo infantile* iz 1934. godine (mjerilo 1 : 100).⁸⁶

Kamilo Tončić Sorinjski (1878.-1961.), arhitekt, zastupljen je s dijelom nacrta za kuću *Ivana Savo*, smještene iza zapadne lože Dioklecijanove palače. Iako fragmentaran, to je do danas jedini sačuvani projekt ove kompleksne gradnje.⁸⁷

Od društva *Za stari Split*, osnovanog na inicijativu Ivana Meštrovića, a konstituiranog 1937. godine u prostorijama Knjižnice, palača Bernardi, preostao je *Predlog - Društva Za stari Split - za izmjene i regul. plana u Dioklecijanovoj palači*, izrađen u mjerilu 1 : 500. Autor plana nije potpisana, a datiran je travnjem 1939. godine.⁸⁸

Najstarije grafike u zbirci su:

Vedute dalmatinskih gradova: Osor, Herceg Novi, Kotor, Šibenik (katedrala), Split i Trogir, oko 1700. godine, iz djela Thomasa Salmona (1679.-1767.) *Lo stato presente di tutti i paesi, e popoli del mondo naturale, politico, e morale, con nuove osservazioni, e correzioni degli antichi e moderni viaggiatori ...* (Volume XX., parte I.) tiskanog u Veneciji kod Giambatista Albrizzia; dva bakroreza (table) iz djela Johanna Bernharda Fischera von Erlacha (1656.-1723.), bečkog baroknog arhitekta, *Entwurf einer historischen Architektur ...*⁸⁹ Leipzig 1725. godine s prikazom *Rekonstrukcije Dioklecijanove palače* (tab. X.) i *Rekonstrukcijom Mauzoleja, Peristila, Akvedukta i Zlatnih vrata ; Split sa zaštitnikom sv. Dujmom* iz druge polovice XVIII. stoljeća i natpisom *S. Doimo M(artin) Arciv.(escovo) di Spalato, e prote.(tutor)e⁹⁰*; jedan kolorirani bakrorez datiran godinom 1658. od Jacopa Piccinia (1617.-1669.), venecijanskog bakroresca, s prikazom sv. Ivana Trogirskog uz natpis *S. Ioannes Epus. Trag.s. ; od Isabelle Piccini (1666.-1732.)*, kćerke Jacopa, časne sestre u samostanu Santa Croce u Veneciji, sačuvan je jedan list, datiran 1710. godinom, s prikazom čuda Sv. Križa u trinaest sličica.

Grafičke mape domaćih autora:

Od Andjela Uvodića (1881.-1942.), splitskog slikara, grafičara i karikaturiste posjedujemo dvije mape istovjetnog naslova, *Karikatura* iz 1905. i 1922. godine. Mapa iz 1905. godine, nekada vlasništvo dr. Ive Tartaglie, sadržava najranije Uvodićeve karikature. Ovih 20 listova donosi karikature uglednih splitskih ličnosti. Rađeni su u duhu secesije, tehnikom crteža tušem, kopirani i akvarelirani, ali se ne

zna u kolikom broju primjeraka.⁹¹ Druga mapa, iz 1922. godine, sadržava karikature hrvatskih umjetnika u tehnici litografije i u duhu ekspressionizma. Uvodićeva mapa *Split : dvanaest izvornih litografija*, u izdanju *Općine grada Splita* iz 1934. godine, s predgovorom autora, nosi posvetu *Uglednoj upravi Gradske biblioteke u Splitu poklanja A. Uvodić*.

Vladimir Kirin (1894.-1963.), slikar i grafičar, godine 1923. publicirao je četiri mape litografija povijesnih i arhitektonskih spomenika, od kojih posjedujemo mape *Split*, koju je 1922. godine izdala Općina grada Splita i Trogir, s predgovorom Ivana Delalle.⁹²

Od Ive Tijardovića (1895.-1976.), našeg prvog mačetiste i suradnika bečke mačetističke revije *Faun*, Knjižnica posjeduje mapu *Macchiette*.⁹³ Ova mapa, od osam listova u boji, tiskana je 1923. godine, u 10 primjeraka, od kojih je broj 4 otisnut za tadašnju Gradsku biblioteku.

Grafičke mape stranih autora:

Wilhelm Sauer (1892.-1930.), bečki umjetnik, grafičar, autor je mape *Dalmacija* sa sedam koloriranih drvoreza s prikazima *Splita, Hvara, Perasta, Dubrovnika, Šibenika, Trogira i Zadra*, tiskanih u Beču 1916. godine. Manja mapa *Split* sadrži sedam bakroreza s prikazima dijelova grada.⁹⁴

Sepp Frank (1889.-1970.) potpisuje mapu *Dalmatien : 10 Radierungen*, tiskanih kod Heinricha Wetterrotha u Münchenu 1927. godine s prikazima Raba, Splita, Visa, Korčule, Dubrovnika i Kotora.⁹⁵

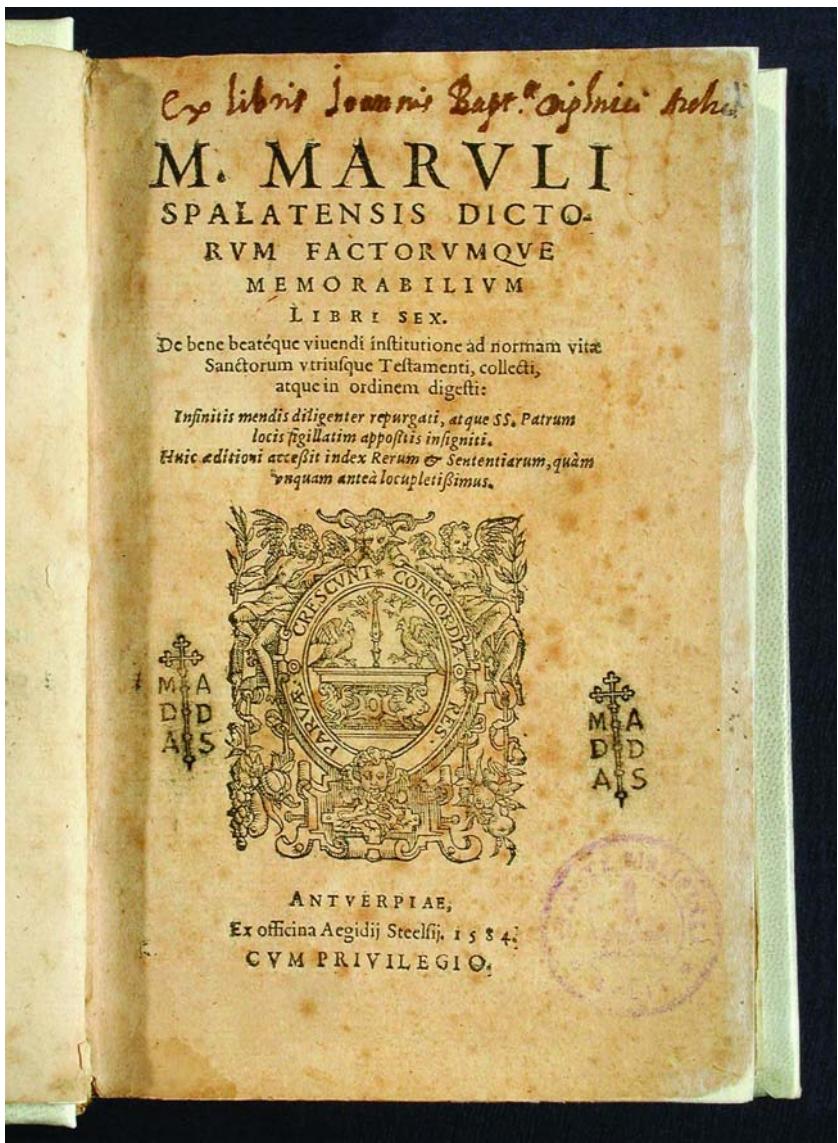
Starije grafičke mape nabavljane su darom ili kupnjom, dok se one novijega datuma nabavljaju obaveznim primjerkom ili darom samih autora.⁹⁶

Zbirka oglasa, proglosa, prigodnih sastava i plakata čuva se u Grafičkoj zbirci. Ova građa razvrstana je ovisno o tome prevladava li likovni ili tekstualni sadržaj. Oni tekstualnog sadržaja razvrstani su kronološki, po godini, mjestu tiskanja i tiskaru. Manji broj istovrsne građe u fondu je knjiga. Nabavljeni su darom, manje kupnjom, a većim dijelom obveznim primjerkom. Neki oglasi bili su vlasništvo *Gabinetto di lettura Spalato*, poneki nose pečat *Državnog tužilaštva u Dubrovniku*. Bilo da su jednolisni ili dvolisni, dokumentiraju politički, kulturni i društveni život Splita i susjednih gradova. Bilježe političke mijene, nestajanje jednih i stvaranje drugih država i uprava na ovim prostorima. Od mletačke, francuske, austrijske uprave do političkih previranja u Kraljevini Jugoslaviji,⁹⁷ novonastale situacije nakon Drugog svjetskog rata, do izbornih plakata 90-tih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj. Jedni su strogo informativni, dok druge, svečarske, uokviruju stilizirane girlande, cvjetni motivi, ponekad urešeni pozlatom ili kolorirani kombinacijom crvene, plave, zelene i žute boje. Tiskare su običavale nabavljati već gotove listove s dekorativnim okvirima iz Trsta i Beča, u koje su naknadno utiskivali tekst crnim, smeđim, modrim i crvenim strojnim tiskom.⁹⁸

Najstariji su dvojezični proglosi izdani za mletačke uprave u Dalmaciji, tiskani od 1751. do 1796. godine u tiskari obitelji Pinelli, tj. Duždevskoj tiskari, na talijanskom i hrvatskom jeziku. Do današnjih dana sačuvani su u malom broju primjeraka jer su nakon upotrebe često uništavani.⁹⁹ Prepoznatljivi su po mletačkom grbu i po ukrašenom početnom slovu teksta. Iz tog vremena sačuvano je i nekoliko proglosa tiskanih samo na talijanskom jeziku, kao i jedan tiskan u Veneciji kod Simona Occhia. Načelnik banske uprave u Zagrebu, Petar Benzon, darovao je Knjižnici tridesetih godina 20. stoljeća mletački proglos iz 1761. i 1791. godine.¹⁰⁰

Plakati i oglasi nastali u Splitu izašli su iz tiskara: Giovanna Demarchia, Olivettija e comp., Giovinazzija, Piperate, Ante Zannonija (negdje Stjepan Bulat), Giovanna Soregottija, Carla Russo, Tipografia sociale Spalatina (Spljetska društvena tiskara), L. Tommaseo, Narodne tiskare, Leonove tiskara, Hrvatske štamparije, Trgovačke tiskare, Štamparije Merkur.

Zastupljenost tiskara dalmatinskih gradova ovom građom nije velika, ali svjedoči o brizi Knjižnice da takvu građu nabavi. Mnoge od njih izbjegavale su obvezu slanja tiskanih primjeraka Knjižnici. Nekoliko je dopisa u tom smislu upućeno upravo tiskarama u Šibeniku. Zadarsko tiskarstvo predstavljaju tiskare: Battara, Vitaliani i Janković, Tiskarnica Narodnog lista, Stamperia Governiale, Demarchi, Piperata. Šibenik: Pučka tiskara - Braća Matačić pok. Petra, Hrvatska zadružna tiskara,

Marko Marulić. *De bene beateque vivendi institutione ad normam vitae sanctorum utriusque testamenti ...*
Antverpiae, ex officina Aegidij Steelsij, 1584.

Nova štamparija, tiskara E. Vitaliania. Dubrovnik: Srpska štamparija, Dubrovačka hrvatska tiskara, Stamparia De Giulli i dr., Štamparija knjižare Jadran ; Kotor: Trgovačka tiskara i Bokeška štamparija.

Zbirka plakata likovnog sadržaja, od početka do pedesetih godina 20. stoljeća, prati tokove europskih stilskih pravaca, iako sa stanovitim zakašnjenjem i skromnijom grafičkom opremom. Posebno su izdvojeni plakati koji uz dokumentarnu imaju i likovnu vrijednost. Nastali su u Splitu početkom 20. stoljeća, a rađeni su u maniri plošno-dekorativnog senzibiliteta secesije splitskih autora Silvija Bonaccia Čike (1893. - 1966.) i Radovana Tommasea (1895.-1924.).

Kinematografske predstava za kina *Karaman* i *Čulić* oglašavane su plakatima velikog formata, na papiru najčešće bojenom žuto, ružičasto i zelenkasto, s velikim tiskarskim slovima.¹⁰¹ Tiskani su u *Narodnoj tiskari*, *Hrvatskoj štampariji* i *Tipografia Sociale Spalatina*, najčešće tehnikom višebojne litografije, linoreza ili ofseta.

Iz perioda pedesetih godina 20. stoljeća čuvamo plakate koji likovno - oblikovnim rješenjima i semantičko - ikonografskim elementima ukazuju na maniru socijalističkog realizma.

Plakati od šezdesetih godina do naših dana razvrstani su tematski, i za njih je karakteristično prevladavanje slike nad tekstrom. Kao njihovi autori bilježe se Branka Kaminski, Jasenka Splivalo, Sandra Mateljan, Boris Ljubičić, Mario Brzić i mnogi drugi.

Zbirka razglednica je izvor informacija o načinu tiska, izgledu gradova, naselja i ukupnosti promjena. Razvrstana je tematski: gradovi, reprodukcije umjetničkih djela, privreda, šport, narodne nošnje i čestitke.

Starije razglednice s panoramskim prikazima Splita malobrojne su, ali informativne. Razglednice izašle do 1918. godine tiskane su u razvijenijim tiskarama Praga, Trsta, Dresdена (Stengel & Co.), tehnikom litografije na osnovu fotografije ili crteža i često umjetno obojene.¹⁰² Njihovi izdavači, kako čitamo s predloška, bili su splitski knjižari: Jakov Pandža, Bojančić i Grabovac, Vinko Jurić, J. Nikolić, G. A. Milišić. Između dva svjetska rata splitski fotografi Karlo Stühler, Ante Borović i Adolf Doležal izdaju svoje fotografije kao razglednice. Nekoliko razglednica iz naše zbirke, u izdanju *Arhiva za propagandu Jadrana*, tiskano je prema fotografijama.

Razglednice tiskane nakon Drugog rata u Zagrebu (*Nakladni zavod Hrvatske*, *Nakladni zavod Matice hrvatske*, *Turist Comerc*, *Foto-Tehnika*, *Epoha*, *Novinsko izdavačko poduzeće Vjesnik*, *Zadružna štampa*, *Putnik*, *Naša djeca*, *Agencija za fotodokumentaciju*, *Duhan*), Rijeci (*Istarske knjižare*) i Splitu (*Inventa*, *Slobodna Dalmacija*, *Ozeha*, *Turistički savez - Split*) brojne su. Pristigne su u zbirku obveznim primjerkom.

Serija karikatura - razglednica Ive Tijardovića, tiskana u Zagrebu 1920. godine kod Josipa Čaklovića,¹⁰³ izložena u knjižari Vinka Jurića u Splitu,¹⁰⁴ donosi alegorijske prikaze europskih zemalja i internacionalnih plesova. Od ukupno tiskanih šest serija, Sveučilišna knjižnica posjeduje seriju III, IV, V, VI.¹⁰⁵ Kod Čaklovića je tiskana i serija razglednica s reprodukcijama splitskog slikara Virgilija Meneghella - Dinčića (1876.-1944.) *Narodna nošnja u Dalmaciji* iz mape *Jugoslavenske narodne nošnje*.

U zbirci fotografija zanimljivi su albumi fotografija, nekada u vlasništvu dr. Ive Tartaglie, sa signaturom njegove knjižnice. *Split i Marjan u snjegu* snimio je Karol Stühler, a izdao Cvitanić 1922. godine. Album *Split* izdao je Zavod "Olympia" 1923. godine.¹⁰⁶ Fotografije za album *Jadranska izložba : u Zagrebu* 25. VI - 5. VII 1938. s posvetom Oblasnog odbora Jadranske straže u Zagrebu, izradio je fotograf Donegani. Album *Jevrejska veroispovedna opština Split : 1931.*, s posvetom banu, snimljen je od foto *Slavije* iz Splita.

ZBIRKA ZEMLJOPISNIH KARATA I ATLASA

Zemljopisne karte, kao knjižni materijal, kasno su došle na sređivanje i obradu u knjižnicama. Tek kada su organizirani i sređeni veliki knjižni fondovi, tridesetih godina 20. stoljeća, počelo se razmišljati o uređenju i organizaciji zbirk geografskih karata u knjižnicama.¹⁰⁷ Inače, nakon Drugog svjetskog rata dolazi do većeg priljeva karata u knjižne zbirke te se intenzivnije nametnuo problem njihova smještaja i obrade. Ovaj proces paralelno prati sve veći broj radova o zbirkama karata, objavljenih 1950.-1960. godine, uglavnom u anglo-američkoj i njemačkoj bibliotekarskoj literaturi. U njima se razlaže problem organizacije kartografske građe, njenog čuvanja, zaštite i principi klasifikacije.¹⁰⁸ Hrvatsko knjižničarstvo pratilo je ove tijekove s neznatnim odmakom. Osnivanje *Zbirke geografskih karata* pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu 1945. godine kao zasebne jedinice, bio je poticaj za početak rada na zbirkama kartografske građe i u drugim većim knjižnicama u Hrvatskoj.

Kada su i kako u našu Knjižnicu pristigle prve karte ne možemo reći sa sigurnošću, iako neki stariji dokumenti donose podatke o nabavi kupnjom.¹⁰⁹ Pregledavajući jedan od *Kataloga knjiga Knjižare Morpurgo u Spljetu*,¹¹⁰ koji pod rubrikom *Zemljopis, statistika i putopisi* nudi vrijedna izdanja atlasa i zemljopisnih karata, uz navođenje autora, naslova i cijene, ustvrdili smo kako Knjižnica u svom fondu, do sada okupljenom i popisanom, ne posjeduje mnoga od ovih izdanja. *Knjižara Morpurgo* prosljedila je 1938. godine Knjižnici ponudu *Antiqua boekantiquariaat* iz Amsterdama koji nudi na prodaju tri karte Dalmacije, od kojih je jedna karta *Raetia, Pannonia, Noricum, Liburnia, Dalmatia cum Italiae parte*, iz 1680.-1720. godine.¹¹¹

Najstariji inventar Zbirke je nekoliko inventarnih listova s upisanim 238 kartografskih jedinica, nastao pedesetih godina dvadesetog stoljeća. On dokumentira kako je kartografska građa, nakon Drugog svjetskog rata, u Knjižnicu pristizala uglavnom obveznim primjerkom.

Stanje kartografske građe dokumentiraju i *Podaci o Knjižnici* iz 1957. godine: *G/radska/ b/iblioteka/ posjeduje priličan broj geografskih karata, naročito karata Dalmacije i obalnog pojasa, ali ove nisu obrađene i čuvaju se, nažalost, u ormaru koji ne odgovara namjeni, te se time upropasčuju.*¹¹²

Tek prostornim proširenjem Odjela 2001. godine stvoreni su uvjeti za objedinjavanje fonda, te je nastavljeno s popisivanjem karata i atlasa. Danas se naša zbirka s oko 1200 karata i atlasa, po kategorizaciji, svrstava u manje zbirke.¹¹³

Napredak u obradi kartografske građe nastao je donošenjem *Međunarodnih standarda za opis kartografske građe* ISBD (CM).¹¹⁴ Standardi sadrže pravila za identifikaciju i opis svih vrsta kartografske građe. Novo tisućljeće, s novim tehnikama i medijima, novim načinima izrade, prijenosa i prezentacije kartografske građe i prostornih podataka, primjenom digitalnih kamera i satelita rezultiralo je izradom proizvoda u digitalnom obliku. Uz tradicionalne nositelje podataka javljaju se i digitalni mediji - elektronička kartografska građa. Jedan od prvih primjeraka ove građe u našoj Zbirci je *Hrvatski prometni putopis* s autokartom i planovima gradova, na dva CD Roma, iz 1998. godine. Ova građa nameće i pitanje standarda i formata za njen opis, te kombiniranu primjenu standarda ISBD(CM) uz ISBD(ER).¹¹⁵

Zbirka kartografske građe Sveučilišne knjižnice u Splitu, iako nevelika, pruža uvid u povijest kartografije. Posebnu vrijednost ima stara građa - karte nastale u vremenu od 16. do kraja 18. stoljeća. Izrada karata u tom periodu temeljila se na opisima pojedinaca, zapažanjima i skiciranju. Spomenimo neke od autora:

Willem Barents (1550.-1597.), nizozemski pomorac i polarni istraživač, autor je tiskane plovidbene karte *Tabula sinus Venetici ...*, jedine do sada poznate u Hrvatskoj. Karta je izrađena u tradiciji katalonske kartografske škole,¹¹⁶ tiskana u Amsterdamu kod Ioannesa Ianssonuma tehnikom bakroreza, crno - bijelo, između 1637. i 1662. godine. Donosi planove najvažnijih luka Jadranske

obale, uz donji lijevi kut Venecije, Ancone, Brindisija i Gallipolja, a uz gornji desni Valone, Trogira, Boke kotorske, Dubrovnika, Rovinja i Pomene na Mljetu. Najranije kartografirane dubine mora u hrvatskim lukama Rovinju i Pomenama na otoku Mljetu, zabilježeno je upravo na ovoj karti.¹¹⁷

Od njemačkih kartografa spomenimo Matthaeusa Meriana (1593.-1650.), autora karte *Erschröcklicher Untergang und Verbreung der Statt Ragusa*. Karta donosi prikaz dubrovačko - bokeljskog područja, a tiskana je u Frankfurtu 1690. godine.

Abraham Ortelius (1527.-1598.) tiskao je svoju zbirku karata *Theatrum orbis terrarum* 1570. godine. Jedna karta iz naše zbirke, s prikazom rimske Panonije i Ilirika, potječe iz ovog djela, ali je tiskana 1595. godine u Antwerpenu, u *Ex officina Plantiniana*, tehnikom bakroreza u bojama.¹¹⁸

Gerhard Kremer Mercator (1512.-1594.) je najpoznatije ime srednjovjekovne povijesti kartografije, čovjek koji je uveo naziv atlas, a umro godinu dana prije nego što je u Duisburgu 1595. tiskan njegov atlas. Pripisuje mu se autorstvo karte *Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae parte (...)*, iz djela *Atlas novus* Willema Janszoona Blaeua (1571.-1638.), tiskanog u Amsterdamu 1648. godine.

Od starijih hrvatskih kartografa i bakrorezaca spomenimo Natala Bonifačića (1538.-1592.), čiji se prikaz zadarsko - šibenskog područja prenio u redakciji Matthaeusa Meriana i njegovog djela *Theatri Europaei ...* tiskanom u Frankfurtu 1647.¹¹⁹

Godina 1746. obilježila je početak suvremene kartografije primjenom metode izravnog snimanja zemljišta na osnovi trigonometrijskih točaka na terenu.¹²⁰ Nakon prvih snimanja zemljišta ovom metodom u Francuskoj, započinje snimanje zemljišta u Austriji, a u drugoj polovici 19. stoljeća i u Italiji, Njemačkoj, Engleskoj i Rusiji.¹²¹

Iz ovog perioda posjedujemo *Krajobraz Trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske i pripadajućih delah Vojničke krajine ... i pridnaležnih pokrajina sa Turkom - Hrvatskom, Hercegovinom, Cernogorom i Bosnom* koji je izradio Franjo Vjekoslav Kružić, "c./esarško/ k./raljevski/ poreznik u miru i začasni zemljomer županije Zagrebačke" 1861. godine. Karta posvećena Josipu Juraju Strosmayeru tiskana je u Zagrebu, u Kamenotiskarskom zavodu Dragutina Albrechta (1824.-1887.). Kao kamenopisac potpisana je L. Hochbaum. Ova višedjelna karta tiskana je u boji.

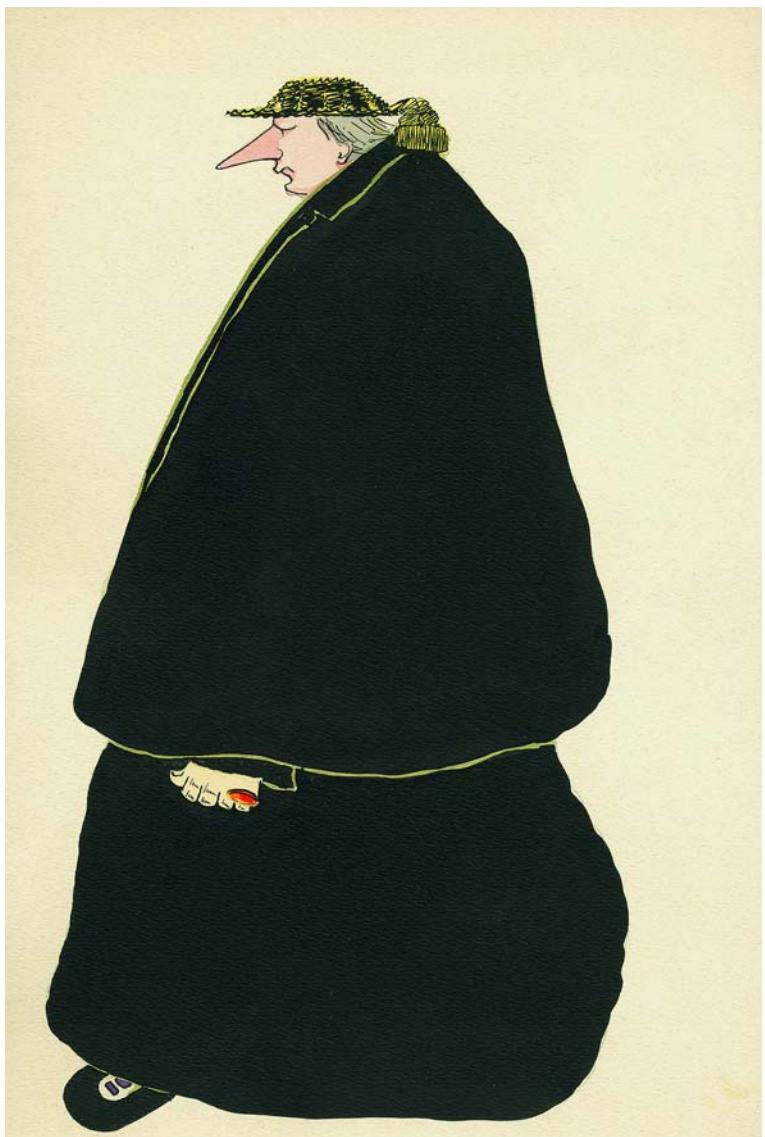
U Trstu od 1860.-1872. godine djeluje *Hydrographische Anstalt* (Hidrografski zavod), a od 1869. godine u Puli kao *Hydrographische Amt* (Hidrografski ured). Ured je bio središte hidrografske aktivnosti za istočnu Jadransku obalu. Izrađivao je i sastavlja pomorske karte Jadranskog mora koje se tiskaju u Beču. Godine 1866.-1872. provedena je prva sustavna hidrografska izmjera Jadranskog mora, koja je rezultirala izdavanjem serije pomorskih karata 1872. godine.¹²²

U 19. stoljeću počinju se izdavati geološke, klimatske, prometne, etnografske i specijalne karte potrebne privredi i vojski.¹²³ Jedna od takvih karata iz naše zbirke je *Artaria's eisenbachn-u. Post-communications-karte v. Oesterreich-Ungarn*. Priredio ju je F. R. Von Skrzeszewski, a tiskao u Beču 1896. godine Th. Bannwarth, u izdanju *Artaria & Comp.*, u mjerilu 1 : 1.700 000.¹²⁴

Najveća karta u zbirci, dimenzija 154 x 171 cm, izuzetno dobro očuvana je *Historički zemljovid Hrvatske : (sa Slavonijom i Dalmacijom) : Bosne, Istre i susjednih srbskih i slovenačkih zemalja* koju je zasnovao Vjekoslav Klaić, a crtao Antun Jiroušek (1873.-1948.).¹²⁵ Nakladnik je bio Lavoslav Hartman (1812.-1881.), a tiskana je oko 1908. u Zagrebu kod Kuglia i Deutscha, u bojama i mjerilu 1 : 400 000.

Od rukom izrađenih zemljopisnih prikaza posjedujemo dva primjerka, koji se čuvaju u zbirci Manuskripta, iako su katastarske izmjere.

Catastico de beni speciali acquistati da gl' iluss. conti Milesi di Spalato esistenti nelli teritori di Spalato e Traú, izradio je Petar Kurir 1751. godine, na zahtjev splitskih plemića Josipa i Antuna Milesija. Ovaj katastar nekretnina, kako je zabilježeno u uvodnom tekstu, Kurir je izradio Euklidovom metodom i pravilima, uz pomoć dioptičkih instrumenata. Snimio je sve parcele s mjerama i granicama. Bojama je označio kulture: vinograde crveno, oranice žuto, a neobrađene dijelove sivo. Kurir navodi polja u splitskim predjelima: Pjat, Brda, Jame, Kocunar, Plokite, Bol, Kozja stopa, Gripe, Manuš, Visoka,

Angjeo Uvodić. *Adlatus*, iz mape
Karikature, 1905.

Pujanke, Dragovode, Lovret, Križine, Sučidar, Remetin most, Žnjan ; slijede zemlje u Kaštel Kambelovcu i Gomilici ; kuće i polja na teritoriju Trogira ; zemlje koje je obitelj dobila od Javne dobrotvornosti (Dujmovača).¹²⁶

Plan sela Kaštel Staroga iz 1704. godine izradio je kapetan Franjo Jura, po naredbi Jerolima Cipika (1656.-1732.), a povodom spora između dviju grana obitelji Cipiko u Kaštel-Starom. Ucrtani su posjedi, vrtovi s kulturama, objekti (kašteli obitelji Cipico, Cega, Andreis, mlinovi za masline, crkvica sv. Josipa), potok Fulnežine.¹²⁷ U Knjižnici ga je pohranio 1940. godine don Matej Škarica, koji je i sam tu radio neko vrijeme kao bibliotekar, počevši od 1919./1920. godine.¹²⁸

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća, osobito uoči Prvog svjetskog rata, većina europskih zemalja imala je svoje topografske karte, potrebne zbog ratnih operacija. Iz tog perioda u našoj Zbirci najveći je broj karata koje je tiskao *Militargeographisches Institut Wien* (Kraljevski vojno-geografski institut iz Beča), koji još u 19. stoljeću započinje detaljno snimati i izdavati topografske karte naših krajeva.

Nakon Prvog svjetskog rata osnovan je u Beogradu 1920. godine *Vojno-geografski institut*. Izdao je brojne topografske karte naših krajeva, svih mjerila, od kojih imamo nekoliko primjera.

Iz ovog perioda datira i karta *Zemlja Srba, Hrvata, Slovenaca* Mareda Kolina, tiskana u Buenos Airesu 1918. godine.¹²⁹

Pred Drugi svjetski rat, i nakon rata, u kartografiji se počinje primjenjivati savršenija aerofotogrametrijska metoda - snimanje terena iz aviona. Ovo snimanje brzo i točno daje sliku zemljista, a kartografiju od nacionalne pretvara u globalnu.

Od hrvatskih izdavača karata iz ovog perioda u našoj zbirci najzastupljeniji su: *Hidrografska institut Jugoslavenske ratne mornarice iz Splita*,¹³⁰ *Učila iz Zagreba*, *Planinarski savez Hrvatske*.

Primjer vrijednog izdanja iz naše Zbirke, secesijske opreme, u kojem su karte prilog, jest *Alten Georg Karl Friedrich Viktor von. Handbuch fur Heer und flotte ; Enzyklopädie der Kriegswissenschaften und verwandter ...* tiskan u Berlinu, nakladom Deutsches Verlagshaus Bong, 1909.-1912. godine. Svezak IX. iz naše Zbirke, tvrdo ukoričen, sadrži 61 kartu, dok svesci VII, VIII, X nisu objavljeni.¹³¹

Neke od karata u fondu Zbirke fragmenti su nestalih knjižnica istaknutih hrvatskih političara, refleksi njihovog političkog djelovanja, s rukopisnim ex librisima ili signaturama.

Doktor Ante Trumbić (1864.-1938.) posjedovao je kartu *Dva nacra za podjelu oblasti u Hrvatskoj i Slavoniji*, u izdanju Vereš i drugovi, u Zagrebu [1930.] godine ; *General Karte von Bosnien und der Herzegovina, Kroatien u/nd/ Dalmatien*, uredio Karl Peucker, tiskana u Beču, u izdanju Artaria & Co., 1918./1919. godine, mjerilo 1 : 864 000, kao i desetak drugih karata koje se čuvaju među njegovom knjižnom ostavštinom.

Od profesora Vjekoslava Spinčića (1848.-1933.), borca za ujedinjenje Istre s Hrvatskom i prava istarskih Hrvata, sačuvana je karta Kvarnera s otocima, *Adriatisches Meer : küstenkarte Blatt II. Cap Promontore bis Punta-Bianche*, u izdanju Hydrographisches Amt der k.u.k. Kriegsmarine iz 1890. godine, No. 6317, u mjerilu 1 : 180 000.

Signaturu knjižnice dr. Ive Tartaglie (1880.-1949.) nosi karta *West-und Inner-Russland : mit den österreichischen-ungarischen und deutschen Grenzgebieten bis Wien und Berlin, im Nordosten bis ueber Moskau reichend ...* koju su priredili G. Gustav Freytag i Karl Peucker, a izdao u Beču Artaria & Co. 1915. godine.

Većina zemljopisnih atlasa još uvijek se nalazi na *Odjelu knjiga*. Nužno je, stvaranjem prostornih preduvjeta, objediti ovu građu sa zemljopisnim kartama u jedinstvenu zbirku. Ipak, u Zbirci se čuvaju neki od najvrjednijih atlasa.

Klaudije Ptolomej (90.-168.) autor je *Geografije*, najznačajnijeg zemljopisnog i kartografskog djela starog vijeka. Ovo djelo, zasnovano na znanstvenom pristupu zemljopisu i kartografiji, bilo je temelj europskog kartografiiranja sljedećih 1.300 godina, do pojave Mercatora i Orteliusa. Prvo izdanje Ptolomejeve *Geografije* tiskano je u Vincenzi 1475. godine, a drugo 1478. godine u Rimu. Do kraja 16.

stoljeća tiskano je još 40 izdanja ovoga djela. Naš primjerak *Orbis antiqui tabulae geographicae secundum C. Ptolemaeum cum indice philologico absolutissimo, omnium locorum ... in tabulis occurrentium ... nomina recentiora, et alia eo pertinentia, ... indicante*, tiskan je u Amsterdamu 1730. godine, kod R. i J. Wetsteniosa i Guil. Smitha.¹³²

U 19. stoljeću tiskaju se specijalni tematski atlasi (i karte): geološki, klimatski, prometni, etnografski.¹³³ Jedan takav, povjesni atlas, objavio je 1807. godine, pod pseudonimom Le Sage A., francuski povjesničar Emanuel Las Cases (1766.-1842.). *Atlas historique, genealogique, chronologique et geographique* naslov je francuskog izdanja, dok Sveučilišna knjižnica čuva talijanski prijevod ovog djela, *Atlante storico, geografico, genealogico, cronologico e letterario ... in ogni sua parte corretto, ampliato e proseguito fino all' anno corrente*, u prvom venecijanskem izdanju, Girolama Tasse iz 1826. godine. Primjerak iz naše Zbirke nekada je bio u vlasništvu *Gabinetto di lettura*. Ovaj atlas tiskan je u Italiji još nekoliko puta, 1813. godine u Firenzi kod Molini, Landi e compagno i 1826. godine u Napulju, u Stamperia Reale.

Od atlasa tiskanih krajem 19. stoljeća spomenimo *Sohr-Berghaus Hand-Atlas über alle Theile der Erde*. Tiskan je 1888. godine kao 8. izdanje, sa stotinjak listova karata, kod Flemminga u Glogau. Izdanje je uredio F. Handtke, a nekada je bio vlasništvo dr. Ante I. Štambuka.

Od atlasa s početka 20. stoljeću spomenimo *Spamers grosser Hand-Atlas*. Ovo drugo izdanje tiskano je u Leipzigu, kod *Otta Spamer*, 1900. godine. Sadrži stotinu listova karata, abecedna kazala i 150 stranica teksta s geografskim, etnografskim i statističkim podacima za sve dijelove svijeta koje je prikupio Alfred Hettner. Primjerak je nekada pripadao Anti Petraciću.

Richard Andre autor je *Andrees allgemeiner Handatlas ausgabe für Österreich - Ungarn ...*, u izdanju Alberta Scobela. Ovo, drugo izdanje tiskano je u Beču kod Moritz Perlesa 1913. godine.

Najstarije hrvatsko izdanje atlasa u Zbirci je *Atlas za hrvatsku povjesnicu*, koje je sastavio povjesničar Vjekoslav Klaić (1849.-1928.), a tiskao u Zagrebu, u *Litografskom zavodu*, Dragutin (Carl) Albrecht 1888. godine, dok je kao litograf naznačen L. Hochbaum.

Od planova gradova istaknut ćemo splitske:

Split i Splitsko polje, crtan u Tehničko gradjevinskom uredu Općine Split, u mjerilu 1:100 000, a tiskan 1914. godine. Plan potječe iz ureda ing. Ivana Šakića i Vladimira Šore.

Godine 1926., u vrijeme ubrzanog razvoja Splita, izradio je Heilbrun, slikar i crtač tvrtke *Mentor* iz Praga, a po narudžbi *Općine i Putničkog ureda*, perspektivni plan grada i okolice. To je bio novi način izrade orientacijskih planova gradova. Do tada je tek nekoliko većih europskih gradova prikazano ovim načinom, a na ovim prostorima bio je to prvi pokušaj. Odlikuju ga rukom ucrtni detalji i jasno sagledavanje svake pojedine zgrade i najčešće ulice. Složen je u formi knjižice s tekstom i adresarom, tiskan u 15. 000 primjeraka. Uz ovaj plan bio je priložen i *ulični planimet*.¹³⁴

Zbirka karata i atlasa Sveučilišne knjižnice u Splitu, iako nevelika, posjeduje raznovrsnu građu, od turističkih prospekata (karte, skice, panoramski prikazi ...), preko planova pojedinih gradova i područja, do fizičkih karata, topografskih, tematskih, upravnih, prometnih, povjesnih, vegetacijskih i demografskih. Zbirka ne posjeduje reljefe, reljefne karte ni globuse. Najveći dio kartografske građe pristigao je u Knjižnicu obveznim primjerkom, nešto manje kupnjom, ali i darom istaknutih pojedinaca i ustanova: Josipa Baraća, Petra Kasandrića, Ante Petracića, Vjekoslava Spinčića, Ante Štambuka, Ive Tartaglie, Ante Trumbića, biblioteke Carske kraljevske Velike gimnazije, Nastavničke knjižnice Državne realke, Državne srednje tehničke škole, Zemaljskog odbora Kraljevine Dalmacije, Jugoslavenskog odbora, "Aluminij"-rudarsko-industrijskog dioničarskog d/ruštva/, Kraljevskog sreskog poglavarstva Preko - Šumsko odeljenje, *Gabinetto di lettura*. Danas je veći dio kartografske građe smješten u metalnom ormaru s horizontalnim ladicama, dok su karte, uvezane poput knjiga, i atlasi smješteni na policama. Zbog neprimjerenog dugogodišnjeg smještaja bit će potrebno laminirati i restaurirati mnoge karte. Najtraženiji dio kartografskog fonda, onaj s prikazom Jadranske obale i

Hrvatske, trebat će mikrofilmirati kako bi izbjegli nepotrebno rukovanje i oštećivanje ove izuzetno osjetljive građe. U novim uvjetima i ova Zbirka treba formirati priručnu knjižnicu.

GLAZBENA ZBIRKA

Prve glazbene zbirke u knjižnicama osnivaju se još u 19. stoljeću u SAD-u, pri narodnim knjižnicama, a zatim u Engleskoj, te u prvim desetljećima prošlog stoljeća u ostalim europskim zemljama, Njemačkoj, Nizozemskoj, Češkoj.¹³⁵

U Splitu druge polovice 19. stoljeća organizirani muzičko-pedagoški rad započinje uz neka društva i škole. *Narodna slavjanska čitaonica*, osnovana 1862. godine, kao središte narodne misli u Splitu i Dalmaciji, uz mnogobrojne aktivnosti potiče i osniva mnoga muzička društva. Upravo je ova *Čitaonica* 1884. godine osnovala pjevačko društvo *Zvonimir*. Zato ne čudi što je u svojoj knjižnici, čiji će fond naslijediti Gradska biblioteka, sudeći prema *Imeniku knjiga Knjižnice nar./odne/ i hrv./atske/ Čitaonice u Spljetu*,¹³⁶ imala izdvojeno od sve knjižne građe "zbirku" od tridesetak muzikalija. Pod skupnim nazivom *Glasbotvorine (Musikalien)* popisano je 36 djela, tiskanih i nešto manje rukopisnih, s navedenim imenom kompozitora, naslovom *glasbotvora*, mjestom i godinom tiskanja, te *opaskom* je li djelo izšlo u svescima ili je rukopisno. Zastupljeni su bili hrvatski i strani autori čija su djela tiskana u Zagrebu, Miljanu, Leipzigu, Pragu i Pešti polovicom 19. stoljeća. Djela većine njih, upravo su tih godina i izvođena u Splitu.¹³⁷ Spomenimo tek neke: Julius Schulhoff, Fabio Campana, Alexandre Edouard Goria, Giacomo Meyerbeer, Karel Pavel Križkovsky, Filippo Marchetti, Davorin Jenko, Giovanni Salghetti Drioli, Ivan Zajc. Pregledavajući kataloge Sveučilišne knjižnice, nažalost, nismo evidentirali notnu građu *Hrvatske narodne čitaonice*. Ostaje pitanje tko je i kada preuzeo tu građu ili je pak ona ostala vezana uz nastavak rada pjevačkog društva *Zvonimir*?¹³⁸

Možda je i još jedno društvo, koje u svojim aktivnostima bilježi intenzivna glazbena događanja, *Gabinetto di lettura*, čiji je knjižni fond nakon 1944. godine većim dijelom pripao Knjižnici, posjedovalo tiskanu notnu građu. Ako je ova pretpostavka točna, ni notna građa *Gabinetta* nije došla do nas. Razloge možda treba tražiti u činjenici da je u Splitu krajem 19. stoljeća bilo teško doći do notne građe.¹³⁹ Možda su ove partiture nastavile prenositi glazbu kroz djelovanje splitskih muzičkih društava? Istovremeno, Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, vodila mnogih hrvatskih knjižnica, pa tako i naše, još od 1897. godine ima instituciju obveznog primjerka nota, ali se notna građa tek 1942. ili 1945. godine odvojila od knjižnog, tekstualnog fonda u *Zbirku muzikalija i audiomaterijala*.¹⁴⁰

Gradska biblioteka u Splitu vjerojatno je do Drugoga svjetskog rata prikupila manji broj tiskanih muzikalija. Nemamo podataka da se ova građa nabavljalaa kupnjom. Iz fonda su izostali autori i naslovi koje nudi jedan od *Kataloga knjiga Knjižare Morpurgo u Spljetu* pod rubrikom *Glazba*.¹⁴¹ Neki notni zapisi pristizali su darom. Tako je 1929. godine načelnik Stona, Rafo Ferri, poslao na dar *skladbu Pera M. Vukovića Petrova Prvoborcu Grguru Ninskому*, skladanu prigodom otkrića spomenika.¹⁴² Ako je tiskana notna građa pristizala obveznim primjerkom, taj broj nije bio velik jer je i tiskarska produkcija nota u Splitu bila neznatna. Jedna stara fotografija interijera Knjižnice u Palači Bernardi, snimljena možda 20-tih godina prošlog stoljeća, na radnom stolu zabilježila je primjerak *Prikazanje zgode iz života svetoga Pafnucija : po Marku Maruliću Splićaninu*, za koji je glazbu skladao Božidar Širola. Uput Odd Udbe iz Oslo upućen Gradskoj biblioteci preko norveškog konzulata u Zagrebu 1935. godine, o posjedovanju djela Franza Schuberta, za bibliografski rad o Schubertu, govori kako je Knjižnica mogla posjedovati tiskanu notnu građu.¹⁴³ U drugom periodu razvoja Knjižnice, nakon Drugoga svjetskog rata, a nekoliko desetljeća nakon Nacionalne i sveučilišne knjižnice, započela je, odvajanjem tiskane notne grade od ostatka knjižnog fonda, krajem 50-tih i početkom 60-tih godina 20. stoljeća prva faza naše Glazbene zbirke. Najranije akcesijske oznake nekih partitura datirane su u pedesete

godine prošlog stoljeća. Prva *Inventarna knjiga* Glazbene zbirke datira od 1962. godine. Od tada se tiskana notna građa unosi redovito do 1968. godine, kada nastaje prekid. Građa se ponovo evidentira tek 1978. godine, kada prvi put dobiva za signaturu kombinaciju slovne oznake N i arapskog broja.¹⁴⁴

Od konvencionalne glazbene građe Zbirka posjeduje oko 4.000 tiskanih muzikalija: partiture, vokalne partiture, klavirske izvatke, sažete zborske partiture i dionice. Zastupljeni su u većini hrvatski glazbeni izdavači koji afirmiraju i promiču hrvatsko glazbeno stvaralaštvo i izdavaštvo. Osim obveznim primjerkom, zbirka notne građe formirana je manjim dijelom i od fondova istaknutih pojedinaca i nekih institucija. *Državna muška realna gimnazija* bila je jedna od škola koja je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće poticala zborno pjevanje. U *Velikoj gimnaziji* od 1912. do 1914/15. godine *Muški zbor* je vodio i poučavao pjevanje Antun Dobronić (1878. - 1953.). Već 1913. godine Dobronić moli *Ministarstvo bogoslovija i nastave* u Beču, putem *Zemaljskog školskog vijeća za Dalmaciju*, za izvanrednu dotaciju od 100 kruna kako bi popunio zbirku učila za nastavu pjevanja i tako povećao do tada malen broj partitura i nota.¹⁴⁵ Osim probranih naslova *Nastavnice knjižnice Velike gimnazije*, notni fond Knjižnice obogatile su i *Staroslavenska akademija Krk*, *Jugoslavenska muzička zbirka - Duro Nazor - 1900*, *Jadranska straža - Oblasni odbor Split - Biblioteka za pomorce*, ali i privatne knjižnice Drage Bosiljevca, Ive Tartaglie, Jure Franičevića Pločara.

Mogli bismo zaključiti kako je notni materijal u našem fondu, tiskan u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, oskudan, jer se notni materijal teško nabavljao. Veze Splita sa Zagrebom, gdje izlaze zborske skladbe *Hrvatskog glazbenog zavoda*, pjevačkih društava *Kolo* i *Vijenac*, teško su uspostavljane.¹⁴⁶ U Splitu se krajem 19. stoljeća razvila bogata tiskarsko - izdavačka djelatnost. Tiskaju se književna, povjesna i politička djela, ali ne i notna. Prve notne zapise tiskane u Splitu nalazimo tek nekoliko godina kasnije, i to one splitskih autora.

Najstariji tiskani notni zapisi u Zbirci datiraju iz devetnaestog stoljeća. Marian Jaić autor je *Napiva bogoljubnih crkvenih pisamah ....* Djelo je tiskano u Budimu, *slovima kraljevske mudroučne skupštine* 1850. godine. *Pjevnik - Kantuale crkvenih popievaka* sabrali su, uredili i izdali Karlo Kindlein i Vatroslav Kolander, u Zagrebu 1895. godine, tiskom Antuna Scholza.¹⁴⁷ *Hrvatsku pjesmaricu : sbirku popjevaka za skupno pjevanje* Vjekoslava Klaića izdala je *Matica hrvatska* 1893. godine, tiskom Karla Albrechta. Sadrži 168 popjevaka. Od Aleksandra (Šandora) Bosiljevca (1860.-1918.) posjedujemo *Pjesma i kućna glazba : zbirka samopjeva uz pratnju glasovira i raznih glazbotvorina te Pjesma i ples : sbirka mješovitih, muških zborova i raznih plesova*, u nakladi *Hrvatske knjižare* iz Splita, a tiskano u Leipzigu, kod F. M. Geidela.¹⁴⁸

Od tiskane notne građe s početka 20. stoljeća spomenimo: *Kolo : sbirka izabranih hrvatsko - slovenskih mužkih zborova*, uredio ju je Nikola Faller, umjetnički ravnatelj pjevačkog društva *Kolo*, a izdala u Zagrebu 1905. godine *Dionička tiskara*. Sadrži 73 skladbe raznih skladatelja za muški zbor. Već spomenuto *Prikazanje zgode iz života svetoga Pafnucija : po Marku Maruliću Splićaninu*, priredio je Milan Pavelić, uz režijske upute Velimira Deželića mlađeg, na muziku Božidara Širole. Ovaj klavirska izvadak tiskan je u *Nakladi Hrvatske knjižare Split* oko 1924. godine.¹⁴⁹

Spomenimo i nekoliko djela Ive Tijardovića (1895.-1976.), jednog od najomiljenijih splitskih kompozitora, koja čuvamo u Zbirci:

Maršal Marmont : glazbeni igrokaz u 3 čina (4 slike), praizveden je 15. listopada 1935. godine, a tiskan u Zagrebu, kod Albinija ; *Moja pjesma je ljubavna*, pjesma Ila iz operete *Pierrot Ilo*, tiskana je u Splitu 1933. godine kao treće izdanje, u nakladi autora. Iz operete *Kraljica lopte*, skladane prigodom proslave petnaestogodišnjice sportskog kluba *Hajduk*, a na nagovor Tijardovićevog prijatelja Luke Kaliterne,¹⁵⁰ imamo dvije pjesme. *Pjesma "Hajduka"* tiskana je kod *Splitske društvene tiskare* zakupnika E. Desmana 1926. godine, uz podatak kako je note izradila prva jadranska cinkografija E. Desmana.¹⁵¹ Drugu pjesmu, *Tango boli*, iz iste operete, *prvi put /je/ kreirala gdica Zlatka Radica* (1904.-1990.).

Najstariji hrvatski izdavači nota zastupljeni u Zbirci su *Matica hrvatska* i *Dionička tiskara* iz Zagreba, te *Splitska društvena tiskara*, *Hrvatska knjižara* i *Štamparija Merkur* iz Splita. Od izdavača

Gerardus Mercator. *Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae parte*, karta iz djela Willema Janszoona Blaeua *Atlas novus* tiskanog u Amsterdamu 1648. godine.

druge polovice 20. stoljeća najzastupljeniji su: Kršćanska sadašnjost, Glas koncila, HKD Sv. Ćirila i Metoda, Župni ured Petrcane, Zadar ; Prosvjetni sabor Hrvatske (Mužička biblioteka), Koncertna direkcija Zagreb, Mužički informativni centar, Mužička naklada, Udrženje kompozitora Hrvatske, Izdanja Hrvatskog glazbenog zavoda, Školska knjiga, Naša djeca, Društvo hrvatskih skladatelja, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti - Razred za mužičku umjetnost, Nakladni zavod Hrvatske, Mužička akademija Zagreb - Muzikološki zavod, Mužička naklada, Savez udruženja mužičara zabavne i narodne muzike Hrvatske.

Od izdavača tiskanih muzikalija s područja Splita i okolnih mjeseta spomenimo:

za Split: "Marija", SIZ u oblasti kulture Općine Split, Čakavski sabor (Notna biblioteka),

Udruženje mužičara Đeki Srbljenović, Festival zabavne muzike, Nadbiskupsko sjemenište Split, Kulturno umjetničko društvo "Ivan Lozica", Slobodna Dalmacija, Književni krug, Interfest, Jugoton Split, Zavod za glazbenu kulturu, Umjetnička akademija Split, GIS - Glazbena izdanja Skalinada, Splitsko filharmonijsko društvo, Glazbena škola Josip Hatze, Središnji odbor prvog Euharistijskog Kongresa Splitske Mitropolije, Ujaci & Vjesnik franjevačke provincije, Katoličko društvo "Branimir".

Trogir: Klapa Trogir - KUD Kolo, Folklorni ansambl "Trogir" ; Omiš: Festival dalmatinskih klapa Omiš, Centar za kulturu Omiš ; Sumartin: Ivan Glibotić (franjevac, vlastita naklada) ; Imotski:

Hrvatski festival mandolinista Mandolina Imota, Crkva u svijetu ; Solin: Tsos, RKUD - DC- Udarnik, Prvoborac Solin ; Jelsa: Župni ured - Jelsa na otoku Hvaru ; Makarska: Franjevačka bogoslovija, Makarska ; Sinj: Ogranak Matice hrvatske Sinj.

Notna građa je interesantna i za proučavanje likovne opreme. Mnoge naslovne stranice ilustrirali su poznati hrvatski umjetnici, kao Radovan Tommaseo, Ivo Tijardović, Vladimir Kirin, Josip Botteri, Ivan Mirković, Vilko Gliha Selan, Mladen Veža. Glazbena zbirka ne posjeduje rukopisne muzikalije. Do 1946. godine Knjižnica je čuvala u svom fondu autograf splitskog kompozitora Julija Bajamontija (1744.-1800.) *Dizionario musicale*. Ovo obimno djelo od 185 listova obrađuje osnovne glazbene pojmove, oblike i glazbala svog vremena, uz navođenje izvora koje je koristio. Pisan je na talijanskom i francuskom jeziku.¹⁵²

U 20. stoljeću, pojavom radiodifuznih i TV medija, 1926. i 1956. godine, glazbena umjetnost širi se u javnosti. Sesdesetih godina u knjižnice pristiže nova vrsta građe - gramofonske ploče i formiraju se glazbeni odjeli u javnim knjižnicama.¹⁵³ Sve veća produkcija gramofonskih ploča nametnula je pitanje njihova sakupljanja, čuvanja, obradivanja i davanja na korištenje, u prvom redu onih proizvedenih u Hrvatskoj i onih hrvatskih umjetnika snimljenih u inozemstvu. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici gramofonske ploče sakupljaju od 1964./1965. godine, a zvučne kasete od 1973. godine.¹⁵⁴ Sveučilišna knjižnica u Splitu prvu audio građu, gramofonske ploče, upisuje u *Inventarnu knjigu* 1967., a kasete od 1999. godine. O toj drugoj fazi razvoja Zbirke tadašnji ravnatelj prof. Hrvoje Morović kaže (...) u nas /su/ temelji diskoteke već postavljeni sami od sebe, jer se danas ... izdaju knjige zajedno s pločama. Matica hrvatska izdaje zbirku "Riječ i glas" u kojoj su dosad izašle knjige s pločom Tadijanovića, Jesenjina i Majakovskog. Žika Živulović Serafim izdao je humoristički leksikon s pločom, a revija "Zvuci domovine" donijela je 37 ploča s narodnim pjesmama (...).¹⁵⁵

Kada se početkom osamdesetih godina 20. stoljeća na europskom tržištu javljaju prvi CD-audio, knjižnice u Hrvatskoj i njihove glazbene zbirke spremnije su dočekale promjene. Glazbena zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice već od 1989. godine počinje prikupljati prve CD-e. U našoj Glazbenoj zbirci priljev CD-audio, obveznim primjerkom, bilježimo od 1998. godine. Ovim je otpočela treća faza razvoja Zbirke.

Od nekonvencionalne glazbene građe u Zbirci posjedujemo 1.463 gramofonske ploče, analogne - long play i single, 1.754 kompaktne zvučne ploče - CD, 1.311 analognih zvučnih kasete.¹⁵⁶ Najveći broj primjeraka audiograđe u Zbirci izašao je u nakladi Jugotona, od 1990./1991. godine Hrvatska naklada zvuka i slike "Croatia records".¹⁵⁷ Na zvučnim snimkama zastupljena je glazba (ozbiljna, jazz, zabavna i

folklorna) i govor (literarni tekstovi, tečajevi za učenje stranih jezika).

Glazbena zbirka, unutar zasebnog Odjela specijalnih zbirki, nije se razvijala sustavno i organizirano. Fond je izgrađen uglavnom na obveznom primjerku, manje daru i kupnji. Knjige o glazbi ostale su u knjižnom fondu. Među zbirkom sitnog tiska znatan je broj koncertnih i kazališnih programa, spomenica, prigodnih publikacija pjevačkih i mužičkih društava, festivala i ostale dokumentarne grade, sada nedostupne. Korisnicima je dostupna samo tiskana notna građa koju mogu pregledati na Odjelu ili fotokopirati. U nedostatku primjereno prostora i opreme, audio građu ne posuđujemo. Prikupljena, pohranjena i obrađena audio građa koristi se samo kao izvor informacija o izvođačkoj praksi.

Kataloška obrada tiskane notne građe, pristigle u Knjižnicu do 90-tih godina, započela je 80-tih nakon što je objavljen slovenski prijevod *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa za tiskane muzikalije ISBD (PM)*.¹⁵⁸ Taj se fond može pregledati kroz abecedni i stručni lisnat katalog. Audiomaterijal se popisuje prema *Međunarodnom standardnom bibliografskom opisu za neknjižnu građu ISBD(NBM)*.¹⁵⁹ Od 2000. godine obrada tiskane notne grade, CD-a i kaseta, obavlja se preuzimanjem kreiranih zapisa iz računalne baze Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a pretražuje u CROLIST-u, računalnoj bazi Sveučilišne knjižnice u Splitu.

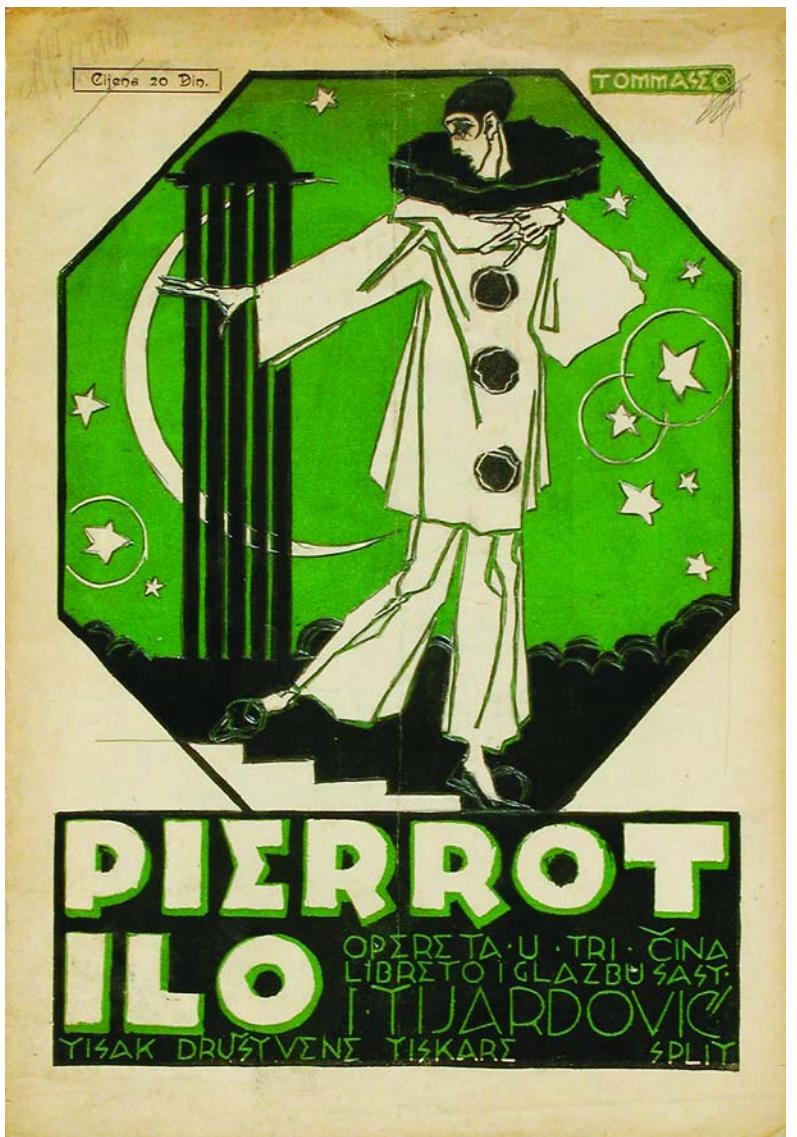
Ma kako manjkav, fond Glazbene zbirke je respektabilan i dobra je osnova za sustavnu izgradnju buduće zbirke u pravom smislu, sa zbirkom knjiga o glazbi, muzikalijama, nekonvencionalnom građom i slušaonicom.

ZAŠTITA, KONZERVACIJA I RESTAURACIJA GRAĐE NA ODJELU SPECIJALNIH ZBIRKI

Iako se klica destrukcije knjižne građe često nalazi već u samom procesu proizvodnje, stariji fond Knjižnice, a posebno *Odjela specijalnih zbirki*, zbog dugogodišnjeg smještaja u neadekvatnim prostorima i čestih seljenja¹⁶⁰ pretrpio je znatna oštećenja, mehanička i ona uzrokovana fizikalnim, kemijskim i biološkim faktorima. Često je u Knjižnicu stizala građa već znatno oštećena od plijesni, vlage i crvotočine. Sjetimo se samo građe iz knjižnice obitelji Martinis-Marchi, za koju je još 1899. godine Dujam Srećko Karaman (1856.-1927.) napisao kako je žalivože u takvom stanju da je Bogu plakati.¹⁶¹ Neposredno prije ovog Karamanovog zapisa održana je 1898. godine u St. Gallenu *Prva međunarodna konferencija za restauriranje rukopisa*. Već oko 1900. godine utemeljeni su u nekim europskim zemljama prvi laboratoriji za konzervaciju koji se koriste znanstvenim metodama. Iako se restauriranje bibliotečne građe u današnjem smislu provodi više od stotinjak godina, konzervacija postaje strukom tek 1950. godine osnutkom *International Institute for Conservation*.¹⁶²

U prvoj polovici 20. stoljeća, dok još metode konzervacije i restauracije papira nisu zaživjele na našim prostorima, Knjižnica je, sudeći prema izvještajima iz tih desetljeća, ulagala znatna sredstva za preventivnu zaštitu knjižne građe uvezivanjem. Na pojedinim starim knjigama oštećeni rubovi listova pojačani su papirnatom trakom i ljepilom, a poneka nestala slova nanovo su ispisivana.

Gradskoj biblioteci nudili su svoje usluge knjigovežnica *Jugoslavenske štamparije* iz Splita i knjigovežnica A. Facchia. Knjigovežnica *Jugoslavenske štamparije* uvezivala je knjige u raznovrsno platno, kožu i divot korice od mramornog papira, raznih boja s modernim pozlaćenim ukrasima i slovima. Iz Knjižnice su desetljećima stizali apeli za boljim smještajem građe, kao preduvjetu koji bi zaustavio daljnje propadanje. Još 1934. godine prof. Manger moli od *Gradskog poglavarstva* sredstva za popravak krova na palači Bernardi kako dokumenti ne bi bili izloženi vlazi i kiši.¹⁶³ Profesor Hrvoje Morović 1977. godine konstatira (...) spomenicima likovne umjetnosti (...) u nas /se/ pridaje znatno veće značenje, te se u poslovima konzervacije i restauracije posvećuje veća pažnja fondovima muzeja i galerija, premda (...) u novije vrijeme zavodi za zaštitu spomenika kulture ne zapostavljuju ni bibliotečnu građu (...). Naučna biblioteka nema

Ivo Tijardović. Moja pjesma je ljubavna, pjesma Ila iz operete Pierrot Ilo. Split, Društvena tiskara, 1922. Ilustracija Radovana Tommasea.

svoju knjigovežnicu (kakvu imaju sve naše naučne biblioteke), ni laboratorij za restauraciju knjiga, a dotacija od strane općine za uvez knjiga oduvijek je minimalna (...). Najderutniji dio knjiga može se spasiti jedino modernom metodom laminacije pomoći plastičnih folija (...). Ostaje stoga kao jedino rješenje osnivanje knjigovežnice i restauratorske radionice u okviru same biblioteke (...). Ako hoćemo da spasimo knjižne spomenike kulture, krajnje je vrijeme da se i u našem gradu počne rješavati problem zaštite knjige u knjižnicama na suvremen način (...).¹⁶⁴

Tek u drugoj polovici 20. stoljeća stvoreni su u Hrvatskoj preduvjeti za restauraciju i konzervaciju rukopisne i tiskane kulturne baštine. Tada je, naime, pri Državnom arhivu Hrvatske u Zagrebu, od 1954. godine organiziran *Središnji laboratorij za konzervaciju*, u okviru kojega od 1970. djeluje i knjigovežnica.¹⁶⁵ Prvi dokument na *Odjelu specijalnih zbirki* koji donosi studioznu analizu stanja i oštećenja rukopisne i tiskane građe je *Srednjoročni program zaštite arhivske građe za period 1986. - 1990.* Od tada je započela intenzivnija restauracija i konzervacija građe, rukopisne i tiskane, u restauratorskim radionicama Državnog arhiva Hrvatske u Zagrebu i Državnog arhiva u Splitu. Kao primjer uspješne restauracije knjige, znatno oštećene crvotočinom i vlagom, na izložbi *Problemi zaštite građe i prostora u Naučnoj biblioteci* 1989. godine, izloženo je djelo Maura Orbinija *Il regno degli Slavi*, tiskano u Pesaru 1601., jedna od prvih restauriranih knjiga iz fonda Knjižnice.¹⁶⁶

Pred izložbu *Stari splitski plakati 1891 - 1942.* konzervirani su u tadašnjem *Historijskom arhivu Split* 1989. godine neki od najznačajnijih plakata. Naime, još od 19. stoljeća često se za plakate koristio papir koji je sadržavao visoki postotak kiseline, zbog čega je bio neotporan na utjecaj vremena i postajao lomljiv.¹⁶⁷ Godine 1990. predano je na restauraciju nekoliko rukopisa i tiskovina domaćih autora te dvije inkunabule (*Biblja* iz 1483. godine, Petrus de Abano: *Conciliator ... 1496.*). Sljedeće godine predani su na restauraciju rukopisni zapisnici općinskog vijeća *Libro consigli* od god. 1663.-1715. u pet svezaka. Godine 1997. predano je još nekoliko knjiga tiskanih u 16. stoljeću. Do sada je restaurirano ukupno 13 rukopisnih djela i 27 knjiga s *Odjela specijalnih zbirki*, točnije *Zbirke starih i rijetkih knjiga i rukopisa*. Zadnja građa, predana 2002. godine *Radionici za restauraciju Državnog arhiva u Splitu* neke su od knjiga iz knjižnice obitelji Martinis - Marchi.

Konzervacija i restauracija papira, pergamenta, kože, tinte i pigmenata, pranje onečišćenih knjiga i grafičkih listova, uklanjanje razarajućeg djelovanje tinte i bakra, rad sa skupocjenim materijalima za restauriranje kao što su japanski papir, koža, pergament ... traži dugotrajan i skup postupak. Zato danas mnoge knjižnice, kod nas i u svijetu, primjenjuju princip donatorstva. *Austrijska nacionalna biblioteka* pokrenula je akciju *Kumstvo knjige*, a *Narodna in univerzitetna knjižnica* iz Ljubljane akciju *Posvojite knjigu*¹⁶⁸ za spašavanje znanstvenih i umjetničkih djela. Ma kako sva nastojanja za osiguranjem potrebnih sredstava, usavršene metode konzervacije i restauracije, konstruiranje novih aparata kojima se postupci provode, upotreba novih materijala, polučili dobre rezultate, primjereni spremišni prostor je osnovni preduvjet dobre zaštite. Restaurirana i konzervirana građa traži idealne mikroklimatske uvjete. Posljednja intervencija Knjižnice u cilju poboljšanja mikroklimatskih uvjeta spremišta Zbirke rijetkih knjiga i rukopisa bila je ugradnja uređaja za odvlaživanje zraka 2003. godine. Nadamo se kako će poboljšani klimatski uvjeti spremišta, uz primjereni održavanje, djelovati preventivno i ukloniti uzročnike daljnje destrukcije građe do njenog preseljenja u novu zgradu Knjižnice !

BILJEŠKE:

- ¹ Arhiv SKS, 5. 10. 1934. O radu prof. Dušana Mangera u *Društvu jugoslavenskih bibliotekara* pisala je i Neda Anzulović u Hrvatsko knjižničarsko društvo 14. III. 1940. - 14. III. 2000. : spomenica // Iz pretpovijesti Hrvatskog knjižničarskog društva. - Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2000., str. 117.
- ² Arhiv SKS, 1926.
- ³ Arhiv SKS, Izvještaj *Općinskoj upravi* Split, 1927. Trezorom se naziva čelična kasa iz doba austro-ugarske uprave, a spominje se i u *Inventaru namještaja Knjižnice* iz 1946. godine.
- ⁴ Arhiv SKS, 1923. Stanje iz 1923. prema jednom dopisu. Općina je 1911. godine dala na pohranu u bibliotečnu kasu rukopis srednjovjekovnog Statuta grada Splita i dvanaest svezaka zapisnika općinskih sjednica od 16. do 18. st. Vidi i: Morović, Hrvoje. Izbor iz djela. Split : Književni krug, 1988., str. 170.
- ⁵ Arhiv SKS 27. 12. 1934. Godine 1914., godinu dana nakon što je sagrađena zgrada *Kraljevske sveučilišne knjižnice*, s novim spremišnim i radnim prostorima, sklopljen je ugovor sa *Zagrebačkom nadbiskupijom* o pohrani *Biblioteke Metropolitane*.
- ⁶ Arhiv SKS 1935. Arhiv *Jugoslavenske narodne obrane* iz Južne Amerike Knjižnica je preuzeila 1936., da bi u dva navrata, 1948. i 1952. godine, predala arhiv Matici iseljenika Hrvatske u Zagrebu. Danas je ova građa pohranjena u Državnem arhivu u Splitu.
- ⁷ Arhivski dio Trumbićeve ostavštine danas je smješten u rukopisnoj zbirci.
- ⁸ Arhiv SKS 1934., Manger traži sredstva za popravak krova *kako dokumenti ne bi bili izloženi vlazi i kiši*.
- ⁹ Kečkemet, Duško. *Robert Adam : Dioklecijanova palača i klasicizam*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 2003., str. 201 ; *Slika R. Adama* // Novo doba, (24. 03. 1926.), str. 5.
- ¹⁰ M-677/ b.
- ¹¹ Morović, Hrvoje. Izbor iz djela. Split : Književni krug, 1988., str. 184.
- ¹² Arhiv SKS, Izvještaj iz 1957. godine. Isti izvještaj konstatira kako muzikalije i plakati nisu sređeni, ali ih ne svrstava u *Odjel specijalnih zbirki*.
- ¹³ Arhiv SKS 1967. Krajem 1967. godine prof. Morović je stupio na dužnost u ovom Odjelu. Do tada je bio stalni honorarni službenik - voditelj Zbirke rukopisa i rariteta.
- ¹⁴ Arhiv SKS, Izvještaj o radu na Odjelu akcije knjiga u 1966. godini.
- ¹⁵ Ova raznovrsna građa čuvana je po kutijama, u spremištu i na tavanu, u krajnje neadekvatnim uvjetima. Ujedno se rasteretio i prostor spremišta za stare knjige i rukopise.
- ¹⁶ Arhiv SKS, 1927.
- ¹⁷ Nacionalna i sveučilišna knjižnica realizirala je 2001. godine pilot - projekt digitalizacije najvrjednije građe (rukopisi, knjige, grafike, zemljopisne karte, notni zapisi). Skenirano je više od 4000 stranica, od kojih posjedujemo *Misal po zakonu Rimskoga dvora*, 1483., remek djelo glagoljskog tiskarskog umjeća.
- ¹⁸ Godina 1850. uzeta je kao granična godina za staru građu zbog Gajeva pravopisa.
- ¹⁹ Jurić, Šime. Stara i rijetka građa // Seminar standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe ... Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993., str. 3.
- ²⁰ R=rara.
- ²¹ Arhiv SKS, 1931.
- ²² Arhiv SKS, 27. 1. 1920., dopis *Javne dobrotvornosti*. Fond iz knjižnice *Martinis-Marchi* stigao je u Knjižnicu u dva navrata: 1920. od *Javne dobrotvornosti*, i 1950. zamjenom s *Arheološkim muzejem*. Vidi i: Duplančić, Arsen. Sudbina knjižnice splitske obitelji Martinis-Marchi. // *Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi* : katalog izložbe. Split : Arheološki muzej, 2001., str. 22. Fond *Gabinetto di lettura Spalato* pripojen je 1944. godine.
- ²³ [Predgovor Dušana Mangera] // Bajamonti, Antonio. Composizioni poetiche inedite. Split : Gradska biblioteka, 1904., str. VII.
- ²⁴ Naš primjerak ima na predlistu pečatni ex libris Aloisa Hausera !
- ²⁵ Badalić, Josip. Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Zagreb : JAZU-i 1952., spominje pet primjeraka, ali je 1959. godine Knjižnica nabavila još tri primjerka.
- ²⁶ Od naslidovanja Isukarstova i od pogarjenja taščin segasvitnjih ... / priredili Zvonimir Kulundžić, Julije Derossi. - Zadar : Nadbiskupija zadarska, 1989., str. 5.
- ²⁷ I opatu Giovanniu Gersenu pripisuju autorstvo *Imitacie*. Ipak se kao autor ponajviše spominje Toma Hammerken Kempenac (1380. - 1471.), opat augustinskog Samostana sv. Agneze u Nizozemskoj.
- ²⁸ Jozić, Branko. *Knjige tiskane u XVI. stoljeću : katalog fonda Sveučilišne knjižnice u Splitu*. Split : Sveučilišna knjižnica u Splitu, 1996.
- ²⁹ ISBD(A) = International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications (Antiquarian). ISBD(A) : Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / uredila Tinka Katić. - 1. izd. - Zagreb : HBD, NSK, 1995.
- ³⁰ Osamdesetih godina u Europi je započeo projekt retrospektivne konverzije/katalogizacije. Devedesetih godina je osnovan Konzorcij evropskih znanstvenih knjižnica sa zadatkom uspostavljanja međunarodne baze podataka za stare knjige.
- ³¹ Do danas su u računalnoj bazi Sveučilišne knjižnice u Splitu knjige tiskane u 16. i 17. stoljeću.
- ³² M-677/ b.

- ³³ Rešetar je smatrao kako Maretićovo izdanje (Maretić, Tomo. Lekcionarij Bernardina Spilićanina, Djela JA 1885.), po prvom izdanju iz 1495. godine nije potpuno i htio ga je dopuniti. Nakon ovog pisma Rešetar je objavio rad *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi*, Beograd 1933.
- ³⁴ Venecijanski tiskar Antonio Rampazetto preuzeo je 1561. tiskaru crnogorskog vojvode Božidara Vukovića tj. njegova sina Vicenza u kojoj su tiskane mnoge cirilske knjige za potrebe bogoslužja (Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985., str. 340). *Istituto Centrale per il Catalogo Unico Indice SBN* navodi Sessa kao nakladnika prema (Z590) *Marca dei Sessa*.
- ³⁵ Duplančić, Arsen. n. dj. (22), str. 22.
- ³⁶ Kuić, Ivanka. Osnivanje i prva godina djelovanja Gradske biblioteke u Splitu // Glasnik društva bibliotekara Split. 3 (1994.), str. 56. Naš primjerak nosi pečat *Općina Split* na naslovnoj strani i zalistu.
- ³⁷ Lučićev primjerak danas se nalazi u Muzeju grada Splita, a Sveučilišna knjižnica posjeduje 2. izdanje iz 1668. godine.
- ³⁸ Galić, Pavao. Povijest zadarskih tiskara. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979., str. 72, 86.
- ³⁹ R-335. Mihovil Abramić (1894. - 1962.), ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu, upozorio je prof. Mangera da ovo izdanje može nabaviti u Zadru za 250 lira.
- ⁴⁰ Inventarna knjiga ne donosi podatke o načinu nabave ovih primjeraka.
- ⁴¹ Arhiv SKS, 1929.
- ⁴² Arhiv SKS, Izvještaj za 1927. godinu, R-337.
- ⁴³ Arhiv SKS, 4. 7. 1927. dopis Gradske biblioteke Općinskom upraviteljstvu.
- ⁴⁴ Arhiv SKS, 18. 12. 1931., račun Ludwig Rosenthal's antiquariat, München.
- ⁴⁵ Ovo je podatak iz sastavka pisanih Mangerovim rukopisom, naslovljenim *Iz Gradske biblioteke i vjerojatno pripremljenim kao vijest za novine*, do sada nismo utvrdili godinu nabave (nakon 1928.), R-328 i R-327.
- ⁴⁶ Prvo izdanje tiskano je u Vienni, Francuska.
- ⁴⁷ Katalozi knjiga: 80 godina Naučne biblioteke u Splitu (1903. - 1983.), *Djela antičkih i talijanskih klasika u privatnim bibliotekama Dalmacije od XV. do XIX. st., Knjige tiskane u XVI. stoljeću, Sakralna tiskana knjiga, Knjige tiskane u XVII. st., Knjižnica splitske obitelji Martinis - Marchi*.
- ⁴⁸ Lučin, Kažimir. O tvorcima djela *Illyricum Sacrum* // Kulturna baština. 26-27 (1995), str. 50.
- ⁴⁹ Na naslovnoj stranici zapis rukom *Hospiti Capuccinorum Spalati*.
- ⁵⁰ Metoda reprodukcije mehaničko-kemijskim umnažanjem direktnim pretiskom na litografski kamen pojedinih listova djela. Rezultat je 200 novih otiska uz žrtvanje dva dobro očuvana originala.
- ⁵¹ Jurić, Šime. n. dj. (19), str. 4.
- ⁵² O manuskriptima Sveučilišne knjižnice u Splitu, kao cjelini ili samo pojedinim fondovima i dokumentima pisali su mnogi: Dubravka Bošnjak, Vlade Ložić, Hrvoje Morović, Miroslav Marković.
- ⁵³ Dio građe nekih obiteljskih arhiva dospio je u Muzej grada, fragmentarno - rodoslovno stablo obitelji Jelić - Dražoević ili u cjelini - Arhiv Vicka Andrića.
- ⁵⁴ ISAD(G) je akronim za *General international standard archival description* (Opću međunarodnu normu za opis arhivskoga gradiva), prva međunarodna norma u arhivskoj struci, odobrena od *International council on archives*.
- ⁵⁵ Cvitanić, Antun. Libro d' oro - Zlatna knjiga grada Splita // Zlatna knjiga grada Splita. Split : Književni krug, 1996., str. 7.
- ⁵⁶ Borbe Peraštana s gusarima u XVII i XVIII. st., Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru 21 (1973) str. 9. Ovu gradu Knjižnica je naslijedila 1948. od Ive Tartaglie (i obitelji Balović).
- ⁵⁷ Prvi put su knjige VI. i VII. prevedene i izdane 1960. godine kao djelo nepoznatog autora, pod naslovom *Dubinski ribolov*. Godine 1973., uz atribuciju d' Ercu, objelodanjene su i knjige I.-V. i IX. pod naslovom *O ribolovu na istočnom Jadranu*.
- ⁵⁸ Manger, Dušan. n. dj. (23), str. VII.
- ⁵⁹ Manger, Dušan. n. dj. (23), str. VIII.
- ⁶⁰ Ugovor između Gradske biblioteke i Gradskog muzeja od 4. 1. 1946. godine.
- ⁶¹ Cvitanić, A. n. dj. (55), str.
- ⁶² M-676/ b.
- ⁶³ Cattuffio Panchiano je pseudonim Zaccaria Valaressa.
- ⁶⁴ Prilikom svečanoga otvorenja Gradske biblioteke 1945. godine, Oblasni Narodnooslobodilački odbor darovao je rukopis *Oratio Fratris Vincentii Priboevii* .... Uz ova dva prijepisa rukopisna knjiga sadrži i djelo o Nikoli i Pavlu Paladiniću, hvarskim patricijima koji su se istakli u borbi s Turcima i Genovežanima. (Ljubić, Šime. Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia compilato. Beč, 1856., str. 233). Pribojević, Vinko. O podrijetlu i zgodama Slavena. Split : Književni krug, 1991.
- ⁶⁵ Manger, Dušan. n. dj. (23), str. IV.
- ⁶⁶ Uvodić, Andeo. Iz moje bilježnice. - Split : [s. n.], 1937.
- ⁶⁷ M-676/3 b
- ⁶⁸ M-676/5 b
- ⁶⁹ M-676/1 b
- ⁷⁰ M-676/8 b
- ⁷¹ M-676/2 b
- ⁷² Arhiv Petra Senjanovića stigao je u Knjižnicu u tri navrata: 1946. (tehnička i ekonomска pitanja Splita i Dalmacije), 1954.

- (literarni, publicistički i studijski radovi) i 1955. godine, nakon Senjanovićeve smrti.
- ⁷² Božo Lovrić, sudeći prema pismu, vjerojatno je 1928. godine darovao Knjižnici neka svoja, kao i originalna česka djela.
- ⁷³ I Grafička zbirka NSK-e, iako postavljena na čvrstim temeljima, s bogatim fondom i Statutom zbirke iz 1919., bila je 1947. godine predana Modernoj galeriji u Zagrebu, da bi 1957. bila vraćena. Vidi i: Schmidichen, Nela. Grafička zbirka. Zagreb : NSB, 1982., str. 1-3.
- ⁷⁴ Arhiv SKS, 1927., spis Općinskom upraviteljstvu da se moraju fotografirati stare zgrade prije rušenja i predati Gradskoj biblioteci za Gradski muzej.
- ⁷⁵ M-676/b. Milan Begović obavijestio je o ovome i dr. Ljubu Karamanu, ali je on odgovorio kako splitski Arheološki muzej većinom posjeduje te bakroreze.
- ⁷⁶ Duško Kečkemet navodi kako se u Naučnoj knjižnici u Splitu čuva nekoliko Blaeuovih grafika s prikazima Splita, Šibenika, Klisa, Obrovca, Vrane, ali do sada smo u zbirci registrirali samo grafiku Klisa. (Kečkemet, Duško. *Grafičke dalmatinskih gradova Joana Blaeua* // Radovi Centra JAZU-i u Zadru, sv. XXII - XXIII, 1976, str. 153).
- ⁷⁷ Kečkemet, Duško. *Mapa crteža dalmatinskih gradova ing. Josipa Santinija* // Četiri priloga historiji grada Splita XVII i XVIII stoljeća, Split : Muzej grada Splita, 1953. (Izdanje Muzeja grada Splita, sv. 4). Uz ovu mapu ide još jedan manji blok s foglio volante iz albuma za skice.
- ⁷⁸ Arhiv SKS, 1927. godina.
- ⁷⁹ Stara fotografija s prikazom dijela Velike čitaonice u palači Bernardi. Već u *Splitskom almanahu za god. 1925. - 1926.* objavljen je ovaj tlocrt iz Santinijeve mape
- ⁸⁰ Arhiv SKS, Ugovor između Gradske biblioteke i Gradskog muzeja od 4. 01. 1946. godine.
- ⁸¹ Crteži Kažimira Hraste rađeni su specijalno za izložbu *Problemi zaštite građe i prostora u Naučnoj biblioteci*, koja je održana u prostorima ex Muzeja revolucije od 8. - 15. 11. 1989. (Slobodna Dalmacija, 9. 11. 1989., str. 21).
- ⁸² Muljačić, Slavko. Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. st. : (1806 - 1958) // Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu. Split : DIT, 1958., str. 77.
- ⁸³ Kečkemet, Duško. *Vicko Andrić : arhitekt i konzervator 1793. - 1866.*, Split 1993., str. 174.
- ⁸⁴ Sam Vicko Andrić pokopan je u skupnoj grobnici Bratovštine Gospe od Dobrića na Sustipanu. Vidi i: Kečkemet, Duško. *Splitsko groblje Sustipan*. Split : Logos, 1994., str. 60.
- ⁸⁵ Kezić, Mario. Arhitektura secesije u Splitu. Split : Književni krug, 1991., str. 114.
- ⁸⁶ Zahvaljujem se kolegici Ingrid Pavličevići, voditeljici zbirke Ragusina iz Znanstvene knjižnice Dubrovnik, koja je istražila i konstatirala kako ovi Riboljevi projekti za Dubrovnik nisu realizirani.
- ⁸⁷ Piplović, Stanko. *Kamilo Tončić*. Split, 1991., str. 26.
- ⁸⁸ Arhiv društva *Za stari Split* čuva se u Muzeju grada Splita (zapisnici sjednica upravnog odbora, razni akti, Pravila društva, korespondencija između predsjednika Meštrovića i potpredsjednika Mangera ...). Vidi i: Piplović, Stanko. 70 godina društava za zaštitu kulturne baštine Splita // Kulturna baština 11-12 (1981.), str. 136, 142.
- ⁸⁹ Fischer von Erlach u ovom djelu slobodno i s mnogo fantazije rekonstruira znamenite građevine, pa tako i Dioklecijanovu palaču u Splitu. Možda su ova dva bakroreza kupljena 1911. godine u knjižari - antikvarijatu G. Schodera u Torinu.
- ⁹⁰ Neki od ovih grafičkih listova bili su prikazani na izložbi *Izgled Splita u prošlosti : slike, crteži, grafike XVI-XIX stoljeća* (Muzej grada Splita 21. X.-15. XI. 1969.). Split : Muzej grada Splita, 1969. Grafika *Vedute dalmatinskih gradova: Osora, Herceg Novoga, Kotor, Šibenika, Splita i Trogira.*, datirana je u katalogu oko godine 1600. Smatramo kako je nastala nešto kasnije, za jedno od talijanskih izdanja navedenog djela T. Salmona, za koje je brojne grafike izradio Giuseppe Filosi (1732.-1760.).
- ⁹¹ Frano Dulibić navodi kako je Uvodić imao neuobičajeni postupak umnažanja vlastitih crteža u nepoznatom broju primjeraka. Vidi i: Dulibić, Frano. Karikaturist Andeo Uvodić // Kulturna baština, 31 (2002.), str. 349, 350.
- ⁹² Mape: Split, Šibenik, Hvar i Trogir. Naša mapa nosi br. 154.
- ⁹³ O ovom djelu, izloženom na izložbi Jadranske straže u Splitu, Rudolfo Franjin Mangjer napisao je osrvt u Novom dobu od 27. 8. 1923., br. 196, str. 2, pod pseudonimom Criticus.
- ⁹⁴ Prema izvještaju *Općinskom upraviteljstvu za godinu 1920./1921.*, Knjižnica je kupila *mapu Dalmacija i jedan bakrorez slikara Sauera* za 325 kruna. U katalogu *80 godina Naučne biblioteke u Splitu* 1903 - 1983 stoji možda reprodukcija omota mape *Dalmacija s naznakom Ovu mapu br. 19 vlastitom je rukom tiskao i akvarelirao za Gradsku biblioteku u Splitu W. Sauer*, ali omot mape do sada nismo našli. Mapa *Split* nosi tiskani Ex libris dr. Josipa Rittmanna.
- ⁹⁵ Mapa nije cijelovita, nedostaje podatak kada i kako je nabavljena, nosi br. 28 od ukupno 30 primjeraka.
- ⁹⁶ Bakrorezi su nabavljeni kupnjom. Godine 1920./21. kupljeno je od prof. [Stjepana] Roce pet bakroreza o Splitu za 1264 Kr, ali ne znamo kojih. Arhiv SKS, Dopis Općinskom upraviteljstvu od 25. 5. 1921.
- ⁹⁷ Prema kazivanju kolega znatan dio ove građe još je u kutijama u dislociranim spremištima te ne možemo dati potpun pregled ove građe. Diana, Srećko. Prilozi dokumentaciji o razvoju radničkog pokreta u Splitu 1918.-1920. godine // Izdanja Historijskog arhiva - Split. Split, 1960., sv. 2.
- ⁹⁸ Subotić, Miriam. Oglasi, proglaši, plakati, prigodni sastavi ... splitskih tiskara od 1814. do 1918. godine // Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812 - 1918. Split : Sveučilišna knjižnica u Splitu, 1992., str. 57.
- ⁹⁹ Šimunković, Ljerka. Mletački dvojezični proglaši u Dalmaciji u 18. stoljeću. Split : Književni krug, 1996., str. 8.
- ¹⁰⁰ Arhiv SKS, 193?.
- ¹⁰¹ Pet plakata *Kina Karaman* predstavljeno je i na izložbi prigodom manifestacije *Dani hrvatskog filma*, u organizaciji Narodnog sveučilišta u Splitu (15. 2. 1992.).
- ¹⁰² Kečkemet, Duško. Stari splitski fotograf 1859. - 1918. // Mogućnosti. 5-6 (1990.), str. 623.
- ¹⁰³ Čaklovića bilježe među važnijim hrvatskim nakladnicima slikovnica u prvoj polovici 20. stoljeća. Batinić, Š. Majhut, B. Od godine predana Modernoj galeriji u Zagrebu, da bi 1957. bila vraćena. Vidi i: Schmidichen, Nela. Grafička zbirka. Zagreb : NSB, 1982., str. 1-3.
- ¹⁰⁴ Novo doba, (9. 12. 1920.), str. 3.
- ¹⁰⁵ Serije: III (Jugoslavija, Rusija, Poljska, Čehoslovačka, Rumunjska, Grčka, Francuska, Engleska, Amerika, Italija, Austrija, Njemačka) ; IV (Internacionalni plesovi) ; V (Komunizam, Liga naroda, Pitanje celibata, Jadransko pitanje, Pitanje Dardanelja) ; VI (D' Anuncio, U Solunu !, Talijanski ratnik, S. H. S., Na pariškom bulevaru, Raspršeno carstvo).
- ¹⁰⁶ Album je posvećen gradu Splitu, izdan je u stotinu primjeraka, a naš nosi br. 4.
- ¹⁰⁷ Čanković, Dušanka. Organizacija i uređenje zbirki geografskih karata u knjižnicama. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1977., str. 7.
- ¹⁰⁸ Čanković, D. n. dj. (107), str. 7.
- ¹⁰⁹ Arhiv SKS, 25. 5. 1921. U izvještaju *Općinskom upraviteljstvu* od 25. 05. 1921. stoji kako je od izvjesnog Gerzabeta iz Pule nabavljeno karata, litografija i tablica u bojama za 490 kruna.
- ¹¹⁰ Katalog knjiga Knjižare Morpurgo u Spljetu. Split : Narodna tiskara, [s. a.], str. 25.
- ¹¹¹ Kartu istovjetnog naslova Tab. *V Europae in qua Raetia, Pannonia, Noricum, Liburnia, Dalmatia cum Italiae parte* nalazimo u mnogim izdanjima Ptolomejeve Geografije koju je uredio Mercator.
- ¹¹² Arhiv SKS, 1957. I pedeset godina nakon ovog izvještaja karte i atlasi nalazili su se u garderobnom ormaru u potkrovlu te u spremištu, nezaštićene od suhog zraka ili pak vlage i prašine.
- ¹¹³ Čanković, D. n. dj. (107), str. 57.
- ¹¹⁴ ISBD (CM) = International Standard Bibliographic description for Cartographic Materials.
- ¹¹⁵ ISBD (ER) = International Standard Bibliographic description for Electronic Resources (Međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe).
- ¹¹⁶ Kozličić, Mithad. Povijesni razvoj kartografiiranja hrvatskih zemalja // Glasnik Društva bibliotekara Split. 4 (1996.), str. 13. Split : centar jadranske hidrografije i pomorske kartografije. [S. l.] : Hrvatski hidrografski institut, 2003., str. 2, 3.
- ¹¹⁷ Kozličić, M. n. dj. (116), str. 16.
- ¹¹⁸ Kozličić, Mithad. Lozić, Vlade. Starije zemljopisne karte u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu. Split : Sveučilišna knjižnica, 1994., str. 13, 17.
- ¹¹⁹ Kozličić, M. n. dj. (118), str. 13.
- ¹²⁰ Postupak izravnog snimanja zemljišta prvi put je primjenio u Francuskoj Cesar Cassini 1746., a dovršio njegov sin Dominic.
- ¹²¹ Čanković, D. n. dj. (107), str. 13.
- ¹²² Split : centar jadranske hidrografije i pomorske kartografije. [S. l.] : Hrvatski hidrografski institut, 2003., str. 7.
- ¹²³ Čanković, D. n. dj. (107), str. 13.
- ¹²⁴ Nekada je pripadala Cesarsko kraljevskoj Velikoj gimnaziji u Spljetu (Signatura VI. F. 7.).
- ¹²⁵ Antun Jiroušek je inače ilustrirao školske knjige i radio crteže za *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva* (1899.-1904.).
- ¹²⁶ M-666. Nema podataka u inventarnoj knjizi kada i kako je katastar nabavljen.
- ¹²⁷ M-136. Crtež ima odstupanja u odnosu na katastarske i geodetske snimke Kaštel-Staroga. Vidi i: Babić, Ivo. Prostor između Trogira i Splita. Trogir : Muzej grada Trogira, 1984., str. 135.
- ¹²⁸ Morović, H. n. dj. (11), str. 175.
- ¹²⁹ Prilog ovoj karti je knjižica s pečatom *Biblioteca Jugoslovenskog odbora* (br. 758).
- ¹³⁰ Danas Hrvatski hidrografski institut u Splitu.
- ¹³¹ Iz Kraljevske / Veleke Realke Spljet Profesorska knjižnica (Sig. 2015/XII b).
- ¹³² Računalna baza Britanske knjižnice za ovo izdanje Ptolomejevog atlasa navodi još kao autore G. Mercatora i Agathodaemona.
- ¹³³ Čanković, D. n. dj. (107), str. 13.
- ¹³⁴ Novo doba, (31. 3. 1926.) 75, str. 4.
- ¹³⁵ Vedrana Juričić, Sanja Vukasović Rogač. Glazbene zbirke u narodnim knjižnicama. Rijeka : Naklada Benja, 1998., str. 11, 12.
- ¹³⁶ M- 89. Radi se vjerojatno o prijepisima.
- ¹³⁷ Škunca, Mirjana. Glazbeni život Splita od 1860. do 1918. Split : Književni krug, 1991., str. 64.
- ¹³⁸ Stanislav Tuksar u *Katalogu muzikalija u muzeju grada Splita* (Zagreb : JAZU-i, 1989.), ne spominje djela ovih kompozitora u fondu Muzeja grada Splita.
- ¹³⁹ Škunca, M. n. dj. (137), str. 104.
- ¹⁴⁰ Vodič kroz glazbene knjižnice i zbirke Zagreba / sastavila i uredila Vedrana Juričić. - Zagreb : Hrvatsko muzikološko društvo ..., 1997., str. 86.
- ¹⁴¹ Za te godine do sada nismo našli inventarne knjige pa ne možemo ustanoviti kako su nabavljene.
- ¹⁴² Arhiv SKS, 15. 10. 1929.
- ¹⁴³ Arhiv SKS, 9. 3. 1935.
- ¹⁴⁴ Savjet za kulturu NR Hrvatske uz Društvo bibliotekara Hrvatske i novoformiranu Komisiju pri DBH, na temelju stranih iskustava, sačinilo je prijedloge za organizaciju skupljanja i obradivanja diskoteka. Sve je regulirano *Zakonom o bibliotekama*,

Narodne novine 2.07.1973., br. 25, str. 438. ; N= notna građa, arapski je broj određen prema formatu primjerka i numerus currens.

¹⁴⁵ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Ministarstvo bogoštovlja i nastave, kut. 129 (14). Vidi i: Dobronić, Lelja. Antun Dobronić - mladi dani u Dalmaciji // Zbornik radova o Antunu Dobroniću. Matica hrvatska : Jelsa, 1995., str. 107. Pečat Knjižare Morpurga na jednoj od muzikalija, uz onaj Državne muške realne gimnazije, vjerojatno svjedoči o načinu nabave ove građe.

¹⁴⁶ Škunca, M. n. dj. (137), str. 104.

¹⁴⁷ Oba djela su iz Jugoslavenske muzičke zbirke - Đuro Nazor 1900.

¹⁴⁸ Sudeći prema signaturi na predlistu (V Ae 90) vjerojatno je pripadala knjižnici dr. Ive Tartaglie.

¹⁴⁹ Djelo je tiskano vjerojatno prilikom obilježavanja četiristogodišnjice smrti Marka Marulića 1924. godine. Vidi i: Tomasović, Mirko. Marko Marulić Marul. Zagreb : Erasmus naklada, Filozofski fakultet ; Split : Književni krug - Marulianum, 1999., str. 176.

¹⁵⁰ Vjenac, 11.01. 1996., br. 53/4, str. 8.

¹⁵¹ Prva Jadranška cinkografija E. Desmana nalazila se u Sokolskoj ulici br. 5 u Splitu.

¹⁵² Grgić, Miljenko. Dr. Julije Bajamonti, glazbenik // Splitki polihistor Julije Bajamonti : zbornik radova .... Split : Književni krug, 1996, str. 102.

¹⁵³ Juričić, Vedrana. n. dj. (135), str. 14.

¹⁵⁴ Vodič kroz glazbene knjižnice i zbirke Zagreba (140), str. 86.

¹⁵⁵ Intervju H. Morovića Vojku Mirkoviću, Slobodna Dalmacija, 12. 11. 1966., str. 5.

¹⁵⁶ Juričić, Vedrana. n. dj. (135), str. 24, 25.

¹⁵⁷ Jugoton je osnovan 1947. godine.

¹⁵⁸ ISBD(PM) = International Standard Bibliographic description for Printed Music.

¹⁵⁹ ISBD(NBM) = International Standard Bibliographic description for Non-book Materials.

¹⁶⁰ Niz napisa i izjava H. Morovića u tisku: Naučna biblioteka otkazuje časopise (Slobodna Dalmacija, 12. 12. 1964.) ; Zeleno svjetlo za knjige ! (Slobodna Dalmacija, 12. 11. 1966.) ; Čekanje - gubitak vremena (Nedjeljna Dalmacija, 28. 9. 1975.) ; Kako spasiti blago? (Slobodna Dalmacija, 29. 1. 1977.) ; Invazija termita na biblioteku (Nedjeljna Dalmacija, 1. 10., 1978.).

¹⁶¹ Karaman, Dujam Srećko. Prva hrvatska akademija i Gospodarsko društvo u Splitu. Split : [s. n.], 1899., str. 13. Vidi i: Duplančić, Arsen. Knjižnica splitske obitelji Martinis - Marchi : katalog izložbe. Split : Arheološki muzej, 2001., str. 17.

¹⁶² Mušnjak, Tatjana. Četrdeset godina konzervacije i restauracije u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. // Arhivski vjesnik. 38 (1995), str. 197.

¹⁶³ Radilo se o arhivu Jugoslovenske narodne obrane. Manger prilaže tiskani katalog ovog arhiva, Arhiv Jugoslovenske narodne obrane iz Južne Amerike 1916. - 1922. (?)

¹⁶⁴ Morović, Hrvoje. Kako spasiti blago. // Slobodna Dalmacija, 29. 1. 1977., str. 5.

¹⁶⁵ Mušnjak, T. n. dj. (162), str. 200, 201.

¹⁶⁶ Vukorepa, D. Predavanje i izložba // Slobodna Dalmacija (9. 11. 1989.), str. 21.

¹⁶⁷ Austrijska nacionalna biblioteka. Beč : Vladina služba za tisk, 1995., str. 87.

¹⁶⁸ Mecene diamantne, zlatne, srebrne, brončane.

¹⁶⁹ Zadnjih godina težište kontrole ide od pojedinačnih, specijalnih restauracija prema zaštiti i razvoju postupaka za masovnu konzervaciju, kako bi se izbjegla oštećenja i kasniji popravci. Metoda masovne konzervacije odnosi se na baštinu tiskanu nakon 1850. godine, ugroženu tvarnim kiselinama. Zasniva se na neutralizaciji kiselina u papiru i sve se više primjenjuje.

Iva Kolak

PREGLED KNJIŽEVNIH ČASOPISA TISKANIH U DALMACIJI U FONDU SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U SPLITU

Časopisi zajedno s novinama u užem smislu riječi predstavljaju periodiku. Periodika označava sva izdanja koja se pojavljuju u pravilnim vremenskim razmacima: dnevne novine (večernje, jutarnje, izvanredno izd.), časopise, analje, revije, almanah, kalendare i izvještaje. Kao redovite i povremene publikacije, čije trajanje nije unaprijed određeno, časopisi su zajedno s novinama najvažniji svjedoci svoga vremena. Mnogo više, opširnije i raznovrsnije govore nam o zbivanjima određenoga vremena. Pomažu nam da lakše povezujemo i objasnimo mnoge činjenice, na koje nam monografska izdanja tek ukazuju. Donoseći priloge iz književnosti, umjetnosti, politike, društvenog i gospodarskog života, čuvari su kolektivne memorije. Oni s područja znanosti važna su intelektualna spona današnjih čitatelja (znanstvenika) s duhovnim i materijalnim vrednotama prošlog vremena. Kao vrsta publikacije časopisi su nastali iz almanaha i kalendara. Po karakteru svoga sadržaja mogu biti: književni, zabavni, politički, stručni, znanstveni itd. Prvi su časopisi uglavnom zabavno-poučnog karaktera. S vremenom se specijaliziraju i prerastaju u glasila određenih struka. U zbirci "dalmatinskih časopisa" Sveučilišne knjižnice u Splitu postoje sačuvani primjerici iz gotovo svih vrsta sadržaja.

U ovom radu nastojat će obuhvatiti kronološki slijed tiskanja književnih časopisa u Dalmaciji; od njihove prve pojave do 1850., zatim njihov razvitak do kraja prvog svjetskog rata, međuratno razdoblje 1918.-1940., razdoblje nakon 1945., te početak 21. stoljeća. Dakako, nije moguće obuhvatiti cijelokupno bogatstvo našega fonda¹, stoga će izdvojiti najreprezentativnije po sadržaju, tematici i značenju.

Političke, socijalne i kulturne prilike u Dalmaciji početkom 19. st. iznjedrile su u duhu ilirskih preporodnih težnji, u uvjetima dominacije talijanskog jezika, potrebu za pokretanjem tiskovina na narodnom jeziku. Do tridesetih godina 19. st. u Dalmaciji zadarska izdavačka djelatnost prednjači u odnosu na splitsku, dubrovačku ili makarsku. U Zadru je tiskan 1806. dvojezično *Kraglski Dalmatin* ili *Il Regio Dalmata* za vrijeme francuske uprave, i pokrenuta 1832. *Gazzeta di Zara*. Prvi i najstariji časopis u Dalmaciji, prvi časopis književno-poučnog sadržaja, je godišnjak *LJUBITELJ PROSVJEŠTENJA: srpsko-dalmatinski almanah*. Tiskan je u Zadru 1838. godine. Podnaslov mu se mijenjao u *srpsko-dalmatinski magazin*, da bi poslije promijenio naslov u *SRPSKO-DALMATINSKI MAGAZIN: ljubitelj prosvjete i narodnog jezika*. Izlazio je punih trideset godina, od 1838. (za 1836). do 1873., u prosjeku na 160 stranica. Prvi urednik i izdavač bio mu je Božidar Teodor Petranović². Sredinom 1835. na stranicama Gajeve *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske*, u rubrici *Knjižestveni oglas* Petranović je objavio svoju namjeru o pokretanju almanaha. Almanah je mijenjao mjesto tiskanja. Tiskan je predvukovskom čiriličnom grafijom kod Pretnera u Karlovcu, kod braće Battara u Zadru, u Zagrebu kod Župana, u Beču u Somerovojskoj tiskari. Tiskara braće Battara dobila je pridjev srpska, jer je bio običaj ako se tiska na čiriličnom pismu da se doda srpska. U periodu od 1838. do 1851. izašlo je redovitih šesnaest svezaka, od 1852. do 1859. samo dva; broj 17 kao dvogodišnjak i broj 18 kao sestogodišnjak (1854.-1859.). U periodu od 1860. do 1869. izašlo je redovito 10 svezaka. Zadnjih godina, prije nego što se ugasio, ponovo je nereditovit; broj 29 izlazi kao dvogodišnjak za 1870./1871. i posljednji 30. kao godišnjak 1873. godine. Najvećim dijelom su ga uređivali: Božidar Teodor Petranović do 1841., dubrovački svećenik Đorđe Nikolajević od 1842. do 1861. i 1869., Petranovićev

Prvi hrvatski list, po duhu i jeziku, tjednik *Zora Dalmatinska* počinje se tiskati 1. siječnja 1844. u Zadru

brat Gerasim od 1862. do 1866. i još u dva maha 1870. i 1871., Lujo Vojnović i Nikola Nikodim Milaš 1873. godine. U sadržaju godišnjaka, koje posjeduje SKS ističu se ove rubrike: *Istorično, Predavanja, Krasnopisnije, Narodne piesme, pripoviedke, poslovice, Letopis pravoslavne crkve u Dalmaciji, Životopisi i Piesništvo*. *Srpsko-dalmatinski magazin* nije bio samo književno-povijesni časopis, nego i most preko kojeg se uspostavlja sustav društvenog komuniciranja i povezivanja srpskog naroda u Dalmaciji³. Urednici su pozvali na suradnju Dalmatince, Srbe i Hrvate. U *Ljubitelju* ima priloga hrvatskih literata i iliraca: Stanka Vraza, Antuna Kaznačića, Ivana Trnskog, Ive Frane Jukića, Stjepana Ivičevića, Petra Preradovića i dr. Uređivačka je konceptija kulturno-prosvjetna, s naglašenom vjerskom notom. Profil mu je između književnosti, povijesti i etnografije. Prozni tekstovi, osobito pripovijetke, imaju naglašenu moralno-didaktičku crtu. Poezija i ogledi su poučni, rodoljubivi. Časopis ima preporodni značaj do 1848.; uza sve specifičnosti koje proizlaze iz "zasebnih obilježja" procesa srpske nacionalne integracije. Poslije mu ta funkcija opada, broj pretplatnika se smanjuje i magazin je ugašen. Naša knjižnica posjeduje ukupno pet godišta: god. 20 (1861.) tiskano u Beču, god. 25 (1866.), god. 27 (1868.), god. 29 (1869.) i god. 30 (1873.) su u nju stigla kao dio ostavštine dr. Ante Trumbića tadašnjoj Gradskoj knjižnici.

Prvi hrvatski list, po duhu i jeziku, vođen preporodnim idejama - tjednik *ZORA DALMATINSKA* počinje se tiskati u Zadru 1. siječnja 1844. godine. Šestoga siječnja 1843. tiskan je tekst u vidu poziva svim *ljubiteljima krasnoga i slatkoga hrvatskog jezika narodnoga puka i napritka* i razaslan potencijalnim čitateljima i suradnicima s prikazom programa budućeg časopisa. Austrijska je cenzura, tridesetih godina 19. st., dopuštala izdavanje listova. Kada su braća Pietro i Napoleon Battara predložili predsjedniku dikasterija policije Josephu Sedlitzkom pokretanje⁴ časopisa u Zadru, ovaj nerado pristaje, ali je u duhu austrijskih nastojanja oko unapređenja poljodjelstva odobrio časopis za pouku seljacima. Ravnatelj zadarske policije August Martinez pozdravlja tu inicijativu, držeći da hrvatski jezik valja usavršavati i razvijati kako bi se u školama mogla odvijati nastava na njemu. Sedlitzky je tražio da list bude poučan u odgoju djece, oplemenjivanju pasmina stoke, veterinarskim i medicinskim savjetima itd., čega je u *Zori dalmatinskoj* doista i bilo. Prvi urednik *Zore dalmatinske* Ante Kuzmanić i cenzor Ivan Vitezić izigrali su Sedlitzkog i Martineza, kojemu nije odviše smetala Kuzmanićeva privrženost ilirizmu. Pažnja cenzure 1848. bila je usmjerena na pitanje vjere i politike. Dokaz tomu je i to što je vlast subvencionirala *Zoru dalmatinsku* otkupivši dio naklade i besplatno ga podijelila činovnicima, učiteljima i svećenicima. Naklada je tijekom prve godine izlaženja sa 714 spala na 273 primjerka. Činjenicom da je sloboda tiska proglašena tek 1848., kojom je urednik stekao stvarnu odgovornost za sadržaj tiskovine, zadarski su cenzori Ivan Vitezić i Ivan Brozović ponijeli (preuzeli) odgovornost što je *Zora dalmatinska* postala nacionalni list, a ne list za male zemljoradnike⁵. Unatoč maloj uredničkoj ovlasti, Kuzmanićeva inicijativa ostavila je neizbrisiv trag u hrvatskoj književnosti, kulturi i politici. *Zora dalmatinska* je tiskana u zadarskoj Slovotiskarnici braće Battara u formatu 29,3 x 21,3 cm. U prvom godištu (1844.) izašla su ukupno 53 broja, svaki na osam stranica, isto toliko u drugom (1845.) i trećem (1846.). U četvrtom (1847.) izašla su 52 broja, s time da su od 14. broja tiskani na svega četiri stranice. Časopis prestaje izlaziti s 26. brojem 25. lipnja 1849. godine. Sveukupno je objavljeno 287 brojeva na 1816 stranica. Najduže ga je uređivao njegov pokretač Ante Kuzmanić⁶, i to god.1. (1844.) i od god.3., br. 40 (1846.) do god.6, br.16 (1849.). August Ivan Kaznačić uređuje god.2, br. 1-52 (1845.). Posljednji urednici, braća Battara, potpisuju šesto godište (1849.) od 17. do 26. broja, kada se *Zora dalmatinska* gasi. Objavivši u prvom broju *Zore dalmatinske* 1844. antologische stihove budnice *Zora puca bit će dana*, pjesnik Petar Preradović započinje svoju plodnu suradnju u *Zori*. Uz Kuzmanića i braću Battara uređuje časopis, ali ga kao austrijski časnik nije smio potpisivati. *Zora dalmatinska*, uz *Danicu* i *Kolo*, jedan je od tri najznačajnija književna časopisa koja su u preporodno vrijeme jasno artikulirali hrvatski nacionalni, kulturni i politički program. Uredništvo *Danice* i *Kola* je smatralo da je taj program ostvariv ilirskim jugoslavenstvom.

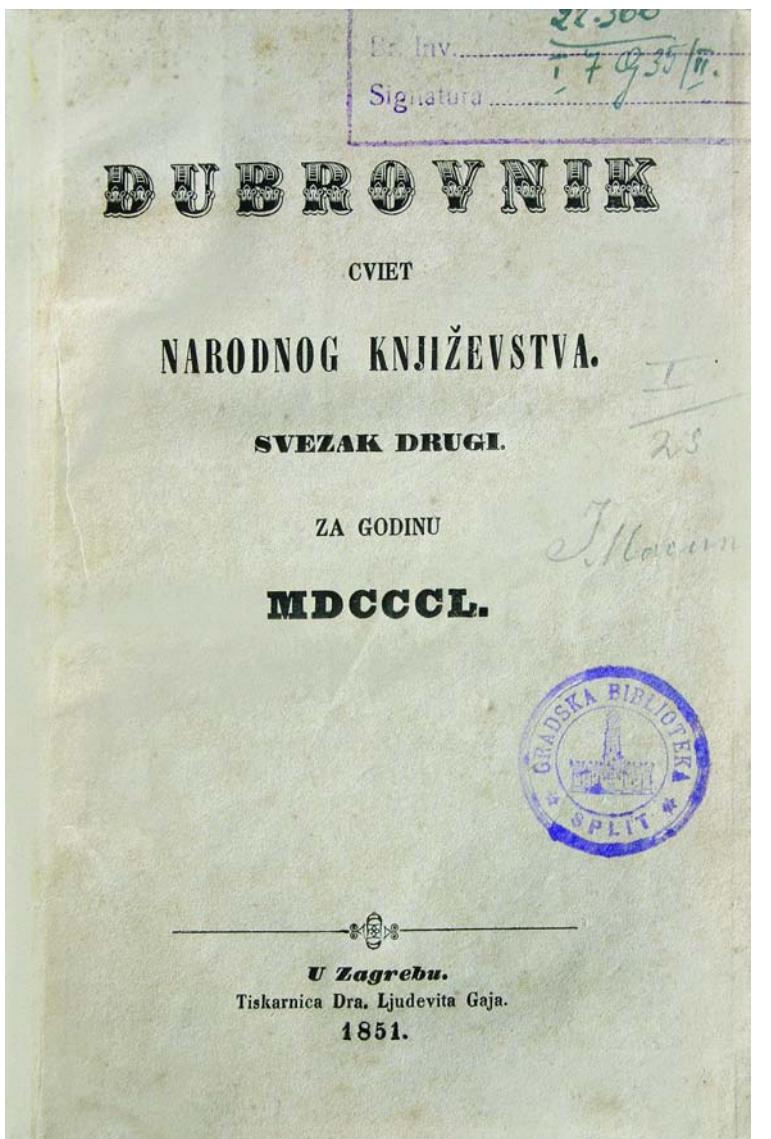
Bitne odrednice *Zore dalmatinske* jesu njena preporoditeljska funkcija u Dalmaciji, i to što je u doba začetka hrvatskog standardnog jezika postavljala upitnim mnoga socio-lingvistička rješenja jezikoslovaca sjeverne Hrvatske. Iznosila je zalaganja zadarskog jezikoslovnog kruga na čelu s Kuzmanićem i svećenikom Šimom Starčevićem da se štokavska ikavica, kao tipičan hrvatski govor, stavi zajedno uz ikavsku književnu tradiciju u osnove standardizacije hrvatskog književnog jezika. Kuzmanić je koristio tzv. dalmatinski pravopis, Ivan Antun Kaznačić djelomično Gajev pravopis, a Nikola Valentić potpuno. Kuzmanićevim uređivanjem *Zora dalmatinska* je koncipirana kao prosvjetiteljsko-poučni časopis. U vremenu uređivanja dubrovačkog studenta u Padovi, Ivana Antuna Kaznačića, koji većim dijelom objavljuje književnu tematiku i problematiku preferirajući stare dubrovačke pisce, časopis je usmjeren ka intelektualnom sloju čitatelja. Sa svojih 25 rubrika *Zora* je pokrivala različite društvene grane i davala brojne naputke, komentare, kritike i osvrte iz povijesti, arheologije, agronomije, medicine, prava, prirodoslovlja, veterine, gospodarstva, etnografije, jezikoslovlja i književnosti. Najugledniji hrvatski pisci sa sjevera i juga Hrvatske oglasili su se u njoj: Đuro Ferić, Stjepan Ivičević, Paško Antun Kazali, I. A. Kaznačić, Medo Pucić, Ana Vidović, Mate Vodopić, Petar Preradović, Ljudevit Vukotinović, Mirko Bogović, Andrija Torkvat Brlić i drugi. Izuzetno je mjesto *Zore dalmatinske* u povijesti hrvatskog prevoditeljstva. U njoj su objavljeni prijevodi Homera, Horacija, Katula, Dantea, Manzonija, Hugoa, Lamartinea i drugih europskih pisaca. Što se tiče žanrovskog načina obrade sadržaja, dominirali su prikazi, njegovala se kritika i komentar, izvještaja gotovo da i nije bilo. Najveći raritet je dijalog (tada se još nije znalo za formu intervjuja). Sudionici, o aktualnim društvenim pitanjima, razgovaraju *pro et contra*. Po uređivanju i dizajnu *Zora dalmatinska* je bila na razini onodobnih europskih dostignuća u periodičkom izdavaštvu.⁷ Zbog parbi oko pravopisa koje su odbijale čitatelje, a i zbog pooštene cenzure poslije konačne pobjede reakcije, 1849. *Zora dalmatinska* je prestala izlaziti. U jesen 1994. godine, pri proslavi 150. godišnjice tiskanja *Zore dalmatinske*, pretiskan je komplet što se čuva na odjelu Rare u NSK⁸ u Zagrebu, a koji potječe iz knjižnice ugledne pjesničke obitelji Brlić. SKS⁹ uz pretisak posjeduje kompletan godišta, ali su kompletirana fotokopijama brojeva ovih godišta: god. 2 (1845.), br. 4, 8, 11, 12, 28; god. 3 (1846.), br. 7, 14, 26, 33, 41, 47; god. 4 (1847.), br. 23, 29, 30, 35; god. 5 (1848.), br. 43 i fotokopije god. 6 (1849.), br. 1-26. Splitski list *Jedinstvo* je, s vremenom na vrijeme, tiskao kratke vijesti o Gradskoj knjižnici u Splitu, pa tako navodi da je prof. Josip Barać darovao knjižnici neke knjige i časopise, a među njima peto godište *Zore dalmatinske*.

Po povijesnom slijedu tiskanja časopisa Dubrovniku pripada drugo mjesto u Dalmaciji. Ideja o pokretanju almanaha, prvog književnog časopisa na hrvatskom jeziku u Dubrovniku, *DUBROVNIK CVIET NARODNOG KNJIŽEVSTVA (KNJIŠTVA)*, rodila se u krugu književnika, prijatelja i istomišljenika Matije Bana¹⁰, Mede Pucića i Ivana Augusta Kaznačića¹¹ u vremenu burne i revolucionarne 1848. godine. To je godina u kojoj *Zora dalmatinska* izdaje svoje peto godište. Prvi svezak almanaha *Dubrovnik cviet narodnog književsta* tiskan je 1849. na 307 stranica, formata 11,5 x 17,5 cm u Tiskari Martecchini u Dubrovniku. Ostala dva su tiskana u Zagrebu; drugi svezak 1851. u Tiskarnici Ljudevita Gaja i treći Tiskom Franje Župana 1852. godine. Programska koncepcija i nakane uredništva naznačene su u tekstu Banova *Uvoda* u drugom svesku, koji je i uredio. Kako Ban ističe, almanah će nastojati od propasti sačuvati *pjesničke sastavke* starih Dubrovčana, mladima otvoriti prostor književnog djelovanja *kroz koju bi se narodnost slavljanska konačno utvrdila*. Ban je u tri sveska izabrao tri autora starog dubrovačkog pjesništva, a po izboru djela može se razabratiti jasna preporodna preporuka o načinu ostvarenja preporodnih težnja. U prvom svesku tiskana su *Plandovanja* Ivana Bunića Vučićevića s uvodnim tekstom Orsata Počića (pseudonim Mede Pucića), Bunićeva djela sa 67 erotičnih pjesama, 15 duhovnih i 5 razgovora pastirskih (ukupno 87), kojima je glavna tema ljubav prema životu, tj. zemaljska ljubav. U drugom svesku tiska 6 pjesama nabožnog pjesnika Junija Palmotića koji pjeva o božjoj ljubavi. Treći je svezak tiskan 1852. u Tiskari Franje

Župana u Zagrebu na 248 stranica formata 11,5 x 17,5 cm i to troškom narodne Matrice ilirske. U tom svesku, u rubrici *Staro knjištvo*, Pucić piše o Francuzu Marku Brueroviću koji se toliko udomaćio u Dubrovniku da je pjesme, uglavnom kolede i pjesme prijateljima, pisao na hrvatskom jeziku. Pucić je naglasio kako je Bruerović veći rodoljub i *Slavjan* od mnogih kojima je hrvatski jezik materinji, a koji se ne *ufaju* steći slavu na njemu, nego pišu latinskim, talijanskim ili njemačkim.¹² Analizom samo tih tekstova jasno je da je almanah ostvario onovremene preporodne zadatke; njegovao slavu i tradiciju stare dubrovačke književnosti, osigurao joj kontinuitet afirmacijom mladih književnika i razvijao književnost na narodnom jeziku.

Prvi splitski časopis *ANNUARIO DALMATICO (DALMATINSKI GODIŠNJAK)* pojavio se 1. prosinca 1858. godine. To je datum ispod *Predgovora* što ga je potpisao nakladnik Vid Morpurgo,¹³ dok je na dnu naslovnog lista knjižara Savo stavila 1859. godinu. Drugi je svezak izašao 1861., treći je bio pripremljen, ali ga Morpurgo nije tiskao. U *Predgovoru* Morpurgo ističe kako je još 1856. spoznao potrebu pokretanja glasila koje bi se bavilo duhovnim i materijalnim interesima, u kojemu bi sakupio spise najboljih umova ovoga kraja. U prvom svesku godišnjaka surađivali su najistaknutiji dalmatinski intelektualci: Kosta Vojnović, C. de Cirencio Lucio, I. Francesci, O. Verotti, N. Tomasseo, I. A. Kaznačić i E. Resti. Iz njihovih članaka struji slavenska ideja navješčujući buđenje narodne svijesti u Dalmaciji. Ferrari Cupilli piše o glagoljašu Šimunu Kožičiću i o Ivanu Tanzlingeru-Zanottiju, Giovanni Franceschija o književniku Stjepanu Ivičeviću, a Lovro Monti o srpskoj književnosti, prikazujući radevine Dositeja Obradovića i V. S. Karadžića. Nikola Tommaseo piše članak *Mudrost sadržana u korijenima slavenskog (hrvatskog) jezika (Sapienza riposta nelle radici della lingua slava)*. Vrijedni pozornosti su povijesni i arheološki članci, izvješća Splitske trgovačke komore za godine 1854.-1856. Veoma su zanimljivi Montijevi članci¹⁴, kao npr. *Degl' intenti del giornalismo in Dalmazia*. To je programatski članak koji je poslije godinu ili dvije izlazio u zadarskom *Narodnom listu*. Zadatak je novinstva (mada je ono u njegovo doba tek u začecima), smatra Monti, unapređivanje narodnoga odgoja, razvijanje nacionalne misli koja mora pobijediti. U članku govori i o prošlosti Dalmacije, o odnosu talijanske i slavenske kulture, o zajedničkim nacionalnim zadacima što bi ih morali imati listovi, izlaže svoj pogled na narod, na "Iliriju". Monti je bio svjestan da njegova generacija možda neće vidjeti plodove svoga rada, ali je smatrao da je intelektualna i patriotska dužnost pripremati stazu. Monti piše: *Naša generacija neka se ne obeshrabri ako joj sudbina nije dosudila da vidi plodove svoga djela, pošto ona mora da svoj život uloži u to, da priprema tlo i sije dobro sjeme, dapače, neka se tim utješi, jer je baš u tome njena zasluga i plemenitost njene misije.*¹⁵ Svoje članke je potpisivao kao X, Y i Z. Morpurgo je u oba godišta *Annuario* uklopio prilog pod naslovom *Bulletino bibliografico dalmato*, u prvom svesku za godine 1856.-1858., u drugom za 1859.-1860. To je prvi bibliografski bilten kod nas. U njemu su navedeni popisi knjiga i periodičkih publikacija koje su izašle u Dalmaciji u navedenim godinama, bibliografski podaci 122 djela dalmatinskih pisaca, 25 djela koje su preveli Dalmatinci i 11 djela o Dalmaciji. Uz svaki naslov na hrvatskom jeziku donosi i talijanski prijevod.¹⁶ Značajno je što je uz bibliografske opise knjiga dodao i svoje zabilješke i kritičke prikaze, kako je prije njega pokušao Stanko Vraz u *Kolu* za godine 1842.-1851. i venecijanski bibliograf Valentinelli u svojoj obimnoj *Bibliografia della Dalmaziae del Montenegro*, objavljenoj 1885. u Zagrebu.

Krajem 19. st. u Zadru su izlazili mnogi književni časopisi. *Tjednik ZVIJEZDA: književni list za prosvjetu, poduku i zabavu* (1863.), urednika i izdavatelja Jovana Sundečića, tiskao se u tiskari Demarchi-Rogiero, na četiri stranice formata 26,6 x 20 cm. Prvi broj je izašao 2. travnja 1983. a posljednji 12 studenoga 1863. godine. Izašla su svega 33 broja. Sundečić je prostor u *Zvijezdi* ponudio svima "bez obzira na razliku naših južnih plemena i na razliku vjerozakona". U časopisu se našlo ponešto prijevoda iz talijanske književnosti. Na posljednjoj stranici bila je rubrika *Glasnik* u kojoj su objavljivane različite kulturne vijesti, posebno iz književnosti. SKS posjeduje sve izašle brojeve. Vjerovatno su bili vlasništvo liječnika dr. Branka Nižetića, čije je ime utisnuto pečatom na prvom broju.

Dubrovnik cvjet narodnog književstva (knjižtva), prvi književni časopis na hrvatskom jeziku u Dubrovniku, tiskao se od 1849. do 1852. godine.

U razvoju nacionalno-političkih pokreta naroda u Habsburškoj monarhiji ogledao se i razvoj tiskovina. Povijesne zasluge za narodni preporod u Dalmaciji ima Narodna stranka sa svojim narodnjačkim čitaonicama. U Dubrovniku je Čitaonica otvorena 15. prosinca 1863., a u njenom "ustavu" predviđeno je da svake godine može izdavati zabavnik godišnjak, što je ona i učinila tiskajući almanah *DUBROVNIK ZABAVNIK NARODNE ŠTIONICE DUBROVAČKE* za godinu 1867. Tiskan je 1866. u tiskari Antona Zannonija u Splitu na 525 stranica formata 15,5 x 23 cm. U prvom godištu (svesku¹⁷), urednik nije potpisani, ali se iz nekih izvora zna da ga je uredio trolist: Niko i Medo Pucić i njihov prijatelj, profesor splitske velike realke, Josip Bunić. Drugi svezak *Dubrovnika zabavnika narodne štionice* za 1868. godinu tiskan je iste godine u tiskari Antona Zannonija na 317 stranica. Uredio ga je nepotpisani urednik Lovro Kukuljica uz pripomoć Josipa Bunića. Treći svezak za 1870. godinu tiskan je 1871. Uredio ga je Josip Bunić, predavač na dubrovačkoj gimnaziji. Četvrti svezak tiskan je 1874. g. u tiskari Dragutina Pretnera u Dubrovniku pod uredničkom palicom Josipa Bunića i I. Snopića. Sveučilišna knjižnica u Splitu nema peto godište za 1885. godinu, koje je izlazilo u manjim svescima na 32 stranice (1., 2., 3. i 4. svešćići tiskani su u Zadru u tiskari Ivana Woditzke, a 5. i 6. u tiskari Dragutina Pretnera u Dubrovniku). Prema sadržaju priloga urednici su ih svrstali u cjeline ciji nazivi: *Narod*, *Dubrovnik*, *Opća književnost* i *Starine* najbolje govore kojim su temama posvećeni. U godišnjaku iz 1867. (1866.) valja istaći tiskanje izvadaka iz nekih Držičevih komedija koje su se našle u Dubrovačkoj štionici u prijepisu iz 1702. godine. Među njima su: tekst komedije *Dundo Maroje* bez uvodnog dijela, osakaćeni dijelovi teksta *Arkulina*, cjeloviti prolog komedije *Divo Krpeta*, *Posvetilište Abrahamovo*, osakaćena *Venera i Adon*, *Novela od Stanca* bez početnog dijela. SKS posjeduje 1867.(1868.), 1868.(1868.), 1870.(1871.) i 1871.(1871.). Godišta 1867.(1868.) i 1868.(1868) darovao je 1911. SKS prof. Dušan Manger, a godišnjak za 1870.(1871.) je dio ostavštine Ante Mrkšića, profesora na C. K. gimnaziji.

Treći značajni dubrovački časopis druge polovice 19. stoljeća je *SLOVINAC: list za književnost, umjetnost i obrt*. Izlazio je od 1878. do 1894. u Dubrovniku. Od 1878. do 1881. polumjesečno, od 1882. do 1884. tri puta mjesečno. Prvi broj je tiskan 1. svibnja 1878. u Tiskari Dragutina Pretnera na osam stranica formata 29 x 23 cm, a od petoga broja (1878.) na dvanaest. Od dvanestoga broja (1878.) tiska se na šesnaest stranica. Urednici su se mijenjali, samo formalno. Glavni je uvijek ostao pokretač Luko Zore¹⁸, iako ga je prestao potpisivati nakon šestoga broja prvoga godišta. Vlasti su nadgledale što to piše profesor dubrovačke gimnazije. Od god.1, br.7 (1878.) vlasnik, izdavatelj i odgovorni urednik je Antun Selak, od god.1, br.8 (1878.) do god.3, br.3 (1880.) Vjekoslav Pretner, od god.3, br.4 (1880.) do god.4, br.11 (1881.) Niko Skorsur i od god.4, br.12 (1881.) do god.7, br.36 (1884.) vlasnik i izdavač je Tiskara Dragutina Pretnera, a odgovorni urednik je Vjekoslav Pretner. Prije nego se časopis počeо tiskati, pokretač časopisa Luko Zore predstavio je *Slovinčev* program u *Proglašu* koji su potpisali intelektualci, književnici i znanstvenici Pero Budmani, Antun Kazali, Ivan August Kaznačić, Medo Pucić, Jovan Sundečić (na Cetinju): i Vuk Vrčević (u Trebinju). "Ime Slovinac cijelome je našem narodu na jugu", a suradnici će "moći pisati i latinicom i cirilicom"¹⁹. Objasnjavajući naziv časopisa, pokretači pišu da su prihvatali ikavicu u nazivu iako su jekavci, jer se je (hrvatska), za njih "naša srednjovjekovna knjiga posvetila i uvukla u narod"²⁰. Naravno, onda su i zemlje naše slovinske i zvat će se Slovinija, narodnost Slovinstvo, a jezik slovinski. Pod imenom *Slovinač* podrazumijevali su svakog pripadnika Južnih Slavena. U to doba Hrvati i Srbi (osobito Srbi katolici) djelovali su politički udruženi u Narodnoj stranci. Bilo je izvjesno da će uskoro doći do zasebnog stranačkog organiziranja. Suradnju u *Slovincu*, Hrvati, a među njima i Pavlinović, nisu prihvaćali; kako zbog težnje za ujedinjenjem s Hrvatskom, tako i iz razloga da ne bi oslobođili prostor autonomašima kojima bi slovinstvo koristilo. Zore je vrlo uspješno uređivao *Slovinača* vežući uz njega prezimena poput Budmani, Kazali, Pucić, Kaznačić, Vodopić, Vrčević, Vukasović, Ban, Bersa itd. *Slovinač* u glavnoj nakani nije uspio, ali je najvrjednije što je Dubrovnik dao hrvatskoj književnosti prije moderne. Ugasio se zbog manjka potpore. SKS

posjeduje komplet od god.1 (1878.) do god.7 (1884.).

Poslje pobjede splitskih narodnjaka na općinskim izborima (9.11. 1882.) i rušenja zadnje kule autonomaštva, splitska je mladost na čelu s Dujom Mikačićem, Vickom Mihaljevićem i Franom Brajevićem začela misao o pokretanju kulturnog glasnika. Ubrzo, 1. siječnja 1883. pojavljuje se prvi broj NADE: *lista za zabavu i pouku*. Nadu je pjesmom pozdravio i Jovan Sundečić. Izlazila je polumjesečno od 1. siječnja 1883. do 1. prosinca 1883. godine. Izlašla su ukupno 23 broja. Knjižnica posjeduje manjkavo godište, poklon Arheološkog muzeja u Splitu.²¹ U prvom broju u programu urednik Mate Dudan piše: *Danas kada nam se Split počeo preporučati, kada je počeo narodnim duhom disati i svojim se hrvatskim imenom slobodno dičiti splitska mladež zače misao kako bi nadarila na mlađo ljeto svoj mili zavičaj, te odluci izdavati književni list u kojem će svaki mladi rodoljub moći iznašat i svoje književne proizvode... naš milozvučni jezik što smo ga majčinim mlijekom usisali, taj glavni značaj narodnosti, valja da bude i prva svetinja naša, jer bez njega nema prosvjete, a bez prosvjete nije prave slobode... mi ćemo se služiti etimološkim pravopisom, ali primat ćemo također i radnje fonetično pisane, jer barem na književnom polju želimo bratsku slogu²².* Nada je donosila priloge o Splitu i splitskoj okolici, ali i druge; npr. o Poljičkoj bježaniji piše Juraj Kapić, Marcel Kušar prevodi istraživanja dr. Agitlera o postojanju glagoljice. Pjesme objavljaju Silvije S. Kranjčević (rodoljubnu pjesmu *Ja pregaram*), Jovan Sundečić, Stjepan Buzolić, tada najveći pjesnik Dalmacije Kazali, naš najveći onodobni liričar kršćanske mistike Marin Sabić. Prema mišljenju Ante Petracića, poezija u *Nadi* nema nikakve literarne vrijednosti, tek je malo bolja od proze koja je odviše slaba, a ono malo prijevoda iz stranih književnosti veoma su loš odabir. *Nada* se ugasila, kako drži Petracić, iz istih razloga kao i većina književnih časopisa i novina jer "narod ne mari za njih"²³. Ocjenjujući rad urednika i učinak *Nade* na kulturnom i književnom planu, Andro Jutronić za urednika Dudana kaže da je to *čovjek dobre volje ali skromne umjetničke kulture*.

Najznačajniji zadarski časopisi s kraja 19. st. jesu *Iskra* i *Lovor*. ISKRA: *književno-poučni list*, pojavila se u Zadru u dva navrata (1884.-1887.; 1891.-1894.). Izlazila je dva puta mjesečno Brzotiskom Narodnog lista u formatu od 44 cm, na svega četri stranice s nastavnom paginacijom. Naslov je nad tekstom. Desno uz podnaslov navedeni su kao moto stihovi iz Gorskog vijenca: "Udar nadje iskru u kamenu, bez njega bi u kam ojačala ...". Na nekim brojevima *Iskre*, koji su u posjedu naše knjižnice, stoji pečat Čitaonice Starigrad. Kompleti prvog godišta (1884.) i drugog (1885.), tadašnjoj Gradskoj knjižnici, su poklon Arheološkog muzeja u Splitu.²⁴ Izdavatelj i odgovorni urednik časopisa je don Nikola Šimić²⁵, a samo od god.3, br.3-16 (1886.) P. L. Relja, bivši urednik propalog *Stekliša* (1883.-1884.), koji je novčano pomogao *Iskrin* skromni budžet. Nakon trogodišnje stanke, tj. 1891. Šimić ponovo pokreće *Iskru* s podnaslovom: *list za književnost i umjetnost*. Tiska je u Tiskari Petra Jankovića u manjem formatu, na osam stranica, dok poneki prigodni broj ima i dvanaest. Paginiranje je nastavno unutar godišta. U svakom godištu izašla su po 24 broja, samo u god.4 (1894.) deset brojeva. Broj 10 od 25. svibnja 1894. ujedno je i posljednji broj. Tri godine kasnije R. Katalinić Jeretov u *Lovoru* će zapisati: "Kada je *Iskra* ugasnula, ostala je koljevka hrvatsva bez beletrističkog lista."²⁶ Kao urednik *Iskre*, Šimić je nastojao književnost pokrajine Dalmacije uključiti u cjelinu hrvatske književnosti, posebno razmišljajući o potrebama seoskoga puka. Angažirao se na prosvjećivanju, duboko uvjeren da jedino književni i kulturno-prosvjetni rad može izdici narod, i duhovno i materijalno. U pogledu jezika i uloge književnosti u životu naroda poštovao je Kačićeve i Pavlinovićeve stavove. Zaslужan je što je časopis otvorio svima, a kritičarsku ulogu dao Jakši Čedomilu. Na stranicama *Iskre* uspio je spojiti pučko i učeno, otvoriti ih znanstvenicima, svjetovnim i crkvenim, književnicima, kritičarima. *Iskru* su svojim djelima i člancima ispunjavali: Stjepan Buzolić, Petar Kasandrić, Marin Sabić, Jovan Sundečić, M. Car, Rikard Katalinić Jeretov, Grga Martić, Marko Vučetić Ivanov, i kasnije književna imena nacionalnog domaćaja poput Šimunovića, Begovića i Nazora.

Iskra je počela izlaziti u siječnju 1884., a u rujnu izlazi drugi književno-poučni časopis pod nazivom HRVATSKA: BOGU I HRVATSKOJ: *časopis za pouku i zabavu: za katoličku prosvjetu: za hrvatski*

jezik. Od god.8 (1892./1893.) podnaslov glasi: *časopis za pouku i zabavu, za zdravu prosvjetu: za hrvatski jezik*. Izdavač i urednik bio mu je agilni Ivo Prodan²⁷, koji u god.1, br.1 (21. rujna 1884.) u uvodniku *Prva rieč* piše o općim načelima rada u časopisu: *Ljubav vjere i domovine - ova uzvišena sinteza dužnosti i milota to je prava rieč hrvatske, Tu je ujedno i cito njen program ... O čem ćemo? ... uz Katoličku Dalmaciju razvio se novi cvjetak u domaćem perivoju. Obće čućenoj nuždi, da se nešto i na čisto katoličko i čisto hrvatskom temelju, a na znanstvenom i književnom polju radi. ... Izlazit će za sada na dva mala arka, a donosit će barem svaka dva mjeseca prilog u obliku knjižice, tako će s godine na godinu izlaziti najmanje 60 araka časopisne veličine. ... da se naš čovjek druži sa svim knjigama i časopisima što izlaze u Domovini, ne bi ni deseti dio našao na hrvatskom jeziku. Tu nevolju želimo odstraniti. Časopis je izlazio polumjesečno. Veliku je pažnju poklanjao jeziku i pravopisu. Imao je četiri istaknute rubrike: Pravopisni ispravci, Filologični upiti i odgovori, O Zadru, O hrvatskoj književnosti. Tiskao se Brzotiskom katoličke hrvatske tiskarne u Zadru i to od god.1 (1884.) do god.7, br.17/20 (1890.), te god.8 (1892./1893.) br.15 i 16 do god.10. br.10 (1895.). Ostali brojevi su tiskani kod Ivana Woditzke. Format mu se povećavao od 27 do 29 cm, da bi od god.5 (1888.) do god.7 (1890) bio čak 51 cm, a od god.8 (1892./93.) do god.11, br.18/20 (1896.) 39 cm, te u 12. i 13. godištu ponovno 29 cm. Dragutin F. Foith uredio je god.8, br.1-9 (1892./93.). Časopis je bio izložen jakoj austrijskoj cenzuri. Uz pojedine brojeve imao je priloge, i to u obliku stranica koje su se kasnije mogle uvezati u knjigu. Tako je od 1884. do 1890. izlazila Kačićeva *Pjesmarica*, a 1887. brošura *Galileo Galilei*. Od god.13, br.1 (1898.) ima naslov nad tekstom u zanimljivoj alegorijskoj slici²⁸ mladog Bežića s jasnom porukom. S desetim brojem od 26. kolovoza 1898. časopis prestaje izlaziti. SKS posjeduje god.1 (1884.), br.2-6, god.2 (1885.), br.1-24, god.4 (1887.), br.1-10, god.6 (1889.), br.1-7/8, 16/17, god.12 (1897.), br.1-19/20 i god.13 (1898.), br.1-5, 8-10. Godišta 1884., 1885., 1887., 1897., 1898., manjkava 1899. i 1902. poklon su Arheološkog muzeja u Splitu.²⁹*

Kratkoga vijeka bio je i polumjesečnik VUK: *list za književnost i umjetnost*, vlasnika, urednika i izdavatelja Marka Cara. Naslov je dobio po Vuku Stefanoviću Karadžiću. Časopis su pokrenuli 1885., izdavali i uređivali: M. Car, J. Bersa, P. Kasandrić, M. Balšić, P. Orlović i M. Vedropoljanin s namjerom da okupe omladinu od Jadranskog mora do donjeg Dunava. Tiskan je u Zadru, latinicom, u Tipografiji Ivana Wodicke s ponekim prilogom na cirilici. Format mu je 29 x 22 cm. Svaki je broj imao osam stranica, čija se paginacija nastavlja unutar godišta. Održao se samo pola godine, od siječnja do lipnja, ukupno 10 brojeva. Prestao je izlaziti zbog materijalne oskudice. Iste SKS posjeduje.

Godinu dana poslje izlaska *Hrvatske javlja se ZORA: list za zabavu i pouku* (1885.- 1886), urednika i izdavatelja, agilnih pedagoga Vicka Danila i Mile Zglava. Zora je izašla kao književni prilog dvadesetom broju (21. studenog 1885.) pedagoško-didaktičkog časopisa ZORA: *učionički časopis* (1884.-1889.). Urednike učioničkog časopisa zanimalo je kulturno-prosvjetno obrazovanje prosvjetnih djelatnika koji su osamljeni i raštrkani po dalmatinskim pustarama. Smatrali su da je učiteljima potrebito permanentno obrazovanje kojemu bi ovakav književno-poučni časopis mogao pridonijeti. Izlazio je svega dvije godine. U god.1 (1885.) tiskana su četiri broja na 32 strane i u god.2 (1886.) deset brojeva na 80 stranica. Oko naslova, koji je nad tekstom, nalaze se veoma lijepo ilustracije. Po sredini, na ukrašenom stijegu, vijori se hrvatska zastava. Ispod zastave je naslov i podnaslov časopisa. S lijeve strane je ovalni crtež ukrašen lisnim grančicama vezanim vrpcom. Crtež prikazuje djeda dok unuku predaje gusle, a u pozadini se zora budi. Ispod toga su stihovi Petra Preradovića:

"Što je sada to će sl'jediti
ali slijestva sva će nova biti.
Eno s onog i tebi gusle nove,
Čisto nove gusle favorove,
Moje stare za te n'jesu više
Jer iz starih novi duh ne diše ..."

Desno od zastave je urešeni okvir s uputama uprave časopisa. Preradovićevim stihovima na naslovniči Zore urednici su istakli novo vrijeme, nove ljude, nove ideje, sve u duhu ilirskog preporoda. SKS posjeduje god.1 (1885.) i god.2 (1886.).

Jedan od kratkotrajnih zadarskih književnih listova, uz *Zvijezdu* i *Iskru*, bio je *LOVOR*, pokretača, urednika i izdavatelja Rikarda Katalinića Jeretova³⁰. Prvi broj *Lovora* izašao je 10. siječnja 1897., a posljednji dvanaesti, 25. lipnja iste godine. U posljednjem broju urednik savjetuje pretplatnicima da se pretplate na splitski časopis *Novi viek*, koji će uređivati dotadašnji suradnik *Lovora* Ante Tresić Pavičić. *Lovor* se tiskao u Tiskari Narodnog lista na osam stranica, koje su nastavno paginirane, u formatu 30,4 x 23,4 cm. Objavljuvao je nova prozna i pjesnička ostvarenja tada živućih književnika i pjesnika i tek ponešto iz ranijih razdoblja hrvatske književnosti. Okupio je veliki broj uglednih suradnika: Milana Begovića, V. Cara Emina, Stjepana Ilijića, Dujma Srećka Karamana, Vladimira Nazora, M. Cihlara Nehajeva, Nikolu Ostojića, Antu Petracića, Marina Sabića, Dinka Sirovicu (pomoćnik urednika), Antu Tresića Pavičića i druge. Na punih sedam stranica objavljivane su pjesme, prozna ostvarenja i poneki prijevod, a na zadnjoj, naslovljenoj *Listak*, različite zanimljivosti, ne nužno vezane uz književnost. List je ugašen, ne zbog smanjenog broja pretplatnika ili nedostatka novčane potpore, nego stoga što je prvi suradnik, učitelj Dinko Sirovica, dobio namještenje općinskog tajnika u Šibeniku, a R. K. Jeretov u drugoj polovici 1897. odlazi, kao zaposlenik tvrtke Čorak i drug, na usavršavanje u London i Pariz. *Lovor* je utjecao na književne časopise kao što je splitski *Novi viek*, *Glasnik Matice dalmatinske* i novi *Lovor* (1905).

Prema Petracićevim zapisima,³¹ čim je R.K. Jeretov načuo da se Ante Tresić Pavičić vratio iz Zagreba u Split i da namjerava pokrenuti književni časopis, ugasio je *Lovor*, koji je bio malen časopis veoma skromnih literarnih i novinskih dosega. Mjesničnik *NOVI VIEK: list za književnost, znanost i politiku* izlazio je u Splitu Brzotiskom Narodne tiskare od teč.1, br.1 (1897.) do teč.2, br.6 (1898.) i teč.3, br.1 (srpanj, 1898.) do teč.4, br.12 (1899.). Materijalnu i financijsku brigu oko pokretanja časopisa na sebe su preuzela imućna, u književnim i kulturnim krugovima poznata braća Ostojići.³² Oni su, u vremenu buđenja nacionalne svijesti u Dalmaciji, postali svjesni težine riječi kojom se može izreći politička misao makar i kroz književnost, tj. uvidjeli potrebu njegova izlaženja. Urednik Ante Tresić Pavičić bio je strastveni starčevicanac. Makar je odbio ovisnost lista od stranke, simpatije spram nje nije mogao skriti. Časopis je izlazio više iz političkih, a manje iz književnih pobuda. Književnost je bila u službi politike. Svaki je pravaš smatrao svojom dužnošću pomaganje svojoj smotri. Naime, tada je Stranka prava u Splitu bila na vrhuncu svoje moći. Razlozi gašenja časopisa vjerojatno leže u činjenici što nije pokrenut zbog potrebe dalmatinskih književnika ili čitalačke publike, nego kao kulturno glasilo jedne političke stranke. Da je u Dalmaciji bilo moguće održati jedan književni list bez većeg upliva politike, unatoč skromnim financijama kojih nikada u kulturi i izdavaštву (barem u Hrvata) nije bilo dovoljno, svjedoči Šimićeva *Iskra* koja se održala osam godina i Zorin *Slovinac* sedam. U prvom broju iz 1897. urednik je tiskao proglašenje pod naslovom *Hrvatski narode* kojim iskazuje smjer časopisa. " ... ako književnost nije zadahnuta i etičkim idejama, onda je njezin cvijet bez boje mrtav kao umjetno cvijeće. Kada ga grieje ljubav za otadžbinu i pravicu onda se rumeni kao ruča ogrijana suncem. Kada hrvatska književnost u današnje doba ne bi bila zadahnuta patriotizmom to bi bio prvi znak njezina propadanja.

³³ Urednik je ispunjavao dobar dio časopisa svojom etičkom, političkom i književnom ideologijom, veoma nalik na Šenoinu. List ima književnih vrednota, osobito u pjesmama Tugomira Alaupovića, S. S. Kranjčevića, Mate i Nikole Ostojića, Milana Begovića, Kerubina Šegvića, R. K. Jeretova. U teč.2 (1898.) izlazi u odlomcima Tresićev roman *Pobjeda kreposti*. Matoš je objavio duhovite kozerije *Pisma iz Ferneya* i šarmantni iskričavi *pile-mile*, pun duha, kojim je opeka mnoge sumnjive veličine. *Novi viek* je obilovalo poučnim radovima političkog sadržaja od dr. M. Drinkovića, dr. I. Majstorovića i dr. A. Miličevića. Bilo je malo prijevoda, ali je urednik Tresić dao vrstan prijevod tri pjevanja iz Danteove *Komedije*. Šime Vučetić, pišući o književnom radu Ante Tresića Pavičića, za *Novi viek* kaže da je

javljajući se koncem stoljeća u općem našem previranju, bio i on izrazom toga previranja i neodoljive težnje za novim (što mu i ime kaže), za modernizmom, za određenijim političkim aktivizmom i oštijim domoljubljem.

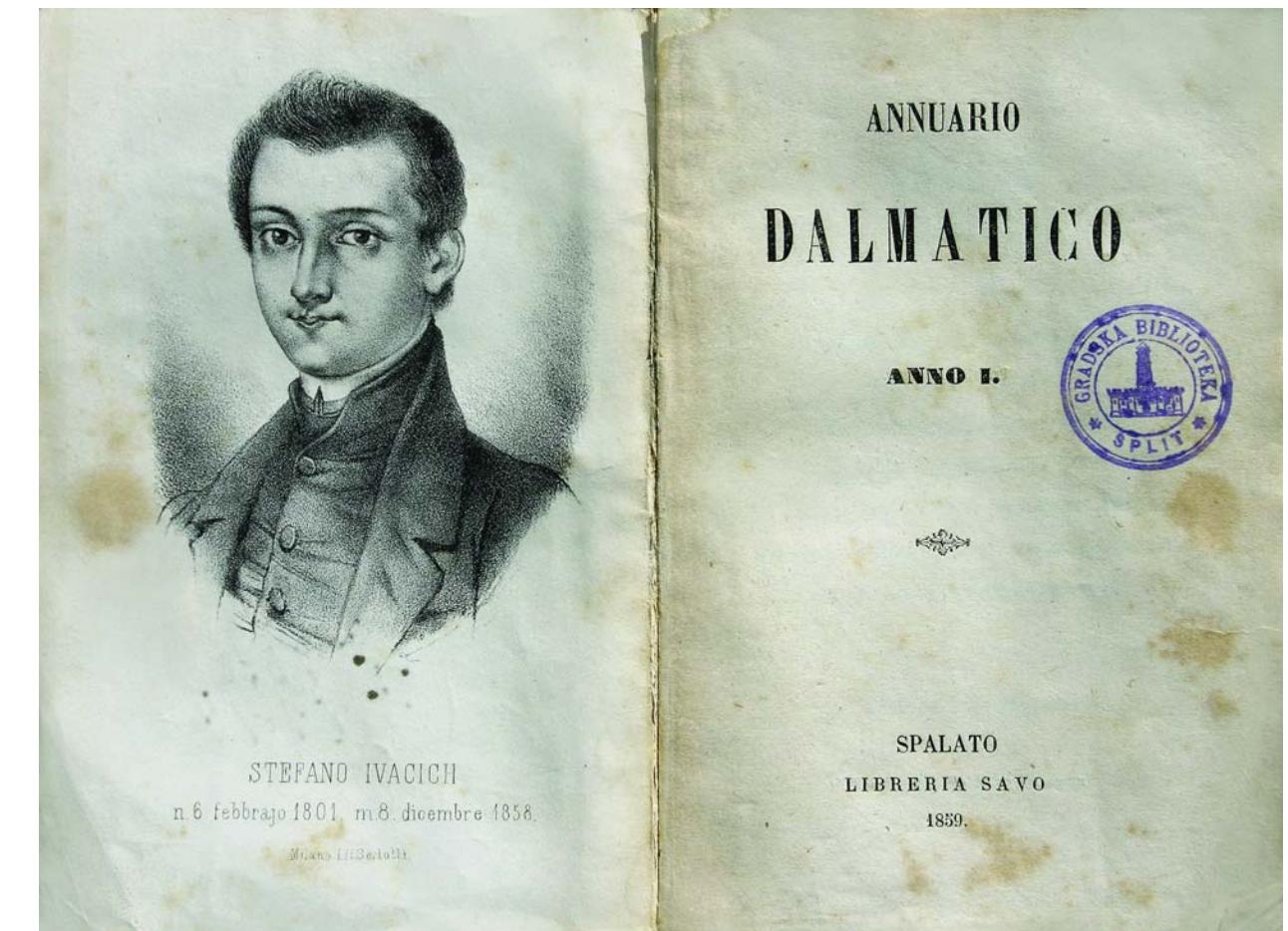
Tromjesečnik *GLASNIK MATICE DALMATINSKE* u izdanju Matice dalmatinske, Brzotiskom "Narodnog lista", formata 23 cm, pojavio se 1. svibnja 1901., a svoj kratki vijek završio je 30. travnja 1904. godine. U tom su razdoblju, na sjeveru Hrvatske, izlazili modernistički časopisi još kraćeg životnog vijeka; *Mladost* s tek šest objavljenih brojeva tijekom 1898., prigodni *Hrvatski salon* s četiri sveska u 1898./99., a najprezentativnije glasilo *Mladih*, mjesecnik *Život*, samo godinu i pol, od siječnja 1900. do lipnja 1901. SKS posjeduje sve brojeve od prvog godišta 1901./02. do trećeg 1903./04. Na časopisu je zabilježeno da je stigao u našu knjižnicu 1926. darom. Darovatelj nije zabilježen. U književnom životu tadašnje Hrvatske, izvan Dalmacije, prilično je neprimjećen, kao i većina zadarskih književnih glasila, izuzev *Zore dalmatinske*. Pokretač i urednik *Glasnika Matice dalmatinske* i tajnik *Matice dalmatinske*³⁴ je Jakša Čedomil³⁵. Sadržajno su najbolja prva dva godišta *Glasnika matice dalmatinske*, od ukupno osam što ih je Čedomil uredio. Prvi i drugi svezak 3. godišta uredio je Ivo Vojnović, a treći i četvrti Petar Kasandrić. Kako je uredništvo objavilo, list donosi poučne i znanstvene sastavke o književnim, umjetničkim, povijesnim i općekulturalnim pojavama i pitanjima iz starijeg i novijeg doba u Dalmaciji. Beletrističkih priloga razmjerno je malo, nekoliko pjesama i jedna pripovijetka u svakom svesku, a od prijevoda jedino šesto pjevanje Danteova *Čistilišta*. Ističe se kulturno povijesna pouka, osobito u odnosu na značaj nacionalne književnosti. Prati suvremene književne i kulturne događaje drugih naroda, osobito slavenskih, o čemu permanentno izvješćuje u rubrici *Književna pisma*. Redakcija ima stalne izvjestitelje u većim europskim gradovima koji šalju zanimljive dopise u obliku književnih pisama. Glasilo je uredeno i opremljeno na visokoj razini. Svaki broj ima preko sto stranica i jedan osobit europski ton. U središnjem dijelu časopisa Kasandrić i Medini objavljaju opsežne književno-povijesne studije; tako npr. u prvom svesku. (svibanj 1901.) Kasandrić piše o Marulićevu *Juditi*, a Marcel Kušar o *Marulićevu jeziku*. Urednik piše dva članka pod pravim i književnim imenom, a u nastavcima *Pregled hrvatske književnosti*. U rubrici *Znanstvena smotra*, popularizirajući znanost, Josip Buzolić kontinuirano piše *Pogled na važnije izume 19. vijeka*. Marin Sabić i Ante Tresić Pavičić objavljaju pjesme u prvom, Nazor u trećem svesku (studeni 1901.), a Ante Petracić u četvrtom (veljača 1902.). Marin Sabić piše o narodnoj književnosti i kozmopolitizmu. Pored radova lokalnih književnih imena pojavljivali su se i radovi eminentnih hrvatskih književnika, kao npr. V. Novaka, V. Nazora, M. Begovića, J. Katalinić Jeretova, A. Petracića. Pod naslovom *Bruncijada* Nazor je objavio prvu verziju poslije izmijenjenog *Medvjeda Brunda*. *Glasnik Matice Dalmatinske* se doticao i kulturološko-povijesno-civilizacijskih tema. Proučavatelji povijesti hrvatske književnosti o njemu su pohvalno pisali. *GLASNIK* se nadaje ne kao lokalni časopis koji je imao sasvim prepoznatljivu (kulturno i društveno niži sloj) i ograničenu (lokalno) recepciju publiku nego časopis koji u izuzetno teškim društveno političkim prilikama tadašnje Hrvatske, a posebno teškim u Zadru i Dalmaciji, bio svijest i savjest sve regije koji je preko jezične prakse i svojih europskih kriterija radio na supstanciji hrvatskog bića i, uže, hrvatske književne moderne. S druge strane on je zrcalio metodološku raznovrsnost i epistemološku sliku, bar u malom, hrvatskog i europskog duhovnog miljea, potvrđujući europsko ozračje, ne pukom namjerom nego ostvarenjem.³⁶

Na početku 20. st. u Dubrovniku se tiska *SRD: list za književnost i nauku* (1902.-1908.). Izlazi polumjesečno. Zbog poteškoća, od siječnja do 30. lipnja 1905. objavljuvao se mjesечно, često u dvobrojevima. Prema urednikovim riječima list je uskršnuo kako bi književnošću i naukom širio slogan između Srba i Hrvata. Tiskao se u Srpskoj dubrovačkoj tiskari A. Pasarića. Kao vlasnik, izdavač i odgovorni urednik naveden je Antun Fabris, ali uredivao ga je Luka Zore. Nakon Fabrisove smrti 1904., kao vlasnik, izdavač i odgovorni urednik navodi se Miho Vaccetti, od 1906. pa do br.11 (15. lipnja 1908.) vlasnik i izdavač je Srpska dubrovačka štamparija dr. Gracića, a odgovorni urednik Antonije Vučetić. Luka Zore, umirovljeni gimnazijski profesor, nekadašnji zastupnik u carevinskom

vijeću, član Narodne stranke, izjašnjavajući se kao Srbin katolik važio je kao čvrsta spona sa Srpskom strankom. Pri pokretanju *Srđa* pomogao mu je A. Fabris koji je uređivao tjednik *Dubrovnik* i kalendar *Dubrovnik*. Zore je zamislio okupiti³⁷ oko časopisa cijenjene književnike, povjesničare i lingviste. Moleći ih za suradnju uviđa da neki ne odobravaju ni program niti ime *Srđ* (npr. Konstantin Jiriček). U bilješci iz god.1, br.1 (1902.), urednik je jasno iskazao svoj stav da *Srđ* neće imati isti pravac kao *Slovinac*, jer su političke podjele među strankama sve jače "pa od toga ni književnost nije prosta" i da će se držati "srpskog smjera" i nastojati da *Srđ* postane srpsko glasilo svih Srba na Primorju.³⁸ Okružni sud u Dubrovniku zaplijenio je devetnaesti broj *Srđa* (16. 10. 1902.) poradi pjesme *Bokeška noć* autora Uroša Trojanovića zbog inkriminiranog stiha *S Lovćena će zasjati sunce ...*, a Fabris i Trojanović su bili uhićeni i pritvoreni na Gružu. U posljednjem sedmom godištu broj 1/5 (1908.) predstavlja *Spomenicu o padu Dubrovačke Republike*. Posljednji, jedanaesti broj tiskan je 15. lipnja 1908. Poslije austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine *Srđ* je zabranjen. SKS posjeduje god.1 (1902.) i od god.5 (1906.) do god.7 (1908.).

Početkom školske godine 1904./1905. u Zadar, na hrvatsku gimnaziju, dolazi mladi književnik Milutin Cihlar Nehajev, jedan od predstavnika hrvatske moderne. Nakon predobjave u dnevnom tisku pokreće 1. siječnja 1905. književni časopis *LOVOR*. Prva četiri broja izlaze u Zadru Brzotiskom Narodnog lista, a dvobroj 5/6 i zadnji broj 7 (20. travnja 1905.) tiskom Dioničke tiskare u Zagrebu, kamo je glavni urednik M. C. Nehajev odselio zbog ulaska u uredništvo lista *Obzor*. *Lovor* je tiskan u formatu 29,3 x 23,6 cm na 32 stranice s nastavnom paginacijom. Glavnom su uredniku pomagali, kako je i naznačeno na naslovnoj stranici, prof. Milan Begović u književnom dijelu i dr. Milivoj Dežman u umjetničkom. Budući da je Nehajev bio hrvatski državljanin, on nije mogao u Zadru potpisati odgovornost za časopis, što je onda učinio urednik prvog *Lovora* Rikard Katalinić Jeretov. To što je *Lovor* izlazio svega četiri mjeseca kritika je predbacivala Cihlarevoj hirovitosti. Od književnih imena u njemu objavljaju i surađuju: V. Nazor, M. Ogrizović, M. Begović, M. Marjanović, I. Tartaglia, K. Š. Đalski, V. Car Emin, S. S. Kranjčević, J. Turić, D. Domjanić, D. Sirovica, D. Šimunović te likovni umjetnici R. Frangeš Mihanović, I. Meštrović, E. Vidović, I. Rendić, B. Csicos, V. Bukovac - imena koja mnogo govore o značaju *Lovora* u hrvatskoj moderni. SKS posjeduje kompletan godišta *Lovora*.

Splitski književni časopis, Marjanovićev *JUG* (1911.), najavljen je u Parmačevićevu *Zvonu* 17. 12. 1910. kao mjeseca vanstranačka neovisna smotra koja će se baviti svim kulturnim, socijalnim i dačkim pitanjima, a osobitu će pozornost posvećivati literarnoj i umjetničkoj kritici. Prvi broj *Juga* izašao je u siječnju 1911., tiskom Hrvatske štamparije Trumbić, za godinu ukupno osam brojeva. Od siječnja 1912. izlazio je u Zagrebu spojen sa *Zvonom* kao *JUG - ZVONO: opća nezavisna smotra*. Prvi splitski broj *Juga*, tiskan na četrdesetak stranica, s umjetničkim prilogom Andjela Uvodića predstavio se kao moderno opremljena smotra s redovitim ilustriranim prilozima i na dva arka bibliotekom *Kritika*. Prema Marjanovićevu predgovoru, njegova se smotra zalaže za miran i složan književni rad izvan političke borbe, a kao leit motiv svih glasila pokreta hrvatske moderne i *Jug* započinje konstatacijom o slabom i anemičnom društvu. Na pojavu *Juga* oštrot je reagirao Livadićev *Suvremenik* smatrajući ga nepotrebnim listom, ističući kako književnih listova ima i previše, a preplatnika premalo. No, dalmatinska glasila o njegovoj pojavi uglavnom pišu pozitivno, kao npr. *Narodni list*, *Crvena Hrvatska*. Splitsko *Naše jedinstvo* u br.16 (7. 02. 1911.), piše da bi ga Matica dalmatinska u Zadru i Matica srpska u Dubrovniku trebale materijalno pomoći jer je koristan naš jedini književni list, pa neka se uzdrži kako zaslužuje. Marjanović nije prešutio Livadićevu kritiku i neodobravanje. Pokušao je objasniti kako se i on zalaže za centralizaciju listova, što je poslije i učinio sjedinivši *Jug* i *Zvon*. Najviše priloga i članaka *Jug* je posvetio kulturno umjetničkim temama, potom znanstveno-popularnim napisima, gospodarskoj i socijalno-političkoj tematiki. Na duhovit, a kadšto i ironičan način, Marjanović pod pseudonimima³⁹ Flegmatik i Jack piše o najrazličitijim pojavama kulturnog i političkog života u Hrvatskoj skrećući pozornost čitateljstva na "neobične pojave". Piše o hrvatstvu i

Prvi splitski književni časopis
Annuario Dalmatico (Dalmatinski godišnjak).

jugoslavenstvu u kulturi, prigodne tekstove o obljetnicama. U *Jugu* je interesantan i vrijedan urednički tekst *O hrvatskoj knjizi* (nastavlja se na Baćićev tekst o dezorganizaciji hrvatskog nakladništva) sa sasvim određenim prijedlogom formiranja posebne organizacije za rasprodavanje hrvatske knjige, i to na temelju organizacije čitača i kupaca hrvatske knjige. Sa svojih četrdesetak suradnika *Jug* je nastojao ne biti ni konkurenca niti kopija tadašnjih hrvatskih časopisa. Među mnogima ističu se tekstovi N. Bartulovića o našoj umjetničkoj kritici, tekst uredništva o karikaturistima Uvodiću, Vidoviću, Dinčiću, Katunariću i Danilu, čije crteže časopis i objavljuje. Pisalo se o rimskoj izložbi hrvatskih umjetnika koja je imala i političke odjeke. Vladimir Čerina piše o srpskoj književnosti, i s priličnom dozom kritičnosti o A.G. Matošu, Ante Petravić o Jakši Čedomilu i njegovoj idealističkoj kritici, Rikard Nikolić o formalnoj strani Kranjčevićeve lirike. Strana je književnost manje zastupljena. Izdvaja se Katunarićev članak uz stogodišnjicu rođenja Alfreda Musseta i Petravićev o talijanskom književniku Antoniju Fagarazziju. Ima samo jedan prilog o kazalištu koji je napisao V. Trešec, tadašnji intendant Kraljevskog hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu. *Jug* je dao nekoliko zanimljivih članaka u kojima se aplicira slika hrvatskoga društva kroz obrazovanje, tisak, glazbu, umjetnost, gospodarstvo i zdravstvo. Časopis ima težinu u imenima svojih suradnika poput Franje Pervana, F. D. Lupisa, Vladimira Nazora, Vladimira Čerine, R.K. Jeretova, Tomislava Krizmana, Iva Vojnovića, Đure Šurmina, Josipa Buzolića i Julija Benešića. Spojivši se s zagrebačkim *Zvonom* pojačava beletrističku dimenziju. *JUG-ZVONO* nastavlja numeraciju *Juga*, a zapravo je novi časopis.⁴⁰

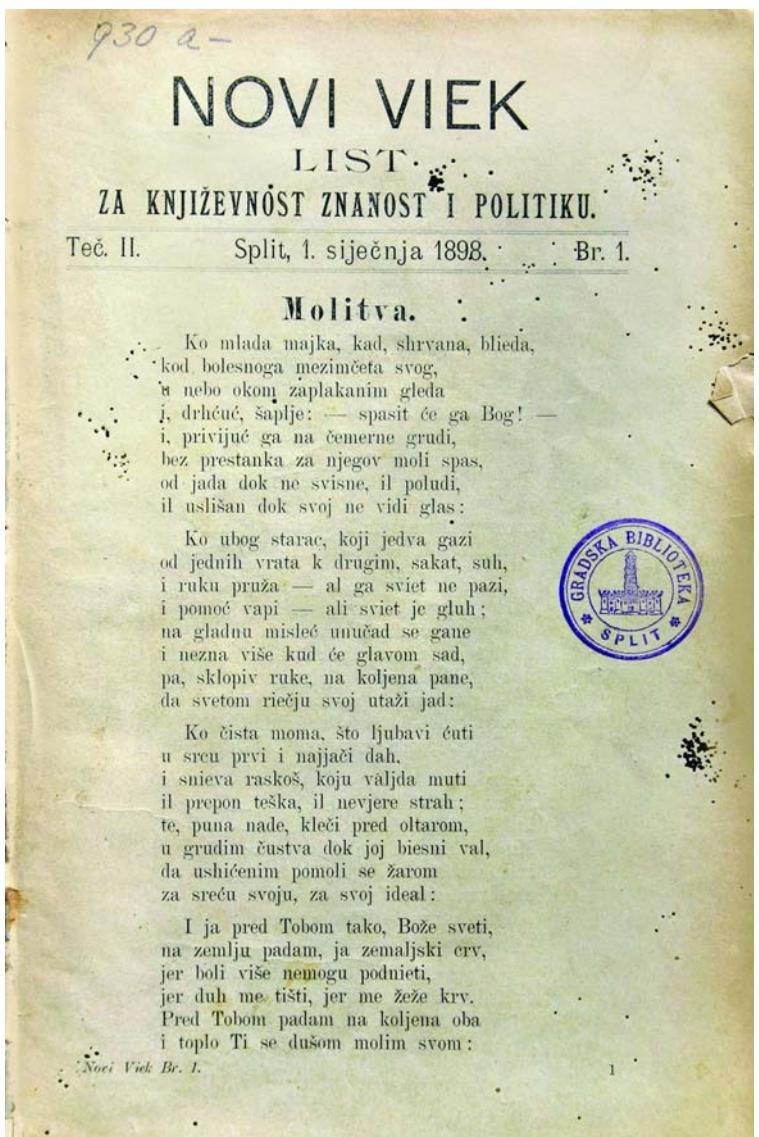
U razdoblju od 1908., nakon prestanka izlaženja *Srđa*, pa do 1919. godine Dubrovnik nema značajnijeg književnog časopisa, osim časopisa srednjoškolske omladine pod nazivom *VRELO: mjesecnik srednjoškolske omladine*. Pojavio se 31. studenoga 1919. kao dvobroj 1/2 za listopad i studeni. Tiskao se u Srpskoj štampariji u Dubrovniku na tridesetak stranica formata 24 cm. Odgovorni urednik bio mu je Mirko Mišković, a vlasnik i izdavač dubrovačka srednjoškolska omladina, a od br.6 (1920.) vlasnik i izdavač Odbor *Vrela*. Dvobroj 3/4 za prosinac 1919. i siječanj 1920. izašao je početkom 1920. Od god.1, br.6 (1920.) podnaslov se mijenja u *mjesecnik slobodoumne omladine*. U lipnju izlazi dvobroj 7/8 za travanj i svibanj 1920., a to je ujedno i posljednji broj. Mjesecnik je nastojao oko sebe okupiti svu srednjoškolsku omladinu diljem Dalmacije. *Svjesni hoćemo naprijed. Svjesni sebe, svoje zadaće, zvanja i potrebe, jedne više duševne potrebe. Svjesni potrebe svog intelekta. Ne znamo pogubnih političkih orientacija - ne ćemo ih! Misao ujedinjenja, krv balkanskih i posljednjih ratova, krv otaca i braće naše, krv naša nesmije da crva, nesmije da podje u ništa. Mi nesmijemo pustiti, da nas izigraju.*⁴¹ Mada se bavio učeničkim pitanjima i aktivnostima, i u predgovoru istaknuo jasan politički i domoljubni stav, u njemu uglavnom preteže književni sadržaj. Objavljivao je pjesme, dramske pokušaje, članke o talijanskim futuristima i o francuskoj lijepoj literaturi postromantizma, o klerikalnim srednjoškolskim organizacijama. Pojedini suradnici potpisivali su se pseudonimima. Financirao se novcem prikupljenim preplatom i reklamom. Budući da su troškovi tiskanja povišeni, a prikupljeni iznos nije bio dostatan časopis je ugašen. Izlazio je svega jednu školsku godinu. SKS posjeduje komplet brojeva god.1 (1919./20.).

Ivan Delalle⁴², veoma marljivi publicist u splitskom novinstvu između dva svjetska rata, u studenome 1921. godine pokreće *RENESANSU*, jedinu literarno-kulturnu reviju toga vremena u Dalmaciji. Tiskala se u Leonovoj tiskari u Splitu na dvanaest stranica formata 40 x 23 cm. Namjeravaju je izdavati mjesечно. Naslov joj je nad tekstrom. Ispod naslova je simbol Splita - zvonik crkve Sv. Dujue sa sfingom u podnožju. U *Uvodnoj riječi* uredništvo iznosi svoje razloge zbog kojih pokreće *Renesansu*. Naglašava znakovitost naslova. *Sam naslov našeg časopisa je tako jasan i odlučan, da kaže svakome što mi hoćemo i što mi moramo....*⁴³ Nakon Prvog svjetskog rata i formiranja nove zajednice - Jugoslavije, oni traže da se nova jugoslavenska nacija pred svijetom ne deklarira samo kao vojnička nego kao nacija aktivnih i kulturnih ljudi. *Naš jugoslavenski narod je u periodi mučnoj i teškoj, u periodi duševnog zrijanja. Ovaj teški nacionalni proces traži probuđenje svih energija, pita od građana ne život tih i*

*miran, nego život smjelih kulturnih pothvata. Ovo je čas kada se naša nacija mora afirmirati pred svijetom kao nacija, koja rađa bogate, aktivne i kulturne ličnosti, a ne samo neustrašive vojnike kombatente! ...Imati osjećaj i inspiraciju za nacionalni život, duhovno uzvišeniji, neodvisniji, koji će sam sebi biti gospodar veoma je teško u ovoj našoj zemlji, jer na koga ćete upraviti apel za preporod nacije?*⁴⁴ Delalle piše kako za izvršenje tako zahtjevanog zadatka postoji, ali veoma mala skupina duhovno bogatih ljudi. U *Renesansi* ima nekoliko zanimljivih članaka, kao npr. članak Ante Petravića *O Danteu Alighieriju i Južnim Slavenima: još o Danteu u našoj književnosti*, o glasovitom dantistu, Trogiraninu dr. Anti Lubinu, kako Ivan Delalle piše, tada u Italiji gotovo nepriznatom, dok A. Delalle piše o *Modernoj irskoj drami i tragediji*, I. Kostović o parnasovcu Franciosu Fabieu pod naslovom *Iz moderne francuske književnosti: François Fabie i povodom stogodišnjice Arheološkog muzeja u Splitu* "ic" objavljuje tekst *Novi Arheološki muzej u Splitu*. Sljedeće stranice posvećuju pozornost likovnoj umjetnosti, razmatranju o novoj kritici, predstavljanju novih knjiga, listova i smotri, te reklamnim oglasima (od kojih se, vjerojatno, list djelomično i uzdržavao).

Nakon *Juga*, u Splitu se 6. svibnja 1928. g. pojavio prvi broj tjednika *SAVREMENI VIDICI: sedmični pregled svih kulturnih pitanja*, koji je prestao izlaziti zaključno s četvrtim brojem od 31. svibnja iste godine. Tiskao se u Hrvatskoj štampariji. Vlasnik i urednik je Z. Kristić. Iz predgovora saznajemo da su časopis (smotru) pokrenuli najmladi koji nisu sudjelovali u ratu niti poratnim pokretima, ali su *sve to vidjeli*. Željeli su splitskoj sredini podariti nezavisno glasilo za suvremene kulturne probleme kojemu nije svrha udovoljavanje masi niti financijska dobit. U vihoru poratnih strasti, pohlepe za novcem i rušenja idea, mlađi vjeruju u dobro i lijepo. *Želimo biti prvi vjesnik vraćanja starih moralnih i duhovnih vrijednosti... Mi smo slobodni jer imamo savjesti. Slobodni ćemo biti dok je budemo imali. Zadržati je u sebi, probuditi u onima koji je nemaju, to je naša ambicija, jer to je najkrupniji problem našega vremena.*⁴⁵ Zamolivši Antu Petravića za suradnju, Kristić je dobio Petravićev veoma kritičan odgovor. Petravić je smatrao kako je ranije trebalo stvoriti uvjete za pokretanje jedne nove književne smotre koja je Splitu i te kako potrebita, a ne "izlaziti na svijet sa jednim preskomnim listićem, koji već svojom formalnom neuglednošću pokazuje opadanje, a time gubi na auktoritetu koji mu patri već samim onim natpisom" *pregled svih kulturnih pitanja*.⁴⁶ Petravić je smatrao da je potrebito, i iz političkih razloga važno postojanje jednog kulturnog lista ili smotre, jer je Italija više nego li ikada ranije pokušavala dokazati da smo po kulturnoj pripadnosti Talijani. *Savremeni vidici* su se bavili različitim temama poput feminizma, narodnih zločina, privrede, kazališta (npr. pitanjem akcenata u zagrebačkom i beogradskom kazalištu). U njemu su svoje pjesme objavili Ante Tresić Pavićić, R. Katalinić Jeretov, F. V. Maroević. *Savremeni vidici* nisu književni časopis (ili smotra) u pravom smislu riječi, ali jesu izraz nastojanja preobrazbe društva kroz kulturu. Preuzetan zadatak, vjerojatno zbog loše pripreme i kratkog vijeka časopisa, nije ostao zamjetniji više od pokušaja svojstvenih mlađosti.

Nakon *Juga*, značajniji književni časopis u Dalmaciji pojavit će se tek 1928., i to u Omišu, mjesecnik *JADRANSKA VILA: obiteljski list za književnost i kuluru*. Prvi broj *Vile* pojavio se 1. srpnja 1928. Izlazila je punih deset godina. Prestala je s dvobrojem 3/4 za ožujak i travanj 1937. godine. Vlasnik i urednik lista bio je omiški knjižar i književnik Jakov Tomasović⁴⁷. God.1, br.3 (1928.) do god.2 (1929.) uređuje Josip Brodić, zatim list opet preuzima Tomasović. Tiskao se u Hrvatskoj štampariji u Splitu na šesnaest stranica formata 30 x 28 cm. Časopis je imao stalne rubrike: *Prva riječ, Naši suradnici, Knjige i časopisi, Naša pošta, Rodoljubi na djelu, Našim prijateljima, Zrnje*. U *Prvoj riječi* pokretač lista nisu iznijeli program časopisa držeći da je on prezentiran samim sadržajem prvoga broja. Prvi broj popunili su: J. Tomasović objavivši pjesmu *Na žalu*, R. Katalinić Jeretov crticu *Neznanac* (nastalu u ljubljanskoj bolnici 1915. g.), Rudolf F. Madjer⁴⁸ pjesmom iz do tada neobjavljene zbirke *Porivi* i pričom *Iznad sela*, Lujo Plepel također pričom iz seoske tematike. O Omišu i njegovoj prošlosti piše dr. F. D. Marušić. Klement Bušić objavljuje pjesmu *Oslobodenje Imotskog od Turaka* ispjevanu prema povijesnoj istini crpljenoj iz Zlatovićeve knjige *Franovci i hrvatski puk Dalmacije* (1888.). Ovim

Novi vek, list za književnost, znanost i politiku izlazio je u Splitu od 1897. do 1899.

suradnicima treba pridodati i Antuna Ivačića⁴⁹, povjesničara s bečkom diplomom koji je bio sklon pjesmi i noveli, zatim don Marka Vežića,⁵⁰ pisca političkih i nabožno-vjerskih članaka, te crtica i novela iz seoskog života. U god.2, br.4 (1929.) Šime Vučetić objavljuje pjesmu *Večernji sazvuci*. *Jadranska vila* je među prvima otvorila stranice Juri Kaštelanu, Otonu Glihi i Šimi Juriću. Ivo Kozarčanin piše zanimljivu rubriku *Neke misli uz neke naše novine i naš kulturni život*, u kojoj analizira odnos između zagrebačkih i provincijalnih listova, zamjerajući zagrebačkim što ne oglašavaju *Jadransku vilu*. Vinko Nikolić objavljuje pjesme i piše članak *Tendencija u književnosti*. U posljednjem dvobroju 3/4 za ožujak i travanj 1937. N. S. piše *Duša u sutorima (k desetogodišnjici od Sudetine smrti)*. Prema sadržaju novela dalo bi se zaključiti da je to časopis koji je nudio lagano štivo, uglavnom sa seoskom tematikom, i doista bio lako čitljiv obiteljski list koji je tridesetih godina 20. st. ispunio svoj zadatak pomaganja i širenja hrvatske književnosti i hrvatske kulture u manje ili više provincijalnoj sredini. Hvale je vrijedno njeno desetogodišnje nastojanje u otvaranju prostora prožimanju suradnje svih značajnijih kulturnih stvaralača s juga i sa sjevera Hrvatske. SKS posjeduje svih deset godišta. Kompleti godišta 8 (1935.) - 10 (1937.) dio su ostavštine prof. Josipa Baraća, sudskog vještaka (kako stoji na pečatu, na naslovnoj stranici časopisa).

Trideset godina poslije *Novog veka*, a godinu dana poslije omiške *Jadranske vile*, počela je u Splitu, u svibnju 1929., izlaziti druga književna revija - *KORABLJA*. Pokrenuo ju je, uredio i izdavao književnik i publicist Ćiro Čičin Šain.⁵¹ Tiskala se u Splitu Tiskom Narodne tiskarne "Novo doba". U predgovoru urednik ističe: *Korablja smo dali ime almanahu koji ćemo izdavati četiri puta godišnje (ove godine zbog zakašnjenja samo tri puta) i kome je namjena da Dalmaciji dade književno i umjetničko štivo, te da posluži duhovnom okupljanju i kulturi. Sve grane kod javnog djelovanja kod nas imaju svoja ognjišta, samo kultura duha je Pepejuga. Neka se stoga ne žale ono koji u našoj Korabli neće naći dovoljno političkog, socijalnog ili ekonomskog gradiva. Mi smo skromni i hoćemo da služimo Pepejugu.*

Da ne vjerujemo u odaziv, ne bismo se puštali na pučinu. Dalmacija ima svoj poziv. ... Vjetar kome se prepušta Korabli nije jedan. Došao sa sjevera ili sa juga, - samo neka je svijež! ... neka samo potjera jedra! ... Mi nemamo ni struje ni grupe. Mjerilo nam je umjetnost i intelekt. Ako u početku damo manje nego bismo željeli neka nas opravda nastojanje da sa svakim brojem damo više. Atmosfera nam nije povoljna. Ali da je krajnje vrijeme da netko počne, u to smo više nego uvjereni.⁵² Uredništvo je na suradnju pozvalo veliki broj pisaca, među njima: Vladimira Nazora, Luju Vojnovića, Sibu Miličića, dr. Prvislava Grisogona, dr. Mihovila Abramića, Verku Škurli- Ilijic, Guida Tartagliu, Dinka Šimunovića, Antu Cettinea, dr. Ljubu Karamana, Iva Lupisa Vukića. Mnogi su se odazvali. Prozna djela, uglavnom novele, u *Korabli* su objavili: V. Car Emin, Niko Bartulović, R. Katalinić Jeretov i Verka Škurla-Ilijic, pjesme: M. Kostić Selem, Pere Ljubić, Ćiro Čičin Šain, Vladimir Rismondo. Zanimljive članke napisali su: Bogdan Radica *Nostalgija za redom*, Lujo Vojnović *Dubrovnik i njegov arhiv*, i dr. Prvislav Grisogono *Dalmacija psihološka*. U *Književnom pregledu* A. Petracić piše o Šegvićevom *Tomi Arhiđakonu*, V. Rismondo o Cettineovom romanu *Grebeni se rone*, Cettineo *Djevičanstvo* novele Verke Škurle-Ilijic. U rubrici *Likovni pregled* dr. R. Sieber piše o Meštrovićevom spomeniku *Grguru Ninskому*, I. Lahman popunjava rubriku *Kazališni pregled*, u *Muzičkom pregledu* dr. V. Krstulović piše o *Dalmatinskoj troci (Odak, Baranović i Gotovac)*, *Privredni pregled* Sava Bošković, a *Feuilleton* Pere Ljubić i Božo Lovrić. U *Bilješkama* su predstavljene nove knjige, novi i kazališni događaji. Rubrike u *Korabli* su zapravo činile pregled svih kulturnih događanja diljem Dalmacije. SKS nabavila je kupnjom oba sveska 1929. godine.

Sljedeći dubrovački časopis *RAZVITAK: književna smotra*, izašla je u listopadu 1929. i to prvi i jedini broj. Tiskao se u Štampariji Jadran u formatu 16 x 24 cm. Urednici su mu Đino Storelli i Obrad Stanišić, koji je ujedno vlasnik i izdavatelj. U programskom uvodniku urednici su se izjasnili protiv pozterstva i praznih gesta, *laži tuberkuloznih bivših dana*, ukorijenjenih zabluda, ali su za slobodu. S mladim književnim talentima kao što su Tin Ujević, Albert Haler, Josip Bogner, Stanislav Šimić, Pero Ljubić i Hasan Kikić nastupili su veoma ozbiljno. Prestao je izlaziti zbog finansijskih problema, slabe

prodaje i malog broja preplatnika. SKS ima god.1, br.1 (1929.).

Nakon što je 1937. prestala izlaziti *Jadranska vila*, Dalmacija nije imala književnog časopisa. U Splitu je, početkom četrdesetih godina, pri Državnoj muškoj realnoj gimnaziji djelovalo Đačko literarno udruženje *Luka Botić* koje je bilo pokretač, vlasnik i izdavač časopisa *PREGNUĆA: omladinske umjetničke revije*, čiji je prvi broj izšao u veljači 1940. godine. Namjeravali su ga izdavati mjesečno. Urednici su bili Duško Kečkemet i Ivo Miše. Izašla su svega dva broja, za veljaču i ožujak, tiskana u Štampariji Merkur na 32 stranice formata 21 x 14,5 cm. Uredništvo, na čelu s Rudolfom Ferdinandom, naglašavalo je nacionalnu svijest vođenu Radićevim idejama u stvaranju novog intelektualca sposobnog provoditi duhovnu obnovu oslobođene hrvatske domovine. U prvom broju valja istaći članke Žarka Muljačića *Selo kao predmet realističkog opisivanja i Hrvatski realizam* koji se nastavljaju i u drugom broju, te članak Ive Miše O A. G. Matošu i njegovoj lirici. Kečkemet u drugom broju piše o slikaru *Paulu Cesanneu*, u članku *Splitsko kazalište o očajnoj kazališnoj umjetnosti grada Splita* sa svega desetak predstava godišnje. Ovaj je časopis ostao na razini pokušaja mlađih splitskih gimnazijalaca sklonih literarnoj i drugoj umjetnosti da se okušaju u peru. U istoj godini Splitsko tiskovno društvo izdalo je dva srednjoškolska časopisa, koji nisu književni u pravom smislu riječi; to su *Proljeće i Mladi Hrvat. MLADI HRVAT: list mlađih srednjoškolaca* u prvom godištu 1940. izlazi u svega četiri broja, a u drugom godištu 1940./1941. petnaest brojeva. Isto je društvo izdavalо i *PROLJEĆE: list srednjoškolskih učenica*, i to ukupno četiri broja u 1940. godini. Odgovorni urednik oba lista bio je nadučitelj Anton Bernić. Sadržaj su sačinjavale pjesme, pripovijesti, anegdote, šale, nagradni natječaji, teme iz hrvatske umjetnosti, zabava i nauka.

POEZIJA: časopis za pjesništvo naroda i vremena, izdavača i urednika, splitskog književnika Branka Storova, bio je kratkoga vijeka. Izašla su 1941. ukupno dva broja. Prvi je broj tiskan tiskom Hrvatske narodne tiskare Stjepan Vidović, a drugi u Štampariji Merkur. Za razliku od ostalih, ovaj književni časopis objavljuje isključivo poeziju. Jedino mjerilo pri izboru je, kako piše urednik, umjetnička vrijednost stihova, ali prema njegovom subjektivnom gledištu. U prvom broju pjesme su donesene u izvorniku, na talijanskem, njemačkom i hrvatskom jeziku, i u prijevodu na iste. Ima pjesama Ine Seidel, Henryja Wadswortha Longfellowa, Antonia Puccia, Leconte de Lillea, čelnika parnasovaca i samoga urednika Storova. Ima aforizama i jedna bolonjska narodna pjesma. U drugom broju objavljena je pjesma Gustava Krkleca *Molitva šuma*, dr. Tom Smerdel piše zanimljivu raspravu iz komparativne poetike *Preobražaji jednog motiva*. U rubrici *Štampa i pjesme* kratko naznačuje što su o poeziji objavili časopisi i novine dostavljene uredništvu. Do prestanka izlaženja ovog poetskog časopisa vjerojatno je došlo zbog nadolazećih ratnih zbivanja.

Nakon rata, u ranim pedesetima, u Splitu je pokrenuto više književnih časopisa. U siječnju 1952. čak dva; *Stvarnost* i *Književni Jadran. STVARNOST: omladinski književni časopis*, pokrenuli su mlađi splitski pisci početnici, kako bi predstavili javnosti svoja književna ostvarenja. Urednički odbor sačinjavali su: Mirko Prelas (glavni urednik), Leo Pivčević, Zvonimir Buljević i Zvonko Kovač. Časopis se tiskao u Novinsko-izdavačkom poduzeću *Slobodna Dalmacija*, na tridesetak stranica formata 24 cm. Izdavala ga je Centralna literarna sekcija omladine za grad Split. Drugi broj prvog godišta izšao je u listopadu. *Program i plan rada ovog časopisa sastojao bi se u tome, da što više okupi mlađih ljudi, koji se bave književnim radom, da ukaže na njihove grijeha i skretanja, da organizira razne diskusije iz kulturnog i društvenog života, a konačno da se ostvari surha časopisa: odgoj ljudi u duhu sadašnjice ...*⁵³ Leo Pivčević piše o Augustu Šenoi, Mirko Prelas objavljuje kratku crticu *Grobar*, Vilko Weiss objavljuje pjesme, Zvonimir Buljević *Neke misli o umjetnosti i životu*. U rubrici *Feljton* Jerko Ljubetić piše o promjenama u splitskom kazalištu, M. Prelas *Djela naših pisaca kroz 1951. godinu s tematikom NOB-a*. U *Kulturnom pregledu* daje se pregled filmova u splitskim kinima, novim kazališnim predstavama, novim listovima, knjigama i predavanjima. Na zadnjim stranicama časopisa su reklame, od čijeg se prihoda list financijski potpomagao. Na naslovnoj stranici drugoga broja prvog godišta (listopad 1952.) nalazi se,

povodom otvaranja Meštrovićeva muzeja u Splitu, fotografija Meštrovićevog *Indijanaca na konju*. U *Stvarnosti* su surađivali: Ž. Hell, I. Svetec, D. Kosor, I. Pederin, N. Mascardelli, B. Lukšić i drugi. Vlast je finansijski pomogla časopis, a on nije bio ni buntovan, niti revolucionaran. Zadani cilj mu je bio objavljivanje književnih radova mlađih iz Splita i Dalmacije, ali i otvorenost za suradnju svima diljem zemlje. Naslovnicu trećeg broja iz 1953. izradio je Branko Kovačević, umjetnik koji je izlagao u Parizu, Beču i Berlinu, a poslije samostalno u Zagrebu, Rijeci i Splitu. Zanimljiv je članak Ivana Mužića *Neke asocijacije o mlađima*, o odnosu "mladih i starih" književnika.

KNJIŽEVNI JADRAN, književni časopis, zbog formata 48 x 34 cm veoma je nalik novini. Njegovo uredništvo u uvodu više puta naglašava da je riječ o časopisu. Izlazio je mjesечно. Tiskao se u Novinsko-izdavačkom poduzeću "Slobodna Dalmacija". Na čelu uredništva bio je glavni i odgovorni, i zastupnik izdavača (izdavač nije naveden) Hranko Smoljaka⁵⁴. Iz urednikove *Uvodne riječi* doznajemo da je časopis pokrenut kako bi se dalmatinski književnici i ljudi od pera, udaljeni od književnih redakcija, nakladničkih kuća i književnih društava, trgnuli iz osamljenosti i potakli na rad, osobito mlađi pisci na stvaralačku aktivnost. Trebalо je povezati dalmatinske pisce van Dalmacije s zavičajem. *U programu je ovog časopisa da pored bavljenja književnošću, prati i događaje iz ostalih područja umjetnosti i kulture. ... Kulturni život primorja teče danas prilično neujednačeno, u više odvojenih središta, a neki krajevi jedva u njemu učestvuju. On čeka da ga se usmjeri, da mu se da zamah i smjer. ... Trebalо bi prije svega steći pregled stanja kulturnog života na primorju i raspraviti glavne naše kulturne probleme. Ovaj časopis spreman je da posluži kao tribuna za takve diskusije. Po našem dubokom uvjerenju književnost je najviše povezana sa životom, budući je jedna od njegovih pojava. Zato ona ne može da bude (i nije nikad) apolitična, pa apolitičan nikako ne može da bude ni ovaj list.*⁵⁵ Časopis se nije ograničavao samo na "čistu" literaturu, nego je objavljivao radove iz različitih područja koji su bili od općeg interesa i pisani književnim stilom. Načelno su protiv formalizma i za slobodu književnog stvaranja. *Književni Jadran* objavljuje eseje, rasprave i članke o piscima, pjesnicima, revolucionarima, o Splitu⁵⁶, o poimanju umjetnika⁵⁷, o slobodi i zadacima umjetnosti⁵⁸, jadranskoj baštini, materinjem jeziku, političarima, državnicima, splitskim kulturnim i znanstvenim institucijama, prosvjeti, kulturi⁵⁹, arhitekturi u mediteranskom pejzažu itd. Novele, drame i pjesničku prozu objavljivali su: Ćiro Čičin Šain, Vladan Desnica R. K. Jeretov, Vlatko Pavletić, Novak Simić itd. Pjesme su objavljivali: Stanislava Adamić, Ante Cettineo, Srećko Diana, R. K. Jeretov, Krleža, Vesna Parun, Milivoj Slaviček, Branko Stanojević i drugi. Pisani su zanimljivi osvrti na ljude i događaje. Časopis je obogaćen likovnim prilozima Ljube Babića, Ignjata Joba, Joke Kneževića, Stjepana Plančića, Vjeke Paraća, Frane Šimunovića i drugih. Na zadnjoj stranici posljednjih brojeva, u prvom i drugom godištu objavljen je sadržaj časopisa. SKS posjeduje komplete god.1 (1952.) i god. 2(1953.), ukupno 24 broja.

Krajem 1952. pojavljuje se još jedan časopis splitske mlađosti - *PERISTIL: revija za književnost i umjetnost*, na skromnih tridesetak stranica formata 20 cm. Izlazi tiskom Novinsko-izdavačkog poduzeća "Slobodna Dalmacija". Izdavač nije naveden. Glavni je urednik bio Davorin Rudolf, a odgovorni Davor Šošić. Najavljen je mjesечно izlazak revije koja, kako urednici kažu, ne zastupa ni progresivne ni regresivne grupacije revije, koja je nositeljica principa *socijalističkog humanizma*. Reakcije na *Peristil*, osobito političkih glasila, bile su više nego žestoke⁶⁰, osobito glasila SK Hrvatske. Zamjerila im se zapadnjačka orientiranost, prevelika kritičnost spram dosega domaće kulture i umjetnosti, zapravo podcjenvivanje tadašnjih kulturnih obzora. I to je bio dostatan razlog da se ne tiska drugi broj, iako je već bio pripremljen. Formalno, časopis nije bio zabranjen. Politički kritičari osobito su se okomili na stihove Šošićeve⁶¹ pjesme *Tri pljuvanja* (iz zbirke *Mladost bez trube*) i na njegov tekst o mlađim književnicima i našoj književnosti. Uz urednike, stihove ili kraću prozu objavljivali su još: Vladimir Brodnjak, Jakov Ivaštinović, Boro Pavlović, Kruno Quien i Nikica Kolumbić.

Nakon što su Talijani Rapallskim ugovorom prisvojili Zadar i ugušili bogatu izdavačku djelatnost na hrvatskom jeziku, od prestanka izlaženja *Glasnika Matice dalmatinske*, Zadar do 1952. nije imao

književni časopis. Književno-znanstveni časopis *ZADARSKU REVIJU*, 1952. g. pokreće Klub prosvjetno-kulturnih radnika Juraj Baraković (osnovan 1950.) s namjerom da časopis ne bude isključivo književni, a ni znanstveni, nego da u njemu budu zastupljene sve grane stvaralaštva u domeni: znanosti, umjetnosti, književnosti, ekonomiji na području Zadra, zadarskih otoka i sjeverne Dalmacije ... a priopćavat će povremeno i dosada neobjavljenu građu iz sjevernodalmatinskog folklora te NOB-a u sjevernoj Dalmaciji, kada se sabere. Iz toga bi bilo pogrešno zaključiti da je naš časopis za neku kulturnu odvojenost, lokalnu ili regionalnu. Dalmacija, a u njoj i Zadar, sastavni je dio Hrvatske s Zagrebom na čelu. I naša Revija donoseći priloge prvenstveno iz Zadra i sjeverne Dalmacije pridonijeti će svoj udio ne samo kulturi svog užeg kraja nego i zajedničkoj kulturi NR Hrvatske i FNRJ. Zato će ona prožeta zdravim patriotizmom, rado primati suradnju svih naših, starih i mladih, književnika i znanstvenih radnika bez obzira iz kojeg su kraja naše domovine.⁶² Prvo uže uredništvo činili su : urednik Ljubomir Maštrović, Mate Suić i Grgo Stipić. Revija je u prvim godištima provodila ta načela, i to posve opravdano, budući da je bila jedini časopis koji je mogao izlaziti u Zadru. Stoga je morao težiti obuhvaćanju većine revijalno iznašane građe koja dotiče zadarski kraj. Stručna su područja u njoj obrađivana u nizu poglavlja: *Rasprave i članci* (npr. iz prošlosti Zadra i okolice, iz zadarskog školstva, iz pomorstva, iz raznih znanosti, iz književne prošlosti i sadašnjosti, kazališta, filma, folklora, glazbe, iz NOB-a itd.), *Pripovijesti, pjesme i pjesnička proza, Prikazi, Osvrti i ocjene, Bibliografija* (pisao Lj. Maštrović), *Likovna umjetnost, Razne bilješke iz kulturno-prosvjetnog života grada*. U razdoblju od 1952. do 1959. izlaze godišnje četiri broja. Od god.5 (1956.) časopis izdaje Pododbor Matice hrvatske, od god.17 (1968.) Ogranak Matice hrvatske - Zadar. Od god.6 (1957.) urednik je Dinko Foretić. U uređivanju pomažu mu Ivan Grgić i Vinko Valčić. Od 1957. do 1961. glavni urednik je Ivan Grgić. Od te godine uredništvo se popunjava novim članovima. Ulazi Franjo Švelec, a poslije njegova izlaska ulaze Nikola Ivanišin i Zlatan Jakšić. Zamjena Lj. Maštrovića I. Grgićem vrlo je značajna promjena u uređivačkoj politici jer se tada, od prvog broja 1957., počinju uvlačiti općejugoslavenski sadržaji na štetu hrvatskih i zadarskih. Od god.10, br.6 (1961.) D. Foretić je ponovo na čelu uredništva. U šezdesetima u uredništvo su ušli Žarko Muljačić i Ivan Aralica. Kada je Muljačić otišao na bečko sveučilište zamjenjuje ga Kosta Milutinović. Milutinovića po odlasku u Novi Sad Ante Franić. U god.20, br.1 (1971.) ulazi Luka Paljetak. U god.20, br.1-3 (1971.) je uredio Ivan Aralica. On ostaje na čelu uredništva do gušenja hrvatskog proljeća i gašenja Matice, poslije čega uredništvo i izdavaštvo *Zadarske revije* preuzima SSRNH, a od 1973. Narodni list. U doba Araličina uređivanja malo je vremena bilo da bi se *Revija* mnogo izmijenila. Točno je da je u god.20, br.3 (1971.) naglašen nacionalni problem u tekstu Stjepo Obada *Više mesta nacionalnoj povijesti* s tezom kako je povijest u školskim udžbenicima više propagandni predmet i sluga politike negoli učiteljica života. Tako se slično i Aralica osvrće na udžbenike iz književnosti, ističući da književnost treba izučavati na nacionalnim sadržajima, što nikoga ne bi moglo, niti smjelo ugroziti. Nacionalno ne bi smjelo biti razlogom odsutnosti estetske razine, a ni društvene prirode književnog djela. Nakon poznatih događanja, od god.20, br.6 (1971.) *Reviju* uređuje Dinko Foretić. U god.21, br.1/2 (1972.) mjesto uvodne riječi citirani su dijelovi *Programa SKJ* i oni su zapravo "rekli" kakva je uređivačka politika i što bi to trebao biti sadržaj *Zadarske revije*; NBO, ratna, poratna i ideološka pitanja, godišnjice ustanka naroda i narodnosti, oslobođenje Zadra itd. Među značajnim raspravama i prilozima o jeziku ostat će upamćen prilog Ante Franića (člana uredništva) o položaju i nazivu hrvatskog književnoga jezika kao prijedlog za izmjenu republičkog Ustava u br.5/6 (1988.), str. 481-488 po rečenici "nema nikakvog pravnog razloga da se samo jednoj (radi jačanja zajedništva) od četiriju istojezičnih i nacionalno izmiješanih republika unutar jedne društvene zajednice jezik u ustavu imenuje drukčijim imenom i to vrlo spornim". Njegov prijedlog je "u SRH u službenoj je upotrebi hrvatsko srpski jezik".⁶³ Od god.40, br.2/3 (1991.) časopis je ponovo vraćen Matici hrvatskoj, Ogranaku Zadar. Izabrano je novo uredništvo na čelu s urednikom Julijem Derossijem. Od 1952. do 1959. godišnje izlaze četiri broja, od 1960. do 1991. šest brojeva. S vremenom se mijenjao i izgled omota, kako po vrsnoći i boji papira, tako i grafičkim

rješenjima. Do 1972. dominirala je, uz naslov i brojčane oznake godišta, skica sv. Donata, a od 1973. skica Regulacijskog plana grada Zadra. Od god.17, br.1 (1968.) podnaslov glasi: *časopis za kulturu i društvena pitanja*, od god.40, br.2/3 (1991.): *časopis za kulturu, znanost i umjetnost*. Od god.41, br.1/2 (1992.) mijenja naslov u *ZADARSKA SMOTRA*: *časopis za kulturu, znanost i umjetnost*. Urednik je Julije Derossi, od god.42, br.3 (1993) Šime Batović. Izdavač je Matica hrvatska Zadar. U naslovu se uzela riječ smotra, ne samo kao prikladniji pojam za njen sadržaj i karakter, nego i kao uspomena na list *Smotra dalmatinska*, nasilno ukinut 1918. godine. Znak časopisa su i njegovi inicijali ZS pisani glagoljskim slovima u okviru od pletera. Ono što se zacrtalo 1991. kao načela i ciljevi za *Zadarsku reviju*: gajiti i poticati književnike, znanstvenike i umjetnike iz cijele Hrvatske da obrađuju posebnosti zadarskoga kraja, vrijedi i za *Zadarsku smotru*. I *Zadarska revija* i *Zadarska smotra* sadrže tri temeljna dijela rasporeda građe: znanstveno-stručne radove, književne radove, pregledni dio koji sadrži ukupna događanja u društvenom i kulturnom životu Zadra i zadarskog kraja, pregled rada ili ljetopis događaja oko Matice hrvatske u Zadru, prikaze knjiga i umjetničkih izložbi. Ovdje nije moguće nabrajati naslove svih onih članaka ili tematskih brojeva koji su neobično važni ne samo za Zadar nego i za Hrvatsku, a izašli tijekom 40 godišta *Zadarske revije* i 11 godišta *Zadarske smotre*. Bez obzira na ideološke pritiske bivšeg sustava, bilo je znanstvenika i urednika koji su iznašli način kako će predstaviti bogatu, zadarsku i hrvatsku književnu i jezičnu baštinu, narodni preporod, književnike, povjesničare i druge zaslužnike. Znanstvena razina ovih časopisa podignula se nakon otvaranja Filozofskog fakulteta u Zadru 1956., jer on postaje rasadište suradnika u *Reviji* i *Smotri* sve do danas.

Splitski književni časopisi bili su uglavnom kratkoga vijeka. Desetak godina poslije Drugog svjetskog rata uhvatit će zamaha. U siječnju 1954. splitski književnici i kulturni djelatnici Živko Jelčić (gl. urednik do 1979.), Ante Cettineo, Cvito Fisković i Jure Franičević Pločar pokrenuli su u izdanju Pododbora Matice hrvatske u Splitu *MOGUĆNOSTI: časopis za književnost, umjetnost i kulturne probleme*. Urednici se mijenjaju. Mirko Prelas uređuje god.27 (1980.) i od god.37 (1989.) do 39 (1992.), Jerko Ljubetić god.28 (1981.), Joško Belamarić god.35 (1987.) i od god.40 (1993.) do god.48 (2001.), a od god.49 (2002.) urednik je Petar Opačić. Od god.14 (1967.) izdavač je Matica hrvatska u Splitu, od god.20 (1973.) Katedra za književnost i kulturu Čakavskog sabora u Splitu, od god.23 (1976.) Katedra čakavskog sabora u Splitu i od god.28 (1981.) Književni krug Split. Sastav uredništva se mijenja popunjavajući se značajnim imenima poput: Slobodana Novaka, Ivanke Vujičić-Laszowski, Tonča Marovića, Nedjeljka Fabria, Ivana Aralice, Ive Petrinovića, Feđe Šehovića, Nikole Disopre, Srećka Diane i drugih. Najduže su se zadržali glavni urednik Jelčić i urednik kulturne rubrike Fisković. Za pojedine tematske brojeve u uredništvo su ulazili priređivači tih brojeva, npr. Enver Čolaković i Aleksandar Flaker. *Mogućnosti* sada uređuje uredništvo u sastavu: Josip Belamarić, Hrvoje Čulić, Igor Fisković, Bratislav Lučin, Petar Opačić i Mirko Prelas. Časopis je tiskan u novinsko-izdavačkom poduzeću "Slobodna Dalmacija", šezdesetak stranica po jednom broju, formata 24 cm. Izlazi mjesečno, ponekad u dvobroju ili trobroju. Omot na kojem dominira slovo M dizajnirao je Neven Šegvić, a 1993. redizajnirao Boris Ljubičić. Sadržaj *Mogućnosti* predstavlja se kroz rubrike: *Poezija, Proza, Eseji, Osvrti i Likovni prilozi*. Među prvima su u časopisu objavili svoja djela: Mirko Božić Glad (prvo poglavlje 2. dijela romana *Kurlani*), Dragutin Tadijanović *Pjesme moje mladosti*, Ante Cettineo *Intermezzo*, o *Krležinim Pjesmama u tmni* piše Šime Vučetić, Stipe Gunjača članak o *Odnosu prema arheološkim narodnim spomenicima*, Krunic Prijatelj piše o *Emanuelu Vidoviću*. Od istaknutijih pisaca valja spomenuti, tzv. "starije" Krležu, Ujevića, S. Šimića, Marinkovića, te "mlađe" suradnike, sada već afirmirane pisce Laušića, Zidića, Marovića, Ganzu, Buljevića, Svilicića, Dragojevića itd. Dakle, najbrojniji su pjesnički prilozi, zatim prozni. Najčešće su objavljivani odlomci, ali ima pripovijesti, drama i romana koji su tiskani u cijelosti. Nerijetko su se pojavljivala djela starijih hrvatskih pisaca, osobito s područja Dalmacije. *Mogućnosti* su donijele mnogobrojne priloge naroda i narodnosti bivše SFR Jugoslavije, pratile zbivanja u stranim književnostima, objavljivale prijevode strane lirike, brojne

književno-povijesne rasprave, kritike, eseje i prikaze. U Hrvatskoj su rijetki časopisi, posebno književni, koji su doživjeli pedesetu godišnjicu tiskanja i da još ne posustaju. Tri mjeseca poslije pokretanja *Mogućnosti*, dakle u travnju 1954., splitska je kulturna scena postala bogatija za još jedan književno-kulturni projekt - časopis *VIDIK: časopis mladih za književnost i kulturu*. Podnaslov se često mijenja, pa od god.4, br.12 (1957.) glasi: *književni časopis omladine*, od god.14, br.1 (1967.) *revija mladih za književnost, umjetnost i suvremene probleme*, zatim od god.18, br.28 (1971.) *književnost, umjetnost i suvremeni problemi*. Pokrenut je željom i kulturnim potrebama splitske omladine. U početnim brojevima sadržaj su mu činili književni i likovni radovi, prvjenici učenika viših razreda splitskih gimnazija i studenata. Ti radovi kao da su skupljeni na brzinu, prilično su nezreli. Treći broj prvog godišta ima već čvršći i zrelij karakter. Tijekom perioda od 1954. do 1981. izlazio je u 6 serija s prekidima što su se zbili u razdobljima od 1965. do 1967. i od 1971. do 1972. godine. Mijenjali su se i urednici i izdavači. Uređivali su ga uglavnom književnici, esejisti, pjesnici, putopisci, publicisti, znanstvenici: Mirko Prelas, Nikola Disopra, Ante Svilicić, Tomislav Slavica, Jerko Ljubetić, Mirko Tomasović, Maksim Krstulović, Nikola Visković, Momčilo Popadić i Srećko Lorger, Jadranka Čolović - Svilicić i posljednji Antun Mladen Vranješ. Prvi izdavač *Vidika* bila je Omladinska literarna sekcija Vidik, od 1967. Općinska konferencija Saveza omladine Splita, od god.16, br.9/10 (1969.) Izdavački centar mladih, od god.16, br.11/12 (1969.) Izdavački centar mladih "Marko Marulić", pa od god.18, br.28 (1971.) Nakladni zavod "Marko Marulić", od god.23 (1976.) Katedra čakavskog sabora u Splitu i od god.24, br.1 (1977.) Tribina mladih, Radničko sveučilište "Đuro Salaj" i konačno ser.6, god.27, br.2 (1980.) Tribina mladih Centra za kulturu Radničkog sveučilišta "Đuro Salaj". Ima nestalan ritam izlaženja u rasponu od dva do deset brojeva godišnje. Najznačajnije promjene u koncepciji časopisa dogodile su se u trećoj seriji izlaženja poslije prekida "izazvanog nacionalističkim brodolomom"⁶⁴. "U strukturi časopisa: književnost, umjetnost, suvremeni problemi, ovi posljednji odigrali su presudnu ulogu, budući da su upravo oni tretirani, na vrlo sporan način...".⁶⁵ Krstulović je djelovanje i rad uredništva od 1968. do 1971. ocijenio kao antisocijalističko djelovanje, kao lažnu angažiranost i minorni intelektualizam. Od početka do kraja *Vidik* je na kulturnim planu Splita bio obzor na kojem su se ocrtavale i oblikovale različite literarne, kulturne i društvene vrednote ne samo Splita, nego i šire. Poslije 1972. broj suradnika prešao je dalmatinske okvire i širio se diljem bivše države. Nabranje suradnika odvelo bi nas u nedogled. Svako novo uredništvo mijenjalo je izgled i format časopisa, ali ono što je kod svih prepoznatljivo jest koncepcija oblikovanja rubrika: objavljanje novih proznih ostvarenja, poetska djela mladih književnika među kojima se znade naći i prijevoda iz stranih književnosti, potom esej, kritika i osvrti. *Vidici* su obilovali likovnim prilozima; u početnim brojevima to su bili studentski ili učenički radovi, bilo slikarski ili kiparski, pa do likovnih radova Josipa Botterija. Uredništvo časopisa se trajno borilo za kvalitetu naspram kvantitete i da bude odraz svoga zavičaja ali sa svjetskim vidokrugom.

Proći će gotovo tri desetljeća, zapravo tek poslije Drugog svjetskog rata, 1955. g., da bi se u Dubrovniku pokrenuo novi časopis za književnost i znanost. Pododbor Matice hrvatske pokreće književno-znanstveni časopis *DUBROVNIK: časopis za književnost, nauku i umjetnost*, koji izlazi četiri puta godišnje. Od god.3 (1957.) podnaslov mu glasi: *dvosmjesečnik za kulturu, umjetnost, ekonomsku i društvena pitanja*, od god.18 (1975.): *časopis za kulturu*, zatim od n.s. god.1, br.1/2 (1990.): *časopis za književnost i znanost*. Urednici su se mijenjali. Od god.1 (1955.) Nikola Ivanišin, god.4, br.2 (1958./1961.) Stjepan Kastropil, od god.4, br.3/4 (1958./1961.) Feđa Šehović, od god.5 (1962.) Pero Portolan, od god.9 (1966.) Nikola Kojić, od god.12, br.2 (1969.) Miljenko Foretić, te od god. 1=15 (1972.): Mato Jerinić, od n.s. god. 1 (1990.): Miljenko Foretić, i od god.5 (1994.) Ivana Burđelez. Od 1972. izdavač je OK SSRNH, pa od 1973. Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske, zatim od 1990. do 1997. Matica hrvatska - Ogranak Dubrovnik.⁶⁶ Koncepcija časopisa temelji se na rubrikama: *Znanost* (obrađuje sadržaje iz povijesti, književnosti i jezikoslovja), *Poezija, Proza, Drama, Putopis i Osrti*. Od 1990. na prvim stranicama objavljaju se djela hrvatskih književnika, osobito dubrovačkih, isto tako i njihova

stručna i znanstvena obrada. Gotovo svaki broj, na prvoj trećini svojih stranica, ima tematsku cjelinu.

U Splitu se 1967. pojavljuje, jedan posve drugaćiji, po duhu i streljenjima različit, časopis znakovita naslova *KERUB*. Taj poetsko-religiozni časopis uredio je književnik Veljko Vučetić. Izdao ga je Splitski ogrank Književne grupe Tin koja poslije prerasta u Književno društvo Tin, čiji je predsjednik Zlatko Tomićić. *Kerub* se tiskao na skromnih šesnaest stranica formata 32 cm. Naslovnicu je izradio slikar Mile Skračić, a grafike u tekstu djela su Vinka Bavčevića. Značajan je tekst *Drugi hrvatski preporod*, kojega tumačimo kao stav uredništva i programsko opredjeljenje časopisa. U njemu čitljiv stav uredništva da je pojavom Miroslava Krleže i Tina Ujevića *konačno završena i isprošena molitva iliraca*, da imamo hrvatsku liriku i dramaturgiju, samostalni hrvatski teatar, i "stoga je dužnost započeti drugi hrvatski preporod, koji je preporod duha, kao što je prvi bio preporod kulture. Neka živi drugi hrvatski preporod nacionalnog duha".⁶⁷ Iz sadržaja valja istaći *Kerubske motive i Pjesničku prozu Tina Ujevića*, radove autora V. Vučetića, i nepotpisani članak *Splitski književni časopisi*. SKS posjeduje prvi i jedini broj *Keruba*.

Šezdesetih godina javlja se u Hrvatskoj nekoliko značajnijih regionalnih književnih časopisa, posebno za kajkavsko i čakavsko narječe, književnost i kulturu. U hrvatskoj periodici, časopisima i zbornicima bilo je više radova iz filologije i lingvistike, ali narječja se nisu tako sustavno izučavala. Početkom sedamdesetih godina članovi splitskog Pododbora Matice hrvatske, Radovan Vidović, Cvito Fisković i Hrvoje Morović začinju pokretanje posebnog časopisa, polugodišnjaka, koji bi bio posvećen proučavanju čakavskog narječja hrvatskog jezika i književnosti. Uz finansijsku pomoć splitske općine, republičkih sufinancijera i poduzeća Ivan L. Lavčević, prvi broj *ČAKAVSKE RIČI: polugodišnjak za proučavanje hrvatske čakavske riječi*, pojavio s krajem 1971. godine i izlazi još uvijek. Uredništvo su sačinjavali Dalibor Brozović, Cvito Fisković, Radovan Vidović (gl. urednik) i Hrvoje Morović. Izdavač je bila Matica hrvatska, od god.2, br.2 (1972.) Čakavski sabor - Katedra za književnost i kulturu i od god.9 (1979.) Književni krug Split. Od god.23 (1995.) urednik je Joško Božanić. Uredništvo se također mijenjalo. Sada ga sačinjavaju Nevenka Bezić-Božanić, Joško Božanić, Anatolij Kudrjavcev, Žarko Muljačić i Vojimir Vinja. *Čakavsko rič* objavljuje znanstvene i stručne radove, priopćenja sa znanstvenih skupova, stručne članke, prikaze i osvrte, te literarne tekstove napisane ili zapisane u autentičnim govorima čakavskog narječja, opremljene odgovarajućom jezičnim obradom; rječnikom, akcentuacijom i tumačenjem dijalektoloških osobina teksta. Suradnici časopisa su najvrsniji jezikoslovci i dijalektolozi: V. Vinja, Ž. Muljačić, P. Šimunović, V. Skračić, J. Lisac, S. Vulić, J. Božanić, D. Jutronić, Gabriele Cavezzi itd. *Čakavsko rič* je književni časopis utoliko što objavljuje prema prigodi čakavске tekstove, neobjavljene, stare i nove, prvenstveno kao književno-jezičnu građu bez obzira na njihovu umjetničku vrijednost. Na naslovnoj stranici preuzela je ilustraciju s naslovnice Marulićeve *Judite* (Venecija, 1521.), okrunjenu knjigu u crvenoj ili crnoj boji. To je tipografski znak venecijanskog tiskara Gugliema da Fontanetea de Monteferrarea koji je tiskao prvo izdanje *Judite*. Time je naglašena čakavská riječ Marka Marulića, oca hrvatske književnosti, kojom je pisana *Judita*. Časopis nije izlazio u razdoblju od 1980. do 1981. godine. To je jedini časopis te vrste u nas i u svijetu u kojem su *pohranjena stoljeća govorenja, zabilježena u trenutku kada je počelo sahnuti, to čakavsko vrelo, na velikoj civilizacijskoj prekretnici vremena. Zabilježen je taj govor u trenutku njegova gašenja, u vremenu kada najviše nacionalne institucije za istraživanje jezika nikakva sustavna dijalektološka istraživanja na čakavskome području nisu provodila*.⁶⁸

Uz *Zadarsku reviju*, koja redovito izlazi, Zadar dobiva još jedno književno glasilo. Društvo literarnih sekcija u Zadru počelo je izdavati svoje književno i umjetničko glasilo pod naslovom *SUTRA*. Prvi je broj tiskan 10. srpnja 1972. u Tiskari Narodnog lista, formata 20 x 20 cm, na oko dvadesetak stranica. Način izlaženja⁶⁹ je povremen, vjerojatno, godišnje jedan broj. SKS posjeduje samo peti broj iz siječnja 1975. Prema podacima o redakcijskom kolegiju u impresumu br.5 (1975.), razvidno je da je časopis nudio teme iz područja: scenske umjetnosti, poetike, publicistike, pjesništva,

glazbene umjetnosti, književne kritike i eseistike. *Sutra* tretira estetska i klasna pitanja književnog i umjetničkog stvaranja. U ranije navedenom broju urednica Zora Strenja obrazlaže teme *Idejnost u nastavi njizevnosti: marksističke osnove nastave* i o *Marksističkom pristupu književnosti*, Đurđica Ivanišević objavljuje rukovet pjesama, Tomislav Skračić razmatra *Francuski novi roman*.

Još jedan splitski časopis znakovita naslova *RAST: glasilo Književne grupe Centra za kulturu Radničkog sveučilišta "Đuro Salaj"*, pojavio se 29. studenoga 1974., u čast Dana Republike i tridesete obljetnice oslobođenja Splita. Šezdesetih godina rad kulturno-umjetničkih društava je zamro, pa se inicijativom Vijeća Saveza Sindikata Hrvatske od 1970. nastoje revitalizirati radničkim kulturnim stvaralaštvom. Unutar većih splitskih poduzeća, kao i diljem Hrvatske, oformile su se različite literarne i umjetničke sekcije kojima je bilo neophodno glasilo za predstavljanje svojih radova. Tako se začeo časopis *Rast*. Izlazio je godišnje jedan broj, ukupno šest brojeva u periodu od 1974. do 1980. godine. Izdavala ga je Literarna grupa Centra za kulturu Radničkog sveučilišta "Đuro Salaj", osnovana 1974. godine. Odgovorni urednici *Rasta* su bili: u god.2, br.2 (1976.) Ivica Kovačević, god.3, br.3 (1977.) Mira Donadini i od god. 4, br.4 (1978.) Danica Bartulović. Sadržaj časopisa pretežito je poetski, a tek manji dio prozni. Upotpunjavao se crtežima Likovne grupe Centra za kulturu Radničkog sveučilišta "Đuro Salaj". Prestao je izlaziti 1980. godine.

Ni ratne devedesete godine 20. stoljeća nisu zaustavile umjetničko i književno stvaralaštvo u Dalmaciji. Svakovrsne novosti i otkrića o životu i djelu oca hrvatske književnosti Marka Marulića počela su se osamdesetih godina toliko množiti da je naš marni akademik i profesor Mirko Tomasović bio ponukan da u časopisu *Mogućnosti* počne objavljivati godišnji pregled svih važnijih knjiga, studija i pristiglih novosti u jedinstvenom dnevniku marulologije nazvanom *Marulićev ljetopis*. U organizaciji Književnog kruga Split održan je 1991. g. Okrugli stol o Maruliću koji prerasta u međunarodni znanstveni skup što se održava svake godine 22. travnja, na dan kojim je Marulić datirao svoju *Juditu*. Iz toga se rodila potreba za specijaliziranim časopisom koji bi okupio i objelodanio izlaganja i radove s toga skupa. Zauzimanjem Vedrana Glige, pokretača Okruglog stola o Marku Maruliću, 1992. izdan je prvi svezak *COLLOQUIA MARULIANA*. Izdavači godišnjaka su Književni krug Split i Marulianum. Uredništvo djeluje u sastavu: Vedran Gligo (do 1994.), Mirko Tomasović i Bratislav Lučin. Broj stranica godišnjaka varira, a format je 24 cm. Ima omotnicu tamnocrvene boje na kojoj se, osim naslova godišnjaka i podataka o znanstvenom skupu, ističe grb (jedna od varijacija) stare splitske obitelji de Marulis, osnivača Marula iz 13. stoljeća. U grbu je crveni štit s dva okomito postavljena srebrna skupljena krila nad kojima стоји (zlatni) lav. *Colloquia*, osim izlaganja s znanstvenog skupa o Maruliću, donosi relevantne priloge koji nisu izneseni na skupu, studije o Marulićevim djelima, njihovim izdanjima i prijevodima, odjecima kod drugih pisaca i sl., zatim Tomasovićev sveznalački godišnji repetitorij - *Marulićev ljetopis*. Iz godine u godinu znanstvenici i istraživači donose dragocjene priloge, kao npr. u prvom svesku sedam novootkrivenih Marulićevih pisama⁷⁰ što ih je u mletačkome državnom arhivu 1989. godine pronašao Miloš Milošević iz Dobrote. Pisma su sačuvana u autografu. Tri su pisana na talijanskom jeziku upućena prijatelju, splitskom kanoniku Jerolimu Ćipiku, i četiri na latinskom upućena Jakovu Grassolariju. Zanimljivo je pismo Ćipiku u kojem se osvrće na netom dovršenu *Juditu*. Tako godišnjak uvijek donosi niz novih spoznaja i otkrića domaćih i svjetskih znanstvenika o našem književnom ocu. Uz te priloge valja istaći rubriku *Kronika*, u kojoj se bilježe događanja oko Marulića, te vrlo vrijednu *Bibliografiju* s bibliografskim podacima o Maruliću, njegovim djelima i bibliografiju godišnjaka *Colloquia Maruliana*. Tu su još *Recenzije, prikazi i osvrti* na djela koja se bave Marulićem. Godišnjak ima europski odjeke. Referiran je npr. u *Humanistica Lovaniensia, Bollettino di studi latini*, i prikazan u *Bibliotheque d'humanisme et renaissance, Literary Resarch, Südost-Forschaungen* i drugdje. U godišnjaku su objavljeni radovi uglednih domaćih i stranih znanstvenika, npr. Ive Frangeša, Milana Moguša, Pavla Pavličića, Andere Zlatara, već spomenutih urednika, Luke Paljetka, Branimira Glavičića, Mladena Parlova, Petra Runje, Charlesa Bénéa, Gabrijele Mecky Zaragoza,

Frabcisca Javera Jueza Gálveza, Franza Leschinkohla i drugih.

Poznato je što je na nacionalnom i kulturnom planu polučilo "hrvatsko proljeće". Uspostavom hrvatske države, u Dalmaciji kao i diljem Hrvatske, pristupilo se obnavljanu rada ogranača naše najstarije kulturne institucije, Matice hrvatske. Splitska je Matica hrvatska "izgubila" 1973. g. svoj časopis *Mogućnosti*, za kojega se odmah nakon obnove rada 1990. nastojala izboriti. Kod većine članova Upravnog odbora prevladalo je mišljenje kako bi trebalo pokrenuti novi časopis, glasilo iz čijeg će se sadržaja odmah uočiti gdje i u kojem vremenu izlazi. Tako su u rujnu 1993. pokrenuta *HRVATSKA OBZORJA: časopis Matice hrvatske - Split*. Izlaze četiri puta godišnje: u ožujku, lipnju, rujnu i prosincu tiskom Sveučilišne tiskare u Splitu, u formatu 24. cm. Brojevi sadrže oko dvjesto stranica, nastavno paginiranih unutar godišta. Članovi prvog uredništva bili su: Jasen Boko, Ivan Bošković (glavni urednik do 2002.), Zvonimir Penović, Miro Radalj (tehnički urednik) i Mladen Vuković. Od 1995. uredništvo čine I. Bošković, M. Radalj i M. Vuković. Od god.10 (2002.) glavni urednik je dr. fra Petar Bezina. *Hrvatska obzorja* nisu prvenstveno književni časopis, ali književnom stvaralaštvu posvećuje dužnu pozornost i prostor. Časopis potiče i afirmira stvaralaštvo mladih, objavljuje i predstavlja ostvarenja najpoznatijih suvremenih hrvatskih književnika; isto tako otkriva imena i djela zaslužnih hrvatskih pisaca koji su nepravedno ili namjerno potisnuti u zaborav. Premda splitska tematika ima prednost, časopis nije zatvoren u splitske okvire. Tako se npr. u god.7, br.4 (1997.) objavljuje pjesničko stvaralaštvo australskih Hrvata. Časopis bilježi sve važnije obljetnice iz hrvatske nacionalne, političke i kulturne prošlosti u obliku prigodnice, spomenice ili pretiska. U rubrici *Kritike, osvrti i prikazi* obrađuje važnije događaje iz kulturnog života Splita i Hrvatske, osobito južne Hrvatske. U posebnoj rubrici *Djelatnost Matice hrvatske* prati djelatnost splitske Matice i ostalih ogranača diljem Splitsko-dalmatinske županije. U *Kronologiji kulturnih događanja* u sažetom obliku bilježi najosnovnije podatke o svim važnijim događanjima u splitskom kulturnom životu. U rubrici *Mišljenja, reagiranja i suprotstavljanja* uspostavlja komunikaciju s čitateljima koji mogu reagirati na iznesene podatke u časopisu, iznoseći svoje dokaze i dopune. Čini se da je najzanimljivija rubrika *Članci, studije, raspre* u kojoj pišu naši znanstvenici i kulturnjaci dotičući različite teme od nacionalne povijesti, povijesti književnosti, književne analize, jezikoslovja, etike, graditeljstva, kazališne, likovne i glazbene umjetnosti, školstva itd. To je časopis koji predstavlja našu kulturno povijesnu sadašnjicu, a na zanimljiv način i iz novog gledišta propitkuje povijest. Među mnogobrojnim suradnicima navest će samo neke: Franu Barasa, Nevenku Bezić-Božanić, Petru Bezinu, Jasenu Boku, Nenadu Cambiju, Igoru Gostlu, Hicelu Ivon, Slavku Kovačiću, Anatoliju Kudrjavcevu, Trpimira Macana, Žarku Muljačiću, Ivana Pederinu, Josipa Mužiću, Željku Rapaniću, Matu Šimundiću, Mladenu Vukoviću, Ivu Petrinoviću i Milivoju Grgiću.

Tijekom 1993. okupili su se mladi znanstvenici zadarskog Filozofskog fakulteta oko projekta izdavanja časopisa koji bi trebao artikulirati njihovo nemirenje s tjeskobom ratom razorenog grada, grada pod opsadom. Uredništvo u sastavu: Stipe Grgas (gl. urednik), Milenko Lončar, Divna Mrdeža-Antonina, Helena Peričić, Zvjezdana Rados, Vinko Srhoj, Ljubica Srhoj-Čerina i Igor Gluić (graf. urednik) pokrenuli su 1994. u Zadru *GLASJA: časopis za književnost i umjetnost*. Izdavač je Thema. Tiska se u Zadarskoj tiskari, u formatu 25 cm. Izlazi polugodišnje. Naklada mu je 500 primjeraka. Uredništvo je istaklo u proslovu što želi: *Željeli smo iskoracići iz neposredne reakcije na ratna zbivanja opredjelivši se za, uvjetno rečeno, mirnodopske teme i postupke, kroz struktурне razrade književnih i likovnih pitanja. ... Prvim brojem Glasja želimo pokazati da u samom Zadru (odakle je većina suradnika) postoji širok raspon kulturno-znanstvenih profila. Ubuduće nastojat ćemo proširiti krug suradnika i organizirati tematske blokove...*⁷¹ Časopis ima veoma zanimljivu konцепciju. Pokušava pomiriti znanstveno-stručne i novinarsko-publicističke profile tekstova i ići u korak s novim izdanjima u književnoj i likovnoj proizvodnji. Nastoji na prvom mjestu formirati jedan, za čitatelja izvrstan i zanimljiv tematski blok, kao npr. *Poetika i estetika kazališta lutaka* u god.2, br.3/4 (1995.), *Jezik i pismo* u god.3, br.5 (1996.), *Prostori*

u god.3, br.6 (1996.), Otok u god.4, br.7/8 (1997.), Teritorijalnost u god.5, br.9 (1998.), a onda te teme apsolvira kroz književnost i umjetnost, primjenjujući njene postulate i poruke u iščitavanju esencije i egzistencije čovjeka sadašnjice. Sadrži još rubrike: *Studije i ogledi*, *Iz domaće i strane književnosti*, *Suprotiva*, *Prikazi kritika odjeci gledišta* u kojima pišu naši eminentni znalci književnosti i likovne umjetnosti.

Kronološki pregled književnih časopisa tiskanih⁷² u Dalmaciji, a koji se nalaze u fondu Sveučilišne knjižnice u Splitu, vodi nas kroz vremenski raspon od 1838., kada je pokrenut *Ljubitelj prosveštenija* u Zadru, do 1994. godine kada je u istom gradu, u novim ratnim okolnostima tiskan prvi broj *Glasja*, časopisa koji još uvijek izlazi. Tijekom više od stoljeća i pol izdavanja časopisa u Dalmaciji, neki su veoma teško objelodanjeni, trajali su izvjesno vrijeme i nestajali. Neki su se kroz različite društvene, socijalne, duhovne i materijalne mijene održali kroz više od jednog razdoblja, i upravo ti i jesu najvrjedniji svjedoci naše kulturne, političke i znanstvene historiografije. Među takvima su i mnogi, u ovom radu navedeni, književni časopisi tiskani (ili se tiskaju) u Dalmaciji.

Tablica 1. Kronološki prikaz književnih časopisa tiskanih u Dalmaciji u fondu Sveučilišne knjižnice Split

Period tiskanja	Zadar	Split	Dubrovnik	Omiš
do 1850.	1. <i>Ljubitelj prosveštenija</i> (1836.-1873.) 2. <i>Zora dalmatinska</i> (1844.-1849.)	-	1. <i>Dubrovnik cvjet narodnog književstva (knjištva)</i> (1849.-1852.)	-
1850.-1918.	1. <i>Zvijezda</i> (1863.) 2. <i>Iskra</i> (1884.-1887.) (1891.-1894.) 3. <i>Hrvatska</i> (1884.-1902.) 4. <i>Vuk</i> (1885.) 5. <i>Lovor</i> (1897.) 6. <i>Glasnik Mat. Dalm.</i> (1901.-1904.) 7. <i>Lovor</i> (1905)	1. <i>Annuario dalmatico</i> (1858.-1861.) 2. <i>Nada</i> (1883.) 3. <i>Novi viek</i> (1897.-1899.) 4. <i>Jug</i> (1911.) 5. <i>Jug-Zvono</i> (1912.)	1. <i>Dubrovnik zabavnik</i> <i>Nar. štiorice dubrov.</i> (1866.-1871.) 2. <i>Slovinac</i> (1878.-1884.) 3. <i>Srđ</i> (1902.-1908.)	-
1918.-1940.	-	1. <i>Renesansa</i> (1921.) 2. <i>Savremeni vidici</i> (1928.) 3. <i>Korablja</i> (1929.) 4. <i>Pregnuća</i> (1940.)* 5. <i>Proljeće</i> (1940.)* 6. <i>Mladi Hrvat</i> (1940.-1941.)*	1. <i>Vrelo</i> (1919./1920.)* 2. <i>Razvitanak</i> (1929.)	1. <i>Jadranska vila</i> (1928.-1937.)
1941.-1945.	-	1. <i>Poezija</i> (1941.)	-	-
1945.- .	1. <i>Zadarska revija</i> (1952.-1991.) 2. <i>Sutra</i> (1972.-1975.!) 3. <i>Zadarska smotra</i> (1992.-) 4. <i>Glasje</i> (1994.-)	1. <i>Knjiž. Jadran</i> (1952.-1953.) 2. <i>Stvarnost</i> (1952.-1953.) 3. <i>Peristil</i> (1952.) 4. <i>Vidik</i> (1954.-1981.) 5. <i>Mogućnosti</i> (1954.-) 6. <i>Kerub</i> (1967.) 7. <i>Čakavska rič</i> (1971.-) 8. <i>Rast</i> (1974.-1980.) 9. <i>Colloquia Marulliana</i> (1992.-) 10. <i>Hrvatska obzorja</i> (1994.-)	1. <i>Dubrovnik</i> (1955.-)	-

* Školski književni časopisi

BILJEŠKE:

- ¹ Zbog nedostatka spremišnog prostora u sadašnjoj zgradi Sveučilišne knjižnice u Splitu i dislociranosti dijela fonda na više gradskih lokacija, moguće je da je dio grade za ovaj rad ostao nedostupan.
- ² Petranović, Božidar Teodor (Šibenik, 1809.-Venecija, 1874.), pravnik i povjesničar, tajnik pravoslavne eparhije u Šibeniku i sudac u Splitu. Pod utjecajem Vukovih ideja i Gajeva primjera pokrenuo *Prosvjetitelja prosvještenija* 1836. u Zadru, a 1851. pokreće naš prvi pravni časopis *Pravdonoša*. Bio član Carevinskog vijeća u Beču. Zalagao se za preporodne ideje: uvođenje hrvatskog jezika u škole i u sudstvo, za slogan "kršćana i rišćana" (Hrvata i Srba) i sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom. Dao je poticaj za osnivanje Matice dalmatinske. Bio je član komisije koja je izradivala hrvatsko-srpski dio "pravoslavnog i državnog nazovnika (terminologije) *Ručna knjiga najnužnijih pravdoslovnih rječih, izriekah i obraznicah* (Zadar, 1863.). Napisao je više historijskih i pravnih rasprava kao npr. *Bogumili: cr'kva bosan'ska i kr'stjani* (Zadar 1867.).
- ³ Prpa-Jovanović Branka. *Srbsko-dalmatinski magazin: 1836-1848.: preporodne ideje Srba u Dalmaciji*. Split : Književni krug, 1988.
- ⁴ Pederin, Ivan. Pokretanje Zore dalmatinske u raspravama austrijske cenzure. *Zadarska smotra*, 44 (1995), 3/4, str. 39-43.
- ⁵ Pederin, Ivan. Uloga države i njezine subvencije u dalmatinskom novinstvu i knjižarstvu sedamdesetih godina XIX. stoljeća. // *Kačić*, 25 (1993), 583-596.
- ⁶ Kuzmanić, Ante (Split 1807.- Zadar 1879.), stekao magisterij vidarstva, tj. kirurgije i primateljstva u Beču. Bio je profesor na Babičkoj školi u Zadru 1834.-1854. Bilježio narodne termine iz zdravstva i svih grana. Sakupio je preko 15 000 "lipih narodnih riječi poznatih u Dalmaciji i Bosni", kako je jednom napisao Kukuljeviću. Bilježio je narodne običaje, pripovijetke, legende, pučke poslovice i narodne izreke. Godine 1875. objelodanio je u Zadru udžbenik *Šezdeset učenjih iz primaljstva za primalje*. Uz njega je na 48 stranica pridodao *Mali ričnik likarskog nazivlja i narodnih riječi* sa 833 medicinska izraza, što je važna činjenica u hrvatskoj medicinskoj leksikografiji. Uređivao brojne listove i časopise: *Smotritelj dalmatiniski* (1849.), *Glasnik dalmatiniski* (1849.-1855. ; 1864.-1866.), *Objavitelj dalmatiniski* (1867.-1870), te *Pravdonoša* (1851.).
- ⁷ Izdavatelji *Zore dalmatinske* u travnju 1845. za preplatnike 1. godišta dali su izraditi ornamentalno urešene korice u koje se uvezivao list. Osim kompleta brojeva sadržavao je važan dodatak od osam listova (16 stranica) na kojima su tiskali različite priloge s važnim podacima. Osobito je važan popis "predbrojitelja" s ukupno 800 imena osoba i institucija, ne samo iz Hrvatske nego i izvan granica Habsburške monarhije pa je i njegovo veličanstvo nadvojvoda Franjo Karlo upisan među njima. Podaci o mjestu stanovanja i profesiji preplatnika polučili su zaključak tko su i što su radili hrvatski preporoditelji i nositelji pokreta. Časopis je imao 744 preplatnika. U Zadru 140, u Zagrebu 30, u Splitu 40, u Rijeci i Dubrovniku po 20 i drugim manjim mjestima.
- ⁸ NSK = Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
- ⁹ SKS = Sveučilišna knjižnica u Splitu
- ¹⁰ Ban, Matija (1818.-1903.), književnik i novinar. Objavljivao je književna djela, političke pamflete i brošure. Jedan je od glavnih organizatora velikosrpske propagande u Dubrovniku i Dalmaciji. Uradio je i izdavao 1849. tri broja časopisa *Dubronik*. Bio je šef Presbiroa srpske vlade 1861.-1878. godine. Bio je član JAZU.
- ¹¹ Kaznatić, Ivan August (Dubrovnik 1817.-1883.), liječnik, književnik, publicist. Bavio se povješću književnosti, uređivanjem časopisa, arhivistikom i bibliografskim radom. Surađivao je (1840.-1842.) u tršćankim časopisima *La Flavia*, pisao romantičarski intonirane stihove u *Zori dalmatinskoj*, *Dubrovniku zabavniku* *Narodne štionice dubrovačke*, *Dubrovniku cvjetu narodnog književstva*. Izdao je 1859. g. katalog hrvatskih rukopisa iz knjižnice Male braće u Dubrovniku. Promicao djela starijih hrvatskoh pisaca. Uređivao je 1859. *Zoru dalmatinsku* u Zadru.
- ¹² Vidi: Bakija, Katja. Što je objavljivano u starom književstvu (knjižtvu) almanaha Dubrovnik cvjet narodnog književstva. // *Dubrovački horizonti*, 32 (2001) 41, 61-73.
- ¹³ Vidi: Kečkemet, Duško. Vid Morpurgo i narodni preporod u Splitu // *Mogućnosti*, 9 (1962) 11, 1044-1056
- ¹⁴ Monti, Lovro (Knin, 1835.-1898.) diplomirao je pravo u Padovi, bio je pripravnik u Splitu, kasnije otvorio odvjetnički ured u Kninu. Uz N. Nodila, M. Klaića, M. Pavlinovića, K. Vojnovića i I. Danila začetnik je Narodne stranke. Bio je zastupnik u pokrajinskom i dva mandata u Carevinskem vijeću u Beču. Inicijator lista *Il nazionale*. Protivnik autonomaštva, zalagao se za narodni jezik u upravi i školama.
- ¹⁵ Čižin Šain, Ćiro. Prvi splitski časopis uoči narodnog preporoda. // *Novo doba*, 18 (1935) 150, 9.
- ¹⁶ Vidi: Morović, Hrvoje. U povodu stogodišnjice prvog bibliografskog biltena u Dalmaciji. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 11 (1960) 1/2, 63-66
- ¹⁷ Perić, Ivo. Dubrovačka periodika od 1848. do 1918. godine. // *Analiz zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, 18 (1980), 349-368.
- ¹⁸ Zore, Luko (1846.-1906.), povjesničar književnosti, gimnazijski profesor u Dubrovniku, zastupnik u Carevinskem vijeću u Beču, pokreća i urednik dubrovačkih časopisa *Slovinc* i *Srd*. Objavljivao je književne radove pod pseudonimom Milivoj Strahinić. Bio je aktivan član Narodne stranke. Preporukom Luja Vojnovića, tadašnjeg tajnika kneza Nikole, primljen je na Cetinje za odgajatelja kneževića Petra.
- ¹⁹ *Slovinač*, 1 (1878) 1, 4.
- ²⁰ *Slovinač*, 1 (1878) 4, 34.
- ²¹ Arhiv SKS, 1949/50.
- ²² Nada, 1 (1883) 1, 1.

- ²³ Petravić, Ante. Književni listovi u Splitu. I. Nada, god. 1883. // *Novo doba*, 5 (1922) 292, 14, (23. 12.)
- ²⁴ Arhiv SKS, 1949/50.
- ²⁵ Šimić, Nikola (Igrane, 1854.-1913.), svećenik, književnik, književni kritičar, povjesničar i prevoditelj. Uz *Iskru* uređivao je *Narodni koledar* i bio suradnik *Narodnog lista*. Napisao nekoliko prosvjetiteljskih knjiga i novela u verističkom duhu.
- ²⁶ Katalinić Jeretov, Rikard. Dvije riječi. // *Lovor*, 1 (1897) 1, 1.
- ²⁷ Prodan, Ivo (Janjina na Pelješcu 1852.-Zadar 1933.), svećenik, političar, izdavač, pokreća i urednik listova *Katolička Dalmacija*, *Hrvatska kruna i Hrvatska: Bogu i Hrvatskoj*. Glavni predstavnik klerikalnog pravaštva u Dalmaciji. Zatupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskem vijeću u Beču.
- ²⁸ Hrvatska majka u narodnoj nošnji uči čedo da ljubi Boga predstavljenoga Suncem koje isijava jake zrake nad morem kojim plovi lada razapetih jedara. Lijevo je skromna kućica ispred koje su domaće životinje i težačka oruđa, desno su dva stupa i hrvatski grb koji označavaju povijest naše domovine.
- ²⁹ Arhiv SKS, 1949/50.
- ³⁰ Katalinić Jeretov, Rikard (Volovsko, 1869.-1954.), pjesnik, pripovjedač, urednik i izdavač. Prvu je pjesmu objavio 1884. g. u *Našoj slogi*. Aktivno se bavio društvenom, gospodarskom i kulturnom problematikom nastojeći kao vatreni hrvatski rodoljub pružiti otpor sve pogubnjem utjecaju talijanskih strujanja u Istri i Dalmaciji. Potpisivao se često pseudonimom Baba Rike. Središnja tema pjesništva mu je eksplicitno isticanje domoljubnih osjećaja u duhu pravaške harambašičevske lirike, u pravilu narativne i deklarativno-prigodničarske.
- ³¹ Petravić, Ante. Književni listovi u Splitu. II: Novi viek god. 1897. i 1898. // *Novo doba*, 8 (1925) 314, 27, (25.12.)
- ³² Fisković, Cvito. Ante Tresić Pavičić i braća Ostojići pri osnivanju splitskog časopisa Novog veka 1897. // *Kulturna baština*, 13 (1988) 18, 103-114.
- ³³ Tresić Pavičić, Ante. Hrvatski narode. // *Novi viek*, 1 (1897) 1, 1.
- ³⁴ Književno društvo Matica dalmatiniska, najveća hrvatska kulturna institucija toga vremena u južnoj Hrvatskoj, utemeljena je 17. 07. 1862. u Zadru sa svrhom, kako kaže njen predsjednik Božidar Petranović, "da prosvitili prosti narod dalmatiniski i uskorij ujedinjenje Dalmazie s Hrvatskom". Ubrzani proces integracije Dalmacije s prekovelebitskom Hrvatskom uzrokovao je njen prestanak inzistiranja na dalmatinskom okviru.
- ³⁵ Čuka, Jakov (Dugi otok, 1868.-Zadar, 1924.), veoma obrazovan svećenik i književnik. Osnivač je moderne hrvatske književne kritike s kojom je započeo u Šimićevoj *Iskri* potpisujući se pseudonimom Jakša Čedomil.
- ³⁶ Milanja, Cvjetko. Europski kriterij Glasnika Matice Dalmatinske. // *Zadarska smotra*, 43 (1994) 5/6, 50.
- ³⁷ Perić, Ivo. Dubrovačka periodika od 1848. do 1918. godine // *Analiz zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, 18 (1980)
- ³⁸ *Srđ*, 1 (1902) 1, 36.
- ³⁹ Brešić, Vinko. *Časopisi Milana Marjanovića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1999., 88-89.
- ⁴⁰ Brešić, Vinko. *Časopisi Milana Marjanovića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1990.
- ⁴¹ Uredništvo. Na poprištu. // *Vrelo*, 1 (1919) 1, 1.
- ⁴² Delalle, Ivo (Trogir, 1892.-1962.), svećenik, povjesničar umjetnosti i publicist. Službovaо u Trogiru i Splitu. Studirao i doktorirao kršćansku arheologiju na Papinskom institutu u Rimu. Pisao eseje, prikaze, književne i likovne kritike, ponajviše o trogirskim i splitskim spomenicima, crkvenoj arhitekturi i umjetničkim izložbama. Pokreća književne revije *Renesansa*, osnivač Društva za proučavanje i zaštitu starina "Radovan" u Trogiru, jedan je od inicijatora prvog izložbenog salona "Galić", te društva "Marjan". Suradivao je u časopisima i novinama: *Luč, Jadran, Novo doba, Renesansa, Jutarnji list, Narodna politika, Hrvatska straža, Katolička riječ, Dom i svijet, List Biskupije splitsko-makarske* itd.
- ⁴³ Uredništvo. Uvodna riječ. // *Renesansa*, 1 (1921) 1, 1.
- ⁴⁴ Uredništvo. Uvodna riječ. // *Renesansa*, 1 (1921) 1, 1.
- ⁴⁵ Uredništvo. Što će nama sloboda bez savjesti. // *Savremeni vidici*, 1 (1928) 1, 2.
- ⁴⁶ Pismo uredniku. // *Savremeni vidici*, 1 (1928) 1, 3.
- ⁴⁷ Tomasić, Jakov (Kučići kod Omiša, 1882.-1962.), knjižar i književnik, završio je tri razreda splitske gimnazije. Trideset godina, od 1915. do 1945., je imao vlastitu knjižaru. Izdavao je *Jadransku vilu* u nakladi od petsto do tisuću primjeraka. Pisao je pjesme, crtice, putopise i izdao vodič po Omišu.
- ⁴⁸ Madjer Rudolf, Franjo (Zemun, 1884.-?), učitelj, pjesnik, novelist čija su djela prevodena na češki, poljski, mađarski i slovenski. Uređivao je najstariji osječki hrvatski list, kulturno-prosvjetiteljsku smotru *Vjesnik osječke oblasti*.
- ⁴⁹ Ivačić, Antun (Trogir, 1884.-1940.), književnik i kulturni radnik. Pisao u časopisima, almanasima i političkim novinama (*Zadrugaru, Domu i svjetu*), a 1925. pokrenuo splitski *Pregled: list za pouku i zabavu*, u kojem je između ostalogizašlo i nekoliko Šimunovićevih novela. Napisao je *Osvrt na dalmatinsku povijest*.
- ⁵⁰ Vežić, Marko (Drniš, 1868.-?) bio je suradnik *Vijenca, Gospine krunice, Pučkog lista, Vrhbosne, Kalendara Danica, Srđa, Prosvjete, Hrvatske riječi, Narodnog lista, Hrvatske države, Pučkih novina, Gospe Sinjske, Jadrana, Novog doba* itd.
- ⁵¹ Čižin Šain, Ćiro (Vodice 1890.-Split, 1960.) Studirao filozofiju u Pragu, Grazu i Firenzi. Nakon dužeg prekida dovršava studij u Ljubljani (1926.-1929.). Poslije 1918. bio je radnik u *Novom dobu*, zatim 1921.-1922. tajnik Narodnog kazališta za Dalmaciju i urednik *Pozorišnog lista*. Uređivao je 1925.-1928. *Pobedu*, a *Novo doba* 1928.-1941. Nakon 1945. uređivao je *Slobodnu Dalmaciju*, a potom bio kustos i upravitelj Muzeja grada u Splitu. Pisao je intimističku poeziju, književno-povijesne članke, likovne prikaze, prevodio sa slovenskog i španjolskog jezika.
- ⁵² Predgovor. // *Korablia*, 1 (1929) 1, 1.

- ⁵³ Uredništvo. Uvodna riječ // *Stvarnost*, 1 (1952) 1, 1.
- ⁵⁴ Smislaka, Hranko (Split, 1900.-1969.), inženjer i književnik, bečki gimnazijalac, poslije 1945. profesor splitske Više pedagoške škole i prvi dekan Elektrotehničkog fakulteta u Splitu. Pisao pjesme pripovijetke, drame, putopise, književne, kazališne i likovne prikaze. Bio je pokretač i glavni urednik *Književnog Jadran* (1952.-1953.) i suradnik *Mogućnosti*.
- ⁵⁵ Smislaka, Hranko. Uvodna riječ. // *Književni Jadran*, 1 (1952), 1, 1.
- ⁵⁶ Vidović, Radovan. Stari Split u humorističkim stihovima Vicka Mihaljevića. // *Književni Jadran*, 1 (1952), 11/12, 5.
- ⁵⁷ Desnica, Vladan. Kako zamišljam lik umjetnika. // *Književni Jadran*, 1 (1952) 9, 4.
- ⁵⁸ Vidi: O slobodi i zadatku umjetnosti (materijal s III: kongresa književnika Jugoslavije). // *Književni Jadran*, 1(1952),10, 1.
- ⁵⁹ Vinaver, Stanislav. Osnovni problemi naše kulture // *Književni Jadran*, 1 (1952) 4/5, 7.
- ⁶⁰ Selaković, M. Lice i naličje. Marginalije povodom jednog novog književnog časopisa. // *Naprijed*, 10 (1952) 44, 11.
- ⁶¹ Šošić, Davor (1932.-1992), novinar, redatelj, prevoditelj. Bio je odgovorni urednik *Peristila* i suradnik *Slobodne Dalmacije*, potom i *Naprijeda*, od 1954. kazališni kritičar *Narodnog lista*, poslije suradnik i urednik *Studentskog lista*, *Studija*, *Večernjeg lista* i *Vjesnika*. Režirao je kratke filmove i kazališne predstave.
- ⁶² Batović, Šime. 40 godina Zadarske revije (1952.- 1991.). Uvodna riječ. // *Zadarska smotra*, 41 (1952) 1/2, 13-48.
- ⁶³ Franić, Ante. Izlaz iz "jezične" zavrzlame. // *Zadarska revija*, 38 (1989), 1/2, 180.
- ⁶⁴ Krstulović, Maksim. Još jednom na početku. // *Vidik*, ser. 3, 19 (1972), 1, 3.
- ⁶⁵ Krstulović, Maksim. Još jednom na početku. // *Vidik*, ser. 3, 19 (1972) 1, 5.
- ⁶⁶ O časopisu "Dubrovnik": idejna i politička usmjerenost časopisa "Dubrovnik" (kraći izvod): Zabrana časopisa "Dubrovnik": iz optužnice ... // *Dubrovnik*, n.s. 1 (1990) 1/2, 343-362.
- ⁶⁷ Drugi hrvatski preporod. // *Kerub*, (1967) 1, 1.
- ⁶⁸ Božanić, Joško. Trideset godišta splitskog dijalektološkog časopisa Čakavska rič. // *Čakavska rič*, 30 (2002) 1/2, 9.
- ⁶⁹ Ne raspolažemo s pouzdanim podacima kada je časopis prestao izlaziti.
- ⁷⁰ Lučin, Bratislav. Godišnjak Posvećen Marku Maruliću: *Colloquia Maruliana I. 1992., II. 1993., III. 1994.*, Književni krug Split. <prikaz>. // *Encyclopaedia moderna*, 15 (1995) 1(45), 79-81.
- ⁷¹ Proslov. // *Glasje*, 1(1994), 1, 5.
- ⁷² Uz pregled matičnog kataloga periodike SKS i pregleda fonda navedenih časopisa, pri izradbi ovog rada koristila sam se bibliografijama:
- Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina Croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru*, II. dio: *Časopisi i novine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1954.
- Morović, Hrvoje. *Sa stranica starih knjiga. Građa za bibliografiju splitske periodike (1859.-1941)*. Split: Matica hrvatska, 1968.
- Morović, Hrvoje. *Građa za bibliografiju splitske periodike. II. (1944.-1969.)*. Split: Naučna biblioteka, 1970.

Anita Tičinović

ZBIRKA DALMATINSKIH NOVINA U SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI U SPLITU

Prve novine pojavile su se još u 17. st. stoljeću, razmjerno kasno u odnosu na knjige, stoljeće i pol nakon izuma tiskarstva, a svoj puni razvoj i značaj dosegnule su tek u 19. stoljeću. Razvoj tiskarske tehnike, novi društveni odnosi i mlada liberalna buržoazija te brojnost i brzina povijesnih i društvenih događanja ubrzat će razvoj novinstva. O njihovu značaju kao nositelja informacija, ali i kao prenositelja novih liberalnih ideja nepočudnih režimu, i njihova utjecaja na javno mišljenje, svjedoče brojne zabrane, zaplijene i inače stroga cenzura.

Još od Francuske revolucije prihvaćene su prosvjetiteljske ideje slobode mišljenja i izražavanja kao čovjekovo prirodno pravo, što redefinira pojам javnosti i javnog mijenja kao gledišta koja prihvaca mnogi. Između mišljenja građana i vlasti izgrađen je složen sustav posrednika: političke stranke, parlamenti, birokratski aparat, izvršne vlasti i sredstva javnog priopćavanja. Javno mišljenje postaje podložno oblikovanju organiziranih oblika života kao što su političke stranke i sredstva javnog priopćavanja. U pojedinim povijesnim razdobljima, osobito turbulentnima, novine bivaju ne samo pratitelji političkog i društvenog događanja nego i njihov aktivni sudionik, kao primjerice *Narodni list* ili *Supilova Crvena Hrvatska* u Dalmaciji u 19. stoljeću.

Novine se stoga mogu proučavati kao povijesne činjenice koje imaju svoju genezu, razvitak i utjecaj na zbivanja i kao historiografski izvor, koji nakon kritičkog revaloriziranja može biti izvor informacija o događajima, ustanovama i pojedincima, djelovanju političkih stranaka i osoba i njihovu utjecaju na javnost. Novinski tisak ne prati samo zbivanja u političkom, nego i u kulturnom i gospodarskom životu, bilježi dnevne događaje na svome prostoru. Stoga su novine, uz rukopisnu i arhivsku građu, vrlo važan izvor za proučavanje društvene i kulturne povijesti.

Knjižnice nisu ispočetka sustavno prikupljale novine, smatrajući ih manje vrijednom tiskanom gradom koja je namijenjena jednokratnom čitanju u kavanama i gradskim čitaonicama. Uviđalo se da su novine *danas aktualni nositelj vijesti, sutra će biti papir u koji se može nešto umotati, a prekosutra djelić kulturne povijesti*.¹ Kako je zanimanje za njih raslo, tako ih i knjižnice počinju sustavno sabirati. Dodatno je zakon o dostavi obveznog primjerka svega tiskanog u jednoj zemlji nacionalnoj ili depozitnoj knjižnici obvezao tiskare da šalju i novine, a knjižnice da ih čuvaju za buduća pokoljenja. Povlasticu primanja *istiska dužnosti* od 1873. godina imala je Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu, današnja Nacionalna i sveučilišna knjižnica, ali do 1918. samo s teritorija Banske Hrvatske i Slavonije. Kako Kraljevina Dalmacija nije tada bila u državno-pravnoj svezi s ostalim hrvatskim zemljama, dalmatinski su tiskari *istisak dužnosti* bili obvezni dostavljati knjižnici talijanske gimnazije u Zadru.

Tako je razjedinjenost hrvatskog teritorija bila i jedan od uzroka razjedinjenosti knjižničnih zbirka. Neurednost tiskara u slanju obveznog primjerka, te slaba kakvoća novinskog papira i poteškoće oko rukovanja i pohrane novina zbog velikog formata i troškova oko uveza, uvjetovali su razasutost novina po knjižnicama i privatnim zbirkama, te njihovo loše fizičko stanje. Od osnutka upraviteljstva tada Gradske knjižnice u Splitu nastojalo je pravno i faktički stvoriti središnju javnu pokrajinsku knjižnicu, a suslijedno tomu sva prava i dužnosti koja iz toga slijede. Tako postavljeni ciljevi vodili su ih u oblikovanju zavičajne zbirke, koja sadržava sve što je tiskano u tadašnjoj pokrajini Dalmaciji. Stogodišnja nastojanja da se prikupe novine tiskane u Dalmaciji stvorila su

bogatu zbirku koja se danas čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu kao integralni dio zavičajne zbirke *Dalmatica*.

NOVINE TISKANE U DALMACIJI DO 1918. GODINE²

Hod unazad kroz povijest novinstva u Dalmaciji nužan nam je da omjerimo veličinu i bogatstvo zbirke dalmatinskih novina u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu s obzirom na neke najutjecajnije, najdugotrajnije i/ili međašne naslove, premda je takvo izdvajanje u suprotnosti s osnovnim kriterijem sabiranja, pripadnost zavičajnoj zbirci *Dalmatica*. Nastojat ćemo nešto iscrpnije opisati novine iz 19. stoljeća koje se nalaze u našoj zbirci, ne samo radi uloge koju su imale u svom vremenu, nego i stoga što u mnogim sredinama nisu bile sustavno sabirane ni pohranjivane. Gradska knjižnica, kako se tada zvala današnja Sveučilišna knjižnica, osnovana je početkom 20. stoljeća, dakle gotovo stoljeće nakon što su tiskane prve novine u Dalmaciji, pa je broj novina iz prethodnog razdoblja u knjižnici upravo respektabilan s obzirom i na tu činjenicu.

Novinstvo u Hrvatskoj razvilo se razmjerno kasno, kao uostalom u cijeloj Habsburškoj monarhiji koja je na sve načine nastojala otežati izdavanje novina smatrajući ih opasnim, jer su prenosile revolucionarne ideje iz drugih dijelova Europe. Dalmacija je na razmeđu 18. i 19. stoljeća doživjela značajne političke promjene. Višestoljetnu venecijansku dominaciju kratkotrajno zamjenjuje austrijska uprava (1797.-1805.), a potom dolaze Francuzi, nastupajući vehementno, ali s prosvjetiteljskim nakanama. Gospodarski zaostala, feudalna pokrajina pod tuđinskom vlasti sporo se prilagodavala modernim načinima rada i življenja s više od 90 posto nepismenog stanovništva i odvojena od svog prirodnog, etničkog i gospodarskog zaleda. U takvim političkim, gospodarskim i kulturnim prilikama iz tiskare braće Battara izlaze 12. srpnja 1806. godine u Zadru, stoljetnom središtu Dalmacije, prve novine na hrvatskome jeziku. Hrvatski novinski prvičenac dvojezičnog naslova *Il Regno Dalmata*, odnosno *Kraljski Dalmatin* bio je upravno politički tjednik koji je usporedno na talijanskome i hrvatskome jeziku donosio naredbe, uredbe, propise, ali i vijesti iz naših krajeva i svijeta, doduše po ukusu francuskih pokretača te praktične savjete iz raznih područja ljudske aktivnosti. Novine su tiskane u nakladi od 500 primjeraka i distribuirane po svim većim dalmatinskim mjestima, a i u neke talijanske gradove. Sveučilišna knjižnica ima samo fotokopije *Kraljskog Dalmatina*.

Nakon Napoleonovih ratova i Dalmacija potpada pod austrijsku upravu koja uvodi strogu cenzuru svih tiskovina još u rukopisu. U takvim prilikama trebalo je čekati dvadesetak godina do pojave sljedeće periodičke publikacije na hrvatskom jeziku *Zore dalmatinske*, književnog časopisa tiskanog opet u tiskari braće Battara u ljeto 1844. godine. Taj časopis nagovještava narodni preporod u Dalmaciji objavljujući već u prvome broju Preradovićevu pjesmu *Zora puca bit će dana*. Prvi urednik bio je Ante Kuzmanić, a u 2. godištu od prvoga broja 1845. list uređuje Dubrovčanin August Ivan Kaznačić, potom Nikola Valentić koji uređuje list od 1. do 39. broja iz 1846., pa ponovno uredništvo preuzima Kuzmanić do broja 14 od 17. travnja 1849. godine. Od tada do prestanka izlaženja lista vlasnici, izdavatelji i odgovorni urednici postaju tiskari braća Battara. *Zora dalmatinska* je pokrenuta i zamišljena kao književni list, ali je nakon uvođenja ustavnog stanja i proglašenja slobode tiska 1848. godine preuzeila ulogu političkog glasila i borca za hrvatski jezik i hrvatska prava, odnosno uvođenja hrvatskog jezika u javni život i sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Posljednji je broj izašao 25. lipnja 1849., što zbog financijskih nedaća, što zbog nesklonosti vlasti, a ponajviše zbog razmirica u uredništvu oko pravopisa i jezika. Naime, Ante Kuzmanić, pokrećač časopisa, tvrdoglav je zagovarao štokavsku ikavtinu, što se tada shvaćalo kao stav protivan hrvatskom jedinstvu, odnosno Gajevoj reformi pisma i pravopisa.

Il Nazionale, prvi broj službenoga glasila Narodne stranke

Giovanni Franceschi (pseudonim Ivana Perinovića), ugledni svećenik i gimnazijski profesor rodom iz Omiša, pokrenuo je 1. svibnja 1845. list *La Dalmazia* na talijanskome jeziku. Razlikuje se od tadašnjih novina po prosvijećenom kozmopolitizmu, ali ne zanemaruje hrvatske povijesne i osobito književne teme. Tri godine list je redovito izlazio na osam stranica, posljednji 52. broj izašao je 30. prosinca 1847. godine.

Nakon što je car Ferdinand I. 15. ožujka 1848. godine izdao proglašenje kojim je između ostalog, ukinuo cenzuru, zavladao je novi duh koji je poticao političko djelovanje kroz tada jedini javni medij, novine. U Zadru iz tiskare Demarchi e Rougier 16. svibnja izlazi *La Dalmazia costituzionale*. Odgovorni urednik bio je Giovanni Rougier. List izlazi nešto više od deset mjeseci bez određenog političkog pravca.³ Nastojeći korespondirati s *novom velikom erom* objavljuvani su članci onih koji su zagovarali sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i onih koji su se tomu protivili.

U Dubrovniku 1. travnja 1848. izlazi tjednik na talijanskome *Rimemberanze della settimana*; izašlo je svega 13 brojeva. Zamijenio ga je *L'Avvenire*⁴, također na talijanskom, ali je katkad donosio i priloge na hrvatskome jeziku. Uređivao ga je A. G. Kaznačić⁵ koji je stekao nešto iskustva dok je uređivao *Zoru dalmatinsku*. Nastojao je privući što više suradnika kako bi stvorio dobar list, tematski raznovrsan (gospodarske, pedagoške i kulturne teme), zanimljiv i uz jasan politički stav u pogledu ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Posljednji broj je 35 s nadnevkom 31. ožujka 1849.

Osim službenih i poluslužbenih listova sve ostale novine bile su kratka vijeka jer nisu odgovarale tadašnjem društvenom i političkom trenutku. Shvaćajući moć tog novog medija, obrazovani sloj stanovništva pokreće akciju za izdavanje javnog glasila. Tako na sjednici splitskoga gradskog vijeća u ožujku 1860. Bajamonti pokreće inicijativu da se izdaju novine koje bi promicale interes *javnog prosperiteta* cijele pokrajine i da se *takovom listu osigura nezavisna i časna egzistencija*, tj. da splitska općina osigura financijsku potporu listu, a da se ostalim općinama uputi prijedlog da pomognu izdavanje novina.

Nakon *Listopadske diplome* 1860. godine, kada je vraćeno ustavno stanje u Habsburškoj monarhiji, trebala je i Dalmacija kao austrijska pokrajina dobiti svoj pokrajinski sabor. To pokreće političke borbe, a narasle napetosti između pristaša sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i njenih protivnika dovode do nastajanja prvih političkih stranaka kao organiziranih oblika političkog života, Narodne stranke i Autonomističke stranke.

Iste godine izlazi u Zadru *La Voce Dalmatica* kao književne i ekonomске novine. Uređuje ih Cosimo Begna di Possidaria i Giuseppe Ferrari Cupilli. U tom su listu ispočetka suradivali *talijaniši, autonomi i narodnjaci*, tako da je uvodni članak prvom broju napisao Kosta Vojnović. Već od desetog broja iz 1861. dolazi do razmirica nakon jednog protuaneksionističkog članka i list pomalo mijenja svoj literarni karakter.⁶ Nakon što je 1862. godine Vincenzo Duplanchic postao urednik, mijenja podnaslov u političko-književne novine, ali i političku orientaciju. Naime *La Voce Dalmatica* i službeno postaje glasilo Autonomijske stranke. U ožujku 1863. list prestaje izlaziti.

Narodnjaci 1862. godine pokreću svoj list *Il Nazionale* koji izlazi 1. ožujka u srednjem formatu, na četiri stranice, kao prvi broj službenog glasila Narodne stranke, na talijanskom jeziku. Biankini, jedan od urednika Narodnog lista, poslije će napisati: *Izgleda paradoksalno da narodno-aneksionistička stranka, ustrojena u svrhu da potlačenomu narodu u Dalmaciji rivendicira njegova prava, a najprije pravo jezika, bez koga se ni jači narodi ne mogu održati, da ta mlada stranka za svoje glasilo odabira nenarodni italijanski jezik.....kojega se mora što prije oslobođiti, da ga ne uguši. A ipak tako je trebalo biti. U rat se ide oružjem, koje će neprijatelj osjetiti i koje će ga pogađati.* Dalje Biankini kao razlog pokretanja hrvatskih novina na talijanskom jeziku navodi posljedice mletačke i austrijske talijanizacije. Naime, većina stanovništva je nepismena, a obrazovano stanovništvo pohađalo je talijanske škole i studiralo u Italiji, jer diplome stečene na Sveučilištu u Zagrebu nisu se priznavale u Dalmaciji. Čak i za dvostranični hrvatski prilog bilo je u početku teško naći suradnike. Tako se dogodilo da i inteligencija s narodnim osjećajima nije

vješta u pismenom iskazivanju misli na hrvatskome jeziku. Prvi urednik *Il Nazionale* bio je Spilićanin Natko Nodilo, tada gimnazijski profesor, a poslije profesor povijesti na zagrebačkom sveučilištu. Proslavio se svojim polemikama s tada već slavnim pjesnikom, prevoditeljem i leksikografom, učenim Nikolom Tommaseom koji je u svojim člancima u *La Voce Dalmatica* zagovarao autonomiju Dalmacije. prosinca 1847. godine.

U prvome broju, po tadašnjim novinarskim uzusima, urednik izlaže *temeljnita poglavljia onih načelih koji će biti osnova našega lista*, na talijanskom jeziku, ali to isto ponavlja i na hrvatskome jeziku u prvom broju *Priloga k Narodnom listu*. Osnova programa Narodne stranke je *sloboda za svakoga*, pozivajući se na prava koja imaju drugi europski narodi koji su stvorili svoje nacionalne države, isto traži i za *Slovjane*, pozivajući se na slobode koje je navijestila *carska povelja, po izvršujućem praviteljstvu stvore se saviesno dielom*, koja im pripadaju po prirodnom i državnom pravu jer *pleme Slovjensko svezano nedrješivim uzljem jedne krvi i jezika i neprekidna zemljista, po kojih se narodnosti dijele, jest izuća množina puka dalmatinskoga: dajte mu potpuno uživanje pravicah, slobodna sadruženja, slobodne riječi, slobodna tiska....* Tako je hrvatski narodni preporod u Dalmaciji počeo na tuđem jeziku i zatajivanjem hrvatskoga imena.

Uz *Il Nazionale* od početka uz svaki drugi broj izlazi *Prilog k Narodnom listu* na dvije stranice. Drugoga siječnja 1869. godine izlazi posebno hrvatski *Narodni list* i talijanski *Il Nazionale*, i to na način da je jednom *Narodni list* prilog *Il Nazionale*, a u sljedećem broju je *Il Nazionale* prilog *Narodnom listu*, pa i nosi oznaku supplemento. U cijeloj godini izašlo je po 104 broja svakog od naslova, ukupno 208 brojeva. U sljedećoj godini s prvim brojem od 3. siječnja *Il Nazionale* postaje prilog *Narodnom listu*, a od prvog broja 1876. stopili su se u jedan list, tako da naziv *Il Nazionale* ostaje samo kao usporedni naslov na prvoj stranici do kraja 1884. godine, otkada potpuno nestaje. Osobite zasluge za postupno povećavanje hrvatskog i smanjivanje talijanskog dijela lista, do njegovog potpunog ukidanja, ima don Mihovil Pavlinović, suradnik *Narodnog lista* od njegovih početaka i dosljedan borac za hrvatski jezik u javnom životu.

Od svog osnivanja *Narodni list* je imao novčanih teškoća, tako da mu je više puta prijetila opasnost da bude ukinut. Kako su troškovi tiskanja najveća stavka u izdavanju lista, upraviteljstvo lista odlučilo je tiskati list u vlastitoj tiskari, da bi smanjili troškove izdavanja, ali i da bi prihodima iz tiskare pokrili narasle dugove. Od broja 54, od 7. srpnja 1866. novine se tiskaju u tiskari *Narodnog lista* koja se stalno modernizirala, tako da je uskoro postala jedna od najboljih tiskara u Zadru. Uz novčanu pomoć biskupa Strossmayera, od 1872. godine financijsko stanje lista se stabilizira.

Od Nodilova odlaska s uredničkog mjesta 1867. godine, u sljedećih nekoliko godina promijenilo se više urednika: Lovro Matić, Ivo Gjunio, Josip Sormilić, Kažimir Ljubić. Događalo se da su zbog uredničke nestabilnosti *Narodni list* i *Il Nazionale* zastupali ne samo različita, nego ponekad i posve oprečna stajališta. Od broja 80 iz 1871. godine urednik je Juraj Biankini sve do 16. ožujka 1919. kada su ga Talijani uhapsili i internirali. Osim urednika značajan su udjel u uređivanju lista imali njegovi suradnici kao što su Ivan Danilo, koji je prvih godina uređivao hrvatski prilog uz pomoć don Mije Pavlinovića; potom Josip Paštrović, Josip Tončić, Dinko Politeo, Marin Sabić, Dinko Sirovica, Vinko Kisić.

U *Narodnom listu* ispisana je povijest Dalmacije od početka narodnog preporoda do ujedinjenja u Kraljevinu SHS. Borba koju je vodio *Narodni list* protiv autonomija, protiv talijanizacije, ponjemčivanja, za narodno i državno pravo, za prosvjećivanje, pohrvaćenje školstva i javnih službi pratile su zaplijene, optužbe, globe, sudski procesi i zatvaranja. Uza sve to postojala su neslaganja unutar stranke oko različitih pitanja, strategija borbe, a ponekad i oko ciljeva i načina njihova ostvarenja koje su dovodile do različitih izraza neslaganja, od polemičkih članaka do istupa iz stranke.

Posljednji broj *Narodnog lista* izašao je 14. srpnja 1920. godine kada su ga talijanske vlasti zabranile, a istog dana svjetina, pomiješana s talijanskim vojnicima i pod zaštitom karabinjera,

*rod, prve splitske novine na
hrvatskome jeziku.*

zrovalila je u tiskaru i sasvim je uništila. U općem metežu uništen je tiskarski slog, arhiv lista i knjižnica, ostala su samo uvezana godišta novina.⁷ Jedini sačuvani komplet *Narodnog lista* nalazi se u župovinskoj zbirci Sveučilišne knjižnice u Splitu.

Četiri godine nakon što su narodnjaci pokrenuli svoj list, protuaneksionisti pokreću *Il Dalmat* u kojega će okupiti sve protivnike sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Prvi broj izlazi 10. ožujka 1866. a uređuje ga Enrico Matcovich, urednik različitih novina u Dalmaciji i Italiji. U početku je ticanio da su njegovi pokretaci *Slaveni ne samo po plemenu nego i po srcu i osjećajima.*⁸ Zalagali su se za obodu u jezičnom pitanju pa su objavljivani članci i na hrvatskom jeziku. U prosincu 1872.

Iatcovicha zamjenjuje Arturo Colautti koji objavljuje rijetko koji članak na hrvatskome jeziku, a kada 1874. urednik postaje odvjetnik V. Benvenuti, *Il Dalmata* vodi isključivo protalijanašku politiku. *Il Dalmata* je izlazio sve do 8. travnja 1916. godine kao glavno glasilo Stranke autonomaša. Sveučilišna knjižnica ima vrlo dobro očuvana kompletna godišta od 1874. do 1912. godine

La Dalmazia cattolica je vjersko-politički list za promicanje interesa katoličke crkve.⁹ Prvi broj
šao je iz tiskare Demarchi-Rougier 5. lipnja 1870. godine. U prvih sedam godina izlaženja
romijeno se nekoliko urednika (Kazimir Forlani i Antonio Tacconi, Ercolano Giampieri, Josip
čić). Od 4. studenog 1877. uredništvo preuzima Ivo Prodan, koji odmah uvedi i usporedni naslov

icima). Od 4. studenog 1877. uredništvo preuzimaju Ivo Prodani, koji odmah uvodi i usporedni naslov a hrvatskome *Katolička Dalmacija*, a 1880. u jedanaestom godištu izlaženja već od prvog broja potpuno izbacuje talijanski naslov, tako da ostaje samo *Katolička Dalmacija*. Do dolaska Ive Prodana *Lalmazia cattolica* objavljuje članke na talijanskome, ali i pokoji članak na hrvatskome jeziku,

glavnom politički neutralne. Prodan je u jezičnom i političkom smislu kroatizira u skladu sa svojim ravaškim uvjerenjima, čiji program i objelodanjuje u više nastavaka pod naslovom *Naš program* u jojem, između ostalog, stoji: *Težimo dopuštenim sredstvima za uspostavljanjem ujedinjene i samostalne hrvatske pod članinom krunom Habsburzovaca.*¹⁰ Polomizirao je ne samo sa Srpskim glasom i Il Dalmatikom,

ročiske pou slavnom krunom Habsburgovcima. Polemljivao je ne samo sa Srpskim gusom i li Dalmatijom, nego i s Narodnim listom obarajući se na oportunističku narodnjačku politiku u tome razdoblju, kojom je izdaje hrvatske narodne interese. Vlasti koje su uporno nastojale sprječiti širenje pravaštva u Palmaciji, često su plijenile list, ali Prodan bi tiskao novo izdanje kojemu bi dodao još i prilog, što mu

bilo moguće jer je 1883. osnovana Katolička hrvatska tiskara koja mu je osiguravala kakvu takvu neovisnost. *Katolička Dalmacija* prestala je izlaziti u 29. godini izlaženja, 26. rujna 1898. godine, zbog sukoba s Vatikanom oko glagoljice. Poslije će Prodan objasniti da je prestala izlaziti *Katolička Dalmacija* tako što radije odustaje od izdavanja lista nego od načela.

Narodna stranka nije bila čvrsto organizacijski ustrojena, tako da je politiku stranke vodio *Narodni st* oko kojega su se okupile sve pristalice ujedinjenja i zagovaratelji uvođenja hrvatskoga jezika u sudnice, državne uredi i škole. Takva labava organizacija omogućila je da petorica poslanika u Arevinskem vijeću na zasjedanju 1872. godine samostalno odluče i glasuju za zakon o izravnim

borima za moguće ispravnjeno zastupničko mjesto za vrijeme zasjedanja, čime su izazvali nezadovoljstvo i oštре napade narodnjaka koji su to smatrali izdajom narodnih interesa.¹¹ Žestina napada u *Narodnom listu* produbljivala je početne sukobe, tako da su bečka petorica, kako su nazvali Ivana Danila, Đuru Vojnovića, Josipa Antoniettija, Stefana Ljubišu i Petra Budmanija, izišla iz stranke pokrenuli svoj list *Zemljak*. Prvi je broj izašao 23. travnja 1873. godine, ujedno i jedini koji Sveučilišna knjižnica ima u svojoj zbirci. Kao odgovorni urednik i izdavatelj potpisuje se Josip Tončić, a kao pravitelj Ivan Danilo. U prvom broju iznose svoj program u kojem se ne odriču ideje sjedinjenja kao snačnoga cilja, ali do njegova ostvarenja treba *raditi koliko se može* uglavnom na podizanju gospodarske i kulturne razine stanovništva u Dalmaciji. U trećem godištu, od prvog broja 1875. Ivan Danilo postaje i urednik i izdavatelj, što će ostati sve do posljednjeg 52. broja koji je izašao 28. lipnja 376.¹²

Splitska autonomaška općina na čelu s Bajamontijem pokreće i subvencionira list *L'Avvenire*. Prvi broj izašao je 4. ožujka 1875. godine. List je izlazio dva puta na tjedan na četiri stranice. Prvi urednik

mu je bio Enrico Matcovich, potom A. Mugliacich, a od broja 11, 1877. Arturo Colautti, koji je oštro polemizirao s *Narodnim listom* i *Il Dalmatom*. Iako se list deklarirao kao talijanski, priznavao je postojanje slavenske narodnosti, a Dalmaciju je smatrao talijanskom po kulturi i po tradiciji. S pobjedom narodnjaka na općinskim izborima 1882. godine, zajedno s Bajamontijem nestaje i *L'Avvenire*. List je imao i prilog na hrvatskom jeziku *Pridmetak* u 1877. godini, kojeg splitska knjižnica nažalost nema. Kao prilog *L'Avvenire* izlazio je i humoristični list *La Disciplina*. Izašlo je svega 17 brojeva 1876. i 1877. godine. Nakon što je prestao izlaziti *L'Avvenire*, pojavio se 1883. godine u Splitu drugi list na talijanskome jeziku *La Gazzeta di Spalato*, novine poraženih autonomaša koji izjavljuju da neće biti protiv hrvatske općine. List se bavio gospodarskim pitanjima, ali je bio politički anemičan, pa je prestao izlaziti nakon osam mjeseci.

Novine pod nazivom *Split* (prvi broj je izlazio 10. studenoga 1880., a posljednji 15. svibnja 1883.) zasebno su otisnuti članci na talijanskome i hrvatskome jeziku iz *Narodnog lista* koji se odnose na Split za one koje nisu čitali *Narodnog lista*, a trebale su pomoći pobjedi narodnjaka na općinskim izborima 1882. godine. Zato su i prestale izlaziti 1883. godine nakon što je u posljednjem broju objavljena vijest da su u Beču potvrđeni rezultati izbora u Splitu. Sveučilišna knjižnica ima sva 93 broja, u originalnom uvezu i s potpisom dr. Gaje Bulata na koricama.

Nakon pobjede na izborima 1882. godine splitski su narodnjaci, na Bulatovu inicijativu i uz potporu članova Općinskoga vijeća, odlučili pokrenuti svoj list koji bi promicao gospodarske interese Splita i jačao političke pozicije narodnjaka. Iako su Biankini i Miho Klaić, vođe Narodne stranke, bili protiv pokretanja još jednog narodnjačkog lista koji bi mogao dovesti do razdora u stranci, Bulat poziva Dinka Politea, vrsnog novinara *Narodnog lista* da bude urednikom novih novina. Iz splitske tiskare Zanoni izlazio je 9. siječnja 1884. prvi broj *Naroda*. *Narod* je izlazio dva puta na tjedan, srijedom i subotom, a donosio je članke i na talijanskom jeziku kako bi svoj utjecaj širili i na one koji nisu ili su slabije poznavali hrvatski. U programskom članku piše da su pokretači *Naroda* osjećali prieku potrebu glasila, koje bi, držeći se vierno u političkim pitanjima programa Narodno-hrvatske stranke u Dalmaciji, na osobit način zagovaralo mjestne naše interese. Isto će ponoviti i u uvodniku na talijanskom *Nostra programma*.

Kada je *Narod* izlazio, iznenadio je i neke splitske narodnjake koji su smatrali, kao i Biankini i Klaić, da su nepotrebna dva glasila; jer, osim što je njihovo izdavanje skupo, ne pridonose jedinstvu stranke, a slabici finansijski *Narodni list*; koji će izgubiti predbrojne i suradnike sa splitskoga područja. Između *Naroda* i *Narodnog lista* razvija se oštra polemika od koje *Narod* prvi odustaje jer to nije nikomu u interesu. Bulat, kao pragmatičan i vješt političar koji je bio svjestan snage Autonomaške stranke i bojeći se Bajamontijeve popularnosti u splitskom puku, zna da snaga splitskih narodnjaka ovise o snazi cjelokupne Narodne stranke. Politeo, iskusni i vrstan novinar dobro je vodio novine, pa je *Narod* donosio domaće i strane vijesti, pratilo gradska događanja i objavljivao brzopisne izvješće iz Beča. Stvorio je solidan list, ali kao političke novine *Narod* nije ni izbliza postigao ni ugled ni značaj *Narodnoga lista*, dijelom zbog oportunizma, a dijelom zbog općinskog patronata i Bulatova utjecaja na uredništvo koje je pomno pratilo Bulatov rad i o tomu iscrpljivo izvješčivalo. Bulat je bio vrlo impulzivna i autoritativna osoba pa se mnogima zamjerio, a politika nezamjeranja Beču radi sitnih lokalnih probitaka zamagljivala je programske ciljeve Narodne stranke. U konačnici je dovela ne samo do sukoba s Pavlinovićem i Biankinijem, nego i do razdora među splitskim narodnjacima.¹³ Nakon što je Politeo otišao u Zagreb, na uredničkom ga mjestu od 61. broja iz 1889. godine zamjenjuje tipograf Ivan Velat, koji će novine uređivati do posljednjeg 51. broja, koji je 1894. izlazio pod nazivom *Narod*. Uz pojedine brojeve *Naroda* izlazi i prilog *Split*, od kojih Sveučilišna knjižnica ima samo tri broja.

Dok je još trajala polemika između zadarskog *Narodnog lista* i splitskoga *Naroda*, splitski autonomaši pokreću svoj list *La Difesa*, koji je trebao nastaviti program *L'Avvenirea*. Prvi je broj izlazio 14. travnja 1884. godine, a posljednji 23. 1887. godine. Uređivao ga je Ante Giovannizio. List je izlazio

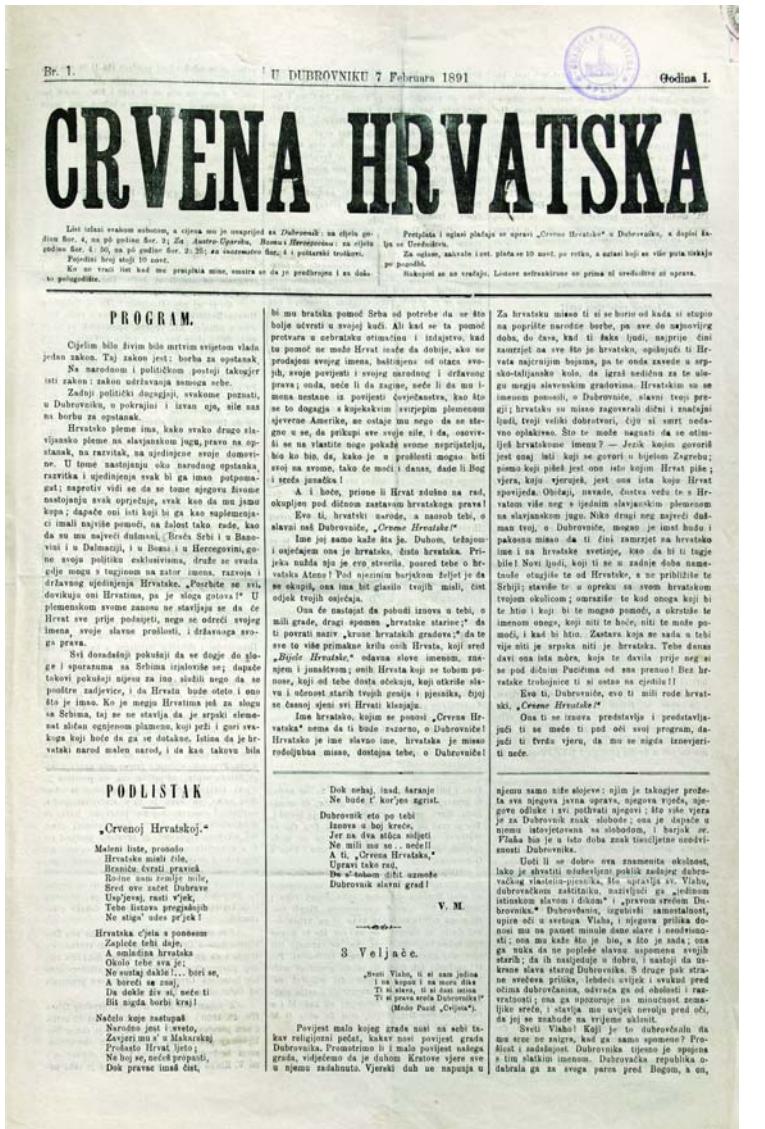
dva puta na tjedan, na četiri stranice. Uz list je izlazio i humoristični prilog svakog drugog tjedna. Bio je to te posljednji list na talijanskome jeziku koji je izlazio u Splitu sve do talijanske okupacije za vrijeme Prvoga svjetskog rata.

Odlazak Srba iz Narodne stranke i stvaranje Srpske narodne stranke u Primorju, jalova oportunistička narodnjačka politika koja nije dovela do želenog gospodarskog, prometnog i društvenog napretka Dalmacije, kao i utjecaj banovinskih pravaša konzervativno su doveli do jačanja pravaške političke grupacije u Zadru okupljene oko *Katoličke Dalmacije* i Ive Prodana.¹⁴ Ta skupina, čiju užu jezgru uz Prodana sačinjavaju arbanaški trgovac Pavao Lučić Relja i novinar Antun Dejan, pokreću prve pravaške novine *Steklis*¹⁵. U prvome broju, koji je izlazio iz Katoličke hrvatske tiskare 22. prosinca 1883. godine, A. Dejan u programskom članku *Evo Stekliša!* piše da će slijediti dvije zvezde predhodnice na nebo hrvatske slobode ...dr. A. Starčevića i E. Kvaternika, i dalje navode svoj cilj širiti prosvjetu u puku, nek puk upozna svoju dičnu prošlost, nek uvidi svoju žalosnu sadašnjost, nek se priprema boljoj budućnosti.¹⁶ Odgovorni urednik od prvoga broja bio je Vjekoslav Toth, a izdavač Pavao Relja, a od 6. broja iz 1884. uredništvo preuzima A. Dejan. Novine su od početka bile pod budnom paskom austrijske cenzure, tako da je gotovo polovina prvog broja bila zaplijenjena. Vlasti svakako žele spriječiti širenje pravaštva u Dalmaciji pa nakon zaplijene sedmog broja, i novina i tiskarskog sloga, donose odluku o zabrani lista dok se ne položi jamčevina. Sljedeći 8. broj izlazi kao posljednji 16. svibnja 1884. godine.¹⁷

U Splitu 1890. godine izlazi nekoliko novina; *La Varieta*¹⁸, *Il Fulmine*¹⁹, *Sport Dalmato*²⁰; sve su bile kratka vijeka, rođeni i umrli od travnja 1890. do kolovoza 1891. godine.²¹

Posljednjeg desetljeća 19. stoljeća dinamizira se politički život u Dalmaciji koju premrežavaju različite političke i društvene opcije koje nastoje utjecati na javno mnjenje kroz novine kao tada jedino sredstvo javnog priopćavanja. Javlja se niz novih novina, uglavnom stranačkih, ali i zabavno-poučnih namijenjenih neobrazovanom dalmatinskom puku, te novina i časopisa kojima je cilj unaprijediti gospodarski i kulturni život. Još uvjek prevladava političko, stranačko novinstvo nad informativnim i autorskim.

Inicijativom dubrovačkih pravaša, koji su bili nezadovoljni oportunističkom politikom Narodne stranke u Dubrovniku, nakon što je na izborima za općinsko vijeće 1890. godine pobijedila srpsko-autonomaška koalicija, pokrenute su novine kao sredstvo borbe protiv velikosrpskog ekskluzivizma. Pokretački odbor u kojem su bili i narodnjaci prikupio je novac potreban za polog i predao sudbinu lista dvadesetjednogodišnjem Franu Supilu, koji 7. veljače 1891. izdaje prvi broj *Crvene Hrvatske*.²² Supilo je pisao uvodnike u kojima je iznosio svoja politička i nacionalna uvjerenja nastojeći pridobiti šire slojeve pučanstva za narodnu stvar, sjedinjenje hrvatskih zemalja; Dalmacije i Istre s Banovinom Hrvatskom, te Bosne i Hercegovine, unutar monarhije na federalističkim principima. Protiv je i dualizma i trijalizma jer smatra da samo federativni okvir može Hrvatima jamčiti pun gospodarski, nacionalni i kulturni razvoj. Često polemizira sa *Srpskim listom* i *Dubrovnikom* kojima zamjera što zagovaraju suradnju s autonomašima umjesto da pomognu Hrvatima da se što bolje učvrste u svojoj kući. On ne niječi ni srpsku ni talijansku narodnost ni njihova prava, nego se protivi njihovim priznanjima na hrvatski teritorij. Zalaže se za hrvatsku slogu i međustranačku suradnju kao zalog pobjede Hrvata na sljedećim izborima. Iz tjedna u tjedan Supilo uređuje list, brine se oko prodaje, pretplate, tiska i piše uvodnike koji su sasvim osobitog stila, smireni i argumentirani. List dobiva fisionomiju i obrije informativnih novina koje donose domaće vijesti, vijesti iz svijeta, brzopisne vijesti, ali prate i gradska događanja, imaju i humoristični prilog u kojemu se komentiraju aktualnosti po dubrovački. Novine su već nakon godine dana prerasle lokalne okvire tako da pojedine članke prenose i zagrebačke novine, a Josip Horvat smatra da od Gajevih vremena nije pojedinac putem novina toliko utjecao na razvitak narodni.²³ Pojava *Crvene Hrvatske* i Supila označila je prekretnicu u hrvatskoj politici i hrvatskom novinstvu. Svojim političkim stavovima Supilo ja dao poticaj budućim

Br. 1.

U DUBROVNIKU 7. Februara 1891.

Godina I.

CRVENA HRVATSKA

Ljuti izlazi svakog slobodnog, a cijena mu je usmjerjena na Dubrovački; na cijelu godinu broj 4, na po poljani broj 2; Za Austro-Ugarsku, Romu i Hrvatsku; na cijelu godinu broj 2, na po poljani broj 2; za voćarske župe, 4 i potiskarški trgovci.

Pobjedni broj 10 novac.

Ko ne vredi miči kad me prepišta moje, mostra se da je predstavljen a dobro.

Nakon uvrštenja se prima al' održivoće al' sprava.

PROGRAM.

Cijelim bilo živim bilo mrtvom vrijetno vladaju zakoni. Ta zakon jest: borba za opstanak, za narodon i političkom postoji takoziviti zakon: zakon utrživanja sloboga sebe.

Za slobodu: pokojem dospajati, svakome pozati,

u Dubrovniku i pokojem i ljetom, ogle, sile na

na borbu za opstanak.

Hrvatsko pleme ima, kako svako drugo slavensko pleme na slavenskom jugu, pravo na opstanak, na razvitak, na ujedinjene svoje domovine. U tome nastajuću očekujemo opstanak, razvoj i ujedinjenje svakog naime potpuno; napokon vidjeti i u tomu, da se sloboda, koju je u prošlosti mogao biti stvor na avone, tako da modi i danas, dade li Bog i stvara junačka!

Hrvatsko pleme ima, kako svako drugo slavensko pleme na slavenskom jugu, pravo na sebe, da mu jemu kopa, da napokon isti koji bi ga supljevi imali najveći pomeni, na žalost tako rade, kao da su mu najveći dušmici. (Briči Srb i Ivan i u Dubrovniku i u Hercegovini, gdje su politika eksploraciona, druge su politike, gdje noga u tijeku na rat, a ratova i državne vladajuće vlasti, svakog naime potpuno; napokon vidjeti i u tomu, da se sloboda, koju je u prošlosti mogao biti stvor na avone, tako da modi i danas, dade li Bog i stvara junačka!)

Ova je sloboda, prona u Hrvat sloboda na red, okupljen pod dubrovačkim hrvatskim gradovima na slavenskom jugu. Nika drugi nego najveći dubrovački narod, "Crvene Hrvatske"!

Imam joj samo kaže što je. Dubom, težnjom i osjećajem ona je hrvatska, dosta hrvatska.

Jedan nadih nja je ero stvaria, posere tebe o hrvatskoj slobodi, a jedan spomen hrvatskog želje je da se skopija, nas imati bol glasno tvojih mudi, tot odjek trojih osjećaja.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrvatski gradovi;

"Boje Hrvatske," odavan slove imenima, nazivima i junacima; onih Hrvata koji se tobom posluju, koji od tebe doista otkupuju, koji utrkaju se danas ojenci u Hrvatskoj slobodi.

Ova će nastajati da pobidi imava u tebi, o mili grade, dragi spomen hrvatske starine; da te počvare naši hrvatski hrv

Pravi Dalmatinac, da bi promicali program stare autonomaške stranke, kako pišu u uvodniku prvoga broja : ...sloga među Dalmatincima, kakve god oni narodnosti bili, govorili talijanski ili naški, mir i uzajamna ljubav, nezavisnost Dalmacije i primjena konstitucionalnih zakona, pred kojima su svi jednaki, obrana narodnih interesa i svete naše vjere i religije pokornost i vjernost našem premilostivom caru i državnoj zastavi, evo u malo riječi našeg programa, programa stare autonomaške dalmatinske stranke.²⁹ Novine izlaze tri puta na mjesec, a uređuje ih Karlo Marić do 1903. godine, a otada Josip Perić sve do posljednjeg 36. broja koji izlazi 30. prosinca 1905. List je namijenjen puku, pa je stoga i pisan na hrvatskom jeziku i pokrenut s ciljem da ih se uvjeri da su Dalmatinci, a ne Hrvati na koje se često obrušavaju, kriveći ih za sve loše u Dalmaciji, a veličajući talijanski jezik, kulturu i umjetnost.

Već 12. siječnja sljedeće, 1898. godine kao odgovor izlazi iz Hrvatske katoličke tiskare *Dalmatinski Hrvat* kao novine mjestnoga Odbora Stranke prava. Članci su usmjereni na razotkrivanje stvarnih namjera *Pravog Dalmatinca* s kojim često i oštro polemizira. Izlazio je svega dvije godine, dva puta na tjedan na četiri stranice.³⁰

Sljedeće godine izlaze u Zadru vjersko političke novine *Croatia (Hrvatska) privremeno na mjesto Katoličke Dalmacije, uz sva nje prava i dužnosti*, kako stoji u zagлавju. U prvome broju piše zašto je *Katolička Dalmacija* prestala izlaziti, ali s namjerom da se obnovi. Do toga nikad nije došlo, a *Croatia* je pod pravaškim gesлом Bog i Hrvati i uredništvo Ive Prodana izlazila do 6. siječnja 1903. godine kada prestaje zbog lošeg zdravlja urednika i pomanjanja suradnika.

Nova političku opciju predstavit će list *Nezavisnost*. Prvi broj izlazi iz Narodne tiskare 8. listopada 1898. godine, nedugo nakon sastanka hrvatskih sveučilištaraca u Splitu. Izdavač i urednik je Dušan Manger, bivši zagrebački student koji je napisao uvodni članak za almanah *Narodna misao* 1897. godine, koji označava početak djelovanja Ujedinjene srpske i hrvatske omladine. List dosljedno promiće ideju jedinstva srpskog i hrvatskog naroda kao uvjet svakog napretka i zagovara sveslavensku uzajamnost. Tako ima stalnu rubriku *Slavenski svijet*. Širenje ideje o Hrvatima i Srbima kao jednom narodu s dva imena osnovno je programsko načelo *Nezavisnosti*. U tu svrhu uredništvo je namjeravalo već u prvome broju objaviti nekoliko članaka na ciriličnom pismu, ali to tehnički nije bilo izvodivo.³¹ Vjerojatno u Splitu nijedna tiskara nije imala cirilična slova. List je trebao izlaziti svake druge subote. Uredništvo je već u prvom broju ambiciozno najavilo da će s nove godine list objelodanjivati tjedno, a možda i češće. No, već 14. siječnja 1899. izlazi je 8., posljednji broj *Nezavisnosti*. *Jedinstvo* piše da su novine tiskane u 200 primjeraka. Primjerici koji se čuvaju u Sveučilišnoj knjižnici poklon su urednika Dušana Mangera.

Dinamika političkog života izazvana zbivanjima u Monarhiji na početku 20. stoljeća, osobito austrijsko-mađarskim sukobom, uzrokovat će pregrupiranje političkih snaga i izlaženje novih ili preorientaciju postojećih listova koji daju nov pravac političkim zbivanjima.

Usporedno s razvojem politike novog kursa jača i hrvatski katolički pokret, osobito nakon Prvog katoličkog kongresa održanog 1900. u Zagrebu na kojemu je donesena *Rezolucija Prvog katoličkog kongresa o katoličkoj štampi*³², u kojoj se apostrofira dužnost vjernika na širenju i podupiranju katoličkog tiska koji mora biti brana širenju bezvjerskog liberalno - naprednjačkog tiska i zagovaratelj i širitelj kršćanskih načela u javnom životu, sukladno enciklici Pape Leona XIII. *Rerum novarum*. Tako i splitski biskup Nakić pokreće list *Dan*, čiji prvi broj izlazi iz Leonove tiskare 10. lipnja 1903. godine na četiri stranice, a izdavatelj i odgovorni urednik je don Luka Grgić.³³ Uvodni članak iz prvoga broja najavljuje antisocijalistički pravac pisanja pozivajući se na Papu Leona XIII. koji je stavio na srce svim dobromislećim, da se opru, pobijaju i suprotstave širenju pogubnih teorija koje su uhvatile korijena i kod nas, osobito u primorskim gradovima kojima suprotstavlja zdrava načela kršćanske demokracije.³⁴ *Dan* je namijenjen težacima i radnicima u primorskim mjestima koji su izloženi utjecajima socijalista, a osobito svećenicima i učiteljima koji imaju prigodu i mogućnost poučavanja i zagovaranja kršćanskih vrijednosti. Izlazio je svakog drugog četvrtka, od 1905. godine tjedno, a od 33. broja iz 1914. izlazi

dnevno, od 1915. na manjem formatu, a od 1916. sve do kraja Prvoga svjetskog rata ponovno izlazi tjedno, ali redovito tijekom cijelog rata. Posljednji broj 52 izlazi je 24. prosinca 1918. godine, pa je *Dan* jedna od rijetkih novina koje su uspjele preživjeti rat.

Dubrovački čisti pravaši, nezadovoljni utjecajem narodnjaka na pisanje *Crvene Hrvatske*, osobito člancima koji zagovaraju politiku novog kursa, pokreću novi list *Prava Crvena Hrvatska*. Prvi broj izlazi 19. ožujka 1905. godine iz Dubrovačke hrvatske tiskare, u čijem su upravnom odboru pravaši imali prevlast tako da su otkazali tiskanje *Crvene Hrvatske*.³⁵ Uvodničar u prvome broju kaže da ih je *nevola samoobrane prisilila na ovaj korak* jer je Supilo i dio pravaša, prema njihovu shvaćanju, izdao prvotne namjere. Stoga su istakli da je njihov program obnavljanje izvornog pravašta kojega je *Crvena Hrvatska* napustila. Stoga ističu da što je stara *Crvena Hrvatska* u svom prvom broju kazala, to i mi ponavljamo. Na obnoviteljskoj skupštini svih dalmatinskih pravaških skupina održanoj u Dubrovniku 12. svibnja 1906. odlučeno je da *Hrvatska kruna* bude glavno glasilo Stranke prava, a sva ostala glasila mogu biti samo pomoćna, pa tako i *Prava Crvena Hrvatska*, kojoj su zamjerili austrofiliju.³⁶ Posljednji broj 706 tiskan je 26. listopada 1918. godine.

U Šibeniku pravaši 1905. godine pokreću svoje glasilo *Hrvatsku riječ*, koja se tiskala u Tiskarnici Ivana Sfaglinatza u Šibeniku. Od 2. lipnja 1906. tiska se u Hrvatskoj katoličkoj tiskari u Zadru jer im je Namjesništvo u dva navrata odbilo dati dozvolu za pokretanje tiskare u Šibeniku, iako u Šibeniku tada nijedna tiskara nije imala stroj za tiskanje novina. U siječnju 1907. godine, nakon sukoba s vođom Stranke prava Ivom Prodanom, uredništvo je odlučilo obustaviti izdavanje lista kako ne bi odustalo od iznošenja svojih stavova, a ni stvaralo razdor među pravašima. Sljedeći broj izlazi je tek 13. travnja. Nakon godinu i pol dana dobivaju dozvolu za pokretanje tiskare, tako da se od 6. lipnja 1907. godine ponovno tiska u Šibeniku. Nakon *Riječke rezolucije* otvoreno se ogradije od politike novog kursa, ističu svoju neovisnost i vjernost Stranci prava do čijeg joj je jedinstva osobito stalo. U informativnom smislu donosi vijesti iz cijele Hrvatske, prati rad Hrvatskog i Dalmatinskog sabora i osobito se zauzima za podizanje obrazovne razine stanovništva, pa se tako zalaže za otvaranje pučkih i stručnih škola, škola za djevojke i brani interesu učiteljstva. *Hrvatska riječ* izlazila je do 1914. godine, jednom ili dva puta na tjedan.

U kolovozu 1905. godine u Splitu je osnovana Hrvatska demokratska stranka pod utjecajem Napredne omladine u Banskoj Hrvatskoj. Na čelo joj staje Josip Smislak.³⁷ Smislakina je stranka, kako su suvremenici često zvali Hrvatsku demokratsku stranku, predstavljala radikalni zaokret u odnosu na dotadašnju političku praksu, stoga što težište političke borbe premješta na socijalna i gospodarska pitanja i demokratizaciju političkog života. Program stranke, tzv. *Temeljna načela* izložili su u novopokrenutom glasilu *Sloboda*. Prvi broj *Slobode* izlazi 16. kolovoza 1905. kao organ Hrvatske demokratske stranke, kako i stoji u podnaslovu. Na glavnoj skupštini Hrvatske napredne stranke u Zagrebu 4. lipnja donesena je odluka o ujedinjenju Hrvatske napredne stranke i Hrvatske demokratske stranke u Dalmaciji u Hrvatsku pučku naprednu stranku. Zagrebački *Pokret* postaje glavno glasilo stranke, a *Sloboda* postaje neovisan list.³⁸ Vlasnik, odgovorni urednik i pisac mnogih članaka je Josip Smislak. Članke potpisuje s j, a mnogi su objavljeni nepotpisani, ali stil i načina obrazlaganja ideja odaju Smislakinu ruku. U listu od prvog broja surađuje i tajnik stranke Ivo Tartaglia koji je brinuo o financijama lista, pisao članke, a u jednom razdoblju bio i glavni urednik.³⁹ Na stranicama *Slobode*, kao izrazito političko lista, proklamiraju se programska načela stranke i nastoji pridobiti pučanstvo za političko djelovanje. Osobito se Smislak zalaže za rješenje težačkog pitanja, tj. ukidanja kolonata, čime je pridobio splitske težake koji su napuštali autonomašku stranku i prilazili HDS-u. Nakon što je od broja 9, 1909. godine uredništvo preuzeo Milan Marjanović, *Sloboda* donosi i informativne priloge iz svijeta i pokrajine i osobito iz splitskih četvrti, ali još uvijek prevladavaju političke i gospodarske teme. Kada Smislak 1910. postaje zastupnik u Carevinskom vijeću, *Sloboda* postaje manje kritična prema Beču i Hrvatskoj stranci koju je dotada žestoko napadala.

Milana Marjanovića nasljeđuje na uredničkom mjestu Ivan Bulić od 11. broja 1911., a od broja 91 Oskar Tartaglia koji uređuje list do konca 1913. U 1912. godini *Sloboda* ima prilog *Brzjavni glasnik* koji dnevno donosi brzjavne vijesti s balkanskih ratišta dobivene iz Beča, ali i iz Beograda. Tijekom 1913. godine o Drugom balkanskom ratu izvještava iz Beograda, a kratko vrijeme i s ratišta, Oskar Tartaglia.⁴¹ Prvi broj u 1914. godini uređuje Niko Bartulović sve do broja 119. Sljedeći broj donosi vijest da je urednik uhićen, pritvoren i osuđen za veleizdaju. Bio je osuđen na 5 godina zatvora, kao i Oskara Tartaglia, tada urednik *Zastave*.⁴² Bartulovića nasljeđuje Jerko Čulić koji list uređuje do posljednjeg 124. broja koji izlazi na samo dvije stranice 25. srpnja 1914. Vlasti su nakon premetačine uredništva i stana dr. Smodlake zabranile *Slobodu*, a 30. srpnja uhitile Smodlaku i Ivu Tartagliju.

Hrvatska pučka napredna stranka izdaje i *Pučku slobodu*. Prvi broj izlazi 1. studenoga 1907. godine kao prilog *Slobode*. Poslije izlazi samostalno s istim programskim načelima. U prvoj broju uredništvo iznosi razloge pokretanja novog lista: *probuđenje i prosvjetljenje našeg puka, pučani valja da drže svoje pučke novine, koje pišu za puk i koje brane pučka prava*. Kritizira tadašnje novine namijenjene puku. Kako bi novine dospjele u svako dalmatinsko mjesto, uprava lista izgrađuje mrežu povjerenika koji će sabirati *predbrojbu* i dijeliti novine, a mole sve koji su vješti čitanju da čitaju nepismenima kako bi i njih poučili i obavijestili o tome što se događa kod nas i u svijetu.

Godine 1906. u Zadru 2. siječnja izlaze političke novine *Pučki glas*, a sitnjim slovima u podnaslovu stoji: *novine za opće dobro hrvatskoga naroda, glasilo hrvatskih zadruga i blagajni, pučkih knjižnica, radničkih društava*. U drugom broju od 12. siječnja 1906. izlazu svoj program, čija prva točka glasi: *Glavni protivnici hrvatskog naroda su socijalni demokrati*. Novine pokreće i izdaje Odbor za hrvatsko narodno dobro u kojem je zastupljeno i radništvo Herceg-Bosne, pa se smatraju jedinim radničkim pučkim pravaškim listom od Istre do Bosne i Hercegovine. Odbor je pod utjecajem Stranke prava. Nakon pravaške ujediniteljske skupštine u Dubrovniku 1906. godine, odlukom Skupštine *Pučki glas* postaje službeno radničko glasilo Stranke prava u Dalmaciji, što je i naglašeno u zagлавlju broja 3, 1906. godine. List se tri puta na tjedan tiska u Katoličkoj hrvatskoj tiskari. Prestaje izlaziti 24. prosinca 1908., vjerojatno zbog financijskih teškoća.

Stipan Dragoni, bivši pučki učitelj i tajnik sinjske općine, pokreće u listopadu 1907. godine katoličko - vjerski pučki list *Puk*, koji je izlazio iz splitske Leonove tiskare do 22. prosinca 1909. godine. Uz poučne sadržaje, u skladu s programskom orientacijom, promovira kršćanske vrijednosti, a obara se na socijalističke ideje i brani svećenstvo od napada Smodlakine *Pučke slobode*, po mišljenju *Puka*, jer je među dalmatinski puk širila socijalističke i bezbožne ideje. Od 1908. godine ima bogato ilustrirani prilog *Pobožni puk* tiskan na kvalitetnijem papiru i s popularnim vjerskim sadržajem. Sveučilišna knjižnica ima sva tri godišta, ali manjkava.

U Šibeniku 23. ožujka 1907. godine izlazi *Glas šibenskog kremenjaka* kao lokalno političko glasilo. Iako se deklarira kao politički list za interes grada Šibenika i okolnih sela, promiče program Napredne demokratske stranke. Od 63. broja koji je izšao 2. svibnja 1908., mijenja ime u *Kremenjak* i postaje glasilo Hrvatske pučke napredne stranke za Krajinu Šibenik. Uređuje ga Niko Marinković pod uplivom dr. Vice Iljadice. Posljednji broj izšao je 1909.

Iste godine izlazi u Zadru *Zadarski list* kao izborni glasilo za promicanje kandidature Jose Modrića na izborima 1907. godine za zastupnike u Carevinsko vijeće. Izašlo je svega osam brojeva.

Godine 1908., 16. srpnja izlazi u Šibeniku iz Hrvatske tiskare (Krstelj) tjednik *Prava pučka sloboda*. Izdavatelj, vlasnik i odgovorni urednik je Vladimir Kulić. Podupiru program Stranke prava i zagovaraju prosvjećivanje naroda kao sredstvo svekolikog napretka. Posljednji broj u SKS je 63, tiskan od 15. srpnja 1909.⁴³

Prvi splitski dnevnik pod nazivom *Velebit* pokrenuo je Ante Trumbić, središnja osoba politike *novog kursa*, nakon što se povukao s mjesta splitskog načelnika i potpredsjednika Hrvatske stranke. Pred izbore za Dalmatinski sabor 1908. godine Trumbić osniva vlastitu tiskaru iz koje 1. veljače izlazi

prvi broj *Velebita*. U uvodniku prvomu broju stoji da će list slijediti program Hrvatske stranke, iako nije njen službeni organ, tj. zalagat će se za jedinstvo i samostalnost hrvatskoga naroda. *Velebit* ima stalnog dopisnika iz Zagreba koji prati rad Hrvatskog sabora i inače političke prilike u banovini. Slabije prati društvena i kulturna zbivanja u pokrajini, a nešto bolje splitska zbivanja u rubrici *Iz grada i okolice*. Česti su članci o stanju u gospodarstvu, osobito o potrebi povezivanja Dalmacije sa zaleđem željeznicom i osnivanja zasebnog samostalnog ravnateljstva državnih željeznica. Često polemizira sa Smodlakinom *Slobodom*, kojoj posebno zamjera što odobrava pisanje *Našeg jedinstva* kojeg pogrdno naziva *vladinom cavatom*. Novine vjerojatno nisu imale prodaju koja bi pokrivala troškove lista i jamčila im dugovječnost, a ni preplatnici nisu plaćali redovito sudeći po čestim pozivima predbrojnicima da podmire dugovanja. U članku *Uzdržavanje štampe* konstatira se da u Hrvatskoj opstaju samo političke, stranačke novine i da na malom hrvatskom tržištu nema prostora za opstanak novina na tržišnim principima.⁴⁴ Vjerojatno *Velebit* već u travnju, kad je članak objavljen, nije imao dobru prođu. U posljednjem broju 194 koji je izšao 30. rujna 1908. najavljuje se prestanak izlaženja lista na neko vrijeme. *Velebit* nikad nije obnovljen.

Iste godine u Zadru iz tiskare Battara-Fime izlazi list na talijanskom *Risorgimento*, kao organ talijanske demokratske stranke u Dalmaciji.⁴⁵ Novine izlaze kao tjednik, a uređuje ih Raimondo Desanti, ljekarnik iz Rovinja. Na četiri stranice prati događaje u cijeloj Dalmaciju i osobito u Zadru u rubrici *Cronaca Zaratina*. Posljednji broj koji Knjižnica posjeduje je 255 od 18. srpnja 1914.

U Splitu 4. svibnja 1910. izlazi prvi i jedini broj lista *Novo vrijeme*. U podnaslovu se deklarira kao kulturno, političko i ekonomsko glasilo. U programskom članku navode kako će se u svom pisanju oslanjati na program Hrvatske pučke napredne stranke, jer da im je zajednički cilj: *ekonomsko, kulturno i političko uskršnuće naroda* i načini postizanja, *širenje pučke prosvjete i tumačenje demokratskih načela*.⁴⁶ Vlasnik i glavni urednik bio je Miroslav Keckemety

Iz Katoličke hrvatske tiskare u Zadru 6. siječnja 1910. izlazi *Dalmatinski Hvat*. Uredništvo ih deklarira kao novine za pouku i zabavu puka. Uistinu donose različite članke iz književnosti, znanosti i gospodarstva sve u poučnom i zabavnom obliku kako su i najavili u podnaslovu. Uvodnik prvomu broju najavljuje program lista kao čisto katolički i hrvatski, a namijenjen je svakom pravom Hrvatu. Program i pisanje lista odaje Prodanov utjecaj. List u pojedinim brojevima sadrži ilustracije. Novine prestaju izlaziti u kolovozu 1913.⁴⁷

Iste godine, 5. studenoga u Splitu izlazi pravaško glasilo *Hrvatska država* s podnaslovom: organ za prosvjetno, gospodarsko, političko osvješćenje naroda. Program mu je jednostavan: *kršćanska prosvjeta, narodno gospodarstvo, pravaška politika*. U tu svrhu donosi uz političke članke i članke iz hrvatske povijesti, te pokoji informativni članak o aktualnim događajima. Do broja 18, 1911. godine list je tiskan u Leonovoj tiskari. Kad im je ona odbila tiskanje, obećao im je Trumbić usluge svoje tiskare, ali je pod pritiskom splitskoga Općinskoga vijeća odustao. Uredništvo lista zamjerilo je Trumbiću prevrtljivost jer je navodno odobravao njihovo pisanje. List se od broja 19 tiskao u Šibeniku, a uredništvo je ostalo u Splitu. Posljednji je broj izšao 12. kolovoza 1911.

Nakon omladinskog kongresa u Splitu 1911. godine, na kojem je nadvladala radikalna struja, stvorena je nova generacija Napredne omladine koja istupa pod imenom Hrvatsko-srpska napredna omladina, a predvodili su je Oskar Tartaglia, Milostislav Bartulica, Vladimir Čerina, Mate Kočina. Nacionalistička omladina ideje hrvatsko-srpske uzajamnosti zamjenjuje idejom sveslavenskog jedinstva; zahtjevi su joj radikalni, a istupi agresivni.

U Šibeniku od srpnja 1911. izlazi *Naprednjak* kao glasilo Hrvatske pučke napredne stranke. Nakon spora unutar stranke list prestaje izlaziti. Zamjenjuje ga *Ujedinjenje* kao glasnik jugoslavenskih nacionalista. Prvi broj tiskan je na malom formatu u Hrvatskoj štampariji u Splitu 8. svibnja 1913. U uvodnom članku iznijeli su program Nacionalističke omladine čija je prva točka jugoslavenski unitarizam. Vlasti su list zabranile nakon drugog broja zbog protuaustrijskih napisa i zalaganja za

unitarno jugoslavenstvo. Treći broj je tiskan, ali je bio zaplijenjen.⁴⁸

Oskar Tartaglia, koji je surađivao u *Naprednjaku* i *Ujedinjenju*, pokreće *Zastavu*. Prvi broj izšao je iz splitske Narodne tiskare 2. ožujka 1914. godine. Na četiri stranice velikog formata (59 x 42 cm) vlasnik, izdavatelj i odgovorni urednik Oskar Tartaglia propagira unitarističke jugoslavenske ideje, iako je u podnaslovu naznačio da su novine neovisno i slobodoumno glasilo javnog mišljenja. List je izlazio dva puta na tjedan, a kasnije tri puta, vjerojatno zbog velikog zanimanja čitateljstva. Uz broj 19 izšao je humoristični prilog *Duje Grintavac*. U listu su surađivali M. Bartulica, B. G. Angjelinović, Niko Bartulović i mnogi drugi zagovaratelji jugoslavenske ideje. Vlasti su budno pratile pisanje *Zastave* tako da je mnogo članaka bilo cenzurirano, dok ga konačno nisu zabranile 24. srpnja 1914., pred sam početak Prvoga svjetskog rata. Tartagliju su uhitili, optužili za veleizdaju i kaznili s pet godina zatvora. Nakon Prvoga svjetskog rata Tartaglia obnavlja *Zastavu*. Prvi broj izlazi 1. svibnja 1919., nakon što su vlasti obustavile izlaženje lista na mjesec dana (od 16. lipnja do 21. srpnja 1919.). List je konačno zabranjen 22. kolovoza 1919. kada izlazi posljednji 26. broj druge *Zastave*. Urednik čitateljima preporučuje novi list *Život*. Godine 1931. još je jednom Trtaglia pokrenuo novine istog naslova, ali su bile kratka vijeka kao i prethodne dvije.

Do početka Prvoga svjetskog rata izlazilo je još nekoliko političkih novina. U Zadru 2. svibnja 1914. izlazi *Mlada Dalmacija* s usporednim naslovom na talijanskome *La Giovine Dalmazia*. Novine su pokrenute kao protuteža *Il Dalmati* koji osim imena nema na sebi ništa dalmatinskog, jer on ne zastupa interes Dalmacije koja je sva Hrvatska.⁴⁹ Već se u podnaslovu deklarira kao hrvatski demokratski list. Izlazi svake srijede i subote, a od broja 11 svake subote, iz Prve jugoslavenske štamparije. Odgovorni urednik je Zvonimir Rakvin, a glavni urednik Josip Ljubić. Posljednji 18. broj izšao je 8. kolovoza 1914. Rakvin i Ljubić uređuju i humoristični list *Šaljiva Dalmacija*. Prva dva broja izšla su samostalno, a od trećeg broja kao tjedni prilog *Mlade Dalmacije*. Izašlo je svega šest brojeva, posljednji 13. lipnja 1914. Od tada izlazi kao jednostranična rubrika u *Mladoj Dalmaciji*.

Objava rata značila je prestanak izlaženja mnogim novinama. Zabranjeno je izlaženje: *Crvenoj Hrvatskoj*, *Dubrovniku*, *Hrvatskoj rijeći*, *Slobodi*, *Zastavi*. Urednici koji nisu bili skloni austrijskim vlastima bili su zatvarani, suđeni kao izdajnici ili poslani na front. Tijekom rata novim zakonom o tisku uvedena je i preventivna vojna cenzura. Novine su objavljivale najviše vijesti koje je slao službeni dopisnik uredništvu ili su se pretiskivali članci iz stranih novina, najviše bečkih. U Splitu u svrhu obavješćivanja iz mjesne Tipografie sociale Spalatine 2. rujna 1914. izlazi *Bulletino delle ultime notizie*. List koji redovno objavljuje brzopisna izvješća iz Beča s ratnim novostima uređuje Marino Covich. U listu surađuju talijaniši: E. Salvi, S. Selem, E. Pervan i drugi. Nije donosio političke članke.

Novine radničkog pokreta

Pokretanju novina namijenjenih radništvu prethodile su aktivnosti radničkih društava za uzajamnu pomoć, koja su se u Dalmaciji osnivala šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća. No, prvi list za radnike pokrenuli su pripadnici srpske i autonomaške stranke u Dubrovniku 1887. godine nazvavši ga *Radnik*, ali ne s ciljem da promiče interes radnika, nego da ih pridobije za svoje političke ciljeve i odbije od socijalističkih ideja. U listu surađuje Antonio Stražićić, poslije urednik *Jedinstva* i *Našeg jedinstva*. List je izlazio vrlo kratko, do kolovoza 1887. godine.⁵⁰

Zadarsko radničko društvo za uzajamnu pomoć pokrenulo je u listopadu 1887. godine novine *L'operaio Dalmata* kao glasilo radničkih društava koje će promicati interes puka.⁵¹ Godine 1889., 4. siječnja iz zadarske tiskare Vitallini izlazi *La voce dell'operaio*. List izlazi dvotjedno, a uređuje ga Juraj Venturini. Prve socijalističke novine dvojezičnog naslova *Il Socialista / Socijalista* izšle su u Zadru 1898. godine kao rezultat djelovanja socijalistički usmjereno Društva radnika i radnica koje je

osnovano u Splitu 1897. i njegove zadarske podružnice, te zadarskog političkog društva Socijalna demokracija. Prvi broj izšao je u Zadru 1. svibnja, tiskan je u tiskari Woditzka. Većina članaka su bili na talijanskom, a samo oni najvažniji i na hrvatskom. List je bio žestoko cenzuriran i pljenjen. Izašlo je svega pet brojeva.⁵²

U lipnju 1908. godine bio je u Splitu dugotrajni štrajk zidara, a kao potporu štrajku "Savez među radnicima" izdaje novine *Štrajkaš* s podnaslovom: zvanično glasilo organiziranih radnika Prvi broj izlazi iz splitske društvene tiskare 13. lipnja 1908. godine, uređuje ga Ante Prkušić. *Štrajkaš* označava preokret u radničkom novinstvu jer je pisan na hrvatskome jeziku. O tomu u zaglavljtu prvoga broja dano je i sljedeće objašnjenje: *Budući da svi Dalmatinci, izuzevši doseljenike iz Italije, razumiju hrvatski jezik, prevođenje članaka i proglaša nametnulo bi organizacijama golemo i suvišno rasipanje snaga i novaca koje ne mogu podnijeti.*⁵³ Nakon završenog štrajka list je prestao izlaziti, posljednji šesti broj izšao je 18. srpnja uz konstataciju uredništva da su novine ispunile svoju svrhu i da su se pokazale kao učinkovito sredstvo borbe za radnička prava.

Nedugo nakon što je prestao izlaziti *Štrajkaš*, već 2. listopada 1908. izlazi u Šibeniku *Glas malog puka* kao glasilo socijalne demokracije u Dalmaciji, kako stoji u podnaslovu. Počeo je izlaziti kao polumjesečnik, ali već od drugog broja izlazi kao tjednik. Od broja 9, 1908. godine list se tiska u splitskoj Društvenoj tiskari. Urednik je bio Dušan Glumac, koji je stanovao u Šibeniku, zbog toga u impresumu kao mjesto izdavanja stoji Split-Šibenik. Ostat će tako sve do 18. broja od 8. svibnja 1909. godine kada se Glumac preselio u Split. Otada je u Splitu uredništvo i administracija lista. Od broja 24, 1909. urednik je Frane Pasinović, a glavni suradnik od broja 17 postaje Jerko Dorbić. Posljednji 19. broj izšao je 13. svibnja 1910. godine. Sveučilišna knjižnica ima pojedine brojeve iz 1909. i 1910. godine. U posljednjem broju uredništvo je najavilo novi socijalno-demokratski list *Glas radnog naroda*. Prvi je broj tiskan u Splitu u Društvenoj tiskari 27. svibnja 1910. godine. Kao izdavatelj i odgovorni urednik naveden je Frane Pasinović do broja 22, otada Jerko Dorbić, koji je bio urednik od prvog do posljednjeg 8. broja od 3. ožujka 1911. *Glas radnog naroda* pokrenut je kao glasilo istarskih i dalmatinskih socijalista, a rezultat je uspješne suradnje Jugoslavenske socijalno-demokratske stranke u Istri i dalmatinskih socijalista. Prigodom izbora 1910. godine tiskana su dva broja izbornog priloga *Ustaša* (29. lipnja i 2. srpnja) kao izvanredno izdanje *Glasa radnog naroda*. U prvom broju predstavlja svog kandidata Jakova Gabrića, ali više mesta je posvećeno iznošenju grijeha Josipa Smoljake budući da je on bio suparnik socijalističkog kandidata. Godine 1911. izlazi *Izborni listak socijalno-demokratske stranke u Dalmaciji* na hrvatskome i talijanskome jeziku.⁵⁴

Zanimljiv je list *Štipavac* koji nosi podnaslov: politički list za satiru i šalu, a namjera mu je sprudnjom rušiti, zabavom podučavati. Prvi je broj izšao iz tiskare Dolenc u Trstu 10. siječnja 1911., a administracija i uredništvo bili su u Splitu. Posljednji, treći broj izšao je 20. travnja 1911.⁵⁵

Godine 1912. izlazi *Crveni barjak* kao glasilo Socijalno -demokratske stranke u Dalmaciji. Prvi i drugi broj tiskan je u Zagrebu 15. i 30. ožujka 1912., a treći u Dubrovniku; od 4. do 19. broja list se tiska u Šibeniku, a od 19. do posljednjeg broja od 12. travnja 1913. u Splitu. Administracija je i za vrijeme dok se list tiskao u Šibeniku bila u Splitu, a i gradska rubrika odnosila se na Split. Nakon prestanka izlaženja *Crvenog barjaka*, glavno glasilo socijalističkih organizacija i stranaka postala je zagrebačka *Slobodna riječ*.

U Splitu 23. ožujka 1913. godine Dušan Jankov izdaje list *Napred, za osobnu obranu*, kako i stoji u podnaslovu. Motiv za pokretanje lista bila mu je nemogućnost da reagira na tiskanu odluku o njegovu isključenju iz Socijalno-demokratske stranke bez obrazloženja. Odluka je tiskana u *Glasu slobode i Slobodnoj rijeći*, a potom i u *Crvenom barjaku* i *Slobodi*. Izašao je samo jedan broj.

Srpske novine u Dalmaciji

Secesija Srba iz Narodne stranke 1879. godine, kada su bukovički i obrovački Srbi glasali za autonomaškog kandidata a protiv narodnjaka Miha Klaića, posljedica je nacionalnog i političkog izdvajanja Srba koje je počelo još šezdesetih godina 19. stoljeća. Nakon toga Srbi osnivaju Srpsku narodnu stranku i pokreću 1880. *Srpski list* kao organ stranke. List je tiskan čiriličnim slovima a nadnevak u zagлавju naveden je i po julijanskom i po gregorijanskom kalendaru, pa je nadnevak prvog broja 2(14). siječnja 1880. U prvoj broj o programu lista urednik Sava Bjelanović piše da je osnovni zadatak lista obrana srpskog jezika, a osobito na Primorju ima biti i budjenje i njegovanje srpske svijesti i srpskog jezika. Na stranicama *Srpskog lista* vode se žestoke polemike s *Narodnim listom* koji ih napada zbog novog saveza s autonomašima, a ovi nastoje osporavati i hrvatski jezik i hrvatsko ime. List je prestao izlaziti 18. svibnja 1888. Zamjenjuje ga *Srpski glas* već sljedećeg tjedna, dakle 25. svibnja, koji nastavlja numeraciju godišta *Srpskog lista*. Tiskan je također čiriličnim slovima, ali svaki broj ima i po koji članak tiskan latinicom. Novine su promjenile samo ime jer je isti urednik, Sava Bjelanović napisao isti uvodnik, dakle list ima isti program.

Godine 1883. u Splitu izlaze prve novine na čiriličnom pismu, političko-humoristični list *Draškov rabeš*. Zbog oštih izjava u listu, njegovi urednici Metličić i Butijer završili su na sudu.⁵⁶ List je izlazio do 1887. godine.

U Dubrovniku tamošnji Srbi katolici pokreću svoje novine *Gušterica*, čiji je prvi broj izašao 1. studenoga 1882. godine. Izašlo je do 15. listopada, kada je tiskan posljednji broj, svega 25 brojeva, a 1885. pokreću *Glas dubrovački* kao organ Srpske stranke u Dubrovniku. Pristaše Srpske stranke izdavale su i *Dubrovnik* od 3. srpnja 1892. do 23. srpnja 1914. Već se Jovica Petrović u svom članku u *Narodnoj svijesti* iz 1928. godine žali da u Dubrovniku nema sačuvanih listova ni iz najblže prošlosti koji da su već onda bili rijetki jer nije postojala u to vrijeme u Dubrovniku knjižnica koja bi sustavno sabirala i čuvala lokalne publikacije, pa ne čudi što prvih dubrovačkih novina, osim *L'Avvenira* nema u splitskoj knjižnici.

Službene novine

Službene i poluslužbene novine imaju u prvom redu obavjesnu funkciju u komunikacijskom prostoru između vlasti i pučanstva. Pokreću ih državne, namjesničke ili općinske vlasti kako bi obavijestili pučanstvo o novim zakonima, uredbama, oglasima, sudskim proglašima, ali i u propagandističke svrhe. Prve takve novine koje su izlazile u Zadru u vrijeme austrijske vladavine su *Gazzetta di Zara*, pokrenute 1832. godine. Imale su i neslužbeni dio, neovisan o vlasti, u kojemu donose dnevne vijesti i književne priloge. U njima se prvi put manifestiraju stavovi protivni sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom.

Austrijske su vlasti favorizirale talijanski jezik, ali su službene novine izdavale i na hrvatskom jeziku kojega jedino većinsko hrvatsko stanovništvo razumije. Katkad su dvojezične, katkad i trojezične (na talijanskom, hrvatskom i njemačkom jeziku), a katkad samo na hrvatskom jeziku. Već *Gazzetta di Zara*, koja je prestala izlaziti 1846. godine, donosi oglase na hrvatskom jeziku, da bi od 1949. počeo izlaziti *Smotritelj dalmatinski /Osservatore Dalmato* u kojemu su dvostupačno tiskani članci usporedno na hrvatskom i talijanskom jeziku. Od 52. broja hrvatski dio se izdvaja kao zasebna novina i od 4. lipnja 1949. izlazi kao *Glas dalmatinski*. Uređuje ga Ante Kuzmanić, koji u prvom broju piše: ovaj list izlazit će skroz po hrvatski onako kako većina stanovnika Dalmatinskih govoriti, ište i hoće.

Dalmatinsko namjesništvo objedinjuje te novine 1867. i pokreće novo službeno glasilo *Objavitelj dalmatinski / Avvisatore dalmato*, u kojem objavljuje obavijesti o raznim upravnim, zakonskim i

gospodarskim promjenama. No, takve službene novine nisu mogle odigrati ulogu propagatora misli i ideja austrijske uprave, osobito u razdoblju kad jača utjecaj političkih novina, *Narodnog lista i Il Dalmate*, na javno mnjenje. Stoga 1888. pokreću neslužbeni dio *Smotru, dalmatinsku/ La Resegna Dalmata* koja izlazi dvojezično. Do 1918. godine uređuje je Petar Kasandrić. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata i talijanske okupacije smanjuje se udio hrvatskih članaka, a od 1919. izdaju ga talijanske okupacijske vlasti, da bi nakon Rapalskog ugovora prestale potpuno izlaziti. Bile su to ujedno posljedne novine na hrvatskome jeziku u Zadru sve do njegova oslobođenja od talijanske okupacije u Drugome svjetskom ratu. U Splitu je 1919. vlada pokrenula novo i jedino službeno glasilo za Dalmaciju, *Dalmatinski glasnik*, koji više puta mijenja naslov u skladu s promjenom naziva administrativne jedinice na koju se odnosi. Izlazi sve do početka Drugoga svjetskog rata.

Važnost prvih službenih novina nije samo u tome što označuju početak bogate i plodne novinske djelatnosti u Dalmaciji, nego se njihova važnost proteže i na činjenicu da su u njima surađivali Ante Kuzmanić, Stjepan Ivčević, Petar Kasandrić, Antun Kazali, Ivan Danilo i drugi, koji su ne samo usavršavali novinarski zanat i vježbali izražavanje na tada nestandardiziranom hrvatskom jeziku nego i stoga što su bili u prigodi djelovati u hrvatsku korist. Sveučilišna knjižnica posjeduje u svojoj zbirci znatan broj službenih listova.

POSTANAK I RAZVOJ ZBIRKE

Kratak pregled novina tiskanih u Dalmaciji oslikava odsječak povijesti hrvatskog novinstva od početaka do kraja Prvoga svjetskog rata.⁵⁷ U tome razdoblju prevladava političko novinstvo. Raznovrsnost političkih, nacionalnih, jezičnih i kulturnih opcija odrazila se i na brojnost i raznovrsnost novina. Iako je Gradska knjižnica osnovana sto godina nakon tiskanja prvi novina u Dalmaciji broj naslova koji se nalaze u zbirci govori u prilog tvrdnji da Sveučilišna knjižnica u Splitu ima jednu od najbogatijih novinskih zbirk, kako je već ustvrdio Hrvoje Morović, koji je izradio i prvu bibliografiju splitskih novina.⁵⁸ Nažalost, usprkos stogodišnjim nastojanjima mnogi su naslovi ostali manjkavi, nedostaju pojedini brojevi ili cijela godišta, a od pojedinih naslova u zbirci su tek poneki brojevi.⁵⁹

Od samog osnutka knjižnice Dušan Manger, njen suosnivač i dugogodišnji ravnatelj, nastojao je prikupiti dalmatinske novine koje "imaju svoj historični zadatak i svoju historičnu svrhu. Novinar, političar i urednik lista ne misli na to, jer u listu on vidi samo potrebno oružje za pobjedu raznih idea i raznih koncepcija prema politici časa i dana. Ko hoće da većom hladnoćom promatra novinu i novinarski rad taj mora da dođe do zaključka da budućem historičaru novine biti će potrebno vrelo za prosuđivanje prošlih vremena. Novi arhivi, baš radi novina, ne čuvaju sve one sitnice, što čuvaju arhivi."⁶⁰ Već 1905. pokreće akciju za prikupljanje novina i časopisa koje su izlazile u Dalmaciji. Da su se apelu odazvale osobe iz kulturnog i javnog života, svjedoči pismo splitskog publiciste don Frane Ivaniševića prof. D. Mangeru. Pismo je vjerojatno sam Manger dao objaviti u *Jedinstvu*, koje je i inače pratilo rad i napredak u prikupljanju donacija za knjižnicu objavljujući imena darovatelja i popis darovanih knjiga kao zahvalu i poticaj. U pismu naslovrenom Za gradsku biblioteku, između ostalog, stoji: *Dragi profesore! Sasvim rado odazvat ću se vašoj želji i u općinskom vijeću zagovarat pripomoći za gradsku biblioteku..* i dalje *Uz sabiranje knjiga imali bi ste ovom novom godinom poduzeti sabiranje naših važnijih političkih novina. Meni se čini da zborka naših važnijih političkih novina ima ne male i trajne vrijednosti u gradu kao što je Split, središte naše pokrajine. Don Frane nudi na raspoloženje sve novine što imadem kod sebe sačuvane i uvezane, pa ako želite ja ću i unaprijed čuvati ove novine što primam, na koncu od godine slati Vam, da popunite ponestane li kojeg broja.*⁶¹

Iako je gradsko upraviteljstvo podupiralo, i moralno i novčano, rad knjižnice, stalna odobrena novčana potpora nije bila dovoljna za osmišljenu nabavu ni knjiga ni periodičkih publikacija, pa se

knjižnični fond povećavao uglavnom darovima. Od 1906. godine počelo je odvjetništvo dostavljati primljena izdanja i tu je praksu zadržalo sve do Drugoga svjetskog rata. Fond knjižnice se tijekom tih godina toliko povećavao da su prostorije u kući Ilić u Marmontovoj ulici, u koje je općinsko upraviteljstvo privremeno smjestilo knjižnicu, bile pretjesne, pa se knjižnica seli u općinske prostorije, u kući Bernardi. Povećao se ne samo knjižni fond, nego i broj novina, kako tekućih tako i onih iz 19. stoljeća. Tako je u popisu čitanih knjiga iz 1912. godini naveden *Il Nazionale*, 1862. - 1866. i *Narodni list* 1876.-1877., a među popisom kupljenih knjiga nalazimo i *Pučki list*, bez oznake godišta. Nadalje, iste godine dano je na uvez više naslova časopisa i novina, pa iz računa Prve dalmatinske knjigovežnice čitamo da su od novina uvezani : *Jedinstvo*, *Nezavisnost*, *Dan*, *Pučki list*.⁶² Godine 1914. knjižnica je pretplaćena na splitske novine: *Dan*, *Naše jedinstvo*, *Pučka sloboda i Sloboda*, a troškovi pretplate bili su pokriveni iz općinske blagajne.⁶³

Manger, upravitelj knjižnice, uporno je nastojao priskrbiti knjižnici status javne pokrajinske knjižnice, što joj je pokrajinsko namjesništvo i dodijelilo 1912. godine. Pismena odluka ne postoji u Arhivu knjižnice, ali Upraviteljstvo se više puta pozivalo na dodijeljeni joj status tražeći u novoj državi SHS pravo primanja *istiska dužnosti*, tj. po jedan besplatan primjerak svega što se tiska u Pokrajini. To joj je odobreno Odlukom pokrajinske vlade od 31. svibnja 1919., a objavljeno u *Dalmatinskom glasniku* br.39, 12. lipnja 1919. Još istoga dana Dušan Manger šalje svim tiskarama obavijest da su *dužni po naredbi Pokrajinske vlade da posalju potpisanim po jedan istisak dužnosti svih svojih publikacija ma bilo koje vrste (knjige, novine, letke, program)*.⁶⁴ Ta povlastica donosi i obvezu primjerenu čuvanja knjiga, novina, časopisa, brošura i plakata, ali osigurava stalno pristizanje tekućih izdanja i omogućava knjižnici da se razvija kao središnja pokrajinska knjižnica, tj. da bude i dokumentacijsko središte i da trajno osigura pristizanje prinova za zavičajnu zbirku *Dalmatica*, čiji je sastavni dio i zbarka dalmatinskih novina. Nevolja je s obveznim primjerkom što pristiže neuredno, pa ostaju praznine u fondu, tako da godišta pojedinih naslova ostaju manjkava.

Kad je 1922. godine u novoj državi provedena nova administrativna podjela, nestalo je hrvatskog povijesnog županijskog uređenja, a uvedena je srpska teritorijalna podjela na oblasti i srezove, kojom se željelo raskomadati hrvatski korpus. Tom podjelom ukinuto je postojanje Dalmacije kao jedinstvene administrativno-političke cjeline. Ona je podijeljena na dvije oblasti: Splitsku i Dubrovačku oblast, a Boka kotorska koja je do kraja 1918. bila u sastavu Dalmacije, odcijepljena je od Dalmacije, dakle Hrvatske, prethodnom administrativno-teritorijalnom reformom. Novo teritorijalno-upravno ustrojstvo mijenja i pravo knjižnice na obvezni primjerak, tj. sužuje ga na Srez splitski. Naknadno je, odlukom od 20. lipnja 1924., potvrđena prethodna odluka Pokrajinske vlade za Dalmaciju iz 1919., kojom knjižnica dobiva status gradske i oblasne knjižnice. Od tada knjižnica više manje redovito prima obvezni primjerak iz tih oblasti, ali ne prima redovito novine iz Šibenika, pa upraviteljstvo 8. siječnja šalje dopis Policijskom odjelu Sreskog poglavarstva u Šibeniku u kojemu ga upozorava da knjižnica ne prima već duže vremena otisak svih periodičkih i neperiodičkih tiskarskih proizvoda i knjiga koje su tiskane u Šibeniku. Dalje navodi da od 1. studenoga 1924. godine knjižnica nije primila ni jedan broj *Dalmatinskog Hrvata* i *Narodne straže*, a isti često puta trebaju i državnim vlastima, pa se umoljava naslov da naknadno dostavi brojeve spomenutih listova.⁶⁵ Kako su godišta šibenskih novina nepotpuna, danas pretpostavljamo da molbi nikad nije udovoljeno, što nas ne čudi s obzirom na česte zaplijene i zabrane upravo tih novina. Za razliku od šibenskog Sreskog poglavarstva, Policijski odsjek u Dubrovniku redovito dostavlja sve što se tiska u Dubrovačkoj oblasti, pa i zaplijenjene primjerke koji se naravno čuvaju posebno u biblioteci. Isto će Manger ponoviti i u Izvještaju o radu biblioteka za 1925. godinu koju šalje Ministarstvu prosvjete Kraljevine SHS, iz kojega doznajemo da knjižnica osim obveznim primjerkom, dobiva i pojedine novine iz cijele zemlje i svijeta, a među njima navedena je i zadarska *La Rivista dalmatica*. U trećoj točki izvještaja moli Ministarstvo da "izvoli poraditi da sve tiskare u državi moraju poslati dužni egzemplar i Gradske biblioteci u Splitu."⁶⁶ Vjerojatno je Manger htio iskoristiti

prijateljske odnose, koje je imao s tadašnjim ministrom prosvjete Svetozarom Pribičevićem, za proširenje prava primanja obveznog primjerka s teritorija cijele države.

Obveznim primjerkom, darovima pojedinaca i institucija povećava se knjižnični fond, pa iz pisma koje je upravitelj Manger poslao Stanoju Stanojeviću, sveučilišnom profesoru iz Beograda, saznajemo da je knjižnica 1924. godine imala 20.000 knjiga i skoro potpunu kolekciju dalmatinskih novina.⁶⁷ Zbirka se povećala 1924. godine i pripojenjem knjižnice Zemaljskog odbora.

Očito je toliko narasla da je prostorija u kojoj su bile smještene novine postala pretjesna, pa Manger šalje 1929. dopis Općinskom upraviteljstvu, u kojem upozorava da *će se morat mislit o proširenju biblioteke i u prizemne prostorije jer novine zauzimaju mnogo prostora a njihovo sačuvanje potrebno je u svakom pogledu i ne malo je broj ljudi koji češće trebaju da te novine konzultiraju*. Pozivajući se na dotadašnju potporu i sklonost općine spram knjižnici, moli da upraviteljstvo uzme u pretres gornje zasluge.⁶⁸

Novine su se tijekom godine prikupljale i čuvale, koncem godine kada bi se prikupljali svi primjerici jednog godišta, uvezivale bi se i tek onda davali korisnicima na čitanje; dakle, knjižnica nije funkcionalna kao dnevna čitaonica, očuvanje novina bio joj je primaran zadatak. Novine, zbog lošeg papira na kojem su tiskane, lako propadaju i kad su uvezane, stoga Manger dolazi na zanimljivu ideju da izdavači novina o svom trošku po dva primjerka svakog broja, otisnu na boljem papiru, uvežu i poklone knjižnici koja će ih sačuvati za buduće generacije, jer *sačuvanje novina jest jedna elementarna kulturna potreba*. Pismo u kojem iznosi svoje zamisli šalje urednicima splitskih novina, Sveučilišnim knjižnicama u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu, te Novinarskom društvu. Izgleda da je odaziv bio slab jer u spisima knjižnice nalazimo samo dopis Jakše Bužančića, urednika *Hrvatske sloge* koji načelno pristaje da se njegove novine tiskaju u nekoliko primjeraka na boljem papiru za Gradsku knjižnicu i da će redakcija odmah to i napraviti ukoliko od splitskih novina barem *Novo doba* pristaje na to jer *ne postizava se svrha, koju Vi želite - naime da bi se za historiju što trajnije sačuvao ogled života - ako sve jače novine u mjestu ne bi polazile s vašega stanovišta i prihvatile Vaš predlog*.⁶⁹ Ostala je to samo dobra zamisao.

Od šestosiječanske diktature nastupa teško razdoblje za knjižnicu. Smanjuju se općinske subvencije i sredstva za nabavu građe usprkos stalnim molbama i Mangerovu umijeću. Manger i dalje nastoji dobiti prava primanja obveznog primjerka pa se obraća banu Primorske Banovine, pozivajući se na već prije stečena prava javne i pokrajinske knjižnice, a i na faktično stanje. Više puta ponovljene molbe nisu uslišane pa knjižnica nakon novog banovinskog ustrojstva ne prima više obvezni primjerak ni iz Dubrovnika, a ne stiže često ni iz Šibenika ni iz Mostara, koji su pripali Primorskoj Banovini.

Uz sve nedaće knjižnična zbirkama se povećava, uglavnom darom pojedinaca. Tako je kontesa Pavlović poklonila, uz više knjiga, i općinske novine, *Novo doba* i *Jadranski dnevnik*. Knjižnica je postala pretjesna za količinu knjižnične građe koju je prikupila, tako da rad na popisu i obradi građe postaje nemoguć. Postaje bjelodano da je problem nerješiv u postojećim prostorijama i počinju akcije za izgradnju nove zgrade. Obraćajući se banskoj vlasti Banovine Hrvatske za priznavanje prava na obvezni primjerak pismom od 19. prosinca 1939., povjerenik gradske općine dr. Ivo Lubina upozorava da je *gradnja biblioteke neophodna narodna kulturna potreba* i moli da se predvide veća predračunska sredstva kako bi se zgrada što prije izgradila. U odgovoru koji je poslala Ispostava Banske vlasti 1. travnja 1940. godine upravi Gradske biblioteke ne spominju se tražena sredstva za izgradnju zgrade, samo se obavještava da se molbi za dostavljanje obveznog primjerka s područja cijele Banovine ne može udovoljiti dok se ne donesu nove zakonske uredbe o knjižnicama.⁷⁰

Knjižnica je dočekala Drugi svjetski rat i talijansku okupaciju u vrlo teškom stanju, ali je bila otvorena tijekom cijelog rata i čak i tada povećala svoj fond, iako, prema izjavama tiskara, za vrijeme talijanske okupacije nije uziman obvezni primjerak. Da je vjerojatno tako bilo i u drugim okupiranim

dalmatinskim mjestima, govori podatak da Znanstvena knjižnica u Zadru nema mnoga izdanja knjiga i novina tiskanih za vrijeme talijanske okupacije. Splitska knjižnica u svojoj zbirci ipak ima novine koje su izlazile za vrijeme talijanske okupacije (*San Marco*, 1941; *Popolo di Spalato*, 1941.-1943.).

Kraj rata knjižnica je dočekala u skućenome, neprimjerenom prostoru u kojem se nagomilalo oko 30 000 neinventariziranih knjiga i 2.490 svezaka novina i časopisa. Početkom 1945. premještena je u prostorije bivšeg Gabinetto di lettura na Prokurativama. Pripojenjem fonda Gabinetta di lettura, knjižnice bivše Münchenske akademije, Njemačkog konzulata u Splitu, talijanske Biblioteca popolare i ostatka knjiga bivše Posudbene biblioteke Sokolskog društva povećan je knjižnični fond za oko 10 000 svezaka. Najveća donacija novina pristigla je iz knjižnice Arheološkog muzeja.⁷¹ Tom prigodom popunila se knjižnična zbirka kompletним godištima pojedinih novina iz 19. stoljeća, primjerice splitskog *L' Avvenira*, pojedinim godištima *Narodnog lista*, *Hrvatske krune*, *Srpskog lista* i *Srpskog glasa*, više godišta *Katoličke Dalmacije*, *Il Dalmate*, *Crvene Hrvatske* i drugim naslovima. Novine nemaju *ex librise* kao knjige, pa se ne može ustanoviti njihov bivši vlasnik, osim ako u knjižnicu nisu došle uvezane. Na nekim novinama sačuvana je poštanska naljepnica s adresom primateleta ili pečat vlasništva na uvezu koji nam omogućuju da im odredimo prvotnog vlasnika. Samo manji dio novina ima takve putokaze koji nas mogu odvesti do prvog vlasnika, što ne znači da je on i darovatelj.

Naknadno prikupljanje novina mukotrpao je posao jer su kompleti novina rijetki. Rijetki su zbog papira loše kakvoće koji propada i kad se ne koristi, zbog odnosa prema novinama kao drugorazrednom nositelju pisane riječi i zbog formata i prostora koji zapremaju, a sve zajedno odvraća i knjižnice i pojedince od prikupljanja i čuvanja novina.

Uporno insistiranje na obveznom primjerku koji omogućava besplatan i stalan priljev tiskovina te uvid u sve što izlazi iz tiskara, konačno je 24. lipnja 1947. doveo do odluke Ministarstva prosvjete NR Hrvatske po kojoj Gradska knjižnica u Splitu ima pravo na obvezni primjerak svega što se tiska u Hrvatskoj. Enorman porast broja novinskih naslova tijekom sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća, kada svaka veća organizacija i poduzeće (tkz. radni kolektivi) izdaju svoja glasila, dodatno opterećuju spremišta. Da bi knjižnica mogla funkcionirati, prisiljena je dijelove fonda razmjestiti po neadekvatnim izmještenim prostorima.

Iz kratkog pregleda nastajanja novinske zbirke vidljivo je da ona nije nastala slučajno, nego je rezultat jasne predodžbe o značaju i vrijednosti novina. U stogodišnjoj povijesti knjižnice mijenjale su se države, pokrajine, kotarevi i srezovi, promijenile su se generacije korisnika i knjižničara, mijenjala su se pravila, izgled i sadržaj novina sve do današnjih elektroničkih izdanja. I u toj stalnoj mijeni ostala je ista samo skrb za "baštinu".

BILJEŠKE:

- ¹ Cit. Prema Dora Sečić, *Novinske zbirke u knjižnicama*. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske, Zagreb 35(1992.)3/4, str.17-18.
- ² Kratak pregled novina tiskanih u Dalmaciji do 1918. godine načinjen je prema naslovima koji se nalaze u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, a bibliografski su podaci upotpunjavani podacima iz bibliografije dubrovačkih novina i hrvatskih novina tiskanih u Zadru. Potpuna bibliografija novina koje su izlazile u Hrvatskoj s popisom knjižnica koje ih posjeduje i opisom fizičkog stanja još nije izrađena, a do sada najpotpunija je ona u Gradi za bibliografiju jugoslavenske periodike koju je izradio Leksikografskog zavoda i objavio 1952. godine kao drugi svezak Anala Leksikografskog zavoda FNRJ. U Gradi je donezen abecedni popis naslova jugoslavenskih periodičkih publikacija od početaka novinstva do 1945. godina. U pogоворu se navodi da je Leksikografski zavod *stvjestan nedostatka svojih naporu kao logične posljedice stanja fakata i dalje u ovoj gradi nije obuhvaćena svu jugoslavenska periodika, i da podaci nisu u svim slučajevima posve pouzdani, a u želji da pristupi konačnoj izradbi Bibliografije i Centralnog kataloga jugoslavenske periodike, moli stručna lica da upozore na sve nedostatke ...* Da je bibliografija nepotpuna i poneki podatak netočan uvjerili smo se i sami radeći na popisu novina iz zbirke Sveučilišne knjižnice u Splitu.
- ³ Posljednji 9. broj izšao je 1. ožujka 1949. godine.
- ⁴ Podnaslov : foglio setimanale letterario e commerciale economico-politico.
- ⁵ Ivan Augustin Kaznatić (Dubrovnik, 26. travnja 1817. - 19. veljače 1883.), studirao filozofiju u Zadru, medicinu u Beču i Padovi, liječnik i upravitelj dubrovačke bolnice. Pjesnik, pisac članaka o književnosti i dramskog komada *Flinerala danze* (1850.), te studija iz kulturne prošlosti (*Studii critici*). Popisao rukopise franjevačke knjižnice u Dubrovniku.
- ⁶ Prve razmirice počinju još od 2. broja nakon što je objavljen nepotpisani članak u kojem se objašnjava da je nepotrebno zemljinske knjige voditi na hrvatskome jeziku. Razvija se oštra polemika između Danila i autora članka. Vidi: Grga Novak, *Godina 1860. u polemičkim spisima*. // Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar 8 (1961.), str. 1-3,7-11.
- ⁷ Vinko Kisić, *Jedan vijek štampe u Dalmaciji*. // Novo doba, Split 4 (23. 8. 1921) 195, str. 3.
- ⁸ Cit. prema Pietro Kasandrić. *Il Gornalismo dalmato nel 1848 al 1860*, Zara 1899.; str. 157. Talijanski izvornik: Slavi non solo di stripe, ma si anche di courre e di sentimenti...
- ⁹ Podnaslov u 1 (1870.) 1: giornale religioso-politico-economico-letterario.
- ¹⁰ *Katolička Dalmacija*, Zadar 15 (1884.) 1, str. 1.
- ¹¹ Ivan Danilo, jedan od bečke petorice, izdao je brošuru *Izbori za nevolju i dalmatinski zastupnici na Carevinskem vijeću* u kojoj pokušava obrazložiti razloge takovoga glasovanja bečke petorice.
- ¹² Bibliografski podaci preuzeti iz Vjekoslav Maštrović, *Jadertina Croatica. II dio, časopisi i novine*, Zagreb, JAZU, 1954., str. 43-44.
- ¹³ Ivo Perić, *Posljednje godine života i političke aktivnosti Gaje Bulata*. // Fiskovićev zbornik II. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split 22 (1980.), str. 259-273.
- ¹⁴ Vidi: Marijan Diklić, *Pojava pravaštva i nastanak Stranke prava u Dalmaciji*. // Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar, 32 (1990.), str. 5-7.
- ¹⁵ Ime su dobile po nadimku Ante Starčevića i Eugena Kvaternika.
- ¹⁶ *Stekliš* 1 (22. 12. 1883.) 1, str. 1.
- ¹⁷ V. Maštrović, n. dj., str. 48.
- ¹⁸ Podnaslov.: periodico ebdomadario non politico. U SKS je br.1-3 iz 1889.
- ¹⁹ Podnaslov.: periodico settimanale-letterario-umoristico-commerciale-locale, urednik Domenico Linardovich. U SKS samo br.18 iz 1890.
- ²⁰ Prvi je broj izšao 24. travnja 1890., urednik Antonio Parach. Izlazio dvomjesečno. U SKS samo br.1 i 7.
- ²¹ P. Kasandrić, n. dj., str. 181.
- ²² Ivo Perić, *Dubrovačka periodika od 1848. do 1918. godine*. P. o. Analiz Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 18 (1980.).
- ²³ Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771 - 1939*, Zagreb, Stvarnost, 1962., str. 288.
- ²⁴ *Pučki list* 1 (1891.) 1
- ²⁵ Ante Nazor, *Narodno stvaralaštvo u pučkom listu*. // Zadarska revija, Zadar 11 (1962.) 1, str. 55-59.
- ²⁶ Marijan Diklić, *Stranka prava u Dalmaciji povodom stote obljetnice osnutka (1894.-1994)*. // Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar 37 (1995.), str. 780.
- ²⁷ Maštrović, n. dj., str. 70.
- ²⁸ Prvi put spomenuta je talijanska narodnost u Dalmaciji u jednom govoru autonomaša Nijemca Kellera 1874. u Carevinskom vijeću u Beču. Vidi: *Jubilarni broj Narodnog lista 1862-1912*, Zadar 1912, str. 86.
- ²⁹ *Naš program*. // *Pravi Dalmatinac*, Zadar 1 (5. 1. 1987.) 1,str. 1.
- ³⁰ Maštrović, n. dj., str. 77-78.
- ³¹ *Nezavisnost*, Split 1 (1899.) 1, str. 3.
- ³² Tekst Rezolucije objavljen je u *Katoličkom listu*, Zagreb 51 (1900.) 39.
- ³³ List su u svojim rukama držali dalmatinski seniori. Institucija seniorata bila je oblik rukovođenja u katoličkim pokretima, a članstvo se biralo među bivšim sveučilišarcima, članovima katoličkih društava i bogoslovske zborova.
- ³⁴ *Dan*, Spljet 1 (10. lipnja 1903.) 1, str. 1.

- ³⁵ Ivo Perić, *Dubrovačka periodika...*, str. 366.
- ³⁶ *Prava Crvena Hrvatska*, Dubrovnik, 1 (19. 3. 1905.) 1, str. 1.
- ³⁷ Skupština stranke prava. // *Prava Crvena Hrvatska*, Dubrovnik 12 (1906.) 62, str.1.
- ³⁸ Ivo Tartaglia u *Slobodi* od 23. 8 1903. piše da je Smodlaka bio pozvan da pristupi stranci, dok Smodlaka u svojim memoarima daje naslutiti da je sam bio inicijator osnivanja stranke. Vidi: Tereza Ganža - Aras, *Politika "novog kursa" dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Split, 1992., str. 286, bilj. 5. Suprotno mišljenje ima Norka Maciedo-Mladinić. Vidi: *Djelovanje Ivo Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj naprednoj pučkoj stranci*. // Časopis za suvremenu povijest, Zagreb 33 (2001.) 1, str. 107-108.
- ³⁹ *Sloboda*, 2 (6. 6. 1906.) 21, str.1-2, donosi i cjelokupan tekst rezolucije prihvaćene na Skupštini HPNS.
- ⁴⁰ Bibliografske podatke vidi: Hrvoje Morović, *Građa za bibliografiju splitske periodike*. Novine 1875-1941, Split, 1968.
- ⁴¹ *Sloboda*, 9 (1913.) 162-176.
- ⁴² Oslobođeni su 1917. općom amnestijom.
- ⁴³ Prvi broj u SKS je 44 od 25. veljače 1909. Bibliografski podaci prema: J. Vidaković, Ana Štokalj, *Povijest šibenskog novinstva (XIX. XX. st.)*. // Mediji, kultura i odnosi s javnostima, 2 (2003.) 1, str. 9.
- ⁴⁴ *Velebit*, Split 1 (16. 4 1908.) 63, str. 1.
- ⁴⁵ Vjerojatno je prvi broj izašao 1908. godine jer Sveučilišna knjižnica ima broj 24 iz 1909. koja je označena kao drugo godište. U dostupnim elektroničkim katalozima nismo našli podatke o ovim novinama.
- ⁴⁶ *Novo vrijeme*, Split, 1 (14. 5. 1910.) 1, str. 1.
- ⁴⁷ Vidi: Maštrović, n. dj., str. 95.
- ⁴⁸ Austrijske vlasti su ideje slike i jedinstva Srba i Hrvata smatrале opasnim pa su zabranjivale tiskanje novina koje su ih zagovarale.
- ⁴⁹ U petom broju novina izašao je članak *Temelji mlade Dalmacije* u kojem su izneseni razlozi pokretanja lista i njegova orijentacija. Vidi: Maštrović, n. dj. str. 98-99. U SKS prvi broj je 7.
- ⁵⁰ Vidi: Ivo Perić, *Dubrovačka periodika...*, str. 360.
- ⁵¹ Društvo su osnovali autonomaši i talijanaši, stoga su i novine tiskane samo na talijanskom.
- ⁵² Vidi: V. Maštrović, n. dj., str. 79-80. SKS nema niti jedan broj.
- ⁵³ Cit. prema Dinko Foretić, *Pregled socijalističke štampe u Dalmaciji, Istri i Rijeci*. // Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, Zadar 10 (1971./1972.) 4, str. 181.
- ⁵⁴ Za bibliografske podatke vidi: Morović, *Građa za bibliografiju...*
- ⁵⁵ *Glas radnog naroda* 1911., br. 4 piše da je Štipavac tiskan u 4000 primjeraka i da su svi primjerici raspačani.
- ⁵⁶ Vidi : Dušan Berić, *Veleizdajnički novinarski proces u Splitu 1888. godine* // Slobodna Dalmacija, Split 13 (23. 11. 1955.) 3351, str. 2.
- ⁵⁷ Pregledom nisu obuhvaćeni sve novine,. Primjerice u Splitu je na početku stoljeća izlazilo više humorističnih listova, u Dubrovniku čitav niza takvih naslova do pred Prvi svjetski rat, nekoliko gospodarskih i kulturnih listova, te listova različitih društvenih grupa (učitelja, Sokolaša, vinara i sl.). Nisu uvršteni u pregled, uglavnom stoga što su u dosadašnjim bibliografijama tretirani kao časopisi. Budući da je u razdoblju o kojem govorimo granica između novina i časopisa vrlo tanka, potrebno je odrediti jasne kriterije, formalne i sadržajne, koji bi nam omogućavali dosljedno razvrstavanje.
- ⁵⁸ Hrvoje Morović, *Izbor iz djela*, Split, 1988., str. 197.
- ⁵⁹ Bibliografija hrvatskih novina, na papiru ili bolje u elektroničkom mediju s oznakama knjižnica koje ih posjeduju, preduvjet su svakog proučavanja novina, pa i usporednih istraživanja novinskih zbirka. Rasutost novina po javnim i privatnim zbirkama otežava rad na izradi bibliografije hrvatskih novina.
- ⁶⁰ Arhiv SKS,
- ⁶¹ *Jedinstvo*, Split 12 (31. 1.1905.) 9, str. 2.
- ⁶² *Popis kupljenih knjiga i novina*, Arhiv SKS, 1912.
- ⁶³ Arhiv SKS, 1914.
- ⁶⁴ Arhiv SKS, 1919.
- ⁶⁵ Arhiv SKS, 1924.
- ⁶⁶ Arhiv SKS, 1925.
- ⁶⁷ Arhiv, SKS 1924.
- ⁶⁸ Arhiv, SKS 1929.
- ⁶⁹ Pismo J. Bužančića, Arhiv SKS 1929.
- ⁷⁰ Arhiv SKS, 1940.
- ⁷¹ Državno odvjetništvo dostavljalo je novine Arheološkom muzeju.

Davorka Pšenica

KNJIŽNICA BUDUĆNOSTI - ŠTO ZNAČI NOVA SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA ZA SPLIT I SPLITSKO-DALMATINSKU ŽUPANIJU?!

Upravo na stotu obljetnicu postojanja otvara se nova stranica u povijesti djelovanja Sveučilišne knjižnice u Splitu; ostvaruje se vizija suvremene sveučilišne i znanstvene knjižnice koja studentima, profesorima, znanstvenicima, istraživačima kao i drugim korisnicima nudi sve usluge na razini najsuvremenijih knjižnica u svijetu:

- izravnu komunikaciju preko računala cjelovitim tekstovima i multimedijskim sadržajima znanstvene i stručne literature (elektronički časopisi, strani i domaći, elektroničke knjige, elektronički udžbenici) za sva područja znanosti i djelatnosti;
- posredovanje u pretraživanju bibliografskih i tekstovnih baza podataka;
- trajnu edukaciju u korištenju informacijskih tehnika i tehnologija kao i knjižničnih usluga i servisa;
- mogućnosti izravnog pristupa knjižničnim sadržajima u tiskanom obliku;
- kao i mnoge druge tradicionalne i najsuvremenije knjižnične usluge.

Sve nabrojano bit će dostupno u odgovarajućim i suvremeno opremljenim prostorima za učenje i studijski rad, kao i prostorima predviđenima za edukaciju i predavanja, održavanje znanstvenih i stručnih skupova, te prostorima za odvijanje kulturnih i ostalih društvenih događanja.

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU - KNJIŽNICA 21. STOLJEĆA

Zamišljena kao središnja (kampus) knjižnica Splitskog sveučilišta, Sveučilišna će knjižnica imati središnju ulogu u fakultetskom, sveučilišnom i znanstvenom životu Splita i šire splitsko-dalmatinske regije. Djelovat će kao komunikacijsko središte koje će u kontekstu šire društvene, sveučilišne i znanstvene zajednice, omogućiti ostvarenje kulturnoške, obrazovne, znanstvene i informacijske zadaće, te tako pridonijeti ostvarenju idealna sveučilišta kao mesta gdje se stječe, stvara i prenosi znanje.

Sveučilišna knjižnica je i kulturno središte Splita, koje će zasigurno u novim prostorima biti prepoznato kao mjesto susreta i druženja, izložbenih, glazbenih i drugih kulturnih zbivanja, mjesto gdje će se oživljavati prošlost, očitavati sadašnjost i stvarati za budućnost.

Projekt nove zgrade Sveučilišne knjižnice zadovoljava najsuvremenija načela pri planiranju izgradnje novih zgrada sveučilišnih knjižnica, a ta su da svojim performansama, sadržajima i uslugama prati pedagoške i didaktičke metode svojstvene sveučilišnim studijima, te da razvija i ugrađuje informacijske tehnologije.

Glavne zadaće Knjižnice proizlaze iz njezine uloge u sveukupnom sveučilišnom i znanstvenom okruženju. To konkretno znači da, osim zadaća koje obavlja kao visokoškolska /sveučilišna knjižnica, ima i zadaće koje proizlaze iz njezine središnje uloge unutar splitskog sveučilišnog knjižničnog sustava/mreže. Ukratko, njezine su zadaće:

- da nabavlja knjižničnu građu sukladno svojoj programskoj orientaciji;

- usklađuje nabavu (izgradnju fondova) na razini Sveučilišta (i preko konzorcija);
- izgrađuje (središnju) reprezentativnu zbirku (tiskanih i elektroničkih) publikacija;
- obrađuje knjižničnu građu, sudjeluje u kooperativnoj obradi i ujedno je ujednačava;
- izrađuje kataloge, odnosno računalne baze podataka;
- uspostavlja i održava skupne kataloge (na razini Sveučilišta i šire, na nacionalnoj razini);
- kreira i održava specijalne bibliografije/baze podataka (uključujući i bibliografiju radova članova Sveučilišta u Splitu);
- organizira i sprovodi digitalizaciju tiskanih tekstova/publikacija;
- omogućava pristup informacijama svim svojim korisnicima;
- organizira cjelokupnu (središnju) informacijsko-referalnu službu za Sveučilište u Splitu;
- posudbu i međuknjižničnu posudbu;
- održava mrežne stranice Knjižnice i izgrađuje portal za cjelokupni sveučilišni knjižnični sustav;
- omogućuje tiskanje na zahtjev (print on demand);
- osigurava pohranu i zaštitu knjižnične građe (na svim medijima) za cijelo Sveučilište;
- vodi evidenciju o izdavačkoj djelatnosti Sveučilišta i zamjeni publikacija;
- sprovodi stalno stručno usavršavanje knjižničara;
- vodi brigu o edukaciji korisnika.

Zadaća je sveučilišne knjižnice da korisnicima (studenti, nastavnici, znanstvenici, istraživači...) omogući što lakši, brži i jednostavniji pristup znanstvenim i stručnim informacijama neovisno o mediju na kojem su pohranjene. Knjižnične fondove na početku 21. stoljeća još uvijek karakterizira tiskana građa, ali i sve veća dominacija elektroničkih publikacija: časopisa, knjiga, baza podataka s cjelovitim tekstovima dokumenata, bibliografskih baza podataka, portala itd.

Uz proces omogućavanja dostupnosti građe najuže se vezuje zadaća informiranja i obrazovanja korisnika s idejom što veće i kvalitetnije iskoristivosti izvora informacija i znanja. Cjeloživotno učenje i osposobljavanje korisnika da što samostalnije koriste knjižnične usluge i servise jedna je od osnovnih zadaća Sveučilišne knjižnice, koja će tek u novoj zgradi doći do izražaja.

Vjerojatno nije daleka budućnost nastanka elektroničkog sveučilišta (e-university), što je uzeto u obzir pri planiranju sadržaja i arhitektonskih rješenja nove Sveučilišne knjižnice u Splitu. Elektronički knjižnični fondovi u novim knjižničnim zgradama virtualnog su karaktera pa je prostor potreban za njihovo korištenje minimaliziran na sjedeće mjesto korisnika i računalo.

Iako se prema nekim predviđanjima očekivalo da će se pojmom elektroničkih sveučilišta umanjiti važnost središnjih i fakultetskih (odjelnih) knjižnica, događa se upravo suprotno - nova logična paradigma u razvoju sveučilišnog knjižničarstva. Računalne i telekomunikacijske tehnike i tehnologije još su više istakle opravdanost postojanja i jačanja koordiniranih sustava izgradnje knjižničnih fondova i korištenja svih resursa bez obzira gdje su fizički smješteni, uključujući i elektroničku opskrbu, te prednosti standardiziranog načina obrade građe i pretraživanja podataka. Dobra organizacija novog sveučilišnog okruženja zahtijevat će i intenzivniju suradnju s fakultetskim knjižnicama, čime će doći do izražaja funkcionalna mrežna povezanost knjižničnog sustava Splitskog sveučilišta.

Jedna od uloga koju će Sveučilišna knjižnica u Splitu imati, odvijat će se i u formi onoga što danas nazivamo "portalima". Svrha razvijanja portala je da korisnik kroz jedno sučelje na ekranu računala na jednostavan, intuitivan način može pretraživanjem dobiti izbor relevantne literature i informacija na željenu temu, neovisno o kojoj se vrsti izvora znanja radi.

S obzirom na njezinu zavičajnu ulogu kao središnje knjižnice za splitsko-dalmatinsku regiju, Knjižnica će obavljati restauratorske i konzervatorske radove na knjižničnim fondovima. U tom kontekstu Knjižnicu u perspektivi sagledavamo kao regionalni centar za zaštitu knjižnične građe.

Vizija buduće knjižnice nedvojbeno je digitalna knjižnica, što će zacijelo biti i Sveučilišna knjižnica u Splitu. U takvoj će knjižnici sve više prevladavati elektronički, digitalni mediji kao i uopće suvremena informacijska i komunikacijska tehnologija, što će knjižnicama omogućiti takvu informacijsku djelotvornost kakvu do sada jednostavno nisu mogle postizati jer nikada do sada nisu bile u mogućnosti da na tako potpun i kvalitetan način ostvaruju svoju društvenu ulogu i zadaće.

Sve to u cijelosti se odnosi i na Sveučilišnu knjižnicu u Splitu. No, takva knjižnica, koja zapravo i više nije samo vizija jer se svakodnevno sve više ostvaruje, ne smanjuje potrebu za knjižničnim prostorom. Dapače, takva knjižnica samo zahtijeva drugačije oblikovan i raspoređen prostor: kvalitetniji, povezani, fleksibilniji i otvoreniji. Upravo će to postići i ostvariti nova zgrada Sveučilišne knjižnice u Splitu.

IZVORI INFORMACIJA

Kao središnja knjižnica splitskog sveučilišta, Knjižnica će koordinirati nabavu znanstvenih i stručnih izvora informacija, pri čemu će naglasak biti na istraživanjima potreba korisnika. Vodit će se računa da princip dostupnosti bude na prvom mjestu, što znači da će se sustavno pratiti zbivanja na pojedinim znanstvenim područjima, kao i postignuća na području informacijskih tehnologija. Korisnicima će biti na raspolaganju sva knjižnična građa neovisno o medijima na kojima je pohranjena.

Tiskana građa:

- knjige (udžbenici, priručnici, referentna građa - rječnici, leksikoni, enciklopedije itd.),
- časopisi (strani i domaći),
- novine,
- građa posebne vrste:
  - rijetke i vrijedne knjige,
  - rukopisi,
  - zemljopisne karte i atlasi,
  - grafike, grafičke mape, plakati, razglednice i sl.,
  - muzikalije, libreta, notni zapisi, gramofonske ploče, CD ROM-ovi i sl.

Elektronički dostupni izvori informacija:

- izvori informacija koje proizvode knjižnice:
  - katalog Sveučilišne knjižnice u Splitu,
  - skupni katalog ostalih hrvatskih sveučilišnih i znanstvenih knjižnica,
  - katalozi sveučilišnih knjižnica u Europi i svijetu,
  - baza podataka s cjelovitim tekstovima članaka hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa,
  - specijalizirane bibliografske baze podataka i baze s cjelovitim tekstovima nastale u Hrvatskoj.
- elektronički izvori informacija koji se kupuju, bilo na razini splitskog Sveučilišta ili konzorcijalno na nacionalnoj razini:
  - časopisi s cjelovitim tekstovima članaka, strani,
  - baze podataka sa cjelovitim tekstovima članaka za pojedina područja ili multidisciplinarne baze podataka,
  - elektroničke knjige,
  - bibliografske baze podataka.
- selezionirani i kategorizirani izvori informacija dostupni preko Interneta i sl.

ULOGA KNJIŽNICE U TRAJNOM UČENJU KORISNIKA

Jedna od karakteristika početka 21. stoljeća jest učenje tijekom cijelog života. Knjižnice u ovom procesu imaju nezaobilaznu ulogu, a ova tvrdnja se naročito odnosi na sveučilišne knjižnice. Kako bi korisnici mogli što efikasnije koristiti ponudene sadržaje, odnosno znanstvene i stručne informacije pohranjene na različitim fizičkim oblicima knjižnične građe, nužno je kontinuirano praćenje novih informacijskih tehnika i tehnologija, kao i telekomunikacijske opreme. Stoga knjižnično osoblje, a osobito predmetni stručnjaci koji su poznatatelji pojedinih znanstvenih i stručnih područja, a ujedno i informacijski stručnjaci, ključne su osobe u povezivanju spomenutih sadržaja i korisnika. Da bi proces edukacije bio uspješan, neophodno je uključivanje korisnika kroz istraživanje njihovih potreba i želja.

Organizirana edukacija podrazumijeva intenzivnu suradnju knjižničnog osoblja s korisnicima kroz uključivanje u nastavne programe pojedinih studija ili kroz zasebne projekte Knjižnice.

BAŠTINSKA I KULTUROLOŠKA ULOGA

Sveučilišna knjižnica u Splitu ima i svoje specifičnosti, dodatnu ulogu po kojoj se donekle razlikuje od uobičajene slike sveučilišne knjižnice u sklopu nekog sveučilišta.

Dodata funkcija Sveučilišne knjižnice jest njezina zavičajna uloga, koju njeguje od samog početka svoga postojanja, od daleke nam 1903. godine. Nastavljući ovu, stotinu godina dugu tradiciju, Knjižnica će konačno moći, sustavno i cjelovitije nego li do sada, izgraditi i razvijati svoju zavičajnu zbirku *Dalmatica*. Kroz ovu djelatnost osigurava se sakupljanje, obrada, pohrana i čuvanje, te davanje na korištenje svih vrsta publikacija koje su tematski vezane uz zavičaj, uključujući, naravno, osim tiskane građe i elektroničke izvore. Taj aspekt djelovanja Knjižnice, to osiguravanje lokalnih / zavičajnih informacija radi prepoznavanja i njegovanja vlastitoga zavičajnoga identiteta, imat će u budućnosti, usporedo s trendom sveopće globalizacije, sve veći značaj i ulogu. To će zasigurno biti sve izraženiji zahtjevi koji će Knjižnica moći rješavati daleko bolje, kvalitetnije i sveobuhvatnije nego do sada.

Postojeće specijalne zbirke: Zbirka starih i vrijednih knjiga, Zbirka rukopisa, Grafička zbirka, Zbirka zemljopisnih karata i atlasa te Zbirka muzikalija i audiovizualne građe zbog svoje vrijednosti zasluzuju posebnu pažnju. Najdragocjenija građa: rijetke i vrijedne knjige (npr. knjige tiskane u XVI. stoljeću: *M. Maruli Spalatensis Dicitorvm..., Antverpiae, ex officina Aegidij Steelsij, 1584.*), rukopisi (npr. *Montaneum ecclesiarum Spalatinæ civitatis* iz 1483. godine...) grafike, zemljopisne karte i atlasi (npr. *Coronellijeva karta Jadrana, Barentsova plovibena karta...*), muzikalije, libreta, notni zapisi, razglednice, plakati i ostala građa, u novoj će zgradi konačno dobiti primjerene prostore kako za pohranu, tako i za njezino korištenje.

Prostor za smještaj specijalnih zbirki u odnosu na ostale korisničke prostore lociran je kao posebna i jedinstvena cjelina, svojevrsni "grad u gradu". Zbirke imaju zajedničku čitaonicu dovoljno veliku i funkcionalno tako riješenu da se može koristiti i za prigodne, povremene izložbe manjeg opsega. Za slušanje glazbe predviđeno je nekoliko slušaonica koje će biti izolirane i kvalitetno opremljene kako bi se omogućila što kvalitetnija reprodukcija zvuka, a videoprojekcije moći će se pogledati u za to predviđenoj prostoriji. Građa zbirki bit će smještena u zajedničkom spremištu u uvjetima i na način koji u potpunosti odgovara standardima za smještaj i čuvanje takve građe.

Zbirka *Dalmatica* koja sadrži vrijedne i rijetke knjige, stariju dalmatinsku periodiku, od koje su mnogi naslovi jedinstveni u Hrvatskoj, kao i ostalu građu o Splitu i Dalmaciji, bit će na primjeren način dostupna korisnicima u Knjižnici, ali ubrzo i virtualno široj javnosti. Naime, Knjižnica će uskoro

krenuti u digitalizaciju najvažnijih spomenika pisane kulturne baštine, te ćemo moći uživati "listajući" na web stranicama Knjižnice ili u nekom drugom elektroničkom obliku, *Libar Marca Marula Splichianina* i druga znamenita ostvarenja hrvatskih velikana, književnika, umjetnika i znanstvenika, čija su djela utkana u hrvatsku i svjetsku povijesnu i kulturnu baštinu.

Zaštita fonda, zaštita pisane baštine što je čuva Sveučilišna knjižnica u Splitu jedna je od njezinih prepoznatljivih i bitnih zadaća koja nadilazi njezine (uze) zadaće kao središnje sveučilišne knjižnice. Nova zgrada Sveučilišne knjižnice omogućit će u potpunosti da na adekvatan način, uz korištenje najsuvremenije tehnologije, ispunjava ovu zadaću kako bi se baština trajno sačuvala i prenijela generacijama koje dolaze. Posebna će se briga voditi oko zaštite unikata, odnosno rariteta hrvatske kulturne baštine, te onih dokumenata koji imaju zavičajno značenje. Ta zaštita mora imati dvije dimenzije: sačuvati građu od (daljnog) propadanja, te zaštićeno osigurati na najprimjereni način.

Kulturološka uloga Sveučilišne knjižnice u Splitu u novoj će zgradi, u pomno osmišljenim prostorima predviđenim za različita kulturna događanja, doći do punog izražaja. Organiziranjem izložbi i prezentiranjem građe iz vlastitih zbirki, kao i proširivanjem kulturnih zbivanja s drugim sadržajima u kontekstu očuvanja i promicanja pisane riječi i kulturnog identiteta, Knjižnica će kao kulturno središte Splita zasjeti u posve novom ozračju.

Izložbe su bitna sastavnica djelovanja većih knjižnica jer na poseban i prepoznatljiv način omogućuju predstavljanje baštine široj javnosti. Slikom, djelom i riječju omogućuju prijenos informacija ali i stvaranje doživljaja na sebi svojstven i jedinstven način. Suvremena informacijska i multimedija tehnologija kojom će Knjižnica raspolagati omogućit će još komunikativnije i cjelovitije prikazivanje sadržajnih cjelina. U novoj zgradi predviđena je velika izložbena dvorana, s pratećom opremom, u kojoj će se moći odvijati i zahtjevniji izložbeni projekti.

Sveučilišna knjižnica u Splitu, kao komunikacijsko središte, mjesto je okupljanja i susreta gdje će se, osim izložbi, moći odvijati i drugi sadržaji, poput glazbenih zbivanja, koncerata i recitala, predstavljanja knjiga, održavanja različitih tribina, okruglih stolova i skupova, predavanja i sličnih zbivanja.

Kako je njezino poslanje u funkciji razvoja društva, posebice u znanosti, gospodarstvu i obrazovanju, logično je da će Knjižnica razvijati i onaj segment koji do sada, primarno zbog nedostatka odgovarajućeg prostora, nije mogla obavljati. U novoj zgradi moći će se održavati seminari, znanstveni i stručni skupovi različitog tematskog sadržaja, te će i na taj način Knjižnica sudjelovati u društvenom životu Splita. Time će svakako ojačati i njezin ugled i status u društvu. Za sve ove sadržaje predviđen je odgovarajući prostor, odnosno više-funkcionalna dvorana koja će biti opremljena i za video projekcije.

PROSTORNI SADRŽAJI

Sveučilišna knjižnica u Splitu u novoj zgradi nudi svojim korisnicima prostore za učenje, istraživački i znanstveni rad, te služi kao mjesto korisnog i ugodnog druženja, a to su:

- čitaonice sa slobodnim pristupom građi,
- čitaonica za društveno-humanističke znanosti,
- čitaonica za prirodne i primjenjene znanosti,
- čitaonica za multidisciplinarne i interdisciplinarne studije,
- čitaonica periodike,
- prostori za grupni rad:
  - grupe do 20 ljudi,
  - grupe do 5 ljudi,

- prostori za individualni rad,
- elektroničke učionice za nove informatičke programe,
- predavaonica,
- slobodan pristup računalima unutar i izvan čitaonica za pretraživanje knjižničnih sadržaja, interneta, elektroničke pošte i sl.
- više-funkcionalna dvorana s pratećim sadržajima (knjižara, art shop, VIP club) čiji rad nije nužno vezan uz radno vrijeme knjižnice,
- izložbena dvorana,
- caffe i restoran.

Nabrojane prostorne mogućnosti nove zgrade Sveučilišne knjižnice u Splitu funkcionalno su raspoređene na šest etaža.

Ulaz u Knjižnicu i središnji prostor pažljivo je osmišljen jer je to mjesto gdje se korisnik prvi put susreće s knjižničnim uslugama i sadržajima. Na raspolaganju će biti informativni pult za usmjeravanje u knjižnične sadržaje. Na ovoj razini korisnik će moći dobiti opće informacije, obaviti međuknjižničnu posudbu, posudbu i vraćanje knjiga, obavljati brza pretraživanja knjižničnih sadržaja i interneta, koristiti priručnu referentnu literaturu i zbirku časopisa i novina.

Dvije etaže koje svojim prostornim performansama dominiraju nude sadržaje za najveći broj korisnika, a to su čitaonice sa slobodnim pristupom klasičnim tiskanim knjižničnim fondovima za prirodne i primijenjene, te za društveno-humanističke znanosti.

Građa klasičnih tiskanih knjižničnih fondova bit će raspoređena na standardiziranim policama, ergonomski prilagođena blizini radnih mjesta za korisnike.

Radna mjesta za korisnike bit će opremljena suvremenim računalima, fiksnim i bežičnim, čime će se omogućiti lakša dostupnost svim elektroničkim izvorima informacija (elektroničkim udžbenicima, znanstvenim časopisima, elektroničkim knjigama, odabranim izvorima s interneta i sl.). Korisnici će također imati na raspolaganju suvremenu opremu za reprodukciju, fotokopirne strojeve, skenere i sl.

Za kontinuiranu edukaciju korisnika i knjižničnog osoblja predviđene su dvije elektroničke učionice i predavaonica, gdje se planira održavanje vježbi, seminara, predavanja i prezentacija vezanih za praćenje i razvoj informacijskih usluga i proizvoda.

Pri planiranju nove zgrade Sveučilišne knjižnice u Splitu posebno se vodilo računa o prostorima za studijski rad i posebne oblike rada. Predviđeni su prostori za individualni rad, rad u manjim i većim grupama kako bi se studentima, nastavnicima i znanstvenicima osigurali što kvalitetniji uvjeti za znanstveno-istraživački rad.

S obzirom na razvoj znanosti može se predvidjeti da će interdisciplinarnost odnosno multidisciplinarnost u narednom razdoblju sve više dolaziti do izražaja, a Sveučilišna knjižnica u Splitu najprimjerije je mjesto za takve sadržaje. U tu svrhu predviđena je posebna čitaonica.

Spremišni prostori za pohranu i čuvanje knjižnične građe bit će opremljeni prema suvremenim standardima, što znači da će se voditi briga o fizičkim, mikroklimatskim i sigurnosnim uvjetima, kako bi se sakupljena, obrađena i pohranjena građa trajno sačuvala.

Predviđen je i sveučilišni depozitarij gdje će se pohranjivati manje tražena i starija građa izlučena iz fondova fakultetskih knjižnica Sveučilišta u Splitu.

Prostori za zaštitu građe funkcionalno su opremljeni za cijelovitu zaštitu knjižničnih fondova: za uvezivanje, laminaciju, restauraciju i konzervaciju, te za mikrofilmiranje građe radi zaštite i mogućnosti daljnog korištenja.

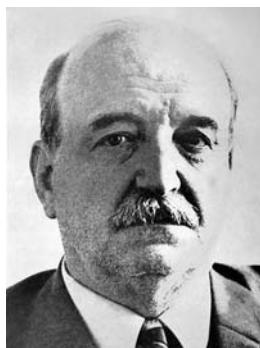
Izvanknjižni prostori (izložbena i više-funkcionalna dvorana, caffe, restoran itd.) svojim polivalentnim sadržajima namijenjeni su široj javnosti. Ovi su prostori smješteni na obodu zgrade kako bi se omogućio pristup izvana, neovisno od knjižničnog sklopa.

Nova Sveučilišna knjižnica bit će ugodno mjesto za druženje i središnje mjesto okupljanja svih "stanovnika" splitskog sveučilišnog kampusa.

Danas znanje postaje ključni resurs razvoja pa prema tome i istinska granica razvijenosti i nerazvijenosti, napretka i nazadovanja. Razvijanje znanja, njegovo korištenje i prenošenje neostvarivo je i nemoguće bez djelotvornih suvremenih knjižnica.

Za Sveučilište u Splitu pa i šire, ključna i nezamjenjiva knjižnica u tom pogledu upravo je Sveučilišna knjižnica - središnja knjižnica Sveučilišta i središte sveučilišnog knjižničnog sustava, ali i općeznanstvena knjižnica i prepoznatljivo kulturno središte.

Dušan Manger
(Split, 1870. - 1940.)

Jerko Rapanić
(Zlarin, 1890. - Split, 1958.)

Šime Vučetić
(Vela Luka, Korčula, 1909. - Zagreb, 1987.)

Aleksandar Ujdurović
(Gradac, 1907. - Split, 1977.)

Branko Zuppa
(Split, 1902. - Zagreb, 1982.)

Jure Franičević Pločar
(Vrinsnik, Hvar, 1918. - Split, 1994.)

Radovan Vidović
(Sutivan, Brač, 1924. - Split, 1994.)

Hrvoje Morović
(Žman, Dugi otok, 1914. - Split, 1982.)

DOSADAŠNJI RAVNATELJI I VRŠITELJI DUŽNOSTI RAVNATELJA KNJIŽNICE

DUŠAN MANGER 1903. - 1940.

JERKO RAPANIĆ 1940. - 1945.

ŠIMUN VUČETIĆ 1945. - 1947.

ALEKSANDAR UJDUROVIĆ 1947. - 1948.

BRANKO ZUPPA 1948. - 1953.

JURE FRANIČEVić PLOČAR 1953. - 1961.

HRVOJE MOROVIĆ 1961. - 1968.

RADOVAN VIDOVIĆ 1968. - 1973.

HRVOJE MOROVIĆ 1973. - 1979.

ANTICA BABIĆ 1979. - 1983.

DUBRAVKA BOŠNJAK 1983. - 1988.

IVANKA KUIĆ 1988. - 1992.

MIRJANA SANADER 1992. - 1993.

DUBRAVKA DUJMOVIĆ 1993. - 1997.

PETAR KROLO 1997. -

Djelatnici Gradske biblioteke 1958. godine.
U prvom redu: Hrvoje Morović i Srđan Vrcan. Stoe, s lijeva na desno: Dubravka Vrcan, Jure Franičević Pločar, Juga Senjanović, Marija Marinković, Dubravka Bošnjak.

Djelatnici Naučne biblioteke sredinom 60-ih godina 20. stoljeća.
Stoe: Milena Karan, Juga Senjanović, Vukosava Mosettig, Mirjam Subotić, Hrvoje Morović. Sjede: Dubravka Vrcan, Radojka Kurajica, Ana Bašić, Nevena Radović.

Djelatnici Naučne biblioteke snimljeni 20. svibnja 1978.
godine ispred zgrade u Zagrebačkoj 3. Sjedi doc. dr. Šimun Jurišić. Stoe, u prvom redu Sretna Renko; u drugom redu: Asja Štaba, Gordana Baković i Zlata Zelić; u trećem redu: Željko Lončar, mr. Dubravka Bošnjak, Mandica Galić, Olga Dobrota, Nevena Radović i Mirjam Subotić.

Dio današnjeg kolektiva Sveučilišne knjižnice, snimljen 2. prosinca 2003. u Zavodu za znanstveni rad HAZU nakon otvaranja izložbe kojom je obilježeno 100 godina djelovanja ove ustanove.

Breda Noveljić, Neda Anzulović, Olga Dobrota, Mirjam Subotić, Dragica Vranješ i Zlata Zelić u čitaonici Sveučilišne knjižnice u studenome 1994. prilikom predstavljanja knjižničnog izdavaštva.

POPIS DJELATNIKA KNJIŽNICE OD 1903. DO 2003. GODINE

ANTUNOVIĆ, Zlata	RADIĆ, Marija
BAKOVIĆ, Gordana	RADOVIĆ, Nevena
BANIĆ, Ante	RAFFANELI, Sonja
BANIĆ, Neda	RAPANIĆ, Jerko
BANOVAC, Filip	RAVLIĆ, Marija
BAŠIĆ, Ana	RENDIĆ, Andelka
BAŠIĆ, Marija	RENKO, Sretna
BEGOVIĆ, Ljubica	ROJE - KOŽUH, Miljena
BERIĆ, Dušan	ROSANDIĆ, Marija
BEZIĆ, Tonći Ante	RUŠČIĆ, Mara
BEZMALINOVIĆ, Ante	RUŠČIĆ - SOKOL, Ines
BIUK, Zoran	SANADER, Mirjana
BOŠNJAK, Dubravka	SENJANOVIĆ, Juga
BOŽIĆ - BUŽANČIĆ, Danica	SMOJE, Stanka
BRAJČIĆ, Branko	SPAIN, Ksenija
BRBORA, Sanja	STRIŽIĆ, Deni
BRODARIĆ, Maja	SUBOTIĆ, Miriam
CEROVAC, Ines	SUPIČIĆ, Zrinka
DIVENČIĆ, Nataša	ŠKARICA, Mate
DIVENČIĆ, Nikola	ŠKOVRLJ, Viktor
DOBROTA, Olga	ŠTABA, Asja
DOMAĆIN, Tonka	TIČINOVIĆ, Anita
DUJMOVIĆ, Dubravka	TORLAK, Nataša
FADIĆ - BULATOVIĆ, Andelka	UJDUROVIĆ, Aleksandar
FRANIČEVIĆ PLOČAR, Jure	UNUŠIĆ, Zvonimir
GALIĆ, Mandica	VIDOVIĆ, Radovan
GLAVAS, Marica	VIDOVIĆ - MLINAR, Ivana
GRANČIĆ, Olgica	VOJKOVIĆ, Božo
GUIĆ, Juraj	VRANJEŠ, Antun Mladen
HAJDIĆ, Lili	VRANJEŠ, Dragica
IVAČIĆ, Ante	VRANJEŠ, Ivana
JELASKA, Marija	VRCAN, Dubravka
JELIČIĆ, Živko	VRCAN, Srđan
JOB - JELIČIĆ, Cvita	VRSALOVIĆ, Nada
JOZIĆ, Branko	VUČETIĆ, Šime
JURIŠIĆ, Petar	VUKO, Ivan
JURIŠIĆ, Šimun	VUŠKOVIĆ, Sandra
KARABATIĆ, Lucija	ZELIĆ, Zlata
KARAN, Milena	ZUPPA, Branko
KARDUM, Mladen	ŽULJEVIĆ, Branko
KATUŠIĆ - MARTINOVIĆ, Meri	ŽUPA, Danica
KIŠIĆ, Zlatko	

POPIS PUBLIKACIJA U NAKLADI SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U SPLITU

Gradska biblioteka (1903. - 1962.)

Naučna biblioteka (1962. - 1992.)

Sveučilišna knjižnica (1992. -)

Composizioni poetiche inedite di Antonio Bajamonti. Split, Gradska biblioteka, 1904.

1. Hrvoje Morović: *Građa za bibliografiju splitske periodike - Novine 1875-1941.* Split, Naučna biblioteka, 1968.
2. Radovan Vidović: *Split u poeziji.* Split, Naučna biblioteka, 1968.
3. Hrvoje Morović: *Građa za bibliografiju splitske periodike - II, 1944-1969.* Split, Naučna biblioteka, 1970.
4. Šimun Jurišić: *O obradi znanstvenog djela.* Split, Naučna biblioteka, 1971.
5. *80 godina Naučne biblioteke u Splitu (1903-1983).* Split, Naučna biblioteka, 1983.
6. *Stari splitski plakati 1891-1942.* Split, Naučna biblioteka, 1989.
7. *Djela antičkih i talijanskih klasika u privatnim bibliotekama Dalmacije od XV. do XIX. stoljeća.* Split, Naučna biblioteka, 1990.
8. *Naš pomorac (Izbor iz prikupljene građe).* Split, Naučna biblioteka, 1991.
9. *Marko Marulić - tiskana djela (1506-1992).* Split, Naučna biblioteka, 1992.
10. *Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812-1918.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1992.
11. *S poštovanjem prof. Hrvoju Moroviću (1914-1982).* Split, Sveučilišna knjižnica, 1992.
12. *Knjižnica C. K. Obrtničke škole u Splitu.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1993.
13. *Rukopisi hrvatskih književnika u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1994.
14. Mithad Kozličić - Vlade Lozić: *Starije zemljopisne karte u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1994.
15. *Sakralna tiskana knjiga.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1995.
16. *Knjige tiskane u XVI. stoljeću.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1996.
17. *Knjige tiskane u XVII. stoljeću.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1998.
18. *Splitske novine 1918.-1929.* Split, Sveučilišna knjižnica, 1999.
19. Olga Dobrota: *Adresar nakladnika splitsko-dalmatinske regije.* Split, Sveučilišna knjižnica, 2002.

*Publikacije od broja 5. do 18. ujedno su i katalozi istoimenih izložaba.

ZBIRKA MARKO POLO

1. Šimun Jurišić: *Pariz, grad svijeta i svjetla: (vodič).* Split, Naučna biblioteka, 1982.

ZBIRKA MARKO MARULIĆ

1. Joško Barić - Šimun Jurišić: *Splitsko iverje 1882 - 1941: (iz povijesti Splita).* Split, Naučna biblioteka, 1983.